

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

СУХОРЕБРА ТЕТЯНА ІВАНІВНА

УДК 342.951+343.211.6]:349.6(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т.І. Сухоребра

*Гдегитимий з
іменим фетом
оми подри' фот
вгемий сер*

Тернопіль -2024

АНОТАЦІЯ

Сухоребра Т.І. Концептуальні засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

Дисертація є одним із перших у національній юридичній науці комплексним монографічним дослідженням концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи. У ній: охарактеризовано історичний розвиток доктринальних поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері; розглянуто форми та методи реалізації державної екологічної політики України; сформульовано поняття та ознаки державної екологічної політики України; проаналізовано правове забезпечення державної екологічної політики України; розкрито особливості законодавства України у сфері охорони природи; охарактеризовано поняття та особливості адміністративного правопорушення в сфері охорони природи, його ознаки та склад; визначено ключові принципи діяльності суб'єктів формування державної екологічної політики, їх повноваження та компетенцію; проаналізовано особливості зарубіжного досвіду правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи; окреслено основні вектори подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

Загальною тенденцією досліджень є значна увага до проблеми аналізу норм адміністративної відповідальності при охороні земель природно-заповідного фонду, що все більше зазнають незаконних захоплень, змін цільового призначення, знищення представників рослинного і тваринного світу. Об'єктивно склалося так, що значний масив праць присвячений періоду

радянської України. Хоча трапляються і ґрунтовні дослідження значно раніших періодів, зокрема Козацької держави.

Зі здобуттям незалежності України юриспруденція поповнилася напрацюваннями українських учених, які спеціалізуються на вивченні проблематики правової відповідальності за правопорушення у сфері природокористування та, зокрема, динаміки розвитку природоохоронного законодавства України у різні періоди її історії. Незважаючи на значний накопичений обсяг матеріалу, дається взнаки відсутність систематизованого дослідження, присвяченого динаміці адміністративної відповідальності у вказаній сфері.

Історико-правове дослідження адміністративної відповідальності у сфері охорони природи залежить від численних чинників, посеред яких вирішальними є визначення основних напрямків такої розробки: методів, прийомів, засобів, наукових підходів.

На динаміку дослідження методології процесу становлення даного питання та його розуміння впливає безліч чинників: соціокультурних, політичних, релігійних, економічних, цивілізаційних, моральних, ідеологічних, національних, міжнародних тощо. Визначено, що наявність такої їх кількості числа різних факторів потребує використання методології, яка дозволить їх систематизувати та виявити вплив на розвиток адміністративної відповідальності. Істотний вплив на множинність підходів до її змісту має і бурхливий розвиток різноманітних наук – суспільних, гуманітарних та природничих, що забезпечують новим інструментарієм дану сферу знань.

Методологія адміністративної відповідальності у цій сфері тісно пов'язана, з одного боку, способом, яким діють люди, з другого – законами соціальності, з третього – законами, встановленими правовою системою країни.

Аналіз правового забезпечення державної екологічної політики України був проведений у контексті поетапного розвитку екологічного законодавства України, що, на думку автора, має бути спрямований на досягнення трьох головних цілей: 1) управління екологічними процесами в Україні, які

стосуються життєдіяльності й життєзабезпечення людини, та процесами гармонізації її взаємовідносин з природою, що вважається значно складнішою задачею, ніж управління бізнесом чи виробничими системами; 2) загальносистемна технологія підготовки, прийняття і реалізації рішень стосовно визначених екологічних цілей; 3) моніторинг та запобігання виникненню адміністративних правопорушень в сфері охорони природи у контексті глобалізаційних світових процесів у світі.

Формами державного регулювання екологічних процесів є: 1) розроблення нормативно-правової бази для регулювання охорони навколишнього середовища; 2) підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у галузі екології, природних ресурсів та водного господарства, а також підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів; 3) здійснення антикорупційних заходів; 4) створення єдиного банку фахових екологів і менеджерів !зеленої! економіки; 5) розроблення єдиного формату моделювання екологічних процесів і технологій; 6) забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України.

У дослідженні систему суб'єктів формування державної екологічної політики України поділено на п'ять груп: центральні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; громадські організації, благодійні фонди; наукові та експертні установи, заклади вищої освіти; міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні компанії.

Адміністративну відповідальність у сфері охорони природи охарактеризовано як застосування компетентними державними органами адміністративно-правових санкцій до посадових осіб та громадян, які порушують норми екологічного законодавства. Сутність адміністративної відповідальності полягає у застосуванні відповідними органами адміністративних стягнень до правопорушників у природоохоронній сфері.

У роботі зазначено, що ще однією особливістю адміністративної відповідальності у сфері охорони природи є неоднозначні позиції українських вчених щодо притягнення до адміністративної відповідальності фізичних і

юридичних осіб. Чимало фахівців підтримують позицію, що до адміністративної відповідальності може бути притягнуто лише фізичну особу, оскільки вказано вік настання відповідальності. Інші стверджують, що використовується категорія «особа», яка теоретично вказує на допустимість притягнення до адміністративної відповідальності юридичної особи.

Було здійснено детальний аналіз складу адміністративного правопорушення у сфері охорони природи, розкрито поняття адміністративного правопорушення в цілому та висвітлено категорію екологічних правопорушень.

Також зазначено, що загальна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля є дещо схожою із адміністративними правопорушеннями у сфері охорони природи. Родовим об'єктом екологічних кримінальних правопорушень є екологічні, природно-ресурсові та антропологічні відносини, що охороняються законом і включають санітарну охорону, покращення довкілля, оптимальне використання і відтворення ресурсів природи, збереження нормального екологічного стану навколишнього середовища.

Тобто екологічні кримінальні правопорушення посягають на два родових об'єкти: довкілля – сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів; екологічна безпека – оптимальний стан довкілля, що забезпечує йому та людині сприятливі (нормальні) умови для життя і розвитку. При цьому під об'єктами природного і соціального характеру слід розуміти об'єкти, створені або видозмінені людиною, але які зберігають екологічні зв'язки з біосферою.

Війна має найбільш руйнівний вплив на навколишнє середовище. Негативні наслідки війни для природи можуть бути катастрофічними: забруднення ґрунтів, водойм і повітря, руйнування екосистем, втрата біорізноманіття, а іноді навіть використання отруйних речовин або зброї масового знищення, що призводить до довгострокових наслідків для навколишнього середовища та здоров'я людей. Отже, у разі відкритих бойових

дій було проаналізовано як прямі, так і непрямі наслідки конфлікту, а також виявлено можливості, які були втрачені через війну.

Прямі наслідки війни включають вибухи, що спричиняють руйнування екосистеми. Оскільки російсько-українська війна почалася майже навесні, коли тварини прокидаються, птахи повертаються і готуються до розмноження, руйнування середовища і шумове забруднення місць їхнього проживання негативно впливають на процес розмноження. Пряме потрапляння снарядів та забруднення обгорілою військовою технікою повністю руйнують екосистему, забруднюючи ґрунти і воду важкими металами та токсичними речовинами. Непрямі наслідки бойових дій для довкілля можуть виникати через знеструмлення шахт, що потребують відкачування води. Без електроенергії насоси не працюють, шахти затоплюються разом із токсичними та радіоактивними відходами, що може призвести до забруднення ґрунтових вод. Ця проблема актуальна на Донбасі з 2014 року і її досі не вдалося вирішити, а наразі ситуація чимдалі стає ще гіршою.

Особливої уваги у дослідженні заслуговує категорія адміністративних правопорушень, пов'язана з палінням листя, сухої трави та інших відходів. Люди, які здійснюють відповідні діяння, чомусь завжди переконані, що у цьому немає жодної небезпеки, і, навпаки, стверджують про їх корисність.

Ще одним із проблемних питань, пов'язаних із притягненням особи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, визначено ряд помилок, що допускаються уповноваженими особами при складанні протоколу про адміністративні правопорушення. У переліку найпоширеніших порушень посадових осіб контролюючих органів виокремлено такі: протокол складений не уповноваженою на те особою; неправильна кваліфікація порушення; неправильне визначення суб'єкта правопорушення; не розкрито суті адміністративного правопорушення; заповнення протоколу нерозбірливим почерком; відсутність у протоколі дати, часу і місця його складення та ін.

Наслідками неналежного складання уповноваженими особами протоколу чи недотримання ними вимог до складання протоколів про адміністративні

правопорушення є: повернення протоколу про адміністративне правопорушення на доопрацювання та виправлення наявних помилок, оскільки неналежним чином оформлений протокол створює перешкоди повного і об'єктивного з'ясування всіх обставин по справі; скасування постанови про адміністративне правопорушення та закриття провадження в адміністративній справі.

На основі аналізу адміністративного законодавства ряду держав зроблено висновки про те, що саме завдяки суворому дотриманню букви закону, жорсткій дисципліні, вихованню культури відповідальності можна досягнути позитивних результатів у сфері охорони довкілля та збереження природних ресурсів.

Вкрай важливо підвищити ефективність адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи. Для досягнення цієї мети важливо вивчати, аналізувати і використовувати позитивний досвід зарубіжних країн, зокрема Європейського Союзу, Азії і США.

З урахуванням того, що Україна в умовах сьогодення претендує на визнання її кандидатом до ЄС, необхідно запозичувати досвід саме країн європейського простору щодо питань реформування екологічного законодавства.

Найоптимальнішою формою систематизації законодавчих норм у цій сфері дослідниця вважає підготовку та прийняття Екологічного кодексу України. Це буде єдиний комплексний нормативно-правовий акт, що міститиме не лише охоронні норми, але й інші положення, пов'язані з регулюванням раціонального використання природних ресурсів.

Прийняття Екологічного кодексу дозволить врегулювати не тільки правові відносини в екологічній сфері, але й створити результативну площину для притягнення осіб до відповідальності за правопорушення у сфері довкілля.

У роботі зазначено необхідність формулювання і закріплення в чинному законодавстві України напрямків діяльності правоохоронних органів у сфері

охорони природи, наголошуючи на тому, що такі законодавчі зміни лише сприятимуть популяризації природоохоронного іміджу поліції.

Окреслено потребу в забезпеченні ефективності застосування заходів адміністративної відповідальності, що пов'язана із оптимізацією наявної системи громадського контролю.

Обґрунтовано доцільність запровадження механізму адміністративної відповідальності юридичних осіб поряд із фізичними особами, оскільки більшість адміністративних правопорушень у сфері захисту довкілля вчиняються в процесі господарської, виробничої діяльності відповідних фірм, підприємств (компаній).

Ключові слова: охорона природи, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративне правопорушення, державна екологічна політика, екологічне законодавство, проступок, екологічні процеси, довкілля, екологічна безпека.

ANNOTATION

Sukhorebra T. I. Conceptual principles of administrative responsibility for offenses in the field of nature protection. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The dissertation on obtaining the scientific degree of the Doctor of Legal Sciences, specialty 12.00.07 – Administrative Law and Procedure; Finance Law; Information Law. – West Ukrainian National University. Ternopil, 2024.

The dissertation is one of the first comprehensive monographic studies in national legal science to explore the administrative and legal foundations of the formation and implementation of Ukraine's state migration policy.

It describes: the historical development of doctrinal views on administrative responsibility in the field of environmental protection is characterized; the forms and methods of implementation of the state environmental policy of Ukraine are considered; concepts and features of the state environmental policy of Ukraine are formulated; the legal support of the state environmental policy of Ukraine is

analyzed; the peculiarities of the legislation of Ukraine in the field of nature protection are revealed; the concept and features of an administrative offense in the field of nature protection, its features and composition are characterized; the key principles of the activities of the subjects of the formation of the state environmental policy, their powers and competence are determined; the peculiarities of the foreign experience of legal regulation of administrative responsibility for offenses in the field of nature protection are analyzed; the key areas of further development of the institution of administrative responsibility for offenses in the field of nature protection are revealed.

The general trend of research is significant attention to the problem of analyzing the norms of administrative responsibility in the protection of the lands of the nature reserve fund, which are increasingly subject to illegal capture, changes in purpose, and the destruction of representatives of the plant and animal world. Objectively, it turned out that a significant array of works is devoted to the period of Soviet Ukraine. Although there are also thorough studies of earlier periods, even the period of the Kozachchyna.

With the independence of Ukraine, jurisprudence was replenished with the work of domestic scientists who specialize in studying the issues of legal responsibility for offenses in the field of nature use, and, in particular, the dynamics of the development of environmental protection legislation of Ukraine in different periods of its history. Despite the considerable amount of accumulated material, there is a lack of systematic research devoted to the dynamics of administrative responsibility in the specified area.

The historical and legal study of administrative responsibility in the field of nature protection depends on many factors, among which the clarification of the main directions of such development is decisive: methods, techniques, means, scientific approaches.

The dynamics of the research methodology of the formation of this process and its understanding are influenced by many factors: socio-cultural, political, religious, economic, civilizational, moral, ideological, national, international, etc. It was

determined that the presence of such a number of different factors requires the use of a methodology that will allow them to be systematized and reveal their influence on the development of administrative responsibility. A significant impact on the diversity of approaches to its content is exerted by the rapid development of various sciences – social sciences, humanities, and natural sciences, which provide a new toolkit for this field of knowledge.

The methodology of administrative responsibility in this area is closely related, on the one hand, to how people act, on the other hand, to the laws of sociality, and on the third hand, to the laws established by the legal system of the country.

The analysis of the legal support of the state environmental policy of Ukraine was carried out in the context of the step-by-step development of the environmental legislation of Ukraine, which, according to the author, should be aimed at achieving three main goals: 1) management of environmental processes in Ukraine, related to human activities and livelihoods, processes harmonization of human relations with nature, which is considered a much more difficult matter than managing business or production systems; 2) system-wide technology for preparation, adoption and implementation of decisions regarding defined environmental goals; 3) monitoring and preventing the occurrence of administrative offenses in the field of nature protection during the development of globalization processes in the world.

Forms of state regulation of environmental processes are: 1) creation of a regulatory framework for legal regulation of environmental protection; 2) qualification improvement and retraining of personnel in the field of ecology, natural resources and water management, training of scientific and scientific-pedagogical personnel; 3) anti-corruption measures; 4) formation of a single bank of professional ecologists and green economy managers; 5) creation of a single format for modeling environmental processes and technologies; 6) ensuring environmental security as a component of Ukraine's national security.

In the paper, the system of entities forming the state environmental policy of Ukraine is divided into five groups: central bodies of executive power; local governments; public organizations, charitable foundations; scientific and expert

institutions, higher educational institutions; international governmental and non-governmental organizations, transnational companies.

Administrative responsibility in the field of nature protection is characterized as the application of administrative and legal sanctions by competent state bodies to officials and citizens who violate the norms of environmental legislation. The essence of administrative responsibility is the application of administrative penalties by the relevant authorities to offenders in the field of environmental protection.

The paper states that another feature of administrative liability in the field of nature protection is the ambiguous positions of domestic scientists regarding the administrative liability of individuals and legal entities. Many specialists support the position that only a natural person can be held administratively liable, since the age of onset of liability is specified. Others claim that the category "person" is used, which theoretically indicates the admissibility of bringing a legal entity to administrative responsibility.

A detailed analysis of the composition of administrative offenses in the field of nature protection was carried out, the concept of administrative offenses in general was revealed, and the category of environmental offenses was highlighted.

It is also noted that the general characteristics of criminal offenses against the environment are somewhat similar to administrative offenses in the field of nature protection. The generic object of environmental criminal offenses is ecological, natural resource and anthropological relations, which are protected by criminal law and include sanitary protection, improvement of the environment, rational use and reproduction of natural resources, preservation of the normal ecological state of the environment.

That is, environmental criminal offenses encroach on two generic objects: the environment as a set of natural and natural-social conditions and processes, and environmental safety as a certain optimal state of the environment, which provides him and a person with favorable (normal) conditions for life and development. At the same time, objects of a natural and social nature should be understood as objects created or modified by man, but which retain ecological ties with the biosphere.

War has the most detrimental impact on the environment of all human activities. On one hand, military actions directly harm the environment, while on the other hand, resources spent on war could instead be used for environmental preservation or resource-efficient technologies. Therefore, under conditions of open hostilities, both direct and indirect impacts, as well as lost opportunities, were analyzed.

Direct impacts include explosions that destroy the ecosystem. Moreover, the Russian-Ukrainian war began almost in the spring, when animals wake up, birds return, and all living things prepare to have offspring. Destruction of the habitat and noise pollution of their places of residence negatively affects the course of the breeding season. The direct impact of projectiles and pollution by burnt military equipment completely destroys the ecosystem. All cartridges that burst, burning non-metallic parts of military equipment pollute the soil and water with heavy metals and toxic elements.

Indirect consequences of hostilities on the environment do not arise from fires or explosions of shells, but, for example, from the blackout of a mine from which water must be pumped out. Without electricity, the pumps do not work and the mine is flooded with toxic and radioactive waste that can seep into the groundwater. This problem has been relevant in Donbas since 2014. It could not be resolved in any way, and currently the situation is worsening even more.

The category of administrative offenses related to burning leaves, dry grass and other waste deserves special attention in the paper. For some reason, people who perform the corresponding actions are always convinced that there is no danger in this, and, on the contrary, claim their usefulness.

Another problematic issue related to bringing a person to administrative responsibility in the field of nature protection is a number of mistakes committed by authorized persons when drawing up a protocol on administrative offenses. The following are highlighted in the list of the most common violations by officials of control bodies: the protocol was drawn up by a person not authorized to do so; incorrect qualification of the violation; incorrect definition of the subject of the

offense; the essence of the administrative offense has not been disclosed; filling out the protocol in illegible handwriting; lack of date, time and place of its compilation in the protocol, etc.

The consequences of improperly drawing up a protocol by authorized persons or their failure to comply with the requirements for drawing up protocols on administrative offenses are: return of the protocol on administrative offenses for revision and correction of existing errors, since an improperly drawn up protocol creates obstacles to a full and objective investigation of all the circumstances of the case; annulment of the resolution on an administrative offense and closure of proceedings in an administrative case.

On the basis of the analysis of the administrative legislation of a number of states, the conclusions were drawn that it is thanks to strict compliance with the letter of the law, strict discipline, and the cultivation of a culture of responsibility that positive results can be achieved in the field of environmental protection and preservation of natural resources.

In addition, it was characterized that an extremely important factor in increasing the effectiveness of administrative responsibility for offenses in the field of nature protection is the study, analysis and use of positive aspects of the foreign experience of the countries of the European Union, Asia, and the USA.

Taking into account the fact that Ukraine in today's conditions is entering the path of recognition as a candidate for the EU, it is necessary to borrow the experience of the countries of the European space regarding the issues of reforming environmental legislation.

The researcher calls the preparation and adoption of the Environmental Code of Ukraine as a single comprehensive normative legal act, which will focus not only on protective norms, but also others related to the regulation of the rational use of natural resources, as the most optimal form of systematization of legislative norms in the relevant field.

The adoption of the Ecological Code will allow not only to regulate legal relations in the environmental sphere, but also to create an effective platform for

bringing people to justice for offenses in the sphere of the environment.

The paper indicates the need to formulate and establish in the current legislation of Ukraine the areas of activity of law enforcement agencies in the field of nature protection, emphasizing that such legislative changes will only contribute to the popularization of the nature protection image of the police. The need to ensure the effectiveness of the application of measures of administrative responsibility, which is connected with the optimization of the existing system of public control, is outlined.

The expediency of introducing the mechanism of administrative responsibility of legal entities along with natural persons is substantiated, since most administrative offenses in the field of environmental protection are committed in the course of economic and production activities of the respective firms, enterprises (companies).

Key words: nature protection, administrative liability, criminal liability, administrative offense, state environmental policy, environmental legislation, misdemeanor, environmental processes, environment, environmental safety.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері охорони природи України: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Тернопіль, ВПЦ «Університетська думка», 2022. 248 с.

2. Сухоребра Т. І. Відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи в Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2016. Вип.41. Т.4. С. 295-299.

3. Сухоребра Т. І. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в деяких законодавчих актах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2017. Вип.43. Т.4. С. 104-108.

4. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за

правопорушення у польському природоохоронному законодавстві. *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки*. 2018. Випуск 82. С. 174-189.

5. Сухоребра Т. І. Штрафи за знищення деяких видів флори та фауни за Руською Правдою. *Юридична Україна*. 2018. №10. С. 4-10.

6. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства в кодифікованих актах України (1994-2002 рр.). *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 134-148.

7. Сухоребра Т. І. Штрафні санкції за порушення природоохоронних норм у Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 21-28.

8. Сухоребра Т. І. Юридичні особи та посадові особи як суб'єкти адміністративних правопорушень у сфері охорони природи: проблемні аспекти. *Наше право*. 2019. № 3. С. 230-236.

9. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства Республіки Білорусь. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 3. С. 48-56.

10. Сухоребра Т. І. Стан досліджень адміністративної відповідальності у сфері охорони природи: темпорально-просторовий контекст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. №. 1. С. 40-47.

11. Сухоребра Т. І. Роль людини у сфері охорони природи: морально-етичні та юридичні дискусії. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 237-241.

12. Сухоребра Т. І. State environmental policy: legal analysis. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. № 12. С. 83-86.

13. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за порушення природоохоронних норм на землях Українського козацтва. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №1 (29). С. 18-24.

14. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з палінням листя, сухої трави та інших відходів у період воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету*

імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 20-26.

15. Сухоребра Т. І. Взаємодія як форма природоохоронної діяльності. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. №. 2. С. 195-200. (Web of Science)

16. Сухоребра Т.І. Види адміністративних правопорушень в сфері охорони тваринного світу. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 198-200.

17. Сухоребра Т. І. До питання визначення об'єкта адміністративного правопорушення в сфері охорони природи. *Наше право*. 2022. № 1. С. 205-208.

18. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за правопорушення в сфері охорони природи у перші роки радянської влади та часи НЕП. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №2 (30). С. 24-30.

19. Sukhorebra T. Air pollution and efficiency administrative and legal protection. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 33. P. 10-14.

20. Sukhorebra T., Mazepa S. The issue of administrative liability for illegal cutting, damage and destruction of forest plantations in Ukraine. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 34. P. 10-13.

21. Nina Rohatynska, Oleh Butkov, Olena Butkova, Maryna Burdonosova, Tetiana Sukhorebra. Use of information and communication technologies in democratic processes. *Cuestiones Politicas*. 2022. Vol. 40. № 75. P. 198-220 (Web of Science).

22. Tetiana Sukhorebra. Features of legal regulation of environmental quality on the example of law and administration of Ukraine. *Studia Pravnostrojowe*. 2022. № 57. P. 463-469.

23. Tetiana Sukhorebra. Features of the implementation of Ukraine's environmental policy at the local level. *The Philosophical and Social Yearbook Civitas Hominibus*. 2022. № 17. P.27-36.

24. Tetiana Sukhorebra. Peculiarities of the state environmental policy of Ukraine through the prism of environmental legislation. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 150-152.

25. Sukhorebra T., Metelskyi I., Piliukov Y., Zyhrii O., Yurkevych I. Main principles of ecology politics and law of the EU. *JUS Rivista di Scienze Giuridiche* 2023. № 3. P. 243-258.(Scopus).

26. Sukhorebra T., Kravchuk M., Kravchuk V., Beska S., Lukashov R. The System of Legal Responsibility in the Environment Protection Area. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15. № 02. P. 197–212. (Scopus)

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

27. Сухоребра Т.І Доктринальні погляди на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20-21 квітня 2018 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 410-421.

28. Сухоребра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства: історичні аспекти розвитку та сучасний стан. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України*: збірник наукових праць VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 5-7 червня 2019 р.). Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 281-287.

29. Сухоребра Т.І. Види покарань за екологічні правопорушення згідно адміністративного законодавства: порівняльний аспект. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 5–6 квітня 2019). Том 1. Тернопіль, 2019. С. 203-206.

30. Сухоребра Т.І. Механізм правового забезпечення державної екологічної безпеки України. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти*: збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції. (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 року) ТНЕУ. Тернопіль, 2019. С. 404-405.

31. Сухоребра Т.І. Тенденції державної екологічної політики:

міжнародний досвід. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу*: збірник тез доповідей II Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Центр стратегічної аналітики та міжнародних студій, 2020. С. 253-254.

32. Сухоребра Т. Екоцид як основна загроза біологічному різноманіттю природи: *Лікарська таємниця в умовах пандемії: законодавчі, правозастосовні, соціальні та психологічні аспекти*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 116-118.

33. Сухоребра Т. Юридична відповідальність за правопорушення в сфері охорони природи у перші роки радянської влади. *Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи*: збірник тез доповідей Міжнародної міждисциплінарної наукової конференції (м. Тернопіль 18 березня 2021 р.). Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. С. 130-137.

34. Сухоребра Т. І. Окремі кроки щодо вдосконалення інституту адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: НУ «ОЮА», 2022. С. 83-86.

35. Сухоребра Т. І. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в Республіці Казахстан: позитивний досвід для України. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 червня 2022 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2022. С. 63-66.

36. Сухоребра Т. І. Гармонізація адміністративного та екологічного законодавства України у сфері охорони природи. *Modern research in world science*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10-12 липня 2022 р.). Львів: SPC «Sci-conf.com.ua», 2022. С. 1135-1141.

37. Сухоребра Т. І. Сфера охорони природи в період російсько-української війни. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 139-141.

ЗМІСТ

ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ.....	
	35
1.1. Стан наукової розробки проблеми.....	35
1.2. Методологічна база дослідження	59
1.3. Історичний розвиток доктринальних поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері	78
Висновки до Розділу 1.....	93
РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ	
ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	
(АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)	
	96
2.1. Правові основи забезпечення державної екологічної політики України.....	96
2.2. Форми та методи реалізації державної екологічної політики.....	133
2.3. Суб'єкти формування державної екологічної політики, їхні повноваження та компетенція.....	168
Висновки до Розділу 2.....	209
РОЗДІЛ 3. ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ	
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА	
ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ	
ОХОРОНИ ПРИРОДИ.....	
	213
3.1. Особливості адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи.....	213
3.2. Адміністративне правопорушення в сфері охорони природи, його ознаки та склад.....	232
3.3. Інші види юридичної відповідальності у сфері	

охорони природи.....	254
Висновки до Розділу 3.....	277

**РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ
ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ**

ОХОРОНИ ПРИРОДИ.....	283
4.1. Проблемні питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.....	283
4.2. Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.....	309
4.3. Напрями подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.....	334
Висновки до Розділу 4.....	368

ВИСНОВКИ.....	372
----------------------	------------

СПИСОК ВКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	382
---------------------------------------	------------

ДОДАТКИ.....	422
---------------------	------------

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З розвитком науки і техніки з'являються виробничі процеси, які щоразу несуть у собі нові загрози довкіллю. Вирішення цієї проблеми залежить від відповідальності сучасного суспільства за збереження природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь.

Ефективним засобом охорони та збереження природних територій та об'єктів є застосування заходів юридичної відповідальності до порушників природоохоронного законодавства.

Розробка надійних принципів захисту довкілля вимагає застосування всіх видів юридичної відповідальності, причому особливо важливу роль відіграє адміністративна відповідальність. Однією з головних переваг адміністративної відповідальності порівняно з іншими видами є оперативність, оскільки здатність швидко реагувати на правопорушення є ключовим чинником її ефективності.

З огляду на це аналіз та удосконалення адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища сприятимуть виявленню прогалин у правовому регулюванні вказаного питання, а також вдосконаленню адміністративно-правового механізму протидії правопорушенням у сфері охорони довкілля.

Ефективність управління взаємовідносинами у сфері охорони та використання природних ресурсів залежить від розсудливої екологічної політики, що становить окремий напрямок управління державою та публічними інституціями.

Для зміцнення інституційної здатності управління навколишнім природним середовищем передбачено ряд заходів, серед яких – удосконалення системи державного контролю. Це охоплює створення єдиної системи контролю за дотриманням законодавства стосовно охорони навколишнього природного середовища, уникнення дублювання функцій контролю різними уповноваженими органами виконавчої влади, а також посилення

відповідальності забруднювачів. Крім того, важливим є розроблення нових правил оцінки збитків на основі фактичних витрат на відновлювальні заходи.

Війна в Україні, що почалася у 2014 році та значно ескалувала у 2022 році, призвела не лише до людських втрат і руйнування інфраструктури, а й до серйозних екологічних катастроф. Внаслідок бойових дій суттєво погіршився стан навколишнього середовища, що матиме довгострокові наслідки як для природи, так і для здоров'я людей. Зокрема, великі екологічні загрози були спричинені пошкодженням критичних інфраструктурних об'єктів, таких як Каховська ГЕС та Запорізька ТЕС, а також проблемами цивільного розмінування.

На сьогоднішній день дуже важливо визначити напрями екологічної політики України та вдосконалити систему державного управління екологічними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини. Це вимагає комплексного підходу та активної співпраці між урядовими органами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами.

Напрями екологічної політики повинні включати заходи з охорони навколишнього середовища, збереження природних ресурсів, протидії забрудненню та змінам клімату, стимулювання сталого розвитку та екологічно чистих технологій.

Удосконалення системи державного управління екологічними процесами потребує посилення ролі державних органів у забезпеченні дотримання екологічного законодавства, розроблення та впровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за станом навколишнього середовища, а також залучення громадськості до прийняття рішень у сфері охорони довкілля. Важливо також враховувати міжнародні зобов'язання та стандарти у галузі екології і прав людини для забезпечення сталого та гармонійного розвитку суспільства.

У широкому розумінні, актуальність дисертації визначена потребою у формуванні сучасного підходу до адміністративної відповідальності за

порушення законодавства України у сфері охорони природи. Це передбачає розроблення концепції ефективної екологічної політики України, визначення її поняття, змісту та особливостей, а також розуміння її значення для організації діяльності органів державної влади, що контролюють екологічні процеси в Україні.

У більш звуженому розумінні, актуальність дослідження визначається необхідністю наукового аналізу особливостей адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства України. Це також означає формування наукових висновків та результатів, що спрямовані на удосконалення концептуальних засад адміністративної відповідальності за порушення правил у сфері охорони природи.

Додаткової актуальності темі додає факт недостатньої наукової розробки цього питання на сучасному етапі. Для проведення комплексного дослідження були використані результати праць українських та зарубіжних учених. Концептуальні питання адміністративного права, екологічного права, теорії управління та публічного управління, а також теорії публічного адміністрування були розглянуті у дисертації через призму наукових робіт таких дослідників: В. Авер'янова, А. Агапова, В. Андрейцева, О. Баб'яка, М. Бублія, С. Банаха, М. Бринчука, Г. Балюк, М. Баламуш, В. Борейко, В. Власова, А. Воронцова, С. Гречанюка, Б. Гаєвського, А. Гетьмана, Я. Грабової, Т. Дракохруст, В. Зуєва, Р. Калюжного, Т. Кичилук, В. Колпакова, В. Костицького, Н. Кобецької, М. Краснової, В. Курила, Р. Миронюка, О. Остапенка, Н. Попович, В. Петкова, К. Рябець, О. Погрібного, Т. Харченко, Ю. Сагайдак, М. Романів, Ю. Шемшученка та ін.

Тим не менше, незважаючи на фрагментарність висвітлення питань адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи у працях згаданих науковців, проблематика концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи не була достатньо проаналізована на рівні окремого дослідження.

Так, відсутність системного вивчення проблеми адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони природи дійсно свідчить про актуальність та важливість вибору цієї теми для наукового дослідження. Розробка концепційних засад у цій сфері може сприяти зміцненню екологічної політики, підвищенню ефективності заходів з охорони навколишнього середовища та забезпеченню сталого розвитку. Це також підкреслює необхідність глибокого аналізу питань адміністративної відповідальності в контексті охорони природи з метою вироблення конкретних рекомендацій та розроблення стратегій управління в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до п. 4 розділу 3 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 р.; Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 820-р.; Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року № 932-р.; тем науково-дослідних робіт кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету «Правове забезпечення публічного адміністрування в сфері економіки» (номер державної реєстрації 0116U000174), «Захист прав людини в публічних правовідносинах» (номер державної реєстрації 0122U201353).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розв'язання наукової проблеми, яка полягає у розробці концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, формування на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини адміністративного права, та практичних рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері екології.

Мета дослідження визначила необхідність постановки та вирішення таких наукових завдань:

- проаналізувати наукові праці з проблематики теми дослідження;

- розкрити методологічну базу дослідження;
- охарактеризувати історичний розвиток доктринальних поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері;
- розглянути форми та методи реалізації державної екологічної політики;
- визначити ключові напрями діяльності суб'єктів формування державної екологічної політики, їхні повноваження і компетенцію;
- розкрити правові основи забезпечення державної екологічної політики України;
- сформулювати поняття, ознаки та склад адміністративного правопорушення в сфері охорони природи;
- охарактеризувати особливості адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи;
- дослідити правову природу інших видів юридичної відповідальності у сфері охорони природи;
- проаналізувати проблемні питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;
- дослідити зарубіжний досвід правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;
- окреслити основні вектори подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;
- обґрунтувати висновки та пропозиції стосовно вдосконалення адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи з метою усунення колізій і прогалин у національній нормативно-правовій базі, її гармонізації з правом Європейського Союзу та виробити практичні рекомендації для покращення правозастосування у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері

охорони природи.

Предметом дослідження є концептуальні засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

Методи дослідження. Методологічним фундаментом дисертації є комплекс застосованих під час дослідження наукових методів та підходів, характерних для правознавства загалом і науки адміністративного права зокрема.

Для наукового аналізу питань дослідження використовувалися такі методи: системно-структурний аналіз, порівняльно-правовий, формально-догматичний, гносеологічний, аксіологічний, системний, семантичний, статистичний, соціологічний, прогнозування та ін.

Кожен з цих методів був застосований для різних аспектів дослідження та вирішення певних завдань: системно-структурний аналіз застосовувався для розгляду праць з проблематики дослідження (п. 1.1); порівняльно-правовий метод використовувався для аналізу правових основ забезпечення державної екологічної політики України (п. 2.1). Формально-догматичний, гносеологічний, аксіологічний та системний методи використовувалися для характеристики природи державної екологічної політики (п. 1.3, п. 2.2–2.3). Семантичний метод застосовувався для трактування адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони природи (п. 1.2, розділ 3, розділ 4). Статистичний та соціологічний методи використовувалися для аналізу сучасного стану державної екологічної політики та застосування адміністративної відповідальності (п. 2.2, п. 3.1). Метод прогнозування надав можливість означити зміни у законодавстві (розділ 3, п. 4.2–4.3).

Інформаційна база дослідження. Теоретичною основою для розробки питань, визначених у дисертаційній роботі, є праці з публічного управління, адміністративного права та процесу, екологічного права, а також інших галузей права. Ці джерела стали теоретичним фундаментом для аналізу та висвітлення питань, пов'язаних із державною екологічною політикою та адміністративною відповідальністю за порушення законодавства в сфері охорони природи.

Емпіричну базу дослідження становлять:

- статистичні дані Державного комітету статистики, що дозволяють оцінити стан навколишнього середовища та динаміку його змін у період з 2014 по 2023 роки;
- дані Державної екологічної інспекції України за вказаний період, які допомагають оцінити практичну діяльність контролю за дотриманням екологічного законодавства;
- правова публіцистика та довідкові видання, що містять аналіз законодавства та практичний досвід його застосування в сфері охорони природи.

Ці джерела стали підґрунтям для емпіричного аналізу та дослідження практичних аспектів реалізації державної екологічної політики, здійснення адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним з перших у національній юридичній науці комплексним дослідженням концептуальних засад адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони природи. Вона відзначається сучасним підходом до постановки проблеми, виявлення та аналізу нових ідей та тенденцій у сфері охорони природи, а також визначення напрямків удосконалення наукової концепції правового забезпечення адміністративної відповідальності за порушення у цій сфері та відповідного законодавства.

У дисертаційній роботі сформульовані нові та такі, котрі містять елементи наукової новизни, положення, що виносяться на захист.

вперше:

- виокремлено історичні етапи становлення внутрішнього екологічного законодавства та низку ухвалених нормативно-правових актів у ці періоди формування;
- публічно-правове регулювання екологічних процесів поділено на шість форм, кожна з яких створює умови для досягнення конкретної мети, які сукупно забезпечують публічне адміністрування у сфері охорони природи;

– адміністративну відповідальність у сфері охорони природи запропоновано розуміти як вид юридичної відповідальності, що виконує функції покарання, перевиховання, попередження та запобігання, і полягає в застосуванні органами адміністративної юрисдикції адміністративних стягнень у вигляді певних несприятливих заходів матеріального чи морального характеру до осіб, винних у забрудненні природи або зміні клімату, знищенні чи неналежному використанні або відновленні природних ресурсів, порушенні екосистем, що завдало або могло завдати шкоди життю і здоров'ю людини;

– запропоновано ввести адміністративну відповідальність органів публічної влади та органів місцевого самоврядування за бездіяльність за фактами фіксації, документування, вжиття невідкладних заходів для усунення порушень у сфері екологічної безпеки, в тому числі в умовах воєнного стану;

– констатовано, що дефініція поняття шкоди навколишньому середовищу має екологічний, економічний та правовий зміст. Що стосується правової позиції, то, в першу чергу, ми повинні розуміти шкоду як наслідок або результат вчиненого правопорушення у сфері охорони природи;

– запропоновано формулу правової концепції екології людини в навколишньому світі: через моральне осмислення істинної вартості базових передумов життя людини, екологічної відповідальності до юридичного аналізу та правового закріплення;

– адміністративні правопорушення у сфері охорони природи запропоновано розглядати як такі, що мають бути спрямовані проти екологічної безпеки (забруднюють навколишнє природне середовище, порушують або знищують екосистеми, сприяють зміні клімату, відновлюються природні ресурси неналежним чином); повинні міститися у конкретних адміністративних нормах, за які передбачено адміністративну відповідальність; порушують конкретні норми екологічного законодавства; містять обов'язкову суспільну небезпеку або загрозу такої;

– констатовано необхідність запровадження пропорційності адміністративних штрафів до заподіяної шкоди, що підсилить відповідальність

і спростить процедуру стягнення коштів до державного бюджету за екологічні правопорушення;

удосконалено:

– методологію дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

– систематизацію напрацювань провідних українських і зарубіжних вчених з проблематики адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

– аргументи на користь висновку, що підвищення ефективності правового регулювання у сфері охорони природи сприятиме не тільки відновленню знищених та зниклих компонентів навколишнього природного середовища, збереженню природного багатства на нинішньому рівні, а й переосмисленню суспільством небезпечних ризиків, що виникають у результаті прийняття безвідповідальних рішень, здійснення антиекологічної діяльності;

– зміст поняття «взаємодія суб'єктів охорони навколишнього середовища» за допомогою доповнення категорії «безперервність»;

– позицію щодо застосування адміністративно-господарських санкцій як різновиду адміністративної відповідальності у сфері охорони природи;

набули подальшого розвитку:

– наукові погляди на процес розвитку адміністративної відповідальності у сфері охорони природи в розрізі еволюційної теорії;

– положення про поділ системи суб'єктів формування державної екологічної політики України на п'ять груп: центральні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; громадські організації, благодійні фонди; наукові та експертні установи, заклади вищої освіти; міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні компанії;

– висновки про те, що процес зведення до єдності екологічного законодавства допоможе звільнити існуючий масив нормативно-правових актів від постійного накопичення, вирішити правові неузгодженості, відфільтрувати частину застарілого матеріалу, сприяти структуруванню чинних норм.

Прийняття Екологічного кодексу дозволить врегулювати не тільки правові відносини в екологічній сфері, але й створити результативну площину для притягнення осіб до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

- теза про необхідність реформування видів адміністративних стягнень, що передбачені за вчинення правопорушень у сфері охорони природи. Окрім того, пропонується переглянути розміри штрафів, визначені КУпАП, і відповідні статті;

- обґрунтування доцільності запровадження механізму адміністративної відповідальності юридичних осіб за правопорушення у сфері охорони природи;

- класифікація адміністративних правопорушень у сфері охорони природи за видовим об'єктом;

- обґрунтування доцільності визначення суб'єктами адміністративної відповідальності юридичних осіб у контексті розгляду адміністративно-господарських санкцій як різновиду адміністративної відповідальності;

- пропозиція щодо доцільності внесення змін в екологічне законодавство, як виключення, поняття «екологічний злочин», оскільки запроваджено категорію «кримінальне правопорушення», що, в свою чергу, поділяється на «кримінальний проступок» і «злочин»;

- обґрунтування необхідності посилення відповідальності за випалювання сухостою, оскільки в умовах війни, бомбардувань та численних пожеж неспільна небезпека таких діянь є очевидно надзвичайно високою;

- положення про те, що Концепція адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи має включати такі обов'язкові елементи: уніфіковані доктринальні погляди на відповідальність у природоохоронній сфері; належну нормативну-правову базу; державну екологічну політику, а також чітко визначене коло суб'єктів, відповідальних за її ефективність; інститут адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації були використані у:

- науково-дослідній сфері: для подальших наукових розробок концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

- правозастосуванні: наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в роботі окремих установ, що підтверджено відповідними довідками (довідка Тернопільської обласної прокуратури, довідка Тернопільського апеляційного суду, акт впровадження Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, довідка адвоката Ольги Ганущин);

- освітньому процесі: під час викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Екологічне право» (акт впровадження Західноукраїнського національного університету, довідка Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету).

Особистий внесок здобувача. Викладені в науковій роботі положення, що виносяться на захист, є результатом самостійної праці авторки дисертації. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції, у дисертаційній роботі, були отримані авторкою самостійно на основі власного дослідження, аналізу наукових праць, національної і зарубіжної нормативно-правової бази, судової практики.

У дисертаційному дослідженні не використовувались наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено в доповідях на таких всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 20-21 квітня 2018 р.);

Міжнародна наукова конференція «Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти» (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 5-6 квітня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України» (м. Вінниця, 5-7 червня 2019 р.); Міжнародна наукова конференція «Тенденції реформування правової системи України і країн світу» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична онлайн конференція «Лікарська таємниця в умовах пандемії: законодавчі, правозастосовчі, соціальні та психологічні аспекти» (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.); Міжнародна міждисциплінарна наукова конференція «Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи» (м. Тернопіль, 18 березня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 24-25 червня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Російсько-українська війна: право, безпека, світ» (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Modern research in world science» (м. Львів, 10-12 липня 2022 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації висвітлено у 37 публікаціях: 1 одноосібній монографії; 17 статтях, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях; 8 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав (з них 4 публікації у виданнях, що проіндексовані в міжнародній наукометричній базі Scopus та Web of Science); у матеріалах і тезах доповідей 11 науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, які об'єднують дванадцять підрозділів, висновків, списку

використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 444 сторінки, з них 360 сторінок основного тексту, список використаних джерел складається із 389 найменувань і займає 40 сторінок, додатки містяться на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Дослідження генези юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища в умовах глобальної екологічної кризи набуває особливої актуальності для сучасної юридичної науки. Адміністративна відповідальність у природоохоронній сфері тісно пов'язана з загальнотеоретичними дослідженнями юридичної відповідальності, які проводилися у різні історичні періоди.

Зокрема, Д. М. Лук'янець вказує, що, порівняно з іншими загальновизнаними видами юридичної відповідальності, адміністративна відповідальність відзначається особливою багатоаспектністю «як за сферою застосування, так і за кількістю органів, наділених адміністративно-юрисдикційними повноваженнями» [1, с. 45].

В іншій своїй праці дослідник зазначає, що «адміністративна відповідальність являє собою механізм реалізації в адміністративному порядку санкції правової норми, яка має форму стягнення, а інститут адміністративної відповідальності – нормативну модель цього механізму. Адміністративна відповідальність як відносини існує в межах більш широкого кола відносин – адміністративно-деліктних» [2, с. 31].

Головна відмінність адміністративної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності полягає у тому, що вона застосовується в адміністративному порядку, у процесі виконання державними органами їхніх виконавчо-розпорядчих функцій.

Процедура притягнення до адміністративної відповідальності відповідно оформлена у вигляді адміністративного провадження з усіма його характерними ознаками.

Сучасну сутність сприйняття інституту адміністративної відповідальності досліджувала І. Комарницька. Дослідниця проаналізувала окремі погляди учених щодо поняття та ознак адміністративної відповідальності, дослідила трансформації адміністративної відповідальності, сформулювала пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України щодо адміністративної відповідальності і можливостей його застосування [3, с. 166]. Вчена зазначила, що заходами адміністративної відповідальності захищається великий масив суспільних відносин, які створені нормами адміністративного права та інших галузей права, зазвичай в управлінській сфері та в сфері охорони громадського правопорядку і громадської безпеки, що пов'язано з боротьбою із різноманітними правопорушеннями у різних галузях суспільного життя.

Розгляд наукових праць показує доцільність виділення в науковій думці України двох провідних наукових шкіл, де проводилися дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері.

До їх числа необхідно віднести Київську школу, створену на початку 60-х рр. ХХ ст. в Інституті держава і права ім. В. М. Корецького, а також два її нових осередки, започатковані на початку 2000-х років – у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка і Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Друга – Харківська школа, яка сформувалася в Національному університеті імені Ярослава Мудрого на початку 1990-х років (рис. 1.1).

Виходячи із наведеної класифікації наукових досліджень, доцільно розглянути особливості наукових робіт, які проводились ученими кожного із цих наукових осередків.

Рис. 1.1. Блок-схема напрямків досліджень адміністративної відповідальності у сфері охорони природи

Київська школа започаткована такими знаними українськими фахівцями, як Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян, Б. Г. Розовський та їх учнями. Наукові розробки В. Л. Мунтяна стосувалися адміністративно-правового впливу на природоохоронну сферу з охорони землі, лісів та інших природних об'єктів. У своїй монографії «Правові основи охорони природи» 1979 р. науковець розглядає питання, пов'язані із заходами адміністративної відповідальності у вигляді штрафу, конфіскації, адміністративної реквізиції, позбавлення прав на природокористування. Вчений звертає увагу на недоліки радянського законодавства з причини використання у якості джерела права Указів Президії Верховної Ради СРСР та доводить необхідність проведення кодифікації адміністративної відповідальності за правопорушення на території Української РСР.

Відомим представником Київської школи є В. З. Янчук, який разом із В. Л. Мунтяном у своїх наукових дослідженнях аналізували форми відповідальності службових осіб колективних господарств та застосування засобів адміністративного впливу для захисту природних об'єктів, розташованих на територіях таких сільськогосподарських підприємств радянського періоду господарювання [4, с.102]. В. Мунтян вперше провів комплексне дослідження проблем адміністративно-правової охорони власності колгоспів. У монографічній формі вчений з'ясував правові питання діяльності міжколгоспних об'єднань.

Одну із перших у Радянському Союзі робіт «Адміністративно-правова охорона природи Української РСР» 1973 р. підготували Ю. С. Шемчушенко та В. Ф. Погорілко, у якій розглядалися основні поняття цієї галузі права, компетенція державних органів та засоби адміністративного впливу на правопорушників [5, с. 100].

У своїх подальших працях академік Ю. С. Шемчушенко та його учні запропонували провести кодифікацію адміністративного законодавства та включити до кодифікованих актів Союзних Республік окрему главу, присвячену адміністративним правопорушенням у сфері охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та охорони природи, пам'яток історії і культури.

У свою чергу Н. Титова сформулювала концепцію юридичної відповідальності підприємств за забруднення навколишнього середовища, у якій значну увагу приділила встановленню таких заходів адміністративного впливу, як плата за використання природних ресурсів та адміністративну відповідальність за нанесення шкоди навколишньому середовищу. Інша робота цього вченого була присвячена таксому методу обчислення збитків у випадках бракон'єрського відстрілу тварин, вилову риби, незаконної вирубки лісу, забруднення значних земельних масивів. До особливостей еколого-правової відповідальності дослідниця віднесла такі наступні риси, як «високий ступінь соціальної небезпеки порушень природоохоронного законодавства, якими завдається шкода всьому суспільству і безпосередньо державі, специфічний характер протиправних дій, особливість об'єктів правової охорони (які відновити в натурі часто неможливо, як і неможливо точно визначити суму завданих збитків, бо немає їх грошової оцінки)» [6, с. 216].

Питання захисту земель від нераціонального використання та збереження якості ґрунтів і застосування норм адміністративної відповідальності розглядав знаний український науковець В. В. Носик, який запропонував низку змін до законодавства у цій сфері. Проблема адміністративної відповідальності у сфері охорони земельних ресурсів розглядалися у роботі Т. К. Оверковської, яка

запропонувала низку доповнень до чинного законодавства з метою відшкодування збитків за порушення права власності, а також погіршення корисних властивостей землі. Помітне значення у вирішенні проблеми застосування норм адміністративного права у сфері охорони землі є робота Т. Б. Саркісової, у якій проаналізовано адміністративні делікти та санкції у вигляді припинення землекористування.

Також дослідницею було доведено необхідність внесення змін і доповнень до відомчих нормативно-правових актів з метою посилення заходів адміністративного впливу на відповідних правопорушників.

У статті Ю. В. Корнєєва та А. О. Мартиненка розглядаються «основні та особливі ознаки юридичної відповідальності за вчинення екологічних правопорушень, обґрунтовується необхідність створення окремого правового інституту екологічно-правової відповідальності та виокремлення його від інших видів відповідальності. Дослідники обґрунтували доцільність виділення екологічно-правової відповідальності як окремого комплексного правового інституту» [7, с. 16].

А. О. Мартиненко розглянув види юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства України [8, с. 41]. Т. К. Оверковська, Н. М. Опольська, в своїх наукових публікаціях проаналізували адміністративну відповідальність в контексті порівняльно-аналітичного дослідження різних видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення [9, с.101]. Розглянуто особливості і підстави юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства. Проаналізовано особливості конкретного виду юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Надається перелік запитань для самоконтролю, а також практичні завдання для вирішення, тестові завдання та список рекомендованих нормативних та літературних джерел. За визначенням дослідників, «екологічно-правова відповідальність – це врегульований нормами екологічно-процесуального права процес, в ході якого реалізуються матеріальні норми, що ними встановлені заходи державного

примусу для осіб, котрі вчинили екологічне правопорушення, та який має на меті відшкодування спричиненої екологічної шкоди» [9, с. 36].

Окреме дослідження ролі адміністративного законодавства в охороні природних ресурсів здійснив Г. А. Майданевич. У своїй статті дослідник проаналізував роль адміністративного законодавства та акцентував увагу на важливості адміністративної відповідальності у сфері охорони природних ресурсів, провівши класифікацію адміністративних правопорушень і надавши теоретичне визначення дефініції поняття «адміністративної відповідальності за порушення вимог у сфері використання та охорони природних ресурсів» [10, с. 99].

Адміністративно-деліктні відносини у сфері використання та охорони природних ресурсів в своїй дисертаційній роботі дослідив Ф. О. Іванов [11, с. 38]. Останній зазначає, що «родовим об'єктом адміністративних деліктів у сфері використання та охорони природних ресурсів є встановлений порядок охорони та використання всіх наявних вичерпних компонентів навколишнього середовища, основне призначення яких з матеріальної точки зору є забезпечення необхідними благами суспільства через безпосередню розумову та фізичну діяльність конкретних людей, залучених у їх використанні. Безпосереднім об'єктом адміністративних деліктів у сфері використання та охорони природних ресурсів (природоохоронної справи) є раціональне використання природних ресурсів та збереження наявних його компонентів».

Значна роль відводиться нормам адміністративної відповідальності при охороні земель природно-заповідного фонду, які останніми часами зазнають незаконних захоплень, змін цільового призначення, знищення представників флори та фауни. Вирішенню цього питання присвячена робота А. Й. Годованюка, у якій проаналізовано особливості застосування засобів адміністративного впливу органами управління земельними ресурсами та місцевого самоврядування, місцевими адміністраціями. Аналогічні питання розглянуто у роботі О. М. Ковтун, яка досліджувала тематику адміністративної відповідальності за порушення режиму територій та об'єктів природно-

заповідного фонду України і довела необхідність посилення правових санкцій у цій сфері.

Значним науковим доробком є праці М. В. Краснової, яка розглядала історичні етапи формування інституту екологічної відповідальності у природоохоронному законодавстві радянської України.

Науковець проаналізувала систему попереджувальних заходів, відшкодування збитків землекористувачам а також методику розрахунку обчислення шкоди, нанесеної диким звірам, тваринам, занесеним до Червоної книги, цінним видам риби [12, с.111].

Розглянуто засади становлення даного важливого правового інституту, механізми реалізації та захисту юридичних можливостей громадян держави в такій надважливій галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, гарантування та забезпечення екологічної безпеки держави і суспільства. Окремо і детально досліджено наступні питання: поняття, форми і види відповідальності за порушення екологічних прав громадян; проблеми застосування дисциплінарних стягнень за порушення екологічних прав громадян; проблеми адміністративної відповідальності у сфері реалізації екологічних прав громадян; проблеми криміналізації правопорушень у галузі захисту екологічних прав громадян; особливості цивільно-правової (майнової) відповідальності за порушення екологічних прав громадян.

У відповідному розділі роботи подано авторське визначення адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення, нормативно-правову базу її забезпечення та особливості реалізації.

Загальні питання адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення розглядались в роботі І. А. Куян, яка обґрунтувала їх специфічний характер внаслідок поєднання екологічних та адміністративних правовідносин. Дослідник також вказав на нагальну необхідність введення до наукового обігу правової науки поняття екологічного адміністративного правопорушення. До кваліфікуючих ознак адміністративної відповідальності

дослідник даної проблематики відніс «адміністративне правопорушення (адміністративний проступок), наявність особливого набору засобів впливу (адміністративних стягнень), наявність системи органів адміністративної юрисдикції, які є суб'єктами виконавчої влади, в процесі реалізації якої, вони накладають адміністративні стягнення, а також особливий порядок реалізації адміністративної відповідальності» [13, с. 11-12].

Національний університет біоресурсів і природокористування України з початку XXI ст. представляє собою провідний осередок досліджень природоохоронної справи, у яких значне місце займали розробки з адміністративної відповідальності у цій сфері. Так, Л. Д. Нечипорук дослідила особливості юридичної відповідальності за нераціональне використання тваринного світу та запропонувала розширити кількість об'єктів, які підлягають охороні з боку держави [14, с. 9].

У результаті дослідження характеристик окремих видів спеціального використання об'єктів тваринного світу автор звертає увагу на аналіз вітчизняного та міжнародного законодавства у сфері спеціального використання об'єктів тваринного світу. Здійснений дослідником аналіз наукових та нормативних джерел дає підстави виділити новий критерій поділу порядку використання природних ресурсів на загальний та спеціальний.

Цей критерій ґрунтується на ступені впливу користувача на фізичний стан природних ресурсів і, відповідно, на право загальнонародної власності щодо цих ресурсів. Відповідно до трактування принципу спеціального використання, це експлуатація об'єктів тваринного світу, яка супроводжується певним впливом на їх фізичний стан, таким як відокремлення або вилучення, що призводить до змін і права загальнонародної власності на ці об'єкти.

Питання охорони водних об'єктів за допомогою засобів адміністративного впливу розглядала В. О. Джуган, яка провела детальний аналіз поняття та видів адміністративного проступку. У статті надано визначення адміністративної відповідальності за порушення водного законодавства України, наведена класифікація водних правопорушень,

визначені адміністративні стягнення за порушення водного законодавства України та запропоновані додаткові [15, с. 258]. Окремо розглянуте систему складу водного правопорушення і дискусійне питання про адміністративну відповідальність юридичних осіб.

Дослідниця пропонує включити до у КУпАП норми, які повинні посилити юридичну відповідальність за порушення режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах, а також на земельних ділянках водного фонду, на підставі порушень природних умов поверхневого стоку під час побудови та експлуатації залізниць, автошляхів та ін. Авторка приходить до висновків, що в галузі використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів існують проблеми.

Насамперед ідеться про статті, що передбачають відповідальність за водні правопорушення. Адже вони розподілені по всьому КУпАП у різних його главах та нормах, що встановлюють адміністративну відповідальність юридичних осіб, – вони передбачені додатковими законами. «З огляду на те, що у чинному КУпАП відсутні матеріальні та процесуальні норми стосовно адміністративної відповідальності юридичних осіб, доцільно доповнити його останніми або створити єдиний нормативно-правовий акт, який містив би перелік адміністративних стягнень, що можуть застосовуватись до юридичних осіб, а положення щодо відповідальності юридичних осіб за вчинення адміністративних проступків вилучити з інших нормативно-правових актів» [15, с. 261].

Використання засобів адміністративного впливу у сфері охорони рослинного світу стали предметом дослідження І. В. Гіренко, яка здійснила комплексний аналіз цієї проблеми та надала пропозиції щодо удосконалення адміністративного законодавства. Значну увагу дослідницею приділено контролю у галузі охорони, використання та відтворення рослинного світу. Окремо було виокремлено державний, відомчий, виробничий, громадський контроль та проведено аналіз норм адміністративної відповідальності за невиконання встановлених норм та правил [16, с. 202].

Автором з'ясовано поняття та сутність правової охорони рослинного світу, розглянуто напрями забезпечення здійснення сучасної правової політики у галузі охорони, використання та відтворення рослинного світу. Також вивчено чинники впливу на стан правової охорони рослинного світу в Україні. Проаналізовано проведено аналіз міжнародного регулювання охорони рослинного світу, зокрема, законодавства Європейського Союзу. Здійснено компаративний аналіз українського, молдовського та білоруського законодавства. Автором сформульовано практичні пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері охорони рослинного світу України.

О. С. Заржицький у своїй монографії дослідив особливості правового забезпечення екологічної політики України, насамперед – «методологічні та правові заходи, генезу та механізм, пріоритетний напрям екологічної політики держави, правове регулювання якості довкілля – стратегічного напрямку екологічної політики України, а також правові форми та способи гарантування якості довкілля, в тому числі проблематику правової відповідальності за екологічні правопорушення» [17, с. 3-4]. Як зазначає дослідник, «збереження довкілля для нинішнього і прийдешніх поколінь у сучасній теорії права і конституційній практиці розглядається як спільний обов'язок держави, громадянського суспільства і людини. Такий підхід можна визначити як еколого-правовий імператив, що сприйнятий майже у всіх державах світу».

Автор детально розглядає «практику надання юридичних гарантій прав природокористування. Окремо акцентовано увагу на тому, що процесуальні норми природоресурсового права, як більш складне явище, повинні бути забезпечені відповідними процедурними нормами, оскільки, якщо перші мають «стратегічну» спрямованість реалізації того чи іншого суб'єктивного права, то процедурні норми мають на меті можливість його зрозумілого, послідовного, остаточного здійснення. Зазначено, що головні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки розроблено відповідно до ст. 16 Конституції України, якою визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання

екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» [17, с. 3-4].

Представляє інтерес дослідження Н. І. Золотарьової, у якому розглянуто механізм адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища, де важливе місце посідають засоби адміністративного примусу та адміністративна відповідальність [18]. Автором обґрунтовано нагальну потребу розробки нового Кодексу України про адміністративну відповідальність та виокремлення у ньому розділу «Адміністративні підсудні проступки». Наголошується також на необхідності чіткого визначення складу адміністративного правопорушення, вказівки на орган або посадову особу, які розглядають справи про адміністративні правопорушення чи складають протокол про адміністративний проступок. На думку авторки дослідження, «у природоохоронній сфері важливо визначити не лише адміністративно-правоохоронні норми, але й правовідносини і акти реалізації норм. Звісно, що норми права в даному випадку є правоохоронними. В той же час для механізму правової охорони важливо встановити не тільки правовідносини правоохоронні, але й матеріальні правовідносини, тобто відносини, які належить охороняти» [18, с. 121]. А це досить широкий масив правовідносин, які регулюються різноманітними нормами. Як відомо, окрім норм Конституції України до них відносяться і норми спеціальних природорегулюючих кодексів (наприклад, Кодексу України про надра, Земельного кодексу України, Лісового кодексу України тощо) і окремих законів (наприклад, Закону України від 7.07.2011 р. № 3613-VI «Про Державний земельний кадастр», Закону України від 10.01.2002 р. № 2918-III «Про питну воду та питне водопостачання» тощо).

Харківська школа приділяє значну увагу нормам адміністративного права у забезпеченні охорони природних об'єктів. Так, А. П. Гетьман у своїй монографії «Процесуальні норми і відносини в екологічному праві» 1994 р. [19, с. 145], а також у низці праць, присвячених теоретичним проблемам та історії розвитку екологічного права, приділив значну увагу питанням, пов'язаним з

юридичною відповідальністю та штрафним санкціям за правопорушення у сфері охорони природи. Автор досліджував доктрини екологічного права та звертав увагу на розроблення дієвого законодавчого акту, яке дозволить чітко встановити юридичну відповідальність за правопорушення у цій сфері.

До важливих елементів такого законодавства вчений відносив: екологічне управління, екологічний податок, податки та збори за спеціальне використання природних ресурсів, екологічне страхування та методики відшкодування нанесення природним об'єктам збитку. На думку дослідника, міжнародне співробітництво у сфері охорони природи ставить нове завдання у цій сфері, до числа яких відносяться підвищення ефективності правозастосовчої практики у сфері екологічного права.

У нашому монографічному дослідженні представлено результати вивчення теоретико-концептуальних та прикладних аспектів концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи. Охарактеризовано історичний розвиток наукових поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері, досліджено форми та методи реалізації державної екологічної політики України, проаналізовано правове забезпечення державної екологічної політики України. Представлено авторський погляд на трактування поняття та особливостей адміністративного правопорушення в сфері охорони природи. Висвітлено результати дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи [20].

Робота О. В. Басая є значним внеском у вирішенні проблем у сфері природоохорони, зосередженої на охороні рослинного світу. Дослідження присвячено питанням правового регулювання охорони, використання та відтворення рослинного світу України. В ньому надається визначення ключових понять, таких як «рослинний світ», «використання» та «відтворення природних рослинних ресурсів», а також виділяються форми їх використання. Автор проаналізував чинне законодавство України, що регулює ці питання, та ефективність контролю в цій сфері. Також розглянуті окремі аспекти

юридичної відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ. Робота містить розроблені й обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавчого забезпечення правового режиму рослинного світу в Україні. Автор зазначає, що при визначенні адміністративної відповідальності багато труднощів виникає у зв'язку з необхідністю використання значної кількості різних відомчих інструкцій та правил, передбачених нормативно [21, с. 100].

Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ розглядається дослідником як складний інститут права, який представляє собою багатоаспектне правоохоронне правовідношення. Це відношення виникає у зв'язку з застосуванням до правопорушника заходів впливу, передбачених законом. «Особливістю юридичної відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ є те, що необхідно керуватися як загальними положеннями, які регулюють цивільно-правову, кримінально-правову, адміністративну, дисциплінарну відповідальність, так і спеціальними нормами, які регулюють охорону і використання природних рослинних ресурсів» [21, с. 182]. Норми різних галузей права повинні забезпечувати комплексний підхід до охорони природного рослинного світу.

У період незалежної України з'явилися роботи, присвячені дослідженню динаміки розвитку природоохоронного законодавства України та трансформаційним процесам норм юридичної відповідальності. Серед них праця П. О. Гвоздик, в якій проаналізовано Закон «Про охорону природи Української РСР» від 30.06.1960 р. та звертається увага на недоліки даного законодавчого акту [22, с. 5].

Автором звернута окрему увагу на особливості радянського законодавства на прикладі таких актів, як «Основи земельного законодавства СРСР і союзних республік» 1968 р., «Основи водного законодавства СРСР і союзних республік» 1970 р., «Основи законодавства СРСР і союзних республік про надра» 1975 р., «Основи лісового законодавства СРСР і союзних республік» 1977 р., Закон СРСР «Про охорону атмосферного повітря» та Закон СРСР «Про охорону та використання тваринного світу» 1980 р. та інші.

Висвітленню окремих питань адміністративної відповідальності у сфері охорони тваринного світу присвячена робота Н. В. Єремєєвої, яка проаналізувала заходи адміністративного впливу на порушників законодавства у цій сфері [23, с. 55]. В роботі проведено аналіз міжнародного досвіду щодо правового забезпечення оцінки впливу на довкілля, зокрема на прикладі законодавства США та країн Європи. Досліджено тенденції розвитку норм щодо оцінювання впливу на довкілля. Сформульовано бачення перспектив впровадження оцінки впливу на довкілля в законодавство України.

Аналогічним чином В. І. Книш розглядав роль поліції у здійсненні адміністративно-правової охорони тваринного світу та вказав на наявність значної кількості відомчих нормативно-правових актів, які дублювали зміст один одного [24, с. 70]. Встановлено, що «однією з головних переваг адміністративної відповідальності над іншими видами юридичної відповідальності виступає її оперативність, адже можливість швидкого реагування на правопорушення є одним із суттєвих чинників її ефективності. КУпАП встановлює досить стислі строки, протягом яких особа може притягатись до цієї відповідальності. Стаття 277 КУпАП передбачає п'ятнадцятиденний строк розгляду справи про адміністративне правопорушення. При цьому цей строк знаходиться в межах строку, передбаченого у ст. 38 КУпАП» [170].

Адміністративній відповідальності за правопорушення в сфері спеціального використання дикої фауни була присвячена дисертація П. В. Тихого, у якій запропоновано збільшити розмір штрафних санкцій у випадках полювання на тварин, занесених до Червоної книги, та тих, які відносяться до категорії цінних або зникаючих видів [25, с. 160].

Схожу думку підтримала дослідниця вказаної проблематики Г. М. Левіна [26, с. 100]. Дисертація стала першим в українській юриспруденції комплексним дослідженням, присвяченим аналізу сучасного стану правового регулювання охорони та використання рідкісних і таких, що перебувають під

загрозою зникнення, видів диких тварин, виявленню його резервів та недоліків, а також окресленню шляхів підвищення його ефективності.

За підсумками дослідження автор запропонувала ряд суттєвих пропозицій до законодавства України: «Ввести у Кодексі України про адміністративні правопорушення адміністративну відповідальність за пошкодження, знищення, незаконне або з порушенням встановленого порядку вилучення з природного середовища видів диких тварин, занесених до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, але не занесених до Червоної книги України, а також за пошкодження чи знищення середовищ їх існування; б) встановити в Кримінальному кодексі України кримінальну відповідальність за незаконне переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю видів тваринного світу, що занесені до Червоної книги України та/або охороняються міжнародними договорами України, вчинене у великих розмірах (чи з іншим ступенем суспільної небезпечності); в) запровадження у межах адміністративно-правової та кримінально-правової охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів диких тварин, єдиного підходу (крім випадків обґрунтованого виключення з цього правила) до визначення предмета злочину, що обумовлено застосуванням у кодексах різних за змістом формулювань; наприклад, за Кодексом України про адміністративні правопорушення, адміністративно-правовій охороні підлягають: «види тварин, занесені до Червоної книги України або охорона і використання яких регулюється відповідними міжнародними договорами» (ст. 88); «тварини, види яких занесені до Червоної книги України» (ст. 90); «об'єкти тваринного світу, занесені до Червоної книги України» (ст. 88-1), а за Кримінальним кодексом України – «звірі, птахи чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України» (ст. 248); г) усунення колізії між нормами постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди,

заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 р. № 541» [26, с. 8].

У роботі Л. П. Коваленко розглядаються питання стосовно адміністративно-правових заходів охорони навколишнього середовища та звернуто увагу на необхідність розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності у цій сфері [27, с. 45].

Особливостям юридичної відповідальності за порушення правил мисливства й полювання присвячена робота В. В. Овдієнко, у якій на підставі аналізу судової практики запропоновано внести зміни до КУпАП та збільшити розміри такс для обчислення матеріальної шкоди, заподіяної флорі та фауні. У підсумку дослідження авторкою констатовано, що «сучасний рівень законодавства, що регулює застосування юридичної відповідальності за порушення мисливства й полювання, в цілому забезпечує потреби суспільства в цій царині і створює умови, необхідні для реалізації окреслених вище функцій юридичної відповідальності. Водночас наявна тенденція до виснаження мисливської фауни свідчить про недостатню ефективність правового регулювання мисливства, зокрема, потребу у вдосконаленні юридичної відповідальності за скоєні правопорушення у цій сфері» [28, с. 244].

Питання правового режиму мисливських природних ресурсів в Україні поставив у своїй праці Л. Р. Данилюк. Констатовано, що «для правового режиму мисливських природних ресурсів характерні як загальні, так і особливі ознаки, які зумовлені специфікою самого поняття «мисливські природні ресурси, їх видами, особливостями як об'єктів екологічного права тощо. Зокрема, до особливих ознак правового режиму мисливських природних ресурсів належать: велика кількість спеціальних нормативно-правових актів, які його встановлюють та регулюють; особливий об'єкт регулювання; спеціальна мета встановлення; специфічна структура та елементи змісту» [29, с. 124].

Там само окремо зазначено, що «у змісті правового режиму мисливських природних ресурсів поєднуються різноманітні правові засоби (дозволи,

заборони, договори, квоти (ліміти), пільги, заохочення, переваги), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів відповідних відносин та забезпечується досягнення завдань ведення мисливського господарства».

Окремий пласт досліджень українських вчених з проблематики адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення складають праці історико-правового блоку.

Правова охорона лісів розглядалася у працях Б. В. Кіндюка, який на підставі комплексного підходу дослідив реалізацію адміністративно-правових приписів з охорони лісів з часів тоталітаризму, в радянській та незалежній Україні. Науковцю вдалося виділити етапи посилення адміністративної відповідальності, довести наявність періодів її різкого послаблення шляхом обмеження використання штрафних санкцій за правопорушення у цій сфері та внести пропозиції з удосконалення Лісового кодексу України [30, с. 201].

До групи історико-правових досліджень адміністративної відповідальності за порушення природоохоронних норм слід віднести роботу М. М. Сливки, присвячену історико-правовому аспекту формування і розвитку цієї категорії. Автор виділяє п'ять етапів формування цієї галузі: 1) княжий період; 2) часи Гетьманщини та панування імперської влади; 3) встановлення радянської влади 1917–1939; 4) післявоєнний період – 1945–1991 рр.; 5) п'ятий – 1991 – до сьогодення. Незважаючи на ту обставину, що у роботі розглядаються загальні питання розвитку природоохоронного права, значна увага приділена питанням засобам адміністративного впливу, які використовуються при компенсації заподіяної шкоди природним об'єктам, громадянам та майну [31, с. 159].

У роботі розглядається право громадян на відшкодування шкоди, завданої порушенням права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, яке розглядається як сукупність юридичних можливостей, наданих уповноваженим особам отримати в процесуальному порядку відшкодування шкоди. Ця шкода може бути заподіяна їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу фізичних і юридичних осіб на навколишнє природне середовище.

Авторка прийшла до висновків, що «після здобуття Україною незалежності було сформовано власну законодавчу базу щодо охорони навколишнього природного середовища, а також забезпечення гарантій для кожної людини на безпечне життя та її здоров'я, але ще багато потрібно зробити, щоб привести вітчизняне законодавство відповідно до вимог європейських стандартів» [32, с. 163].

Значний науковий інтерес становить робота І. М. Грозовського, у якій надано «розгорнутий аналіз генези козацьких природоохоронних звичаїв, що встановлювали правила користування лісами, рибальськими та мисливськими угіддями, а також відповідальність за порушення цих правил» [33, с. 164].

Як зазначають В. М. Щербатюк, Ю. В. Сокур та Ю.В. Орищенко, «Кіш Запорозької Січі регулярно надсилав паланковим полковникам накази, що впорядковували охорону природи, насамперед лісів, та направляв спеціальні команди для боротьби із самовільними вирубками лісу. З метою посилення відповідальності за стан природних об'єктів окремі лісові ділянки передавалися під нагляд власникам козацьких зимівників і слобод» [34, с. 58].

Помітним внеском в історико-правову науку стала наукова робота А. Ю. Бойчука, в якій розглядалась юридична відповідальність за порушення природоохоронного законодавства в перші роки радянської влади, період НЕП, часи радянської та незалежної України [35, с. 202]. Розгляд правотворчих процесів свідчить, що суспільство та особа не можуть існувати без захисту від правопорушників, а отже, без нормативно-правових актів, які встановлюють відповідальність за правопорушення. Складність визначення змісту цієї категорії привела до дискусії стосовно доцільності розробки єдиного поняття юридичної відповідальності. Автором була запропонована низка функцій юридичної відповідальності як охоронна, каральна, стимулююча, виховна, організаційна та політична.

В дослідженні доведено наступність розвитку норм юридичної відповідальності за порушення законодавства пов'язані з землею, проведено аналіз третього Статуту Великого князівства Литовського 1588 р., імперського

законодавства та радянської України. Показано посилення репресивної складової, яке знайшло вираз у КК УСРР 1927 р. шляхом встановлення нових видів злочинів у формі промислу, збільшення терміну ув'язнення та заборону проживати у деяких районах УСРР. Інтерес викликає проведення автором порівняльного аналізу норм кримінальної відповідальності, які знайшли відображення в КК УРСР 1960 р. та КК України 2001 р.

В іншій публікації А. Ю. Бойчука представлено аналіз генези юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища у різні періоди історії України, що до того ж зазнала суттєвих трансформацій в результаті реалізації правової політики [36, с. 307].

Розкриття теоретико-методологічних основ становлення та розвитку юридичної відповідальності за правопорушення в природоохоронній сфері. Досліджено поняття, ознаки, принципи та функції інституту юридичної відповідальності. Показано, що генеза цього особливого інституту правовідносин може бути висвітлена та пояснена з урахуванням еволюційної теорії, яка дала змогу виділити чотири етап цієї генези: зародження; становлення; стабілізація, дестабілізація.

В роботі вказаного автора доведено наявність двох стандартів правозастосовчої діяльності: декларативного – на рівні законів та іншого, реального – на рівні підзаконних актів, які регламентували знищення деяких видів тварин, хижацьке використання надр, землі, зменшення кількості та площ заповідників. Автор прийшов до висновку, що юридична відповідальність за порушення режиму територій природно-заповідного фонду є по суті комплексом заходів дисциплінарної, цивільної, адміністративної, кримінальної відповідальності, який вдосконалюється.

До вагомих досліджень адміністративної відповідальності з позицій історико-правової науки слід віднести дисертацію Л. Я. Коритко, присвячену розвитку природоохоронних інститутів в Австро-Угорській імперії. На підставі нормативно-правових актів, наукової літератури та архівних джерел дослідником проблеми проаналізовано австрійське природоохоронне

загальнодержавне і крайове законодавство другої половини XIX – початку XX століття, висвітлено безпосередню практику охорони та використання природних об'єктів та їх ресурсів у Східній Галичині упродовж періоду 1867–1918 років [37, с. 104].

Значний масив напрацювань сучасних дослідників присвячений загальній проблематиці адміністративно-правового виміру дотримання екологічної безпеки, що є важливими для дослідження нашої тематики.

Отож, Х. Марич здійснила спробу вдосконалення теоретичного розуміння мети і завдань адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки в Україні у відповідності з новими завданнями регулювання даної галузі суспільних відносин [38, с. 119].

А. Задорожний переосмислив організаційно-правові механізми захисту довкілля як складову національної безпекової політики України в контексті положень прийнятої у 2019 році Стратегії національної безпеки України. На теоретичному рівні проаналізовано такі базові науково-практичні категорії у даній сфері, як «організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища», «екологічна безпека», «державна екологічна політика». Розглянуто чинну нормативно-правову базу екологічної політики держави. Констатовано, що «органи місцевої влади не залучені до розроблення політики та законодавчих актів на національному рівні» [39, с. 32]. Такі обставини, на думку вченого, можуть мати негативний вплив на етапі практичної реалізації прийнятих норм та стандартів.

М. Сірант при аналізі інструментальних аспектів механізмів адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки звернула увагу на методи та форми їх реалізації. Окремо деталізовано особливості адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення. Серед іншого піднято проблематику адміністративних стягнень за вчинення екологічних правопорушень. Як важливу та актуальну проблему розгляду справ про адміністративні правопорушення в сфері захисту довкілля виділено дотримання процесуальних строків [40, с. 163].

Проблематику адміністративно-правового регулювання екологічної безпеки в контексті оцінки його ефективності не оминула увагою і Д. Клапоушак. Зроблено висновок про наявність в Україні екологічної кризи, що детермінує звернути увагу на оцінку ефективності діючого адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки. наголошено про необхідність оптимізації системи суб'єктів адміністративно-деліктного провадження щодо охорони навколишнього природного середовища, зокрема підвищення авторитетності громадського контролю (громадські об'єднання, недержавні утворення, окремі громадяни) [41, с. 162].

Відзначаємо посилення уваги дослідників до проблематики теоретико-методологічних проблем та практики застосування адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення.

Дослідниця І. Денисюк одна з небагатьох, хто окрему увагу приділила суддівській практиці реалізації поняття екологічних адміністративних правопорушень. До предмету дослідження авторки увійшли питання концептуальних підходів до визначення категорій «адміністративне правопорушення», «екологічне правопорушення», «екологічне адміністративне правопорушення». Визначено основні ознаки екологічних адміністративних правопорушень. Сформульовано визначення поняття «підсудні екологічні адміністративні правопорушення».

Новаторською стала пропозиція І. Денисюк ввести до понятійно-категорійного апарату термін «підсудні екологічні адміністративні правопорушення». Під ними вчений розуміє «протиправні, підвищеного ступеня суспільної шкідливості, винні діяння (дії чи бездіяльність) особи, що порушують встановлені законодавством вимоги до використання природних ресурсів, охорони природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, спричинюють чи можуть спричинити шкоду навколишньому природному середовищу та (або) здоров'ю людини, за здійснення яких законодавством передбачена адміністративна відповідальність та розгляд справ по яким, згідно із законодавством, віднесено до компетенції суду (судді)» [42, с. 150].

Л. Ємець вважає, що характерною об'єктивною ознакою адміністративних правопорушень у сфері екологічної безпеки є двохкомпонентний об'єкт посягання. Він включає суспільні відносини в галузі охорони природи та відносини щодо забезпечення життя і здоров'я людей. Наявність заподіяння шкоди здоров'ю та життю людини або створення такої загрози одночасно із порушенням норм екологічного законодавства є особливою ознакою правопорушень у сфері екологічної безпеки. Їх розмежування на кримінальні та адміністративні правопорушення проводиться за ступенем суспільно-небезпечних наслідків цих діянь (створення загрози життю людей, їх загибель тощо) [43, с. 34].

Окрему увагу привертає ґрунтовне дослідження Л. Хижні, в якому «обґрунтовано доцільність запровадження адміністративної відповідальності за недотримання належного рівня екологічної безпеки здійснюваної діяльності із забудови територій населених пунктів чи іншого використання природних та антропогенних об'єктів, а також за невжиття заходів із забезпечення естетичного складника ландшафтів, що має стосуватися збереження не лише особливо цінних природних територій чи об'єктів історико-культурного призначення, а й будь-якого ландшафту, у тому числі урбаністичного, агроландшафту тощо» [44, с. 4]. Подано авторське бачення категорії «довкілля».

У статті І. Городецької розглянуто основні наукові підходи до розуміння адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Авторка констатує, що «відсутність нормативного визначення поняття «адміністративна відповідальність» і єдиного усталеного його трактування у доктринальних джерелах з адміністративного права привела до розмаїття наукових підходів до розуміння такої відповідальності за правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів» [45, с. 123].

Дослідники Ю. Дереш та А. Романчук запропонували дослідження

шляхів удосконалення юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього середовища. На основі аналізу чинної нормативно-правової бази та напрацювання вчених запропоновано збільшити розмір стягнень за правопорушення у сфері охорони природи та використання природних ресурсів, привести розділ VIII Кримінального Кодексу України у відповідність до Директиви № 2008/99/ЕС, запровадити адміністративно-господарські або фінансові санкції щодо юридичних осіб за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища [46, с. 279].

Питання форм та механізмів юридичної (зокрема й адміністративної) відповідальності за порушення в природоохоронній сфері розглядають у своїй праці М. Краснова та Ю. Краснова [47, с. 100].

В публікації співавторів Г. Анісімової, М. Смолярчук, Х. Хорецької та Р. Бутинської проаналізовано питання правової відповідальності як гарантії забезпечення екологічного правопорядку. Зазначено, що еколого-правова відповідальність проявляється у традиційних формах юридичної відповідальності: кримінальній, адміністративній, дисциплінарній, цивільно-правовій. Розмежування екологічних правопорушень та іншими правопорушеннями, що посягають на компоненти навколишнього природного середовища, проводиться за об'єктом посягання та його соціальною роллю в різних суспільних відносинах, учасниками яких можуть бути одні й ті ж елементи природи [48].

Серед останніх публікацій з досліджуваної проблематики відзначимо статтю О. Якимця, в якій автор розглядає теоретико-правові аспекти функціонування інституту юридичної відповідальності в екологічному праві України. Насамперед акцентовано увагу на особливостях предмета правового регулювання галузі екологічного права. Виділено головні проблеми, що заважають ефективному функціонуванню згаданого інституту: неузгодженість галузевого законодавства у сфері юридичної відповідальності у сфері екологічних правовідносин; ухилення посадових осіб від застосування санкцій

щодо порушників, а також слабкість та малозначність цих санкцій; поширення такого негативного явища, як еколого-правовий нігілізм [49, с. 198].

Отже, за результатами вивчення стану наукового дослідження проблеми доцільно виділити дві великих наукових школи України, в рамках роботи яких проводиться дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері. До їх числа необхідно віднести Київську школу, створену на початку 60-х рр. ХХ ст. і Харківську школу, яка сформувалася на початку 1990-х рр., тобто уже за часів незалежності України.

Загальною тенденцією досліджень є значна увага до проблеми аналізу норм адміністративної відповідальності при охороні земель природно-заповідного фонду, які все більше зазнають незаконних захоплень, змін цільового призначення, знищення представників рослинного і тваринного світу.

Об'єктивно склалося так, що значний масив праць присвячений періоду радянської України. Хоча трапляються і ґрунтовні дослідження раніших періодів, навіть періоду Козаччини.

Зі здобуттям незалежності України юриспруденція поповнилася напрацюваннями вітчизняних вчених, які спеціалізуються на вивченні проблематики правової відповідальності за правопорушення у сфері природокористування, та, зокрема, динаміки розвитку природоохоронного законодавства України. Незважаючи на значний накопичений обсяг матеріалу, дається визнаки відсутність систематизованого дослідження, присвяченого динаміці адміністративної відповідальності у вказаній сфері.

Огляд наукових напрацювань з означеної проблематики констатувати, що головними аспектами дослідницької уваги українських та зарубіжних вчених стали такі питання: адміністративно-правового впливу на природоохоронну сферу з охорони землі, лісів та інших природних об'єктів; форм відповідальності службових осіб сільськогосподарських підприємств та застосування засобів адміністративного впливу для захисту природних об'єктів; юридичної відповідальності підприємств за забруднення навколишнього середовища; захисту земель від нерационального використання та збереження

якості ґрунтів; адміністративної відповідальності при охороні земель природно-заповідного фонду; історико-правового досвіду екологічної відповідальності у природоохоронному законодавстві різних періодів історії України, починаючи від Києво-Руської держави і завершуючи періодом радянської України; юридичної відповідальності за нераціональне використання тваринного та рослинного світу; адміністративні санкції за правопорушення у сфері мисливства та полювання; охорони землекористування; міжнародного співробітництва у сфері охорони природи.

Водночас удосконалення чинного законодавства в природоохоронній сфері зумовило необхідність ґрунтовного комплексного аналізу проблеми особливостей адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, особливо у період незалежної України. Адже останній ознаменувався зміною парадигм розбудови та функціонування системи права в умовах розвитку ринкової, правової держави і громадянського суспільства.

1.2. Методологічна база дослідження

Дослідження адміністративної відповідальності у сфері охорони природи залежить від цілого ряду факторів впливу, серед яких одним з головних виступає з'ясування основних напрямків такої розробки: методів, прийомів, засобів, наукових підходів.

Під терміном «метод» розуміємо «упорядкований і організований спосіб діяльності, спрямований на вирішення певного практичного або теоретичного завдання. Це сукупність прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної і практичної, перетворюючої діяльності людей» [50, с. 14].

Сучасна наука виробила визначення методології юридичної науки як систему принципів і способів організації та побудови теоретико-пізнавальної діяльності в області дослідження державно-правової дійсності. Сукупність всіх елементів і форм прояву державно-правової дійсності, які досліджуються

юридичною наукою, являє собою складне соціальне утворення, якому властиві динамічний розвиток, зумовлений потребами суспільства.

За визначенням О. Данильяна, «методи правового дослідження – це система розумових і/або практичних операцій, принципів, прийомів і правил, які націлені на вирішення певних пізнавальних завдань у сфері права з урахуванням певної пізнавальної мети, яка зумовлена духовними і матеріальними потребами суспільства і/або внутрішніми потребами самої правової науки» [51, с. 456].

«У структурі методології виділяють такі взаємозалежні та головні складові: зумовлений предметом правознавства і пристосований до нього комплексний набір пізнавальних засобів, сукупність теоретичних принципів, підходів, наукових методів пізнання державно-правових явищ, сформульовані теоретичні положення правознавства (апарат, категорії, поняття, принципи, положення про особливості, структуру і типологію юридичного знання і т.п.), процедури, методика і техніка пізнавальної діяльності» [44, с. 22].

При розгляді методів досліджень, які використовувались у написанні роботи, проаналізовано висновки дослідника М. Кельмана, «розвиток сучасного правознавства зумовлений інтеграційними та глобалізаційними процесами, що відбуваються в Європі і світі» [52, с. 33].

На динаміку дослідження методології процесу становлення даного процесу та його розуміння впливає безліч чинників: соціокультурних, політичних, релігійних, економічних, цивілізаційних, моральних, ідеологічних, національних, міжнародних тощо. Наявність такої кількості різних факторів потребує використання методології, яка дозволить їх систематизувати та виявити вплив на розвиток адміністративної відповідальності. Істотний вплив на множинність підходів до її змісту справляє бурхливий розвиток різноманітних наук – суспільних, гуманітарних та природничих, які забезпечують новим інструментарієм дану сферу знань. На динаміку дослідження методології процесу становлення даного процесу та його розуміння впливає безліч чинників: соціокультурних, політичних, релігійних,

економічних, цивілізаційних, моральних, ідеологічних, національних, міжнародних тощо.

Наявність такого числа різних факторів потребує використання наукової методології, яка дозволить їх систематизувати та виявити вплив на розвиток адміністративної відповідальності. Істотний вплив на множинність підходів до її змісту справляє бурхливий розвиток комплексну різноманітних наук – суспільних, гуманітарних та природничих, які забезпечують новим інструментарієм дану сферу пізнання.

Як зазначає В. Пекарчук, «глибоке і всебічне дослідження історико-правових процесів, з'ясування їх сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності можливе лише в умовах використання відповідного теоретичного та методологічного інструментарію. Оскільки знання історичної ретроспективи державно-правових явищ є основою для їх кращого розуміння, то питання методології історико-правового дослідження набуває особливої важливості» [53, с. 42-43].

Головне завдання методології адміністративно-правових досліджень полягає у забезпеченні теорії певною програмою пізнання правової реальності в її генезі та функціонуванні, підвищенні евристичної ефективності, а також теоретичного та практичного освоєння дійсності.

Варто врахувати думку В. Бабкіна про те, що методологія аналізу правового матеріалу, у випадку пізнання адміністративно-правової дійсності (гносеологічний аспект), повинна поширюватися і на онтологічну проблематику, що «виходить за межі юридичної науки, потребує для пояснення методів інших наук, наприклад філософії, загальної історії, етики, політології, соціології тощо» [54, с. 21].

При проведенні адміністративно-правової розробки основним засобом дослідження є методологія, яка являє складний соціокультурний феномен, в якому конкретно відображається специфіка пізнавального процесу даної категорії. Сучасна наука розробила визначення методології юридичної науки як системи принципів і способів організації та побудови теоретико-пізнавальної

діяльності в області дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему, що стало традиційним розумінням методології юридичної науки.

Методологія адміністративної відповідальності у цій сфері тісно пов'язана з одного боку у який спосіб діють люди, з другого – законами соціальності, з третього – за законами, встановленими правовою системою країни. При дослідженні розвитку адміністративного права у цій сфері, необхідно зазначити наявності тенденцій плюралізму в сучасній українській правовій науці, який базується на пошуку нових засобів пізнання правового життя, явищ, фактів та одночасно з цим проходить процес докорінного переосмислення традиційних методів. Такій підхід є протилежним, тому який діяв у відповідний період історії у радянській Україні, де спостерігалось панування марксистсько-ленінської методології протягом десятиліть, що обумовило статичне трактування права, що частково зберігається до сьогодні.

Загалом на зміст методології впливали певні ідеологічні бачення, комуністичні штампи, керований світогляд, ізоляція від європейської та світової культури. Такі засади методології та підходи до адміністративного права були направлені на вибір такої правотворчої діяльності, яка повинна була підтримати комуністичну диктатуру, суспільний лад, державній устрій, а також командно-адміністративну систему управління. Доказом такого періоду була та обставина, що у 1927 р. був прийнятий Адміністративний кодекс УСРР, який містив природоохоронні норми, але дія якого була припинена на початку 1930-х років.

Поняття методологія походить від грецького – шлях, спосіб пізнання, дослідження та вчення і являє собою філософське вчення про методи пізнання. Як зазначає М. С. Кельман, методологію держави і права варто трактувати з позиції аналізу системи підходів, прийомів, способів і процедур, що використовуються в ході процесу наукового пізнання і практичної діяльності з метою досягнення наперед означеної мети [52, с. 33].

Досягнення мети і завдань наукового дослідження, методологічні аспекти державно-правових досліджень залежать від чіткого визначення методологічної основи.

За допомогою методологічного інструментарію проводилася реконструкція моделей адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи за допомогою яких досягались такі завдання у перші роки радянської влади, тоталітарного радянського режиму, короткого періоду «хрущовської відлиги» та в інші періоди існування УРСР, незалежної України. Це відображено в Адміністративному кодексі УСРР 1927 р., Кодексі Української РСР Про адміністративні порушення 1984 р., в його нових редакціях, що діють в часи незалежності та інших нормативно-правових актах. Використання такого підходу ґрунтується на тому що кожна модель адміністративної відповідальності перебуває, незважаючи на її статичність знаходиться в постійній зміні та з часом потребує свого оновлення [52, с. 43].

Ця обставина дає змогу виявити характерні тенденції розвитку адміністративної відповідальності у сфері охорони природи та дослідити наявність процесу доступності. Доказом наявності такого підходу є та обставина, що у природоохоронній сфері приймалася значна кількість законних та підзаконних нормативно-правових актів, до змісту яких входила адміністративна відповідальність за правопорушення у цій сфері. Враховуючи значний обсяг текстового матеріалу необхідно провести систематизацію та виявити загальне та особливе у векторі розвитку даного напрямку юриспруденції.

Як вказує Ю. Оборотов, методологія дослідження виконує три функції. Отримання та створення нових знань стосовно природних об'єктів тісно пов'язано з науковими дослідженнями стосовно їх особливостей, можливостей штучного та природного самовідновлення [55, с. 33-39].

Наприклад, українськими науковцями розроблена низка методів переробки та утилізації відходів, які становлять значну безпеку для здоров'я населення. На підставі цих досягнень 01.05.2019 р. була прийнята нова редакція

Закону України «Про відходи», в якому в п. 5 ставиться завдання перед органами державної влади, місцевого самоврядування, організаціями та підприємствами щодо зведення територій сміттєзвалищ до первісного природного стану. Згідно ст. 42. цього закону особи, винні за порушення встановленого нормативного порядку поводження з відходами, самовільне розміщення чи видалення відходів та порядку ввезення в Україну відходів, несуть адміністративну та інші види юридичної відповідальності.

Друга функція дозволяє за допомогою досягнень методології отримати нові поняття, категорії, ідеї, теорії, які суттєво впливають на зміст нормативно-правових актів встановлюючи адміністративну відповідальність у цій сфері. Так, нові методи зберігання рибних запасів, знайшли відображення в Постанові Ради Міністрів СРСР від 15 вересня 1958 р. «Положення про охорону рибних запасів та регулюванні риболовства в водоймах СРСР», яка встановлювало накладення штрафів на порушників даного нормативно-правового акту в розмірі: громадян – до 10 крб., посадових осіб – до 50 крб. [56, с. 80].

Третю функцію доцільно дослідити на організацію та діяльність системи управління в сфері охорони природи. Так, згідно Закону «Про природно-заповідний фонд» управління такими об'єктів здійснюється спеціальними адміністраціями, їх очолюють керівники, які здобули мають екологічну, біологічну або географічну вищу освіту та призначаються на посади за погодження центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної політики щодо охорони навколишнього природного середовища.

В основі методології дослідження даного дослідження був покладений *принцип історизму*, згідно якого державно-правові явища розглядаються не тільки з точки зору їх сучасного стану, а у розвитку та історичному взаємозв'язку. Даний принцип передбачає вивчення головних етапів розвитку кожного явища у зв'язку з іншими явищами, визначення їх місця та взаємозумовленості в системі суспільних відносин.

Використання принципу історизму потребувало встановлення зв'язків між суспільно-політичними процесами, правовою політикою держави і механізмами нормативно-правового менеджменту системи адміністративної відповідальності. Так, в перші роки радянської влади, охорона природи була спрямована на захист землі, лісів, надр та правового регулювання мисливства, тому були прийняті Земельний Кодекс УСРР 1922 р., Закон «Про ліси УСРР» 1923 р., Гірничий Кодекс УСРР 1928 р. до змісту яких увійшли норми адміністративної відповідальності за правопорушення у цій сфері. На початку 60-х років ХХ ст. кількість природних об'єктів, які отримали охорону з боку держави значно збільшилася, т.я. були прийняті Земельний Кодекс УРСР, Водний Кодекс УРСР, Лісовий Кодекс УРСР та інші нормативно-правові акти [54, с. 25].

В період незалежної України спектр нормативно-правових актів був суттєво збільшений, шляхом прийняття Земельного Кодексу України 2001 р., Водного Кодексу України 1995 р., Кодексу України Про надра 1994 р., Про екологічну мережу України 2004 р., Про рослинний світ 1999 р. до змісту яких входили норми адміністративної відповідальності. Дію принципу історизму можна дослідити на прикладі необхідності врегулювання прав власності на природні об'єкти знайшла відображення в нормах Руської Правди, які охороняли бобрів, соколів, дуби, бджіл та були встановлені штрафні санкції за порушення таких прав.

Також вже у період незалежності України на початку 90-х років ХХ ст., зміни в суспільно-політичному житті, потребували прийняття нових нормативно-правових актів, пов'язаних зі значною кількістю природних об'єктів, що знайшло відображення в Кодексі України «Про адміністративні порушення».

Проведення комплексного дослідження проблеми розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи потребує використання наукових підходів, принципів, певної методології та методів різного ієрархічного рівня.

За допомогою методології проводилася реконструкція моделей правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи, що знайшла відображення в значній кількості нормативно-правових актів. Такий підхід зумовлений позицією, яка полягає у тому, що кожна модель адміністративної відповідальності є динамічною, незважаючи на її статичність, періодично потребує поновлення, а тому на підставі їх вивчення дослідник може виявити особливості і закономірності розвитку права у даній сфері. На думку І. Й. Бойка, такі дослідження дозволяють провести періодизацію історії держави і права, шляхом розгляду певних етапів або періодів, в рамках яких проходив цей розвиток [56, с. 81].

Така трактовка методології добре прослідковується на проблемі адміністративної відповідальності. Причиною цьому є велика кількість нормативних актів, які приймаються у даній галузі. Тому без методологічних засад такий значний обсяг текстового матеріалу неможливо проаналізувати та систематизувати.

Методологія дослідження виконує три головних функції: отримання і створення нових знань; набуття цих знань у вигляді нових понять, категорій, законів, гіпотез, ідей, теорій; способи застосування нових знань у практичній діяльності. Дослідження цих функцій може надати значну допомогу при розгляді підходів до адміністративної відповідальності та динаміки санкцій за правопорушення у цій сфері.

У процесі наукового дослідження розробка методології, пов'язана з парадигмою, світоглядом, типами мислення тощо, що дає змогу вияви них загальне та особливе. При проведенні даної розробки значну складність представляла собою необхідність розглянути різні за своїм змістом наукові підходи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, які використовувались за правопорушення в сфері охорони природи та мали місце в різні історичні періоди, включно із періодом незалежної України.

В сучасних умовах до методології треба підходити з урахуванням виду методів, що використовуються в процесі становлення, розвитку і реалізації

наукового кожного конкретного наукового завдання. Водночас, як зазначає В. Копча, для дослідження кожного правового вища важливо врахувати два феномени його функціонування – його інтелектуальну та інституційну історію. Трансформувавши дискурс правової історії за його обсягами далеко за межі традиційних національних чи релігійних кордонів, він став міжнародним та порівняльним за обсягом та орієнтацією» [57, с. 22].

З такої точки зору, дослідження адміністративної відповідальності у сфері охорони природи вимагає аналізу нормативно-правових актів, їх змісту, конструкцій, які використовувались у сфері адміністративної відповідальності. Під час дослідження було застосовано такі наукові підходи, як системний, об'єктивний та потребовий. «Системний метод сприяє розгляду правових явищ як цілісних утворень. У найбільш загальному вигляді система постає як органічна сукупність елементів, компонентів, що утворюють єдність, а не їх простий набір. Ця єдність забезпечується наявністю між ними порівняно однорідних системних зв'язків, які повинні бути не просто зв'язками-відносинами, а категоріями більш складного порядку – «зв'язками-зумовленостями», коли зміни одного компонента спричиняють зміни інших» [58, с. 26-27]. Такі зв'язки, як засоби системи забезпечення цілісності системи, є особливою взаємодією, в якій зміни компонентів відбуваються в умовах збереження цілісності системи, а кожний компонент своїми методами бере участь у здійсненні загальних функцій.

Системний підхід передбачає певну непорушність елементів, що формують дану закономірність із урахуванням історичних обставин. Його використання у процесі дослідження проблеми адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи дозволило дослідити властивості, структуру та функції об'єктів, явищ або процесів, які використовувалися у сфері адміністративної відповідальності за порушення охорони природи.

Як зазначає В. Бабкіна, «системний підхід припускає розгляд державних і правових явищ як цілісних сукупностей різноманітних елементів (складових

частин), що взаємодіють між собою і навколишнім середовищем» [54, с. 27]. Його ключовими категоріями є частина, ціль, аналіз-синтез, статика-динаміка, структура-функція, правова система, система законодавства тощо.

На думку О. В. Кушовської, «системний підхід є одним з головних напрямків методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики» [58, с. 5]. Таким чином завдання системного підходу полягає у дослідженнях адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, як складної системи, яка сприяє розв'язанню поставленої проблеми та вибору ефективних шляхів їх вирішення.

Дослідження специфіки здійснення функцій держави у сфері охорони власності можна провести завдяки використанню *потребового підходу*. На думку П. М. Рабіновича, він «зумовлений суспільним життям, потребами людей та встановлює ролі, функції інших предметів і явищ у задоволенні конкретних потреб суспільства» [59, с. 45].

Реалізація *потребового підходу* дозволила охарактеризувати нормативно-правові акти, спрямовані на встановлення штрафних санкцій за правопорушення в сфері охорони природи. Наприклад, юридична відповідальність у сфері охорони цінних природних об'єктів регулювалася на основі норм Постанови ВУЦВК і РНК УСРР «Про пам'ятки культури і природи» від 16.06.1926 р. Згідно з цим актом, установлювалася адміністративна відповідальність посадових осіб за передачу земель під пам'ятками культури та природи під обробку або розробку природних багатств, а також у них заборонялося полювання, відлов звірів, птахів, риби тощо.

При проведенні дослідження використовувався *об'єктивний підхід*, який базується на розгляді досліджуваних явищ і предметів у вигляді, в якому вони існують в реальності без ідеологічних нашарувань та штампів. Як вказує І. Батирева, такий підхід потребує конкретного фактичного обґрунтування [60, с. 4-6]. Вказаний підхід дає можливість об'єктивно проаналізувати зміст нормативно-правових актів різних історичних епох, виявити причини їх розробки та прийняття.

Основними методами наукових досліджень, які використовувались при проведенні дослідження, були загально-філософські, до числа яких відносився діалектичний метод, який дає можливість вивчити особливості правової охорони власності в контексті загальних законів пізнання. Розглядаючи діалектику Г. В. Ф. Гегеля, М. М. Костицький доводить, що діалектика розуміється як метод винайдення та розв'язання суперечностей, яка міститься у поняттях [61, с. 5].

Основою даного методу, згідно з Г. В. Ф. Гегелем, слугують три закони діалектики: перехід кількісних змін до якісних; заперечення заперечення; єдність і боротьба протилежностей. Перший закон є законом розвитку природи, матеріального світу, людського суспільства і мислення. Відповідно до нього перехід від незначних і прихованих, поступових кількісних змін до змін ґрунтовних (якісних) відбувається шляхом різкого переходу.

На підставі цього закону діалектики у 1984 р. був прийнятий Кодекс Української СРС «Про адміністративні порушення», який об'єднав значну кількість постанов Ради міністрів УРСР, міністерських та відомчих інструкцій, наказів в частині адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

Іншим прикладом дії даного закону, у вигляді своєрідного стрибка, стала приватизація природних об'єктів, яка стартувала на початку 1990-х років і потребувала прийняття нормативно-правових актів, встановлюючи заборони на передачу у приватну власність земель, розташованих вздовж санітарних зон, особливо цінних природних об'єктів, озер, річок, водойм, морів.

Дія закону заперечення прослідковується на прикладі нормативно-правового захисту від протиправних посягань у сфері охорони природи. Прикладом реалізації даного закону є відношення суспільства до охорони природних об'єктів, яка постійно змінювалась. Так, на першому етапі, їх охорона проводилася як об'єктів загального користування, на другому етапі – у зв'язку з формуванням приватної власності, така охорона була пов'язана з захистом прав приватних власників.

На третьому етапі у радянські часи, існувало лише державна чи соціалістична власність та природні об'єкти, за що встановлювалися міри відповідальності. В часи незалежної України, поява приватної власності вплинула на зміст Кодексу України «Про адміністративні порушення», згідно якого встановлювалася відповідальність як посадових осіб, так і власників природних об'єктів за порушення природоохоронного законодавства України.

Третій закон діалектики («єдність та боротьба протилежностей») будується на наявності зв'язку та взаємодії між протилежностями, які розвиваються, взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Важливою стороною діалектичних протилежностей є взаємне заперечення сторін. Саме тому сторони єдиного цілого є протилежностями. Вони знаходяться у стані взаємозв'язку та взаємозаперечення.

Такого роду взаємовідносини протилежностей Г.-Ф. Гегель назвав «суперечностями, що є джерелом прогресу і надалі є стимулом до розвитку». Вплив цього закону можна простежити в ході взаємодії понять «охорона природних об'єктів» і «протиправні діяння», що мають спрямування на незаконне використання. Взаємодія між цими протилежностями має наслідком прийняття відповідних нормативно-правових актів, що спрямовані на охорону природних об'єктів та відповідного середовища [62, с. 10].

Такий процес взаємодії протиріч є джерелом розвитку адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. Даний факт являє собою зразок поетапного ускладнення норм щодо охорони природи у Кодексі України «Про адміністративне порушення». До змісту документу включена стаття 52, яка містить положення щодо відповідальності за забруднення земель хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, а також неочищеними стічними водами. Також у цій статті йдеться про відсутність заходів щодо боротьби з бур'янами, що може призвести до нарахування штрафу на громадян у розмірі від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а на посадових осіб та громадян-суб'єктів підприємницької

діяльності – від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

До числа загальнонаукових методів, використаних у даному дослідженні, відносяться: логічний, історико-хронологічний, герменевтичний, структурно-функціональний.

Застосування *логічного методу* історії розвитку адміністративного права у сфері охорони природи вивчалось засобами абстрагування, узагальнення, формалізації, аналізу, синтезу, індукції, дедукції. Як вказує М. В. Костицький, діалектична логіка вимагає іти далі, ніж це робила формальна логіка, а за її допомогою можна встановити всі сторони об'єкту, зв'язки, опосередкування, бачити предмет у саморусі, змінах [61, с. 8]. Важливими засобами даного методу є:

- дедукція – сходження від загального до конкретного, дозволило перейти від розгляду загальних положень, зафіксованих в «Основах Законодавства Союзу РСР та союзних республік про адміністративні правопорушення» від 23.10.1980 р. до конкретних нормативно-правових актів, що спрямовані на реалізацію положень цього акту; індукція – сходження від одиничного до загального, що дозволило на прикладі розгляду окремих нормативно-правових актів виявити характерні риси розвитку правового регулювання у сфері охорони природи (метод дедукції). Наприклад, прийняття Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 р. лягло в основу видання нормативно-правових актів, направлених на побудову нової системи охорони природи від адміністративних порушень.

При проведенні дослідження використовувались такі прийоми логіки, як аналіз (об'єкт дослідження розділяється на складові елементи), і (синтез – уявне з'єднання частин предмета. За допомогою аналізу виділялися історичні періоди, упродовж яких приймалися нормативно-правові акти щодо охорони природи. Наприклад, період існування історичної Козацько-Гетьманської держави різнився за своїми підходами до використання штрафних санкцій за порушення

в сфері природи та інших мір адміністративного покарання від імперського періоду.

Водночас синтез використовувався як засіб поєднання характерних рис нормативно-правових актів з метою виявлення загальної тенденції розвитку адміністративної відповідності у сфері охорони природи. Метод абстрагування базується на уявному виділенні істотних властивостей предметів і одночасному відволіканні від окремих властивостей. Цей метод передбачає сходження від абстрактного до конкретного, тобто перехід від абстрактної схеми до наукового осмислення конкретного факту [63, с. 56].

З іншого боку, такий підхід не дозволив відволікатися на значний масив несуттєвої, другорядної інформації, яка мала лише додаткове значення. За допомогою методу абстрагування вдалося проаналізувати таке соціально-небезпечне явище, як знищення природних об'єктів, незаконне використання ними, що спостерігається у сучасній Україні та є сприятливим середовищем активізації протиправних діянь.

За допомогою *історико-хронологічного методу* викладено різні сценарії генези адміністративної відповідності у сфері охорони природи. На підставі цього методу проведено періодизацію у послідовності груп причин, які обумовили прийняття нормативно-правових актів, пов'язаних з адміністративної відповідності у сфері охорони природи. Цей метод допоміг з'ясувати сутність даної складної проблеми, розділити її на декілька вузлових відрізків, пов'язаних з правовою політикою у цій сфері та проаналізувати їх у хронологічній послідовності.

Правова герменевтика – «це метод наукового дослідження, призначений для виявлення смислу юридичного тексту, виходячи з його об'єктивних (значення слів та їх історично обумовлені варіації) і суб'єктивних (наміри автора) підстав, інтерпретації та роз'яснення змісту юридичного тексту, зафіксованого в документі» [64, с. 8].

Юридичні тексти як предмет герменевтичного аналізу можуть існувати у різних формах, таких як нормативно-правові акти, акти судових органів,

договори, односторонні правочини, статuti, регламенти, положення, інші внутрішні документи організацій та інше. Герменевтичний аналіз спрямований на розуміння і тлумачення змісту цих текстів з метою встановлення їхнього правового значення та застосування в конкретних ситуаціях.

З огляду на зазначене, *герменевтичний метод* допоміг здійснити тлумачення нормативно-правових актів, які приймалися в різні історичні періоди і з'ясувати їх роль у регулюванні правовідносин пов'язаних з адміністративною відповідальністю у цій сфері. Використання герменевтичного методу має намір долати дистанцію між правовим текстом, прийнятим багато років в минулому і прагненням поставити його на один правовий рівень з аналогічним документом сучасності. Цей метод дозволяє перебороти фразеологічну роз'єднаність між текстами нормативно-правових актів та дозволити з'ясувати їх зміст та шляхи реалізації. Як зауважив І. Онищук, цей підхід домінує в аналітичній юриспруденції, ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення й інтерпретації правових текстів, які можуть мати форму як нормативно-правових актів, так й інших правових документів [63, с. 38].

Структурно-функціональний метод є одним із базових в юридичній науці, використовувався при розгляді адміністративної відповідності у сфері охорони природи як завдання, яке покладалося державою на різні органи влади. Як вказує С. О. Гладкий, функціональний метод полягає у «вивченні взаємодій різноманітних суб'єктів або їх елементів та визначенні їх місця, значення і завдань» [65, с. 75].

Основою даного методу є три аксіоми, зміст яких вдосконалений та підготовлений до використання з метою вирішення поставленого в дослідженні завдання: 1) функціонал методу полягає у тому, що об'єкти природи стали предметами протиправних посягань. Відбувалися трансформації методів, форм заволодіння цією категорією. Утім загальний напрям у вигляді протиправних зазіхань був, є і буде динамічно розвиватися; 2) функціональна єдність такої проблеми, себто погоджений огляд завдань, які вирішували певні нормативні акти. Як приклад - Земельний Кодекс Української РСР 1970 р., що вирішував такі

функціональні завдання, як «підняття підвищення родючості ґрунтів (ст. 28), «охорона сільськогосподарських угідь» (ст. 29), «охорона земель від засмічення та забруднення» (ст. 30), «захист ґрунтів від вітрової та водної ерозії» (ст. 31); 3) «універсальний функціоналізм».

Останній можна пояснити тим, що в усі історичні епохи, на різних етапах державотворення завжди затверджувалися нормативно-правові акти, спрямовані на врегулювання охорони об'єктів природи. Зокрема, першими такими підходами був захист природи у формі захисту місць поклоніння, згромадження духів, які захищали людей. Поява Руської Правди пов'язана з процесом формування власності, яка потребувала своєї правової охорони. Підготовка інших нормативно-правових актів також носила універсальний характер, направлений на охорону природних об'єктів методами, які відповідали тодішньому рівню юридичної науки.

В якості спеціально-наукових методів, які застосовуються до конкретної проблеми – до динаміки адміністративної відповідності у сфері охорони природи, використовувались формально-юридичний, компаративістський та метод періодизації.

Формально-юридичний метод дозволив вивчити численні законодавчі акти різноманітних періодів історії, які згромадження джерел дослідження, зробити певні висновки і практично зафіксувати прикметні особливості, властиві кожному з цих періодів.

Такий метод дає можливість показати та охарактеризувати правове забезпечення, проявити головну сутність, котрі діяли у різних історичних періодах. Завдяки цьому методу відокремлюються різні зразки правотворчості аналізуються помилки і недосконалості адміністративних норм відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи. Застосування даного методу з огляду на його статичність можливе лише у комплексі з іншими методами, які дають змогу вивчати правові інститути у динаміці, оцінювати якість нормативного забезпечення охорони власності. Вказаний метод допоміг сформулювати визначення юридичних понять, які

використовувались в різні історичні часи, розглянути їх зміст, класифікувати та систематизувати.

З іншого боку, «формально-юридичний метод забезпечив несуперечливість викладу процесу розвитку адміністративної відповідності в сфері охорони природи та виділити внутрішні елементи змісту правових норм, які регулювали правовідносини, пов'язані з природними об'єктами» [65, с. 25].

Компаративістський метод «передбачає зіставлення подібних юридичних понять, явищ і процесів та встановлення їхньої специфіки. Порівняння застосовувалося у періодизації вектору розвитку правової охорони власності шляхом з'ясування історичної послідовності, генетичних зв'язків, загальних і конкретних закономірностей розвитку даної категорії». Як зазначає О. В. Чернецька, «завдання предмета юридичної компаративістики полягає у встановленні кола понять, категорій, інститутів та інших правових явищ, які вона вивчає, а предмет юридичної компаративістики дає відповідь на питання, що вона вивчає як навчальна дисципліна і що досліджує як самостійна галузь знань» [66, с. 26].

В науці відомі синхроний та діахроний аналіз, за допомогою яких можна глибше та ґрунтовніше вивчити особливості досліджуваного історико-правового явища. Діахронним є співставленням норм, наприклад, адміністративної відповідальності в одній правовій системі у різні історичні періоди. Зокрема, у період незалежної України підходи до адміністративної відповідальності змінювались під впливом розуміння суспільством цінності об'єктів природи [67, с. 6].

Зокрема, на підставі Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» було створено міністерство, яке є центральним органом виконавчої влади, а до числа цієї структури увійшли державна екологічна інспекція, державна служба заповідної справи, державна геологічна служба та інші. Доводиться констатувати, що у теперішній період дана система пройшла свою реорганізацію, яка значно послабила дієвість цих державних

органів у сфері застосування норм адміністративної відповідальності у цій сфері.

За допомогою діахронного порівняння була виявлена наступність розвитку законодавства стосовно адміністративної відповідності у сфері охорони природи між дореволюційним та радянським періодами, радянським етапом та часами незалежної України.

Так, синхронне порівняння в правознавстві полягає у фактичному і по суті співставленні галузей права чи інститутів права, які функціонують одночасно в різних правових системах. Основна мета синхронного порівняння - встановлення доцільності або недоцільності запозичення позитивного досвіду з однієї правової системи для використання в іншій. Цей підхід дозволяє здійснити аналіз та оцінку різних аспектів правових систем для підвищення ефективності законодавчого процесу та правової практики [65, с. 50].

Такий вид порівняння використовувався при розгляді жорстких норм відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи та їх практичної відміни та заміни на кримінальну відповідальність, що діяла у період тоталітаризму.

Метод періодизації грає виключне значення в даній галузі юридичної науки, з причини того, що дозволяє представити розвиток адміністративної відповідальності в вигляді окремих історичних відрізків. Як вказує І.Й. Бойко, періодизація за аналогією з технічними науками можна вважати певною системою координат, яка має умовний характер, але дає змогу історику права зводити історичні факти в певну систему та накреслювати «графіки» суспільно-політичного та державно-правового розвитку [56, с. 69].

За допомогою даного методу розвиток адміністративно відповідальності в правоохоронній сфері був представлений у вигляді таких періодів: а) штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства у Київській Русі; б) аналогічні санкції в часи існування Великого князівства Литовського; в) природоохоронні звичаї Козацько-Гетьманській держави та правові норми зафіксовані в «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.; г) етап

імперського законодавства; д) період перших років радянської влади та тоталітаризму; е) часи занепаду СРСР; є) етап незалежної України.

На кожному з цих етапів діяла система норм адміністративної відповідальності, яка сформувалася під впливом суспільно-політичних, економічних та культурних факторів. Так, в період Київської Русі почався процес феодалізації, якій привів до того, що в нормах Руської Правди знайшли відображення положення, які охороняли елементи природи, як об'єкти власності [68, с. 5-6]. Така тенденція зберігалася в часи існування Великого князівства Литовського та російського імперського законодавства, яке основну увагу приділяло охороні надр, лісів та регламентації правил полювання.

В розвитку юридичної науки важливим є «можливість *прогнозування* державно-правових явищ, їх зміни. Перспективи розвитку прогностичного методу правознавства повинні ґрунтуватися не на загальних розуміннях, а на комплексних дослідженнях закономірностей і тенденцій розвитку державно-правових феноменів, широкому використанні даних практики і відповідній методиці їх обробки» [50, с. 15].

Тому вивчення досвіду адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи дає можливість спрогнозувати подальший розвиток процесу і стану правового регулювання даного напрямку суспільних відносин, з урахуванням закономірностей попередніх історичних періодів та сучасності.

Отже, за допомогою методології правової науки вдалося дослідити проблему розвитку адміністративної відповідності у сфері охорони природи, показати дію трьох законів діалектики, виділити загальне та особливе, провести діахронне та синхронне порівняння таких норм. При цьому на підставі принципу історизму вдалося розглянути історико-правові явища, як процес поступової їх зміни під впливом суспільно-політичних, економічних, соціальних та культурних факторів.

Методологія адміністративної відповідальності у цій сфері тісно пов'язана з законами соціального життя та водночас правовою реальністю та

відзначається плюралізмом. За допомогою методології проводилася реконструкція моделей правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи.

В ході дослідження застосовано принцип історизму, об'єктивності вивчення проблеми, системний підхід, загальнофілософський метод діалектики, загальнонаукові методи – логічний, абстрагування, історико-хронологічний, герменевтичний, структурно-функціональний. Як спеціально-наукові методи дослідження використовувалися формально-юридичний, компаративістський та метод періодизації.

1.3. Історичний розвиток доктринальних поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері

Доктринальні погляди на адміністративну відповідальність у сфері охорони природи пройшли складну динаміку свого формування, це пов'язано з тим, що адміністративна відповідальність є важливим засобом забезпечення охорони таких елементів середовища та застосування заходів державного впливу до правопорушників.

Як вказує Ю. С. Шемшученко, дослідження складу адміністративних проступків у цій сфері має важливе значення як с теоретичного погляду так і з практичної діяльності природоохоронних органів [5, с. 60]. При цьому необхідно зазначити, що на сьогодні відсутнє законодавче закріплення поняття адміністративної відповідальності з урахуванням специфіки природних об'єктів. Як вказує І. А. Куян, в юридичній літературі існує декілька підходів до розуміння і визначення поняття адміністративної відповідальності в сфері охорони природи [13, с. 14].

Перший підхід ґрунтується на виділенні ознак цього явища, друга група вчених вказує на те, що це поняття пов'язано з реалізацією санкції адміністративно-правових норм та передбачає застосування до правопорушника засобів примусу. Розглядаючи адміністративну

відповідальність у сфері охорони природи необхідно вказати, що цей феномен є втіленням сукупності матеріальних і процесуальних правовідносин, які пройшли різні етапи свого розвитку. Формою існування правового явища є поняття доктрини в якій знаходять вираз теорії, вчення, думки юристів, наукові праці.

З метою систематизації та встановлення характерних рис доктрин адміністративної відповідальності в сфері охорони природи застосовувались різні класифікації до числа яких відносяться розробки Р. Б. Тополевського, А. Ю. Бойчука, О. В. Патлачука.

З авторської точки зору доцільно розглядати процес розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України згідно з еволюційною теорією, яка дозволяє розділити даний процес на чотири стадії: 1) зародження, 2) становлення, 3) формування, 4) стабілізація. Таким чином доцільно дослідити особливості доктрин юридичної відповідальності на кожній фазі даного процесу.

1. Процес зародження даного феномену тісно пов'язаний з релігійними звичаями, традиціями, які відомі з давніх часів до яких входила відповідальність за порушення у сфері природи. У давніх слов'ян, кожен з природних об'єктів мав певне значення і виконував конкретну роль у тогочасному суспільстві. Серед звичаїв стародавніх слов'ян особлива роль належала обожнюванню землі з причини того, що від її родючості залежав урожай сільськогосподарських культур. Від стану цього природного ресурсу залежала можливість виживання людей, тому у слов'янські вірування ввійшло поклоніння Землі-Матері, що знайшло відображення у звичаях, які забороняють лаятися на орній землі та встановлені покарання за биття землі, застосування образливих виразів та її осквернення [69, с. 21].

Іншим природним елементом стосовно якого існувала відповідальність за правопорушення були водні об'єкти до числа яких відносили річки, озера, струмки та ін. У стародавніх слов'ян існували заборони кидати каміння, плювати у воду, скидати нечистоти в річку, говорити лайливі слова біля

водойм. В ті історичні часи існували звичаї, пов'язаних із захистом окремих видів рослинного світу, які включали до себе необхідність з повагою ставитись до них та деяких видів польових трав. Тому існувало правило яке заборонялось порушувати, – перш ніж зірвати лікарські рослини, збирачі били уклін, просили у трави дозволу себе зірвати, щоб їй не було боляче та брали лише частину куща.

У Київській Русі з тваринами та птахами було пов'язано багато обрядів з причини того, що їх вважали перевтіленням божественної суті неба, сонця, вітру, хмар, грому, натхнення, життя, а також душ військових. Стародавні слов'яни обожнювали деякі види птахів, наприклад білий лебідь міг перетворитися на бога – Белобога, тому волхви під загрозою смертної кари забороняли полювання на цих птахів.

Шанобливе ставлення до соколів, орлів, яструбів пояснювалося двома причинами: по-перше, сокіл уважався у стародавніх слов'ян прабатьком світу, по-друге, хижі птахи були помічниками мисливців і їх використовували при полюванні. В цілому у давніх слов'ян за порушення традицій, звичаїв та правил користування природними об'єктами діяла доктрина відповідальності яка встановлювала різні види покарань.

Прийняття християнства сприяло появі нових доктрин, які встановлювали відповідальність у цій сфері. За порушення релігійних норм встановлювались покарання у вигляді публічного покаяння, накладення епітимії у вигляді численних поклонів, читання молитов та роздача милостині, а також штрафи на користь церкви [69, с. 32]. В цілому на даному етапі були створені підстави для формування доктрини відповідальності, яка включала в себе систему покарань за правопорушення пов'язані з природою.

2. Процес становлення доктрин адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони довкілля був пов'язаний з першими писемними пам'ятками права. До їх числа відноситься Руська Правда до змісту якої увійшли статті, що передбачали штрафні санкції за знищення чи нанесення пошкоджень природним об'єктам в які входили дуби, сосни, бобри, бджоли,

птахи. Доктринальні погляди на яких ґрунтувалась Руська Правда базувались на принципі охорони власності в яку входили деякі об'єкти навколишнього природного середовища, що представляли цінність для тогочасного суспільства [68, с. 6].

Наступна доктрина яка встановлювала відповідальність за порушення природоохоронних норм знайшла своє відображення у змісті Статутів ВКЛ. Так, до числа природних об'єктів, які охоронялися великим князем відносились тварини, птахи, бджоли, деякі види дерев, хмільники, гаї, сади, сінокоси, пасовища та водні об'єкти. Ці природні об'єкти розглядались у Статутах ВКЛ як об'єкти власності, але їх перелік у порівнянні з Руською Правдою був значно більшим [70, с. 45]. При цьому доктрина яка була покладена в основу Статутів ВКЛ передбачала необхідність відшкодування збитків нанесених природним об'єктам за що в пам'ятці права встановлювались конкретні ціни [71, с. 26].

Доктрина відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи діяла на землях Козацько-Гетьманської держави та Запорозької Січі. Як вказує І. М. Грозовський, козаки за допомогою «стародавніх звичаїв, словесного права і здорового глузду» встановили чіткий порядок раціонального природокористування, а також відповідальність осіб, які порушили цей порядок [6, с. 104]. Осіб які скоїли правопорушення козаки заарештовували разом з майном, яке знаходилось при них і негайно повідомляли Кіш. Наступною стадією був розгляд справи в Паланках або в Січі де обвинуваченим встановлювали покарання, а майно добуде незаконним шляхом конфісковували [72, с. 20].

Значний інтерес представляє собою класифікація доктрин юридичної відповідальності запропонована О. В. Патлачуком, який у вигляді критерію використовував тяжкість покарань [67, с. 10].

З точки зору дослідження доктрин адміністративної відповідальності значний інтерес представляє система покарань, яка застосовувалась в часи царювання Петра І. Тодішнє законодавство охороняло ліси, деякі види дерев, риб, лосів, тварин та водні об'єкти від забруднення. Широко використовувалась

жорстка доктрина відповідальності у сфері охорони природи, яка передбачала як кримінальне так і адміністративне покарання у вигляді штрафних санкцій. Особливістю тодішньої доктрини відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи були численні Укази «О ловле лосей» 1714 р., «О нестрелянии и неловле птиц» 1703 р. та ін., які були направлені на обмеження полювання [71, с. 25]. Тобто на цьому історичному етапі проходив процес становлення основ доктрин адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

3. Формування доктрин адміністративної відповідальності в період з 1782 р. до 1960 р. проходило за різними по своїй направленості векторами. Одним з них була доктрина згідно якої держава відмовлялась від охорони природи, ліквідувала службу з охорони та контролю за станом об'єктів. Характерним прикладом реалізації такої доктрини став Указ Катерини II від 22 вересня 1782 р. «О распространении права собственности владельцев на леса, в дачах их растущие», згідно якого відбулася передача приватним власникам в їх повне розпорядження об'єктів природи. Імперська влада виходила з того, що власники природних об'єктів з метою збереження свого майна повинні їх охороняти, піклуватися про їх стан, не допускати їх знищення, проводити природоохоронні заходи т. я. чинити інакше з власністю, яка дає прибуток власникам, не вигідно і може привести до фінансових втрат [6, с. 104].

Наступним шляхом реалізації такої доктрини став Указ Катерини II від 21 квітня 1785 р. «Грамота на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства», згідно з яким представники привілейованого стану отримали повну свободу використання своїх маєтків і природних багатств, які перебували на які належать землях. Прийняття даних указів нанесло значну шкоду природним об'єктам з причини того, що їх власники почали безжалісно знищувати тварин, птахів, рубати ліси і тому імператор Микола I припинив їх дію та вніс зміни до тодішнього законодавства [71, с. 28].

Новим законодавчим актом в який увійшли штрафні санкції за правопорушення у сфері природи став «Звод законів кримінальних» 1842 р. до

якого увійшла відповідальність за умисний підпал лісів, лісових угідь, пошкодження молодих дерев, косіння сіна без дозволу, випас худоби. Імперська доктрина адміністративної відповідальності за правопорушення в природоохоронній сфері відрізнялось значною увагою до охорони лісів, надр і обмеженою регламентацією захисту інших природних об'єктів [73, с. 47]. У Російській імперії після відміни кріпосного права у 1861 р. склалась ситуація, коли селяни отримали окремі масиви лісу, що призвело до масової вирубки цього природного ресурсу.

Значний історичний досвід перебування частини українських земель у складі Австро-Угорської імперії упродовж XIX - початку XX ст. зумовлює необхідність проаналізувати особливості адміністративно-правової відповідальності у природоохоронній сфері у даній державі.

Упродовж багатьох століть земельними угіддями західноукраїнських земель розпоряджалися чужоземні уряди (польський, австрійський, угорський, румунський), а також окремі землевласники, князі, товариства тощо, які використовували природні угіддя залежно від своїх потреб, що загалом негативно позначалося на стані природних ресурсів і довкілля в цілому. Земля була чи не найбільшим багатством, і її власники намагалися отримувати від її експлуатації якнайбільші прибутки.

Наслідком такого господарювання стало нещадне винищення лісів та значне скорочення в них видового біорізноманіття [74, с. 47]. Тому з часом охорона природи набула вельми актуального значення. Ще у 1423 р. король Речі Посполитої Владислав Ягайло видав указ про охорону тварин, а у 1432 р. - про охорону цінних деревних порід і лісів загалом. На порушників, зокрема, накладався штраф у розмірі трьох гривень [75, с. 27].

Адміністративна відповідальність у сфері охорони навколишнього середовища від різного роду негативних та шкідливих впливів була спрямована на захист екологічних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб та від негативних та шкідливих впливів на довкілля і життя та здоров'я громадян. Як зазначає Л. Коритко, «законодавством встановлювалася відповідальність за

порушення вимог раціонального природокористування. При цьому адміністративна відповідальність набувала соціального характеру, оскільки суми штрафів, накладених на порушників природоохоронного законодавства, перераховувалися до фонду допомоги неімущим обивателям тієї місцевості, де було вчинено правопорушення» [37, с. 208].

Такі правові норми сприяли ефективності екологічного законодавства – виявлення порушника та інформування державних інституцій про його протиправні дії ставало виявом громадянської свідомості, «богоугодною» справою. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення в австрійському законодавстві середини XIX – початку XX століття передбачала санкції за протиправні дії стосовно конкретного природного об'єкта, чий захист встановлювався правовою нормою, а не ґрунтувалася на загальних критеріях – шкоді для довкілля чи замаху на екологічний правопорядок в цілому. Характерним явищем австрійського природоохоронного законодавства була взаємозаміна репресії: якщо винні не могли сплатити штраф, посилаючись на загальну бідність, грошова кара замінювалася арештом з розрахунку компенсації певної, встановленої законодавством, грошової суми відбуттям адміністративного арешту. Тим самим відповідальності за порушення природоохоронного законодавства не уникали не лише представники заможних верств населення, але й асоціальні елементи» [37, с. 245].

У період національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) в Україні почало формуватися національне адміністративне право, але цей процес не був завершений [73, с. 45]. Характерною рисою законодавства було використання різних за своєю направленістю доктрин юридичної відповідальності. Таку доктрину розробив знаний український політичний діяч М. Ю. Шаповал, лісівник за освітою, міністр земельних справ в уряді Української Народної Республіки на чолі з В. Чеховським. Концепція запропонована цим вченим передбачала розподілення лісів на різні райони в залежності від яких могли встановлюватись норм рубки, а з метою контролю за їх станом в УНР повинен бути створений Лісовий департамент, в якому юридичний відділ контролював

виконання законів, приписів та притягував винних осіб до покарання. Така модель передбачала створення Крайової Лісової Ради, до якої повинні були увійти громадські організації, які мали право вносити пропозиції до системи управління лісами та рекомендувати претендентів на посади лісничих, лісових інспекторів та охоронців [76, с. 184].

Після приходу до влади Гетьмана Скоропадського 29 квітня 1918 року було відновлено приватну власність на природні ресурси і скасовано екологічне законодавство УНР. Після приходу до влади Директорії і відновлення Української Народної Республіки 18 грудня 1918 року, було знову націоналізовано природні ресурси для розподілу їх серед селян на праві користування. Екологічне законодавство регулювало порядок використання природних ресурсів (в тому числі й адміністративну відповідальність у вигляді штрафів), ресурсовпорядження і меліорацію [77, с. 78].

Інший підхід до доктрини юридичної відповідальності за правопорушення в природоохоронній сфері застосовувався комуністичною владою, яка ставила собі за мету різко збільшити обсяги вирубок лісів з метою задоволення потреб промисловості та населення. Так, 21 листопада 1919 р. набув чинності Декрет РНК РСФРР «Про залучення до дров'яних заготівель усіх лісових органів Народного комісаріату землеробства на основі повної мілітаризації співробітників лісового відомства».

До лісозаготівель залучалися всі співробітники лісництв, їх технічний персонал, ліквідувалися всі повітові лісові відділи, а у випадку невиконання цього нормативно-правового акту встановлювались штрафні санкції та інші міри покарання. Декрет РНК УСРР «Про охорону лісів» від 26 лютого 1919 р. ставив завдання перед усіма виконками, ревкомами, надзвичайними комісіями охороняти ліси від самовільних рубань, захоплення лісового майна, лісоматеріалів, за що встановлювались різні міри покарання від штрафу до передання справи у Воєнний Трибунал.

Як вказував Б. В. Кіндюк, такі нормативно-правові акти призвели до значної шкоди у вигляді знищення лісових масивів, різкого погіршення

екологічного стану значних територій [69, с. 88]. В цілому така доктрина, за термінологією О. В. Патлачука, отримала назву інтервенціоністської з причини того, що передбачала рубку значних обсягів лісів та застосування покарання у вигляді штрафів та інших сурових мір [67, с. 4].

Після закінчення бойових дій на території України комуністична влада вирішила провести кодифікацію законодавства в рамках якої були прийняті Земельний кодекс УСРР 1922 р., Закон про ліси УСРР 1923 р. та Гірничий кодекс УСРР 1927 р. До змісту цих кодифікованих актів увійшли розділи / глави, що передбачали адміністративну відповідальність за правопорушення пов'язані з цими природними об'єктами [78, с. 26-27]. Доктрина адміністративної відповідальності знайшла відображення в змісті Адміністративного кодексу УСРР 1927 р. до змісту якого увійшли статті, що передбачали штрафні санкції за незаконні рубки, вилов риби, збір каміння та піску.

Утім бездумна індустріалізація зробила своє. Доктринальні погляди радянських ідеологів зводились до трьох положень: а) радянська держава має право на використання будь-яких природних ресурсів якщо є потреба у забезпеченні підприємств сировиною; б) при використанні природних об'єктів особливо лісів не треба використовувати науково обґрунтовані підходи до проведення рубок; в) встановлення відповідальності лісничих за невиконання планів рубок і відповідальність громадян за використання природних ресурсів без наявності дозволу [67, с. 121].

4. Період стабілізації характеризувався розробкою поняття, ознак адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. При цьому розвиток даного феномена доцільно розділити на два етапи: а) радянський (1960-1991 рр.); б) незалежної України (1991-2018 рр.).

а) Радянський період почався з прийняття Верховною Радою УРСР 30 червня 1960 р. Закону «Про охорону природи УРСР». В ньому знайшла відображення доктрина адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, яка носила декларативний характер тобто без

значення конкретних штрафних санкцій та заходів з компенсації збитку нанесеному природним об'єктам.

Особливістю доктрини радянської адміністративної відповідальності був розгляд елементів природи як об'єктів соціалістичної власності, що знайшло відображення в системі мір відповідальності. Так, в Земельному кодексі УРСР (далі – ЗК УРСР) 1970 р. у розділі XI «Відповідальність за порушення земельного законодавства» встановлювались штрафні санкції за порушення права державної власності на землю. До змісту Водного кодексу Української РСР 1972 р. увійшла ст. 146, яка регламентувала адміністративну відповідальність за порушення водного законодавства у вигляді самовільного захоплення водних об'єктів або самовільне водокористування; забруднення і засмічення вод; безгосподарне використання води та ін. За аналогічною схемою був побудований Кодекс УРСР «Про надра» 1976 р. в якому ст. 104 мала характер політичної декларації з причини того, що надра визнавались виключною власністю радянської держави, а всі угоди, пов'язані з ними, могли базуватися тільки на цьому положенні. У Лісовому кодексі УРСР 1979 р. ліси розглядалися як об'єкт виключної державної власності, тому їх експлуатація, використання й управління мали державний характер. З метою систематизації адміністративної відповідальності був підготовлений Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. в якому надра, ліси, тваринний, рослинний світ та ін. були об'єктом соціалістичної власності і за порушення пов'язані з ними встановлювались штрафні санкції.

б) Період незалежної України характеризувався постійним розвитком доктрини адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, яка проходила складний шлях свого подальшого становлення.

Проголошення незалежності України привнесло в науку загалом та українську адміністративно-правову науку, зокрема, трансформацію ідеології дослідження від соціалістичної ідеології до ідеї про сприйняття людини як найвищої соціальної цінності для держави. Тривалий час домінувала пострадянська модель, що не виключало запозичень законодавцем різних

позитивних практик з досвіду європейських країн. Вони далеко не завжди були доцільними та успішними. Водночас в межах розвитку української адміністративно-правової доктрини не створювався цілісний понятійний апарат, який би узгоджувався з термінами, закріпленими в чинному законодавстві України та враховував тенденції розвитку держави [79, с. 107].

В сучасній українській адміністративно-правовій науці виокремлюються різні напрями наукових досліджень, серед яких - дослідження сутності адміністративно-правових засад окремих явищ і процесів, зокрема, екологічних.

Відсутність нормативного визначення поняття «адміністративна відповідальність» і єдиного усталеного його трактування у доктринальних джерелах з адміністративного права мала наслідком різноманіття наукових підходів до розуміння такої відповідальності за правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів. На виокремлення нових та обґрунтування наявних концепцій адміністративної відповідальності спрямовано, зокрема, дефініційний аналіз та врахування родової ознаки поняття «адміністративна відповідальність» [44, с. 22].

Підставою для настання адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення є особливе правопорушення – екологічне адміністративне правопорушення. Специфічними рисами саме екологічного правопорушення є екологічна спрямованість, екологічна небезпечність, екологічна протиправність [42, с. 147].

Як вказує М. М. Сливка, адміністративна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища являє собою вид юридичної відповідальності, яка полягає у застосуванні уповноваженими органами адміністративних стягнень [80, с. 163]. Основним законом який регламентував правовідносини у цій сфері став Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. в якому Розділ XV присвячувався відповідальності за правопорушення. В ньому регламентувались

такі аспекти правовідносин: 1) відповідальність за порушення прав громадян на гарантоване екологічно безпечне навколишнє природне середовище; 2) порушення норм екологічної безпеки; 3) порушення законодавчих вимог щодо оцінки впливу на довкілля та інші порушення, що мають наслідком різні види відповідальності, зокрема, адміністративної. На доктрину адміністративної відповідальності вплинула поява в Україні приватної власності на природні ресурси, одночасно з цим до змісту нормативно-правових актів увійшли положення пов'язані з ознаками правопорушення стосовно конкретних елементів навколишнього природного середовища.

Як вказує В. Книш, адміністративна відповідальність у сфері навколишнього середовища має специфічні притаманні лише цьому виду відповідальності ознаки, що залежать від об'єкта правової охорони [81, с. 69]. Зберігають чинність Лісовий Кодекс 1994 р., Кодекс про надра 1994 р., Водний кодекс 1995 р., Земельний кодекс 2001 р. В них доктрина адміністративної відповідальності знайшла відображення в розділах кодифікованих актів, в яких перераховувались ознаки правопорушень. Зокрема, в Лісовому кодексі як різновид правопорушення визначаються незаконні рубки, знищення або пошкодження лісу в наслідок підпалу або забруднення хімічними речовинами, побутовими відходами та ін. За такі дії передбачалась відповідальність згідно Кодексу України про адміністративне правопорушення, а також відшкодування шкоди заподіяної лісу і конфіскації незаконно добутої деревини.

Подібний підхід знайшов відображення в Кодексі про надра, який додатково до ознак правопорушень передбачав припинення користування надрами. Водний кодекс встановлював відповідальність за самовільне захоплення водних об'єктів, забруднення, засмічення вод, приховування відомостей про аварійні ситуації. У свою чергу в Земельному кодексі містяться положення, за які встановлювалась адміністративна відповідальність у вигляді псування сільськогосподарських угідь, їх забруднення, самовільне зайняття, знищення межових знаків, приховування даних про облік, реєстрацію та стан

земель за що винні особи притягувались до адміністративної відповідальності [82, с. 296].

Доктрина адміністративної відповідальності помітна у змісті законодавчих актів, прийнятих в незалежній Україні. Ідеться про Закони України «Про природно-заповідний фонд» 1992 р., «Про охорону атмосферного повітря» 1992 р., «Про рослинний світ» 1999 р., «Про тваринний світ» 2001 р., «Про охорону земель» 2003 р. У зміст кожного з цих законодавчих актів увійшов розділ присвячений відповідальності за порушення законодавства про охорону конкретного природного об'єкта. Схема побудови розділів присвячених відповідальності за порушення викладалось у такій послідовності: а) вказувались види відповідальності; б) перераховувались ознаки правопорушень; в) вказувалось на можливість встановлення відповідальності за інші правопорушення; г) необхідність компенсації нанесених збитків [83, с. 136].

Загальною рисою більшості положень цих законів було встановлення відповідальності за знищення об'єктів охорони, нецільове використання території, знищення та пошкодження об'єктів, забруднення їх небезпечними речовинами, хімічного, фізичного походження, а також забруднення стічними водами.

Реалізація доктрини адміністративної відповідальності мала в кожному з цих законів свої конкретні особливості. Наприклад, в Законі України «Про природно-заповідний фонд» встановлювалась відповідальність за здійснення в межах цих територій забороненої господарської діяльності, а також невжиття заходів щодо попередження ліквідації екологічних наслідок, аварії та іншого шкідливого впливу. В Законі України «Про охорону атмосферного повітря» увійшли пункти стосовно перевищення лімітів та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин, а також порушення правил утилізації та складування промислових та побутових відходів. В свою чергу до Закону України «Про рослинний світ» увійшли положення стосовно порушення правил вивезення та ввезення об'єктів рослинного світу, невнесення збору за

використання природних рослинних ресурсів. У Законі «Про тваринний світ» зафіксовані положення стосовно порушення правил утримування, транспортування тварин, застосування стимуляторів росту, державного обліку зоологічних колекцій, а також жорсткого поводження з тваринами.

Особливістю земельних правовідносин була складність в охороні цього природного ресурсу з причини наявності значного числа чинників які впливають на його стан. Виходячи з цього до Закону України «Про охорону земель» увійшли положення згідно яких встановлювалась відповідальність за деградацію ґрунтів, не проведення обстежень, заходів з зберігання їх родючості та відсутність контролю за кількістю гумусу, від якого напряму залежить врожайність.

Отже, в сучасній системі нормативно-правового регулювання суспільних відносин, зокрема, адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, досі відсутнє законодавче закріплення поняття «адміністративна відповідальність». Доктринальні погляди на сутність даного поняття у сфері охорони природи пройшли складну динаміку формування, адже адміністративна відповідальність є важливим засобом забезпечення охорони таких елементів середовища і застосування заходів державного впливу до правопорушників.

Становлення доктрин адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони довкілля був пов'язаний з першими писемними пам'ятками права. Доктрина відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи діяла на землях Козацько-Гетьманської держави та Запорозької Січі. У період національно-визвольних змагань ХХ ст. характерною рисою законодавства було використання різних за своєю направленістю доктрин юридичної відповідальності.

Норми, що передбачали адміністративну відповідальність за правопорушення пов'язані з природними об'єктами, стали невід'ємною частиною радянського законодавства, зокрема, Адміністративного кодексу УСРР 1927 року, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 року. Зі здобуттям незалежності України спостерігався

постійним розвитком доктрини адміністративної відповідальності у сфері охорони природи.

З авторської точки зору сьогодні доцільно розглядати процес розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України згідно з еволюційною теорією, яка дозволяє розділити даний процес на чотири стадії: 1) зародження, 2) становлення, 3) формування, 4) стабілізація.

Сучасне українське природоохоронне законодавство вивчалось за допомогою опублікованих періодичних видань, у яких публікуються матеріали Верховної Ради України, Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів України, до числа яких відносяться наступні джерела. Це Відомості Верховної Ради України, Офіційний вісник України, Урядовий кур'єр, Збірник постанов Уряду України, накази міністерств та відомств, які займалися використанням, охоронною та відтворенням природних ресурсів. Так, у Відомостях Верховної Ради УРСР був опублікований 26.06.1991 р. Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» до змісту якого увійшов розділ XV «Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища», в якому встановлювалась відповідальність за порушення законодавства в цій сфері та викладалися ознаки правопорушень.

На додаток до цього використовувалися положення Конституції України 1996 р., Основи законодавства України про охорону здоров'я, затвержені Законом України від 19.11.1992 р., зміст Земельного Кодексу України 2001 р., Водного Кодексу 1995 р., Кодексу України про надра 1994 р., Лісового Кодексу 1994 р., у новій редакції від 08.02.1996 р., Цивільного Кодексу 2003 р., в яких містилися ознаки правопорушень в сфері охорони природи. Важливе значення мало використання в якості джерела «Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні («Заповідники»), затвердженою Верховною Радою України від 07.12.1994 р. Згідно п. 7 даного документу для поліпшення юридичного забезпечення розвитку заповідної справи в Україні рекомендувалось посилити адміністративну, кримінальну, матеріальну

відповідальність за порушення режиму заповідних територій та вдосконалити механізм накладання штрафних санкцій.

При розгляді адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони природи важливе місце займає обчислення розміру шкоди, заподіяної природним об'єктом. З метою дослідження таких нормативно-правових актів в роботі використовувалася затверджена Кабінетом Міністрів України від 25.07.2007 р. «Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу». Іншим документом став Наказ Міністерства екологічної безпеки від 27.10.1997 р. в редакції від 04.04.2007 р. «Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства» та Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.1996 р. «Порядок користування землями водного фонду».

Висновки до Розділу 1

1. При розгляді стану досліджень показано наявність широкого спектру робіт, присвячених даній проблемі з причини того, що проведення такої розробки потребувало детального розгляду праць в сфері адміністративного, природоохоронного права, досягнень в історико-правовій науці. Тому доведено доцільність виділення Київської та Харківської наукових шкіл, у яких проводилися дослідження розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері. При цьому представники Київської школи досліджували теоретичні питання адміністративної відповідальності, а також таксовий метод обчислення шкоди, нанесеної природним об'єктам. Харківська школа вирізняються значною увагою до історії природоохоронної справи, правовому регулюванню використання природних об'єктів та правопорушенням у цій сфері. При цьому праці підготовлені українськими

науковцями у сучасний період, характеризуються критичною оцінкою законодавства та теоретичним обґрунтуванням законопроектної діяльності, спрямованої на удосконалення нормативно-правового врегулювання цієї сфери.

2. Дослідження розвитку адміністративної відповідальності у природоохоронній сфері вимагало використання низки підходів та трьохрівневої системи методів, до числа яких відносились загально-філософський, загально-науковий та спеціально-юридичний. Проведення даної розробки ґрунтувалося на принципі історизму, згідно якого державно-правові явища розглядаються не тільки з точки зору їх сучасного стану, а у розвитку та історичному взаємозв'язку, що дало змогу провести реконструкцію моделей правового регулювання адміністративної відповідальності, які застосовувались в часи Київської Русі, Великого Князівства Литовського, Козацько-Гетьманській державі, російсько-імперському законодавстві, Австро-Угорської імперії, у період радянської та незалежної України.

В роботі використовувались такі спеціально-наукові методи, як компаративістський, який дозволив порівняти норми адміністративної відповідальності в різні історичні періоди та провести синхронне та діахронне їх порівняння, формально-юридичний метод дозволив виділити характерні риси адміністративно відповідальності у кожному з виділених історичних періодів.

3. Доведено, що доктрини адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи пройшли складний процес свого становлення – від системи заборон, передбачених релігійними поглядами на природу, до розгалуженої системи норм, які знайшли відображення у Кодексі про адміністративні порушення та інших нормативно-правових актах. Використання у роботі теорії еволюційного розвитку дозволило виділити чотири історичні етапи розвитку доктрин адміністративної відповідальності у цій сфері.

4. Перші доктрини, в які входили норми відповідальності за порушення в сфері природи, застосовувалися в разі порушення язичницьких обрядів

поклоніння природним об'єктам, тваринам, птахам, до їх числа водило вигнання з племені, заборону участі у зборах племені та прийняття їжі разом з іншими співплемінниками. На етапі становлення доктрин адміністративної відповідальності відбувся якісний перехід до норм, які знайшли відображення в давніх пам'ятках права – Руській Правді, Статутах ВКЛ, звичаях, які діяли на території Війська Запорізького. Відповідно до них охоронялися тварини, птахи, деякі види дерев, бджоли, хмільники, а в разі їх порушення встановлювалося покарання у вигляді штрафних санкцій.

5. Доктринальні погляди на адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи, які діяли в Російській імперії, торкалася лісів, надр, землі, деяких видів тварин та птахів, шляхом встановлювання штрафних санкцій та норм щодо відшкодування збитків, нанесених природним об'єктам. Наступний період формування доктрин адміністративної відповідальності вирізнявся складною динамікою через наявність у кодифікованих актах статей, направлених на охорону лісів, надр, землі, а також доктрин, які регламентували відмову держави від охорони природи, пом'якшення відповідальності за правопорушення. В свою чергу, період стабілізації характеризується наявністю доктрин, згідно яким проводилося удосконалення адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи на підставі Кодексу про адміністративні правопорушення 1984 р. Доктрини часів незалежної України характеризуються прийняттям значного числа кодифікованих актів, спрямованих на охорону вод, надр, лісів, землі, об'єктів природно-заповідного фонду та інших елементів природи.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

2.1. Правові основи забезпечення державної екологічної політики України

Охорона навколишнього середовища становить одну з найбільш актуальних проблем сучасності. У системі чинників, що сприяють гармонійному поєднанню інтересів у сферах охорони навколишнього середовища та сталого розвитку суспільства, міжнародне право займає особливе місце. Воно виконує важливу роль у регулюванні відносин у сфері довкілля, зокрема, шляхом міжнародних договорів. Еколого-правові норми мають транскордонний характер, на відміну від інших галузей права, таких як кримінальне, фінансове, адміністративне чи трудове право.

Сучасне національне екологічне законодавство суттєво переплітається з прогресивними нормами міжнародного права, спрямованими на розв'язання глобальних екологічних проблем.

З моменту проголошення державної незалежності Україна ратифікувала значну кількість міжнародних договорів у сфері охорони навколишнього середовища, що становить близько 100 міжнародних правових актів універсального (глобального), регіонального та двостороннього характеру.

Крім того, вона взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні проекти у Карпатах і дельті Дунаю, а також ініціювала розробку та підписання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат у 2003 році.

Сучасне екологічне право України формується під впливом міжнародних правових актів у цій галузі. Згідно з формулюванням професора П. Д. Пилипенка, «нормативно-правовий договір стає все більш популярним інструментом регулювання екологічних відносин. Це особливо стосується міжнародної співпраці України з іншими країнами. Завдяки таким договорам

досягається регулювання міжнародних відносин та консолідація зусиль у сфері охорони навколишнього середовища» [84, с. 313].

Отже, міжнародні правові акти, що укладаються, підписуються та ратифікуються суб'єктами міжнародного права, є одним із основних джерел міжнародного права і мають значний вплив на формування національного законодавства держави. Завдяки укладанню міжнародних договорів та їх впровадженню у національне законодавство, Україна гармонізує своє екологічне законодавство не лише з міжнародно-правовою системою у галузі охорони довкілля, але й з національними правовими системами окремих країн.

Як зазначає Т.П. Шевчук, «визначальною рисою цієї категорії джерел права є загальносвітова значущість регульованих ними відносин як у контексті завдань, визначених суспільним розвитком, так і функцій правового регулювання» [85, с. 197].

Наукові дослідження підтверджують, що питання про якість життєво важливого середовища людини сягають корінням в історію. Екологічні потреби людини існували вже з давніх часів, нарівні з потребами в їжі, одязі, проживанні та іншими.

Виділення та закріплення права на безпечне навколишнє середовище як одного з глобальних, фундаментальних прав людини базується на об'єктивних передумовах, пов'язаних з необхідністю особливої уваги до збереження, відновлення та покращення природних умов Землі, стану біосфери для здоров'я сучасних та майбутніх поколінь людей. Це призвело до трансформації традиційного питання «охорони природи» у більш широку проблему «середовища, яке оточує людину».

Унаслідок цього виникла потреба в захисті не лише природи від антропогенного впливу, але й самої людини від забрудненого середовища. Проте суспільне ставлення до екологічних питань змінювалося з часом, що відображається на специфіці формування екологічного права загалом, а також права на безпечне навколишнє середовище. Це підтверджують дослідження з еколого-історичної сфери.

Право на безпечне довкілля входить до категорії нового покоління прав людини, що визначилися у другій половині ХХ століття і перебувають на стадії формування. Еволюцію цього права можна представити, з одного боку, як історію законодавчого регулювання відносин, спрямованих на створення безпечного для людини навколишнього середовища, а з іншого боку - як поетапний розвиток відповідних науково-правових концепцій. Відродження та розвиток наукових ідей, присвячених проблемам охорони довкілля, пов'язані з прийняттям у 60-х роках ХХ століття комплексних законів про охорону природи у союзних республіках колишнього СРСР. Назви цих законів відображають важливість даного питання як у наукових, освітніх і публіцистичних дискусіях, так і в практичній діяльності.

Закон «Про охорону природи УРСР» було прийнято 30 червня 1960 року. Згідно зі статтею 1 цього нормативного акта, охорона природи полягала в збереженні, раціональному використанні, розширеному відтворенні та розвитку всіх її багатств.

Під державним контролем та регулюванням в УРСР знаходилися земля, надра, водні ресурси, ліси, поєзакисні та водоохоронні лісосмуги, зелені насадження, типові ландшафти, курортні місцевості, рідкісні та визначні природні об'єкти, державні заповідники та заказники, тваринний світ, атмосферне повітря та інші природні ресурси, які знаходилися у господарському обігу, а також ті, що не експлуатувалися.

У цей період з'явилася низка наукових та навчально-методичних праць, присвячених проблемам охорони природи. Наприклад, у 1961 році було опубліковано наукове видання О. Колбасова «Охорона природи за радянським законодавством», де проаналізувано прийняті закони про охорону природи. Автор визначав поняття «охорона природи» та «правове забезпечення охорони природи», розглядаючи їх як сукупність заходів, спрямованих на організацію раціонального використання природи та захист, відтворення і примноження її багатств [86, с.105].

У навчально-методичній літературі з'явилися підручники, присвячені

проблемам правової охорони природи, що мали на меті усунення прогалин у викладанні цих питань у закладах вищої юридичної освіти.

Автори посібників вважали, що студенти таких університетів освіти мають оволодіти знаннями з законодавства про охорону довкілля та практикою його застосування. Питання про введення навчального курсу з проблем охорони природи для студентів відповідних ЗВО не було предметом суперечок. З їхньої точки зору, дана дисципліна, з методичних міркувань, може бути об'єднана з навчальним курсом земельного права. Існує можливість перетворення навчального курсу «Земельне право» на курс «Земельне право і правова охорона природи».

Такий аспект викладання навчальної дисципліни з проблем охорони природи став засадничим моментом для розвитку науки у зовсім новому, раніше недослідженому напрямі вивчення закономірностей та особливостей комплексного регулювання правового використання й охорони природи як цілісного організму.

Уперше в юридичній літературі була висловлена ідея, що всі об'єкти природи взаємопов'язані та впливають один на одного. Взаємозв'язок і взаємозалежність між ними вимагають проведення комплексної охорони як живої, так і неживої природи у всій їхній різноманітності.

У досліджуваних працях розглядається наукове поняття «правова охорона природи» як система заходів, встановлених законом, спрямованих на організацію охорони природи, раціональне використання, відтворення та збільшення її ресурсів.

Уперше в науковий обіг вводиться термін «природоохоронне законодавство», що протягом тривалого періоду стане домінуючим у дискусіях про існування комплексної галузі права та законодавства з відповідною назвою [87, с. 29].

Аналізуючи питання про походження законодавства про охорону природи, автори зазначають, що протягом тривалого часу правові норми стосовно охорони природи, як правило, включалися до земельного, водного,

лісового та гірничого законодавства. За їх думкою, такий підхід сьогодні є неефективним. Ці норми слід виокремити з вищезазначених галузей законодавства і на їх основі розробити спеціальні законодавчі акти, спрямовані на комплексну охорону природи та її особливо цінних об'єктів.

У своїх роздумах щодо правової охорони природи, В. Григор'єв приходить до висновку, «що кодифікація законодавства про землю, надра, воду і ліси створює базу для визначення основних положень не лише про охорону цих об'єктів, а й про охорону природи в цілому, включаючи охорону заповідників, курортних місцевостей, об'єктів тваринного та рослинного світу (включаючи нелісову рослинність) і пам'ятників природи. Загальні принципи охорони природи мають бути врегульовані в загальносоюзному Законі про охорону природи» [86, с. 112].

Досліджуючи питання природоохоронного законодавства, Г. Полянська «вказувала, що ухвалення законів про охорону природи в союзних республіках (у період 1957-1963 років) було передумовою для створення нової форми радянського законодавства, спрямованого на охорону природи. Згідно з її думкою, важливо зберегти та розвивати спеціалізоване законодавство про землю, ліси, воду та надра, яке має бути кодифіковане на рівні СРСР та союзних республік. Щодо природоохоронного законодавства, вона вважає, що формою його кодифікації повинно стати розробка та прийняття Закону про охорону природи СРСР» [87, с. 28].

До середини ХХ століття право на безпечне навколишнє середовище як юридична концепція офіційно не було закріплено ні в національному, ні в міжнародному законодавстві. Фундамент правового регулювання соціальних відносин, пов'язаних з гарантуванням права на безпечне довкілля, почав формуватися у післявоєнні роки.

У той самий час відбувалося законодавче закріплення даного права і на міжнародному рівні. Велике значення для розвитку інституту екологічних прав мала Стокгольмська конференція ООН у 1972 році, під час якої міжнародним співтовариством були вперше визначені й обговорені проблеми, пов'язані з

екологічними правами. Найважливішим результатом цієї конференції стало прийняття Декларації з навколишнього середовища.

Формування національного та міжнародного екологічного законодавства сприяло розвитку відповідних теоретичних еколого-правових концепцій. Зокрема, формування в науці інституту екологічних прав та обов'язків почалося з права людини на сприятливий стан навколишнього природного середовища.

З початку 80-х років ХХ століття в еколого-правовій науці почали використовувати термін «право на сприятливе навколишнє середовище». Важливий внесок у формування теоретичної основи цього права зробила робота В. Л. Мунтяна. Основною метою охорони природи для нього було збереження та поліпшення стану довкілля для життя сучасного та майбутніх поколінь. Охорона природи трактувалася ним як захист природного середовища, що оточує людину, від шкідливого впливу.

У 1990 році право на здорове навколишнє середовище вперше було досліджено на дисертаційному рівні М.І. Васильєвою. Згідно з її визначенням, це право мало наднаціональний характер і передбачало можливість споживання та використання безпечних для здоров'я природних благ, що забезпечувалося обов'язком всіх суб'єктів охороняти здоров'я населення та захищати його в судовому, адміністративному та інших порядках » [87, с. 29].

Нормативно-правова категорія екологічної політики в Україні, що представляє собою комплекс заходів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, формувалася не одразу. Її впровадження та відтворення у правових нормах відбувалося через усвідомлення необхідності вжиття заходів, спроможних запобігти негативним наслідкам для природного середовища та здоров'я людини від різних видів господарської діяльності, а також відновити порушений стан природного середовища чи ліквідувати наслідки негативних природних явищ.

Таке формування відповідної моделі поведінки пройшло через відповідну трансформацію в суспільній свідомості елементів суспільної необхідності, що виявилися різними формами соціального регулювання певних

видів діяльності. Це означає, що необхідно враховувати періодизацію розвитку правових засад компенсації екологічної шкоди та джерела права, де здійснюється об'єктивація суспільної необхідності компенсації екологічної шкоди у різних життєвих ситуаціях.

Позитивний вплив екологоправової науки проявився у проведенні наукових досліджень, удосконаленні еколого-правової освіти, розробці наукових концепцій і доктрин, кодифікації екологічного законодавства. Це стало важливою складовою процесу формування наукових концепцій розвитку економічного права, що проходило нову стадію після розпаду СРСР й утворення незалежних суверенних держав.

Розвиток еколого-правових досліджень наприкінці 80-х - на початку 90-х років минулого століття дозволив досягти наукового і практичного компромісу, що стосується концепції сталого використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

Ця концепція спочатку була закладена в проекті Основ екологічного законодавства, а потім уточнена у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». У розробці цього документа від наукового корпусу правознавців-екологів активну участь брали В. А. Андрейцев, В. Костицький, Н. Малишева [87, с. 31].

Ідея правового забезпечення екологічної безпеки, у поєднанні з ефективним природокористуванням та забезпеченням стандартизованої якості довкілля, стала основою розробки концептуальних засад екологічних прав і свобод людини та громадянина. Це відзначилося чіткою гуманістичною спрямованістю Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25 червня 1991 року. Досвід України показав, що такі ідеї стали реальними і переконливими, відображаючи інноваційний еколого-правовий підхід та випробуваність правозастосування його правових норм [87, с.31].

Законодавча модель, що була втілена у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», стала важливим кроком у розвитку

еколого-правових досліджень в Україні, особливо в нових політичних, еколого-соціальних й економічних умовах після отримання суверенітету.

Цей закон відкрив нові перспективи для розробки нових нормативних актів та кодексів у сфері природокористування, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки.

Концепція реалізації права на охорону навколишнього середовища, запропонована С. М. Кравченко, визначила значення суб'єктивних чинників механізму реалізації права, таких як: соціально-психологічні чинники, правосвідомість і правова культура.

У середині 90-х років минулого століття активно вивчалася проблема правового забезпечення екологічної безпеки в різних сферах екологічно безпечної діяльності. Особливу увагу приділяли питанням ядерної та радіаційної безпеки, що вивчала Г. І. Балюк. Концепція реакційного права також була предметом дослідження А. Г. Бабкової.

Важливо відзначити, що розвиток суверенної Української держави неможливий без створення системи захисту її національних інтересів. З цією метою були розроблені та реалізовані Основи державної політики національної безпеки України, що були затверджені Верховною Радою України у 1997 році. Ці Основи визначають національну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою для збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей [88, с. 62].

Головними об'єктами національної безпеки є:

громадянин – його права і свободи;

суспільство – його духовні і матеріальні цінності;

державна – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність, недоторканність кордонів.

«Національна безпека – відносно новий елемент вітчизняної науки і практики. Ось чому ми повинні чітко усвідомлювати зміст цього поняття. В сучасному світі національна безпека – це конкретний напрямок діяльності,

пов'язаний з виявленням, профілактикою та подоланням того, що деструктивно впливає на усталене існування країни, її громадян, важливих суспільних і державних інституцій» [87, с.33].

Політика національної безпеки здійснюється з метою уникнення чинників, які погіршують життя людей, знищують потенціал нормального розвитку країни; вона унеможлиблює втрати того, що для народу країни є реальною цінністю (ресурси, культурні надбання, екосистеми тощо).

Система національної безпеки України передбачає наступні види безпеки: політичну, економічну, соціальну, воєнну, екологічну, науково-технічну, інформаційну. Вони об'єднані в загальну систему на основі Концепції національної безпеки України.

Отже, екологічна безпека як явище є однією зі складових загальної безпеки, що формують систему національної безпеки України. Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України серед пріоритетних національних інтересів передбачає, зокрема, забезпечення економічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства, зміцнення генофонду українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу тощо [89, с. 71].

Державна екологічна політика національної безпеки визначається виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці України і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах національної безпеки відповідно до чинного законодавства.

Екологічна безпека базується на концепції всеохоплюючої системи міжнародної (глобальної) безпеки, в якій перша розглядається як органічна частина й основний компонент даної системи. Враховуючи, що екологічна небезпека сьогодні проявляється на всіх рівнях діяльності людини від глобального до місцевого, – на нашу думку, екологічна безпека у системі національної безпеки України має стати головним напрямком розвитку.

Це пов'язано з тим, що екологічна безпека як найважливіша складова

національної, вплетена в особисту безпеку людини її екобезпеки. А останнє впливає із природного права людини на безпеку життя і обов'язку держави забезпечити безпечно для її життя і здоров'я навколишнє природне середовище належними і достатніми засобами.

Тому всі інші види національної безпеки вимагають максимальної «екологізації» [90, с. 250]. З урахуванням зазначеного можна розглядати національну екологічну безпеку України, що базується на суверенітеті народу України над належними йому на праві власності природними багатствами, як локальну екобезпеку (безпеку екологічних систем) та особисту безпеку людини [91, с.199].

Законодавча модель вказаного Закону обумовила науково-правничу перспективу еколого-правових досліджень в нових політичних, еколого соціальних і економічних реаліях суверенності України, розробку нових законів та Кодексів у сфері природокористування, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки в Україні [87, с. 33].

Друга половина ХХ століття відзначилася значним посиленням втручання людини в природне середовище активізацією економічної діяльності, масштабними розробками корисних копалин, освоєнням нових джерел енергії, регіональними військовими конфліктами.

Проблеми взаємодії суспільства і природи набули глобального виміру та вийшли за межі окремих держав і регіонів. Наслідки цих питань безпосередньо впливають на різні сторони матеріального, соціального та духовного життя людства та досліджуються цілою групою суспільних і природних наук – від соціології до біології, географії та інших наук про Землю.

Розвиток згаданих проблем пов'язаний з активізацією протягом останньої тисячі років взаємодії людства з географічною оболонкою планети, визначеною як трансформаційний тип взаємодії, на відміну від міграційного та адаптаційного типів, які домінували до цього часу. Трансформаційна взаємодія передбачає, замість переміщення населення у пошуках сприятливіших природних умов або пристосування до них, активне перетворення природи, що

розпочалося з розвитком осілого землеробства [87, с. 34].

Після освоєння степових просторів цивілізація почала освоювати лісовий пояс, що зумовило істотне зменшення вкритих лісом площ протягом останніх 1,5-2 тисяч років. Враховуючи сучасні господарські тенденції, можемо передбачити, що процес скорочення таких територій буде прогресувати, незважаючи на активний громадський екологічний рух.

В Україні, в умовах інтенсивного використання лісових ресурсів, дедалі більшого господарського навантаження зазнають лісові екосистеми. Крім того, негативний, антропогенний вплив на ліси зумовлює шляхом осушення територій, забруднення атмосферного повітря, зміни гідрологічного режиму територій, інтенсифікація рекреаційної діяльності.

Правові основи будь-якої діяльності слід визначати як систему державно-правових норм (настанов), що їх можна знайти в нормативно-правових актах різної юридичної сили та які окреслюють параметри належної поведінки суб'єктів цієї діяльності.

Відповідно, нормативну основу державної екологічної політики становлять система правових норм, що регулюють, координують та контролюють виникнення і розвиток екологічних явищ, станів і процесів в Україні.

Такі норми включаються у різні правові акти різного юридичного статусу та сили [92, с. 162].

Виділення та закріплення права на безпечне навколишнє середовище як одне з глобальних, фундаментальних прав людини ґрунтується на об'єктивних передумовах, пов'язаних з необхідністю спеціально дбати про збереження, відновлення та покращення природних умов Землі, стану біосфери для здоров'я сучасних та майбутніх поколінь людей.

Унаслідок цього традиційна проблема «захисту природи» переросла в набагато ширшу проблему - «довкілля, що оточує людину».

Виникла потреба захистити природу від впливу не тільки антропогенної діяльності, а й самої людини від забрудненого середовища. Відношення

суспільства до екологічних питань змінювалося з часом, що відбилося на процесі становлення екологічного права в цілому, і, зокрема, на формуванні права на збереження безпечного довкілля. Про це свідчить низка наукових праць еколого-історичного характеру.

Міжнародні договори та угоди відіграють ключову роль у формуванні та розвитку екологічної політики нашої країни згідно з Конституцією України, що робить їх невід'ємною складовою вітчизняного законодавства [93, с. 100].

Відповідно до статті 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України», укладені і ратифіковані міжнародні договори складають невід'ємну частину національного законодавства України.

Згідно зі статтею 19 цього Закону, Україна ґрунтується на принципі пріоритетності норм міжнародного права перед нормами українського законодавства.

Це означає, що якщо міжнародний договір, який був укладений та набрав чинності відповідно до встановленого порядку, містить положення, відмінні від тих, що передбачені в національному законодавстві України, то застосовуються норми міжнародного права [94].

Загалом, детальний аналіз правового забезпечення державної екологічної політики України буде здійснюватися у контексті поступового розвитку екологічного законодавства України, яке, на нашу думку, має бути спрямоване на досягнення трьох основних цілей:

1. Управління екологічними процесами в Україні, пов'язаними з життєдіяльністю та життєзабезпеченням людини, а також процесами гармонізації взаємовідносин людини з природою, що вважається набагато складнішим, ніж управління бізнесом або виробничими системами.

2. Загальносистемна технологія підготовки, прийняття і реалізації рішень щодо визначених екологічних цілей.

3. Моніторинг та запобігання виникненню адміністративних правопорушень у сфері охорони природи в період глобалізації.

Глобальні домовленості та міжнародні договори в галузі екології сприяють створенню спільних стратегій та механізмів контролю за дотриманням екологічних стандартів. Зокрема, такі угоди можуть регулювати викиди забруднюючих речовин у повітря та воду, управління відходами, охорону біорізноманіття та інші аспекти екології.

Під час глобалізації важливо також забезпечувати участь громадськості та експертної спільноти у процесі розробки та виконання екологічних політик. Тільки через відкритий діалог та співпрацю всіх зацікавлених сторін можна забезпечити ефективне вирішення глобальних екологічних проблем.

У становленні й розвитку національного екологічного законодавства можна умовно визначити три етапи:

1) 1991-2007 рр. – період формування комплексної галузі екологічного законодавства України;

2) 2007-2021 рр. – етап розвитку національного екологічного законодавства, що характеризується оновленням власної системи через певні зміни та прийняттям Конституції України;

3) з 2022 р. – повномасштабна війна з Росією, і її вплив на екологічні процеси в Україні.

Серед законів найважливішим є Конституція України, яку вважають джерелом екологічного права, що містить важливі норми, регулюють відносини у сфері взаємодії людини з природним середовищем.

Ці норми слід розглядати:

а) як конституційні основи екологічного права;

б) як спеціальні вказівки вищої юридичної сили для окремих екологічних відносин та їх об'єктів.

Конституція України є основним правовим актом країни і містить комплекс норм, що є джерелом права вищої юридичної сили. Ці норми охоплюють широкий спектр питань, що стосуються організації та функціонування держави, прав та свобод громадян, розділів влади, механізмів їх взаємодії, принципів конституційного ладу тощо.

Конституція України встановлює основні принципи державного устрою, визначає правовий статус особи, закріплює основні права та обов'язки громадян, встановлює принципи функціонування органів влади, механізми їх взаємодії та контролю, а також норми стосовно територіального устрою та інші основні принципи конституційного ладу.

Конституція має найвищу юридичну силу в порядку правової ієрархії та є безпосередньо обов'язковою для виконання всіма органами влади, громадянами та юридичними особами на території України. Вона є фундаментальний закон, що визначає основи правового життя та функціонування суспільства, та містить є комплекс нормз порушеної нами теми:

а) виокремлено як особливу конституційну функцію охорони навколишнього середовища;

б) встановлено загальний правовий принцип пріоритетності охорони навколишнього природного середовища;

в) закріплено відповідальність нинішнього покоління перед майбутнім;

г) передбачено екологічний суверенітет країни та обов'язок захищати її державою у внутрішніх і зовнішніх відносинах.

Основний закон держави встановлює конституційний екологічний правопорядок.

Зазвичай, характеристика конституційних основ екологічного права ґрунтується на зазначенні групи норм Конституції України, що прямо або опосередковано встановлюють принципи, основні положення та конкретні правила поведінки у сфері збереження природи, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

С. А. Боголюбов «виділяє конституційні норми на три групи: гуманітарні (закріплюють екологічні права та обов'язки громадян); природно-ресурсні (визначення форм власності на природні об'єкти); компетенційні (в якій розподілена компетенція у сфері охорони навколишнього середовища)» [95, с. 28].

В еколого-правовій літературі докладно описано численні конституційні норми, що визначають значення для створення та розвитку екологічного законодавства. Підсумовуючи їх, можна виділити наступні групи конституційних екологічних норм:

1) загальноприйняті норми, що важливі не тільки для регулювання екологічних, а й інших суспільних відносин, та встановлення екологічної основи конституційного порядку (ст. 1, 16, 92);

2) норми, що закріплюють права та обов'язки громадян, сприяють реалізації екологічної діяльності (ст. 50, 66);

3) норми, що закріплюють форми власності на природні ресурси (ст. 13, 14, 41);

4) конституційні норми, що визначають повноваження державних органів у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки, а також компетентність органів місцевого самоврядування, що забезпечують рамки дії та визначають відповідальність управління природними ресурсами на різних рівнях влади [95, с. 29].

Ці норми встановлюють, які органи мають відповідальність за розробку та виконання екологічних програм, нормативних актів та політик, спрямованих на збереження природи та забезпечення екологічної безпеки. Вони також уточнюють, які повноваження належать органам місцевого самоврядування щодо регулювання місцевих екологічних питань та виконання екологічних програм на рівні конкретних територій (ст.ст. 116,119,137,138) [104].

Системоутворюючим актом природоохоронного законодавства є Закон України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища», що «визначає основні фундаментальні принципи регулювання екологічних відносин, що визначають охорону навколишнього природного середовища, раціональні використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України» [247].

Цей закон є комплексним правовим актом, що встановлює екологічні стандарти для джерел негативного впливу на навколишнє середовище та забезпечує захист здоров'я і життя населення від забруднення. Він також створює правову базу для досягнення гармонійних відносин між суспільством та природою, а також для раціонального використання та відновлення природних ресурсів. Даний закон встановлює правові, економічні та соціальні принципи організації охорони природного середовища в інтересах сучасного і майбутніх поколінь. Він об'єднує комплексні та різноманітні підходи до регулювання екологічних відносин [95, с. 32].

Концепція забезпечення екологічної безпеки через правові механізми, разом з ефективним екологічним управлінням та забезпеченням стандартизованої якості навколишнього середовища, викликала появу основоположних базисів екологічних прав і свобод людини та громадянина. Ця ідея закріплена в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятому 25 червня 1991 року.

Досвід України свідчить про те, що такі принципи екологічного законодавства виявилися ефективними та переконливими, сприяючи розвитку інноваційного еколого-правового підходу, підкріпленого практичним втіленням його норм.

Законодавча модель цього Закону визначила науково-правовий ракурс еколого-правових досліджень у нових політичних, екологічних, соціальних та економічних реаліях суверенітету України, розроблення нових законів і кодексів у сфері природокористування, охорони навколишнього середовища та природокористування безпеки в Україні [96, с. 63-68].

Обґрунтовано концепцію реалізації права на охорону довкілля С.М. Кравченко, в якій провідне місце відводиться суб'єктивним чинникам механізму реалізації права, зокрема, соціально-психологічному, правосвідомості, правовій культурі, що виступають суб'єктивними мотивами дотримання норм екологічного права [97, с. 24-26].

У науковій літературі цей Закон називають своєрідною «екологічною конституцією». Багато розділів даного Закону сьогодні розробляються в деяких нормативно-правових актах, до прикладу, Закону України «Про екологічну експертизу», Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» тощо.

Однак слід зазначити, що цей Закон акцентує увагу на екологічних відносинах, у зв'язку з чим ухвалено ряд нормативно-правових актів, які в Україні є спеціалізованими кодексами і законами.

Прийнятий Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-ХІІ містить визначення правових засад організації, охорони та ефективного використання природно-заповідного фонду України, а також відтворення його природних комплексів та об'єктів.

Цей закон встановлює норми, що регулюють створення та функціонування природно-заповідного фонду України, його правовий статус, порядок формування, використання та охорони природних ресурсів, які входять до складу фонду. Він також визначає механізми взаємодії між різними органами влади та громадськими організаціями у питаннях охорони природи та управління природно-заповідним фондом.

Закон створений з метою гарантування збереження та раціонального використання природних ресурсів України для майбутніх поколінь, а також забезпечення збереження біорізноманіття та екосистем країни.

«Його завданням є регулювати суспільні відносини аби організувати, охороняти та використовувати території та об'єкти природно-заповідного фонду, відтворювати їх природні комплекси, управляти у цій сфері» [98].

Закон введено в дію 16 червня 1992 року постановою Верховної Ради України № 2457-ХІІ. За час існування закону 20 разів вносили зміни.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» є основним законодавчим актом у галузі охорони природи та визначає організаційно-правові основи його проведення. Цим законом визначено систему класифікації територій та об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду.

Також встановлено їх правовий статус, визначено завдання та режим охорони, а також встановлено порядок проведення наукових досліджень на території природно-заповідного фонду.

Також із прийняттям даного Закону України до природно-заповідного фонду були додані нові категорії – «регіональний ландшафтний парк» та «біосферний заповідник».

Контроль з боку органів державної влади стосовно дотримання режиму охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду покладається на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України і його органи на місцях.

Також слід зазначити про особливості Закону України «Про екологічну експертизу» від 9 лютого 1995 року № 45/95-В, «метою якого є регулювання суспільних відносин у сфері екологічної експертизи з метою забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також захисту екологічних прав та інтересів громадян і держави» [99].

Врегулювання гірничих відносин в Україні здійснюється, насамперед, відповідно до норм Кодексу України про надра. Цей Кодекс ухвалила Верховна Рада України 27 липня 1994 р. Правові норми, скеровані більше щодо охорони надр, містяться в декількох розділах Кодексу України про надра, а шостий розділ є спеціальним (ст. 56-59) [100].

Основним джерелом водного права є Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. У його преамбулі зазначається, що «всі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням народу України. Основою цього положення є стаття 13 Конституції України» [101].

Суттєве значення як законодавчі акти природоресурсового законодавства відіграють не тільки природоресурсові кодекси, а й закони України: «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 року № 1478-III [102], «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року № 2894-III [103], «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року

№ 3447-IV [104], «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 року № 591-XIV тощо [105].

Джерелами антропоохоронного законодавства є: «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 8 червня 2000 року № 1809-III [106], «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13 липня 2000 року № 1908-III [107], «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року № 2245-III [108] та ін.

Сьогодні підзаконними нормативно-правовими актами екологічного законодавства в Україні є постанови Верховної Ради України, такі як «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 року № 563-XII, «Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі» від 13 березня 1992 року № 2200-XII [109], «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 року № 188/98-ВР, «Про стан дотримання вимог природоохоронного законодавства при здійсненні діяльності, пов'язаної з надрокористуванням в Україні» від 20 листопада 2003 року № 1310-IV та інші [110]. Також варто згадати розпорядження Кабінету Міністрів України, зокрема «Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства» від 18 квітня 2006 року № 208-р та інші акти [111].

Нова версія чинного Лісового кодексу України була ухвалена 8 лютого 2006 року [112]. Цей кодекс є спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює лісові відносини. Згідно зі статтею 2 цього Кодексу, «лісові відносини означають суспільні взаємовідносини, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням лісами, і спрямовані на забезпечення їх охорони, відтворення та сталого використання з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства» [112].

На сьогодні відомо, що Земельний кодекс України був прийнятий 25 жовтня 2011 р. Необхідно підкреслити, що того ж дня, 25 жовтня, всього сімдесят років тому, 1922 р. був прийнято перший Земельний кодекс тодішньої Української Радянської Соціалістичної Республіки [113].

Побудований на абсолютно інших, ніж ті, на яких нині Кодекс, правових та політичних принципах та основах, він упорядкував відносини землекористування на майже півстоліття, до 1 січня 1971 р., поки на зміну не прийшов Земельний кодекс УРСР, прийнятий 8 липня 1970 р.

Як і попередній, він тільки встановлював одну форму власності на землю – державну. Далі Земельний кодекс, прийнятий у 1990 році, також встановив виключну державну власність на землю. Більше прогресивною була редакція Земельного кодексу України від 1992 р., основною відмінністю якого було позбавлення держави монопольної власності на землю.

Згідно зі ст. 78 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. землі в Україні можуть перебувати в приватній, комунальній та державній власності.

Аналізуючи другий період, який настає «після прийняття Конституції», можна відзначити, що на цьому етапі у структурі екологічного законодавства чіткіше визначаються юридичні інститути. У межах останніх конкретизується зміст та юридичні механізми реалізації відповідних норм, що сприяє більш ефективному функціонуванню системи екологічного законодавства [113].

Велика роль належить розпорядженням Кабінету Міністрів України, основна мета яких полягає у конкретизації законодавчих положень. Зазначені розпорядження відіграють важливу роль у регулюванні екологічних питань, зокрема:

– Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» [114] спрямоване на визначення конкретних заходів та стратегій для захисту природного середовища протягом відведеного періоду.

– Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 880-р4 «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» визначає ключові пріоритети та завдання для розвитку екологічної політики країни у середньостроковому періоді.

Ці розпорядження визначають важливі напрямки дій та стратегії у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також встановлюють конкретні механізми реалізації національних екологічних програм та політики.

Суттєві трансформації, що мали місце у формуванні національної політики в Україні у 2010-2015 рр., пов'язані з підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, які визначили нові виклики в політиці зстосовно екології. Мова йде про інтеграцію екологічних, енерго- та ресурсоефективних підходів до галузевих та регіональних політик.

Актуальним став вектор на процес зеленого перетворення та перехід до економіки з низьким вмістом вуглецю, що вимагає інституційних змін та запровадження нових механізмів здійснення інтегративної міжгалузевої функції.

Ефективність реалізації природоохоронної політики також пов'язана зі складними соціально-економічними та суспільно-політичними процесами у державі. Не підконтрольність частини території країни, бойові дії, економічна криза і втрати значної кількості гірничодобувної, металургійної та хімічної індустрії на Донбасі та в Криму спричинили виклик для розвитку екологічної політики у 2014-2015 рр.

З одного боку, ці події призвели до значного скорочення викидів шкідливих речовин і утворення промислових відходів, а з іншого боку, скорочуються бюджетні можливості для виконання запланованих заходів щодо виконання Національного плану дії щодо захисту навколишнього середовища за 2011-2015 рр. відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [115].

Події 2014-2015 рр., пов'язані з розвитком громадянського суспільства, покращенням волонтерського руху, залученням нового персоналу для реформування системи державного управління, проявилися у формуванні та реалізації національної екологічної політики. За цей період зросли методичні, організаційно-технічні підтримки України міжнародними організаціями для

здійснення заходів для охорони навколишнього середовища, підвищилася активність представників громадянського суспільства.

Оцінка національної екологічної політики за 2011-2015 роки була проведена на основі цілей, стратегічних завдань та показників ефективності, визначених у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [115].

Також враховувалися нові зобов'язання, пов'язані з укладанням Угоди про асоціацію з ЄС та підписанням Паризької кліматичної угоди у звітному періоді.

На основі цієї оцінки визначаються подальші кроки у розвитку екологічної політики України, враховуючи досягнуті результати, виклики та нові обов'язки, що виникають у зв'язку з міжнародними зобов'язаннями та внутрішніми потребами країни.

Такий підхід дозволяє вдосконалювати стратегії та програми в галузі екології, сприяючи сталому розвитку та забезпеченню екологічної безпеки.

Стратегія сталого розвитку «Україна 2020», що була прийнята 12 січня 2015 р., головною метою було впровадження в Україні європейських стандартів і аби держава вийшла на провідні позиції у світі.

Зміст стратегії є декларативним, свого роду суспільний договір між владою та громадянським суспільством в умовах сучасних реалій, а також концепція «сталий розвиток» навіть в урядових документах використовується в чисто як економічний контекст. Отже, можна визначити, що екологічний фактор не отримав достатнього врахування в системі основних соціально-економічних показників розвитку в Україні. Це виявляється в тому, що стратегія національної безпеки, затверджена Указом Президента України від 6 травня 2015 року, не відділяє належної уваги екологічним аспектам.

Стратегія національної безпеки України повинна відображати сучасні виклики та загрози, зокрема у сфері екології. Це важливо для забезпечення сталого розвитку країни та збереження природних ресурсів. Необхідно забезпечити, щоб стратегія національної безпеки враховувала екологічні

проблеми та передбачала конкретні заходи для їх вирішення. Згідно з Національним планом дій було розроблено 7 цілей та відповідні заходи, що були реалізовані, відповідальні за їх виконання, строки виконання тощо. Серед переліку цілей були наступні:

«Ціль 1. Підвищення рівня екологічної свідомості.

Ціль 2. Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки.

Ціль 3. Досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища.

Ціль 4. Інтеграція екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

Ціль 5. Припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі.

Ціль 6. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування.

Ціль 7. Удосконалення регіональної екологічної політики» [114].

Актуальність розробки національної екологічної політики була зумовлена відсутністю ефективної системи управління безпекою середовища і повільнішим, ніж очікувалося проведенням структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки, що призвела до підвищення рівня забруднення і викликала підтримку старих, неефективних підходів до використання енергії та природних ресурсів.

У той час був єдиний нормативно-правовий акт, що визначав екологічну політику та стратегію держави. Це постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [116].

Багато положень цього документа не втратило її актуальність, але в цілому він вже не відповідав вимогам того часу: з 1998 р. розпочалися певні події на міжнародному рівні, що визначили майбутнє розроблення екологічних

стратегій, а в Україні значні зрушення у напрямі посилення економічної діяльності.

Вищазазначене викликало необхідність розробки проєкту нового стратегічного документа для довгострокової перспективи, а саме Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 р. з урахуванням процесів глобалізації економіки, розвитку ринкових відносин і рішень Київська конференція міністрів навколишнього середовища доквілля «Доквілля для Європи» (2003), Всесвітній саміт сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002), перспективи вступу України в СОТ, положення низки міжнародних зобов'язань України в сфера охорони навколишнього середовища.

Мета національної екологічної політики полягала в стабілізації та поліпшенні екологічного стану території держави за допомогою впровадження інтегрованого підходу до соціально-економічного розвитку України. Ця політика мала сприяти переходу до сталого розвитку економіки та впровадженню екологічно збалансованої системи природокористування.

Це означало розробку та впровадження комплексу заходів з охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, з метою покращення якості життя населення та збереження природної спадщини для майбутніх поколінь.

Для моніторингу реалізації національної екологічної політики були встановлені цільові показники для ключових завдань реалізації Стратегії до 2020 року. Щорічно протягом першого півріччя, наступного за звітним періодом, планувалася оцінка досягнутого прогресу, аналіз ефективності здійснених заходів і розробка рекомендацій для удосконалення запланованих дій.

Реалізація Стратегії сприяла «стабілізації та поліпшенню стану навколишнього природного середовища до рівня, безпечного для життєдіяльності населення.

Вона сприяла усуненню прямого зв'язку між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього природного середовища, що свідчить про

успішність заходів, спрямованих на збалансований розвиток, де екологічні аспекти враховуються нарівні з економічними і соціальними; впровадженню системи екологічно збалансованого використання природних ресурсів; створенню розгалуженої екомережі та припиненню втрат у біорізноманітті; розробці ефективної системи інформування населення щодо питань, які включають охорону та збереження навколишнього природного середовища, екологічну політики та сталий розвиток» [117, с. 49].

Реалізація першого етапу протягом 2011-2015 років мала б забезпечити стабілізацію ситуації з довкілля в Україні, сповільнити темпи зростання антропогенного навантаження на навколишнє середовище, створити умови аби підвищити рівень екологічної безпеки населення, початок переходу до екологічних стандартів Європейського Союзу, розробити відповідні нормативно-правові акти, підвищити соціальну активність у галузі охорони навколишнього середовища.

Якщо ж вести мову про другий етап виконання Стратегії на 2016-2020 рр., то основна увага приділялася трьом основним напрямкам. Перший – зелене зростання (питання запобігання утворенню відходів, збільшення переробки та покращення управління відходами в ширшому розумінні, еко-інновація, пластик, екологічно чисте фінансування).

Відповідно до Стратегії, швидкий прогрес у бік збільшення ефективності використання ресурсів, зокрема шляхом переходу від моделі лінійної економіки до циклічної, є, мабуть, однією з найважливіших внесків, який ЄС міг зробити у створенні робочих місць і прагненні до конкретного розвитку.

Другим напрямком було спілкування з європейськими громадянами, інформування населення про реальні кроки, зроблені для покращення стану довкілля ЄС, існування високого рівня підтримки громадян.

Населення проінформовано про реальний стан навколишнього природного середовища (якість повітря, промислові викиди, водні ресурси та

моря, хімічні речовини) і нетоксичного навколишнього середовища, а також охорону природи, зокрема Natura 2000 і зелену інфраструктуру).

Також проводився щорічний огляд кращих практик були імplementовані в екологічне законодавство країн-членів ЄС.

Кожен департамент Європейської Комісії мав план управління на наступний рік. Він описував діяльність кожного відділу, що впливає з пріоритетів та стратегічних цілей Комісії. Це також дозволило керівництву відділу планувати, контролювати та звітувати про всю свою діяльність, ресурси та потреби в персоналі. Річний план визначав заходи щодо виконання Стратегічного плану.

Далі, варто відзначити, що на стратегічному рівні пріоритети державної екологічної політики визначені в Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [118], який був прийнятий 28 лютого 2019 року.

Відповідно, окремі напрями державної екологічної політики України визначені і в інших документах такого ж характеру. Слід взяти до уваги ряд стратегічних документів, що визначають напрями та пріоритети в екологічній сфері України:

1. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 820-р.

2. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р.

3. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року № 932-р.

4. Концепція створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля», схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 року № 825-р.

5. Концепція загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 року № 675-р та інші.

Ці документи визначають стратегічні напрями та пріоритети для управління природними ресурсами, охорони довкілля, енергоефективності й інших аспектів екологічної політики в Україні. Їх реалізація важлива для забезпечення сталого розвитку та збереження природних ресурсів країни.

Метою вищезгаданих документів є вдосконалення державної екологічної політики як за окремими секторальними напрямами, так і в цілому у природоохоронній сфері, реалізація природних ресурсів, впровадження екологічної безпеки, також і розроблення відповідних проєктів законів та інших нормативно-правових актів, плани заходів щодо їх реалізації.

Ефективність реалізації державної екологічної політики залежить від ефективності всіх її інструментів.

Якщо говорити про законодавство України в галузі охорони навколишнього природного середовища як одного з основних інструментів реалізації державної екологічної політики, то умовою такої ефективності стає адаптація до відповідного законодавства Європейського Союзу.

Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 року № 443-р, включає п'ять стратегічних цілей:

1. «Виховання в суспільстві екологічної свідомості та підтримка принципів сталого споживання та виробництва.

2. Реалізація сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України для збереження природних ресурсів.

3. Інтеграція екологічної політики в процес ухвалення рішень щодо соціально-економічного розвитку України для забезпечення гармонії між населенням і природою.

4. Зменшення ризиків екологічних для екосистем і здоров'я населення до

рівня, який є соціально прийнятним.

5. Покращення та розвиток системи державного управління у сфері природоохорони для ефективного використання природних ресурсів та збереження екосистем» [119].

Ці цілі визначають стратегічні напрями діяльності у сфері охорони довкілля та сталого використання природних ресурсів України на найближчі роки, спрямовані на покращення якості навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку країни [119].

Основний меседж плану це поліпшення стану довкілля, покращення якості життя та здоров'я українців, забезпечення екологічної безпеки – усього цього можна досягти шляхом виконання заходів Національного плану дій у найближчі 5 років.

Проте, на жаль, нами виділено ще один період розвитку державної екологічної політики – повномасштабна війна з Росією і її вплив на екологічні процеси в Україні.

На 9 червня 2022 року міністр захисту довкілля та природних ресурсів України повідомив, що міністерство активно приєдналося до розробки плану відновлення України у післявоєнний період. У розділі «Екологічна безпека» цього плану передбачені наступні ключові напрямки:

«Реформування державного управління в галузі природоохорони.

Кліматична політика: запобігання та адаптація до змін клімату.

Забезпечення екологічної безпеки та ефективного управління відходами.

Збалансоване використання природних ресурсів в умовах підвищеного попиту та обмежених можливостей.

Збереження природних екосистем і біологічного різноманіття, а також відновлення та розвиток природоохоронних територій та об'єктів» [119].

Ці напрямки свідчать про зосередження зусиль на вирішенні проблем екологічної безпеки, адаптації до змін клімату та сталого використання природних ресурсів, що є важливими аспектами у відновленні та розвитку країни.

Відновлення і розвиток природоохоронних територій та об'єктів є одним із ключових аспектів у плані відновлення України. Міністр зауважив, що робота над планом ґрунтується на принципі відкритого діалогу влади з суспільством. У зв'язку з участю всіх зацікавлених сторін, цей процес надасть можливість розглянути питання комплексно, враховуючи різні інтереси та позиції, з метою формування спільного бачення щодо "зеленого" відновлення України.

Для комплексного формування пріоритетних напрямків відновлення країни важливо проаналізувати розвиток державної екологічної політики за окремими напрямками:

1. Ефективне державне управління екологією, розмежування компетенцій, наявність ефективних інструментів та екологічний контроль.

Досягнення першого напрямку має відбуватися в три стадії, кожна з яких вміщує певні завдання. Як наслідок - акцент передусім на реформі екологічного контролю завдяки прийняттю Проєкту Закону України «Про державний екологічний контроль» № 3091 (надалі – Проєкт 3091), що, на думку учасників робочої групи спроможний вирішити існуючі проблеми.

Отже, слід розглянути дані етапи:

1. Червень 2022 р. – кінець 2022 р. Зазначено наступні завдання: розмежування функцій забезпечення формування політики та її реалізації, зміцнення інституційної спроможності; реформа екологічного контролю; прийняття Законів № 3091 (про державний екологічний контроль) та № 5414 (посилення адміністративної відповідальності); розробка і прийняття методологій визначення шкоди довкіллю; вдосконалення інструментів державного управління: проведення стратегічної екологічної оцінки Плану з відновлення України від наслідків війни; вдосконалення фінансово-економічних інструментів державного управління.

2. Січень 2023 р. – грудень 2025 р. Зазначено наступні завдання: розмежування функцій, зміцнення інституційної спроможності; реформа

екологічного контролю; вдосконалення інструментів державного управління; вдосконалення фінансово-економічних інструментів державного управління.

3. Січень 2026 р. – грудень 2032 р. Зазначено наступні завдання: розмежування функцій забезпечення формування політики та її реалізації, зміцнення інституційної спроможності; реформа екологічного контролю; імплементація Директиви ЄС «Про екологічну відповідальність»; вдосконалення інструментів державного управління; здійснення СЕО та ОВД щодо розбудови та модернізації економіки; вдосконалення фінансово-економічних інструментів державного управління; впровадження механізму економічної оцінки екосистемних послуг для цілей галузевого та регіонального розвитку.

2. «Моніторинг довкілля, доступ громадськості до інформації та участь у прийнятті рішень.

Досягнення цього напрямку передбачається шляхом прийняття:

- Проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля» (номер реєстрації 7327);

- Проєкту Закону України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» (номер реєстрації 6477);

- Проєкту Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря» (номер реєстрації 5339)» [119].

Також відбуватиметься в три стадії, кожна з якої має відповідні завдання:

1. Червень 2022 р. – кінець 2022 р. Зазначено наступні завдання: прийняття законодавчої бази для удосконалення державної системи моніторингу довкілля, інформаційного забезпечення державного управління та інформування населення (законопроєкт № 7327 та підзаконні акти); оновлення методологічної бази підсистем державного моніторингу довкілля; прийняття законодавства стосовно Національного реєстру викидів та перенесення

забруднювачів, цифровізації адміністративної послуги з видачі дозволу на викиди забруднювальних речовин у повітря (законопроекти №6477, 5339); проведення аудиту збитків, завданих інфраструктурі державного моніторингу довкілля внаслідок воєнних дій, визначення потреб відновлення.

2. Січень 2023 р. – грудень 2025 р. Зазначено наступні завдання: відновлення інфраструктури державної системи моніторингу довкілля, що постраждала внаслідок воєнних дій відповідно до вимог оновленого законодавства; початок модернізації мереж спостережень, лабораторій державної системи моніторингу довкілля (за підсистемами); запровадження ІТ-систем моніторингу довкілля, електронної послуги з видачі дозволу на викиди забруднювальних речовин у повітря; підвищення спроможності суб'єктів моніторингу у застосуванні оновленої методичної бази, дистанційних методів моніторингу, моделювання та прогнозування стану довкілля; удосконалення Національної доповіді про стан довкілля, запровадження моніторингу зеленого зростання.

3. Січень 2026 р. – грудень 2032 р. Зазначено наступні завдання: модернізація та розширення мереж спостережень, лабораторій системи моніторингу довкілля, зокрема реалізація спільних демонстраційних проєктів з інститутом громадянського суспільства; перегляд інформаційних потреб державного управління у галузі охорони довкілля, визначення пріоритетів державної системи моніторингу довкілля; запровадження системи спостережень у рамках державної системи моніторингу довкілля за показниками, визначеними відповідно до інформаційних потреб державного управління в галузі охорони довкілля.

3. Кліматична політика: запобігання та адаптація до зміни клімату.

В період дії цього напрямку планується:

- оновити план подій стосовно впровадження НВВ2 згідно з Планом відновлення + контроль за інвентаризацією викидів парникових газів (згідно із зобов'язаннями в рамках РКЗК ООН та Паризької угоди);

- сформувати ідеї щодо фінансових стимулів (фінансових та економічних механізмів), щоб декарбонізувати економіку країни, у тому числі і Кліматичний фонд;

- впровадити у дію системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів;

- забезпечити функціонування системи обліку контрольованих речовин.

Реалізація третього напрямку має відбуватися в три стадії, кожна з якої має відповідні завдання.

Отже, слід розглянути дані етапи:

1. Червень 2022 р. – грудень 2022 р. Зазначено наступні завдання: розробити методичні рекомендації для здійснення оцінки ризиків та вразливості соціально-економічних секторів економіки та природних ресурсів до зміни клімату для центральних органів виконавчої влади.

2. Січень 2023 р. – грудень 2025 р. Зазначено наступні завдання: здійснення оцінок вразливості секторів економіки відповідними центральними органами виконавчої влади та підготовка планів з адаптації до зміни клімату; здійснення оцінок вразливості та підготовка окремих регіональних та місцевих планів з адаптації до зміни клімату або як частини планів заходів з реалізації стратегій і соціально-економічних програм розвитку.

3. Січень 2026 р. – грудень 2032 р. Зазначено наступні завдання: реалізація заходів адаптації до зміни клімату на усіх рівнях державного та регіонального управління.

«Звертаючи увагу, важливо зазначити, що впровадження Системи торгівлі викидами в Україні та приєднання до EU Emissions Trading System може відновити Україну за умови наявності достатніх фінансових ресурсів. В іншому випадку, наслідки можуть бути катастрофічними для всієї української економіки.

Згідно з аналізом, можна вважати, що відбувся значний прорив у вдосконаленні екологічного законодавства України та активізації міжнародного співробітництва» [120].

Національна екологічна політика, як правова категорія, відображає й узагальнює накопичені знання про правову форму існування регіональних еколого-правових відносин. Вона надає чіткість у правовому науковому аналізі, фіксує структуру фундаментальних еколого-правових відносин. Це дозволяє науково та теоретично розглянути регіональні екологічно-політичні правовідносини, виявити їх зовнішні зв'язки, структуру, історичний розвиток та функціонування. Юридична природа національної екологічної політики реалізується через екологічне та чинне законодавство України, особливо через регіональне нормативно-правове регулювання.

Механізм правового забезпечення екологічної політики України є результатом обраних заходів регіональної екологічної політики і має від них похідний характер.

Заходи регіональної екологічної політики є статичними елементами національної екологічної політики. Механізм реалізації регіональної екологічної політики слугує динамічним елементом, що забезпечує втілення національної екологічної політики.

Діалектика співвідношення між заходами регіональної екологічної політики та механізмом реалізації національної екологічної політики полягає в тому, що ці категорії характеризуються не лише протилежністю, але й єдністю. Це проявляється в тому, що заходи регіональної екологічної політики можуть перетворюватися в прийоми механізму реалізації національної екологічної політики і навпаки.

Основними компонентами механізму реалізації основних напрямів державної екологічної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки є:

1. Державна інституційна інфраструктура проведення природоохоронної політики, яка включає органи державної влади, управління з питань екології, спеціалізовані служби та інші структури, відповідальні за реалізацію екологічних програм і заходів.

2. Законодавчо-правовий механізм регулювання виробничої діяльності юридичних і фізичних осіб у сфері охорони, використання та відновлення природних ресурсів.

3. Економічний механізм природокористування та природоохоронної діяльності, який включає в себе економічні стимули, штрафи, податкові та фінансові інструменти для забезпечення сталого використання ресурсів та збереження довкілля.

4. Механізми реалізації міжнародних, національних, регіональних, галузевих та місцевих природоохоронних програм, що визначають конкретні заходи і стратегії з охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

Ці компоненти співпрацюють між собою для досягнення цілей екологічної політики та забезпечення сталого розвитку.

Організаційні засади охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів України спрямовані на такі цілі:

- формування і впровадження державної політики в галузі охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, що передбачає розробку та реалізацію стратегій, програм та законодавчих актів для забезпечення сталого розвитку;

- створення наукового і технічного потенціалу в сфері природоохоронної діяльності, що включає розвиток наукових досліджень, технологічних інновацій та передачу цих знань у практику;

- створення умов для ефективної дії правового забезпечення політики екологічної та ядерної безпеки, що охоплює прийняття та впровадження нормативно-правових актів, контроль за їх виконанням і підтримання правопорядку у сфері охорони довкілля;

- вирішення питань підготовки кадрів для забезпечення природоохоронної діяльності, що означає навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів у галузі екології, раціонального використання ресурсів та енергоефективності;

– здійснення політики регулювання екологічної та ядерної безпеки, що включає в себе розробку та впровадження стратегій, механізмів та інструментів для забезпечення безпеки населення та навколишнього середовища в умовах зростаючих екологічних загроз [116].

Відповідно до основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (затверджено Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998р. № 188/98-ВР) для реалізації державної екологічної політики визначають три рівні управління: національний, регіональний, місцевий.

До функцій національного рівня управління належить вирішення таких питань:

- розроблення методичного, нормативно-методичного та правового забезпечення;
- розроблення політики регулювання ядерної безпеки;
- проведення державної екологічної експертизи;
- формування економічного механізму природокористування;
- регулювання використання природоохоронних ресурсів та запобігання забрудненню довкілля;
- ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності; державна політика щодо зон надзвичайних екологічних ситуацій;
- встановлення нормативів якісного стану природних ресурсів;
- формування та використання державних позабюджетних фондів охорони довкілля; регулювання використання ресурсів державного значення;
- державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, в тому числі ядерної та радіаційної безпеки;
- впровадження екологічного аудиту; проведення єдиної науковотехнічної політики щодо охорони, раціонального використання та відновлення природних ресурсів;

- проведення державної політики щодо збереження біорізноманіття; забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки;
- реалізація міждержавних угод і виконання Україною взятих на себе в рамках цих угод зобов'язань та підтримання міждержавних відносин у природоохоронній сфері;
- забезпечення процесу прийняття державних рішень з урахуванням екологічних вимог (організація моніторингу, впровадження інформаційних технологій, ведення обліку забруднень, прогнозування);
- екологічна освіта та екологічне виховання.

До функцій регіонального рівня управління належить вирішення таких питань:

- регулювання використання природних ресурсів місцевого значення; визначення нормативів забруднення природного середовища (встановлення нормативів ГДВ, ГДС та розміщення відходів);
- впровадження економічного механізму природокористування;
- проведення моніторингу та обліку об'єктів природокористування і забруднення довкілля;
- проведення державної екологічної експертизи;
- здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- розроблення програми впровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики;
- інформування населення та заінтересованих підприємств, установ і організацій з екологічних питань

До функцій місцевого рівня управління належить вирішення таких питань: проведення локального та об'єктного моніторингу; здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства; організація розробки місцевих екологічних програм та проектів [116].

Державна політика у сфері екології, як і будь якій іншій сфері повинна базуватися на стабільній системі законодавства, актів, нормативів, але ця система, особливо у перехідний період повинна бути еластичною, тобто вміти швидко реагувати на зміни навколишніх компонентів, вміти пристосовуватися до змін занадто складного середовища.

І це є дуже ефективним засобом подолання екологічної кризи та забезпечення природоохоронної функції держави.

Основні напрями втілюватимуться за допомогою системи екологічного права. Правовий механізм має надати основним напрямам чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, сприяти врегулюванню відносин у галузі екології, застосуванню превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо використання природних ресурсів та їх відходів і юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища передбачається здійснювати у двох напрямках:

1. Складання і затвердження екологічних нормативів природокористування (стосовно надр, ґрунтів, води, повітря, рослинності тощо);
2. Складання і затвердження комплексу еколого-економічних показників державного контролю за станом довкілля та діяльністю господарчих структур.

Зараз відбувається трансформація відносин з громадськістю, в процесі якого особливо важливо стає регулювання та забезпечення вимог охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки у всіх сферах громадської життя.

У системі механізму правових заходів, спрямованих на охорону екологічних прав громадян, важливе місце посідають: екологічні програми,

екологічна експертиза, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища; освіта і виховання у зазначеній галузі.

Відповідно охорона навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та використання і охорона природних ресурсів досягаються таким чином, щоб оптимально регулювати ці відносини різними галузями національного законодавства.

Тому в еколого-правовій сфері регулювання норм права можна розділити на еколого-правові та екологічні норми інших галузей законодавства, тобто норми, що регулюють управлінську і підприємницьку діяльність, трудові та інші відносини, що виникають у процесі здійснення такої діяльності і містять екологічні вимоги.

Однак, ще не всі проблемні аспекти вирішено, і значна кількість законодавчої роботи вимагає узгодження з екологічним законодавством. Це стосується законів, що регулюють інші сфери суспільних відносин, а також розробки підзаконних нормативно-правових актів, що повинні забезпечити ефективну реалізацію визначених норм.

2.2. Форми та методи реалізації державної екологічної політики

Процеси, що відбуваються у глобальному еколого-політичному просторі сьогодні, є досить суперечливими. З одного боку, всі країни, незалежно від їх розмірів та статусу, багаті чи бідні, з великим природно-ресурсним потенціалом або зовсім без запасів природних ресурсів, стикаються з наростанням гостроти екологічних проблем і мусять їх вирішувати. З іншого боку, спостерігається неспівпадіння між масштабами політичних організацій, що мають владу і легітимність, та екологічними протестами, з якими їм доводиться мати справу. Існуючі міжнародні екологічні договори та угоди утворюють основу для глобального управління питаннями охорони навколишнього середовища, визначають певні контури, ставлять стратегічні цілі, шляхи досягнення яких

різняються в країнах різних соціально-економічних типів.

За точку відліку до початку інтеграції екологічного чинника в глобальну політику можна вважати розроблену у 1972 році та відому роботу Б. Коммонера «Замкнений круг». Видатний американський еколог і політичний діяч (у 1980 році кандидат у президенти США) Б. Коммонер висловив практично революційні для того рівня суспільної свідомості думки. «Проблема кризи навколишнього середовища, - пише він, не є ні безпечним питанням «материнства», ні тимчасовою модою на новий спосіб життя, ні засобом відволікання уваги від основних економічних, соціальних і політичних конфліктів. Навпаки, проблеми навколишнього середовища якимось чином допомогли проникнути в саму суть тих проблем, які найбільше пригнічують сучасний світ. Почавши з кризи навколишнього середовища, ми підійшли до більш глибоких питань, які торкаються самої суті нашої системи соціальної справедливості та кидають виклик нашим основним політичним цілям» [121].

Отже, природа стала центром уваги політиків та суспільства не сама по собі, оскільки політична наука не займається природними ресурсами. Для політичної науки цікавішим є інше: якщо політика шкодить природі (саме таке розуміння проблеми призвело до появи екополітологічних досліджень та екологічних рухів), це означає, що сучасна політика неадекватна, фактично вона не має майбутнього.

Подальше осмислення того, що відбувається, і необхідність розробки нових орієнтирів, що ґрунтуються на концепції сталого розвитку, знайшли відображення у доповіді Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987 р.). Пізніше, у червні 1989 року, зустріч на високому рівні країн «Великої сімки» закликала до негайного прийняття стратегії, що базується на концепції сталого розвитку, яка передбачає паритет економічних, соціальних та екологічних цінностей у всьому світі. І, нарешті, у документах Конференції ООН з навколишнього середовища (1992 р.) в Ріо-де-Жанейро («Декларація Ріо», «Повістка дня на XXI століття») наголошено на необхідності перетворення будь-якого виду господарської діяльності на

екологічно безпечну, тобто сумісну з вимогами гармонійного розвитку суспільства та природи.

З моменту Конференції в Ріо система інструментів екологічної політики як міжнародної, так і багатьох суверенних держав, пройшла серйозну еволюцію: від теоретичних моделей до практичних, більш чи менш успішної практики.

Швидкі політичні, інституційні та економічні зміни, які відбуваються в різних країнах, прискорюють еволюцію уявлень про взаємовідносини в системі «суспільство-навколишнє середовище», сприяють розвитку та модифікації не лише окремих інструментів екологічної політики, але і диференціації національних моделей.

Для того, щоб екологічний чинник реально ввійшов у політичну сферу, необхідно, щоб він був або однією з умов формування базових інститутів суспільства, або умовою їх трансформації чи руйнування.

Життя індивіда пов'язане з задоволенням цілого комплексу потреб, серед яких найважливішими є потреби в екологічних благах та послугах. Значущість екологічних потреб у системі соціальних та політичних пріоритетів суспільства багато в чому залежить від рівня розвитку продуктивних сил у кожній конкретній державі.

У більш розвинених країнах можна спостерігати елементи активного переходу від відомої ще, за Т. Вебленом, моделі «престижного споживання» до так званого «розумного споживання» (smart consumerism) та «зеленої економіки». У менш розвинених країнах переважна більшість населення занепокоєна задоволенням базових потребностей (теза Лі). Однак стрімке погіршення екологічної ситуації призводить до дефіциту природних благ, погіршення їх якості і передусім загрози найбіднішим верствам суспільства, які в багатому ступені існують завдяки доступу до місцевих «дарів природи».

Екологічні потреби направляють людей на володіння тими благами, які для них життєво необхідні, а екологічні інтереси спрямовуються на ті соціальні інститути, громадські норми і установи, від яких залежить розподіл цінностей

та благ, що забезпечують задоволення екологічних потребностей. Перефразовуючи відому думку Р. Пеннока, можна сказати, що екологічна політика починається, коли люди бачать у державі фактор задоволення або незадоволення своїх екологічних потребностей.

Основне протиріччя полягає в тому, що соціальні умови задоволення екологічних потребностей у більшості випадків протилежні тим, які потрібні для задоволення інших матеріальних потреб (принаймні у короткостроковій перспективі).

Хоча в розвинених країнах порочність оцінок рівня розвитку на основі виключно економічних показників стала очевидною ще в 1950–60-х роках, що в подальшому неодноразово підкреслювалося в рекомендаціях представницьких міжнародних організацій, на практиці основним умовою задоволення зростаючих так званих «традиційних» потреб залишається збільшення національного доходу, а політика концентрується на прискоренні економічного зростання.

Збільшення економічної активності у більшості випадків передбачає збільшення споживання енергії та інших природних ресурсів, а також емісію викидів та відходів виробництва. Подальше погіршення якості навколишнього середовища впливає на соціальне самопочуття великої кількості людей, які усвідомлюють загрозу, яку ці зміни несуть їм. Екологічні проблеми перетворюються на політичний фактор, а екологічна політика стає повноцінною складовою політичного життя.

При цьому екологічну політику сьогодні недостатньо пов'язувати лише з діяльністю держави. У сучасному світі з'явилося кілька, якщо можна їх так визначити, глобальних центрів екологічної політики (національні та міжнародні екологічні рухи та організації). Тому під сучасною екологічною політикою доцільно розуміти міжрівневу взаємодію таких політичних акторів, як держава, екологічні партії, екологічні рухи регіонального, національного та міжнародного рівнів.

Термін «державна екологічна політика» у різних варіаціях широко

використовується в нормативно-правових актах, офіційних політико-правових документах концептуального, доктринального і програмного характеру, а також в еколого-правовій літературі. Однак, не дивлячись на це, в законодавстві відсутнє його нормативне закріплення, що ускладнює розуміння обумовленого різними правовими поняттями [135, с. 101-103]. Протилежна ситуація має місце в науковій літературі, де наводяться різноманітні визначення державної екологічної політики.

Наприклад, за Н. Васильєвою, державна екологічна політика представляє собою систему ідей, концепцій, уявлень про цілі, пріоритети, принципи, напрями, способи та засоби природоохоронної діяльності [123, с. 13].

З погляду А. К. Голіченкова, державна екологічна політика - це «діяльність держави, спрямована на збереження природних систем, підтримку їхньої цілісності та життєво важливих функцій для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення та демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни» [124].

О. Л. Дубовик вважає, що «державна екологічна політика - це сукупність рішень і дій, які здійснюються уповноваженими органами влади і управління в галузі охорони навколишнього середовища в масштабах країни по різних напрямках, а також використовувані для цього правові та інші засоби та способи, що не належать до сфери права» [124].

В. В. Круглов визначає її як «систему політико-ідеологічних, правових, організаційно-контрольних, економіко-правових, ідеологічних та інших засобів і заходів щодо забезпечення охорони навколишнього середовища, раціонального використання та охорони природних ресурсів (об'єктів), екологічного благополуччя та безпеки населення в регіонах, а також захисту їхніх конституційних та інших екологічних прав і інтересів» [124].

Можна навести й інші визначення, проте достатньо і вищезазначених, щоб показати наявність різних підходів до її розуміння. На мою думку, неможливо не погодитися з наведеними точками зору, проте необхідно

відзначити, що в кожному з них акцентується або на «діяльності», або на «рішеннях та діях», або на «способах і засобах» і т.д.

Зрозуміло, що екологічна політика не може представляти собою, наприклад, лише систему концепцій, ідей і т.ін., оскільки будь-яка концепція потребує свого практичного втілення, що неможливо без фактичного здійснення діяльності.

Також зрозуміло, що екологічна політика не може обмежуватися розумінням лише як сукупність різних засобів та заходів, використовуваних при її реалізації. Незважаючи на важливість за своєю суттю, вони є не більш як необхідним інструментарієм для вирішення відповідних завдань і досягнення поставлених цілей.

Тому державна екологічна політика повинна розумітися у широкому сенсі і включати в своє зміст як систему концепцій, ідей, принципів, уявлень про цілі та завдання діяльності держави у сфері взаємодії суспільства і природи, використовуваних правових та не належать до сфери права засобів і методів, так і фактичну діяльність держави в екологічній сфері. Одним із принципово важливих питань при дослідженні такого державно-правового феномена, як державна екологічна політика, є питання про ціль такої політики.

Можна чітко поставити запитання: чи є розв'язання соціально-економічних завдань стратегічною метою державної екологічної політики, навіть у контексті забезпечення екологічно орієнтованого зростання економіки? Природа, задовольняючи фізіологічні, матеріальні, духовні, наукові та інші потреби та інтереси людини як біосоціальної субстанції, є основою її існування, життя та діяльності. Економічний потенціал природних ресурсів передбачає їх роль як основи економічного та соціального розвитку суспільства.

За словами Г.В. Косова [124], цілями екологічної політики, проведеної державою, повинні бути екологічна безпека людства та збереження балансу інтересів різних соціальних груп, організація контролю над їхніми діями, спрямованими на досягнення їхніх цілей та завдань.

На нашу думку, досягнення зазначених цілей буде визначатися не тільки

або не стільки ефективністю окремих застосованих адміністративно-контрольних або економічних регуляторів, скільки сформованою моделлю екологічної політики, її здатністю адекватно реагувати на змінюються зовнішні та внутрішні умови.

У роботі Б. Вільямс та А. Матені [125, с. 318] виділяються наступні типи державної екополітики: управлінська, плюралістична та колективна.

Для управлінського типу екологічної політики характерною є концентрація осіб, які її здійснюють, на технічних аспектах ухвалення відповідних рішень. Основну роль у цьому відіграють експерти, які встановлюють рамки розгляду конкретного питання та ступінь його значущості.

Плюралістичний тип екологічної політики характеризується участю у прийнятті рішень не лише експертів, але й представників громадянського суспільства. Екологічна політика здійснюється на основі взаємодії відповідних державних установ з громадськими організаціями.

Колективний тип екологічної політики ґрунтується на концепції «прав корінних народів». Мова йде про практику прийняття рішень у сфері екологічної політики, що стане поширеною в останні десятиліття в ряді країн і передбачає передачу державою повноважень у прийнятті певних рішень групі громадян, яких ці рішення стосуються передусім, тобто про колективну участь у прийнятті необхідного рішення. При цьому у згаданій вище більш традиційній, плюралістичній, концепції участь звичайного громадянина здійснюється опосередковано, через організацію громадянського суспільства, а не безпосередньо.

У літературі описано інші відповідні концепції та типи екологічної політики, головним чином характерні для традиційних у більшості країн Заходу практик плюралістичної (представницької) демократії або для новітніх постсучасних (постмодернових) практик, що їх слід розглядати як передумови «прямої демократії». У більшості країн присутні всі три згадані різновиди екологічної політики, а описане вище розподіл, так само, як і межі між

різновидами, іноді досить умовні. Наприклад, зі зростанням екоконкурентної боротьби суб'єктами екополітики можуть стати великі корпорації, які через інститути лобіювання в державних структурах та мобілізацію громадської думки можуть реалізовувати свої інтереси та впливати на прийняття екополітичних рішень.

Крім того, екологічна політика, що її проводить та чи інша соціальна група, є реакцією на інтереси її членів, які вихідно можуть розглядатися на двох рівнях, іноді протилежних один одному. З одного боку, інтереси полягають у забезпеченні екологічної безпеки, а з іншого - у конкурентній боротьбі за обмежені екологічні ресурси. Тому модель екологічної політики формується, з одного боку, як реакція на тиск різних соціальних груп, індивідів, державних органів та міжнародних об'єднань, а з іншого боку, вона є наслідком екологічної конкуренції різних акторів політичного простору.

М. В. Терешина та співавтори виділяють окремі ендогенні фактори, що впливають на формування моделі екологічної політики в різних країнах:

1. Суспільний лад та форма управління. Чим ближче суспільний устрій до демократичного, тим чутливіший він у формуванні державної політики в екологічному розумінні.

2. Багатство. Більш багаті країни мають більше ресурсів для вирішення екологічних проблем, ніж бідніші, і тому можуть високо оцінювати екологічні блага.

3. Розмір території країни та її густина населення. Країни з достатньо великою територією, багатством природних ресурсів, досяжним внутрішнім ринком не обмежені жорсткими екологічними обмеженнями у своїй політиці та економіці. Чим вища густина населення, тим швидше країна зіштовхується з екологічними проблемами, що потребують вирішення.

4. Культура, ступінь пріоритетності екологічних проблем у суспільстві та суспільна підтримка екологічної політики. Країни з прозорими правовими системами, що заохочують участь громадськості у прийнятті значних управлінських рішень, матимуть сильніші екологічні закони.

5. Увага до закону, адміністративна культура. У деяких країнах існує культура, де рівність перед законом стримує взаємодії, особливо економічні. Інші країни мають менш формальні системи, де писаний закон - це лише один із чинників, що впливають на комерційні відносини.

6. Взаємодія екологічної політики з іншими політичними структурами. Принцип розподілу відповідальності між різними міністерствами. В усіх країнах формування та розвиток різних напрямків державної політики - фінансової, технологічної, національної безпеки, підтримки споживання - відбувалися, загалом, без урахування екологічних проблем.

7. Правові системи кожної країни відрізняються за ступенем їх прозорості та консенсуального характеру через культурні та історичні особливості. Створення системи державного екологічного управління - це складний та постійно змінний процес, що визначається як нормами міжнародної екологічної політики, так і специфікою кожної країни.

В значній мірі формування та функціонування національної моделі екополітики залежить від того, як у даній країні функціонує система «держава - громадянське суспільство». Наприклад, у американській моделі існує тісне інституціоналізоване взаємодії держави та представників громадянського суспільства. Держава підтримує ринкові «правила гри», не ставлячись на бік ані екологічних організацій, ані промислового сектора. Водночас вона санкціонує створення інститутів, в рамках яких пропонує представникам громадянського суспільства самим вирішувати всі виникаючі між ними суперечності.

Нормотворчість, створення та реалізація екологічного законодавства стає центром всього процесу політики, і саме в судах зіштовхуються різні учасники екологічної політики; судові рішення закріплюється у відповідному юридичному документі. Для функціонування американської моделі необхідна множинність учасників зі сторони держави та громадянського суспільства, відкритість процедур тощо.

Важливо відзначити концептуальну близькість американської моделі з ідеєю плюралістичної екологічної політики взагалі: вона здійснюється шляхом

створення інституційних рамок для боротьби інтересів основних груп населення - представників бізнесу, технічних експертів та державної бюрократії, екологів, які виступають від імені та в інтересах населення. Однак особлива роль тут, так само як і в екологічній політиці загалом, належить експертам, їх оцінці, оскільки вони встановлюють рамки, в межах яких розглядаються конкретні питання [126].

У Європі загалом менш поширений американський формально-інституціональний підхід до екологічної політики. Тут існує мінімум екологічних законів і представницьких інститутів, при цьому більше уваги приділяється повсякденній роботі з бізнесом та екологічним громадянським суспільством, за підтримки державою останніх.

На сучасному етапі в Європейському Союзі активно здійснюється поліпшення правового регулювання охорони навколишнього середовища. Зокрема, оновлено акти, що закладають правову базу системи збирання та обробки екологічної інформації, моніторингу навколишнього середовища, екологічної сертифікації, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, механізму фінансування екологічних заходів. Намагаються кодифікувати численні норми в області екологічної стандартизації та сертифікації.

З 1990-х років минулого століття у європейській екологічній політиці простежується перехід від прямого адміністрування до більш гнучких, включаючи ринкові елементи механізмів (наприклад, торгівля квотами викидів парникових газів та елементи партисипативного управління, заснованого на принципі «розділеної відповідальності» між учасниками - урядом, бізнесом, громадськістю, споживачами). Більше того, за Орхуською конвенцією, підписаною в 1998 році, окремі громадяни також повинні бути включені в природоохоронну діяльність, задіяні в процесах підготовки, моніторингу та контролю за порушенням екологічних норм. Громадяни мають право на інформацію, право на участь у підготовці правових актів, право звертатися до суду щодо захисту навколишнього середовища.

Оцінюючи діяльність організацій, таких як ООН, Європейський Союз, Римський клуб та Стокгольмський інститут дослідження проблем світу, слід відзначити, що саме Європейський Союз є локомотивом розробки та подальшої реалізації сучасної світової екологічної політики. Багато природоохоронних документів були спочатку розроблені в країнах Європейського Союзу, а потім реалізовані на рівні ООН.

Однак для сучасної європейської моделі екополітики характерна двоїстість ситуації. З одного боку, активні дії Європейського Союзу спрямовані на захист та збереження природних ресурсів. У європейських країнах функціонують спеціально створені інститути, прийняті важливі програмні документи в екологічній сфері. З іншого боку, відбувається подальше загострення екологічних проблем, що ставить під сумнів ефективність екологічної політики.

Департаменталізм та корпоративність збереглися в екологічній політиці України ще з часів Радянського Союзу, так само, як і інша особливість російської традиції ухвалення рішень, що полягає у закритості, насамперед перед громадянським суспільством, самого політичного процесу. У той же час слід відзначити, що здійснення ефективної екологічної політики, спрямованої на досягнення конкретного природоохоронного результату, неможливе без відлагодженого механізму взаємодії екополітичних суб'єктів (державних структур, екологічного руху, наукової екологічної громадськості). Відмітною особливістю екологічної політики України є переважання в ній ресурсного, сировинного підходу. Це проявляється, перш за все, у розумінні навколишнього середовища як фактора виробництва, а не як умови існування суспільства та середовища його існування [127].

Подібний традиційний підхід до навколишнього середовища містить дуже сильний інерційний компонент, який впливає на вектор екологічної політики в цілому. Для української моделі екополітики характерні закритість та департаменталізм у управлінні, технократичний тип ухвалення рішень, переважання пріоритету ресурсокористування перед природоохороною, слабка

увага до завдання екологічної освіти та виховання, відсутність необхідного «соціального замовлення» на радикальну системну екологізацію законодавства. Наслідком цього є високий конфліктний потенціал екологічного фактора в політичному процесі.

Формування найновішої моделі екологічної політики нашої країни характеризується періодичними сплесками державних екологічних ініціатив та їх подальшим поступовим затуханням, гальмуванням механізму реалізації та відхиленням від екологічного вектора розвитку.

Створення ефективної національної моделі екологічної політики, особливо в умовах нестабільності зовнішніх та внутрішніх факторів, є надзвичайно складним процесом, де не може бути універсальних рецептів. Однак оскільки очевидно, що екологічна компонента стала повноцінною складовою економічних та політичних процесів, то, безперечно, успішною може бути лише така модель, яка повністю інтегрована в існуючу систему ухвалення державних зовнішньо- та внутрішньополітичних рішень.

Тому те, що в Основах державної політики у сфері екологічного розвитку, як і в інших політико-правових документах, що визначають цілі, завдання, шляхи та засоби реалізації державної екологічної політики, обов'язково звертається увага на соціально-економічний розвиток, є об'єктивним та науково обґрунтованим. Однак природа і її ресурси, в першу чергу, є основою існування людини як біологічної субстанції, яка задовольняє її природні потреби - дихати повітрям, задовольняти спрагу, харчуватися.

Поява такого напрямку державної політики, як екологічна, було пов'язана з тим, що саме економічний (в більшій мірі) та соціальний (в меншій мірі) розвиток стали причиною втрати природою екологічної стійкості, із наступною деградацією її стану, вичерпанням природних ресурсів та зумовили появу суспільних інтересів у прийнятті державою адекватних заходів реагування, передусім, шляхом правового регулювання з метою зменшення та запобігання негативного впливу господарської діяльності на довкілля та забезпечення раціонального природокористування.

Іншими словами, зміст державної екологічної політики визначається з самого початку суспільними екологічними інтересами, а не соціально-економічними. Звернімо увагу, що у ще одному документі політико-правового характеру, що визначає зміст державної екологічної політики, а саме в Екологічній доктрині України, стратегічна мета такої політики сформульована по-іншому. Як таку, названо збереження природних систем, підтримку їх цілісності та життєзабезпечувальних функцій для стійкого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення та демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни [127, с. 55].

Зрозуміло, що є потреба у визначенні універсальної стратегічної мети, до досягнення якої були б підпорядковані всі завдання, які стоять в рамках екологічної політики держави. Вважаємо, що метою екологічної політики держави має бути збереження та відновлення сприятливого стану довкілля.

При цьому збереження та відновлення сприятливого стану довкілля слід розглядати як стратегічну мету, виходячи з того, що воно об'єктивно обумовлює необхідність вирішення комплексу завдань як екологічного, так і економічного характеру. Постановка такої стратегічної мети державної екологічної політики об'єктивно передбачає вирішення таких суспільно значущих екологічних завдань: як забезпечення якісних показників довкілля, що характеризуються чистотою (не забрудненістю) атмосферного повітря, води, ґрунту, підтримка кількісних характеристик (ресурсомісткістю) природи, забезпечення раціонального природокористування, збереження природних екологічних систем, біологічної різноманітності та інше.

Одночасно збереження та відновлення сприятливого стану довкілля передбачає необхідність модернізації української економіки, у тому числі шляхом впровадження природозберігаючих, ресурсозберігаючих, маловідходних, безвідходних та інших найкращих доступних технологій. При цьому вирішується не лише завдання мінімізації та (або) запобігання негативного впливу на довкілля, а й об'єктивно підвищується конкурентоспроможність українських виробників, у тому числі за рахунок

зниження ресурсомісткості багатьох галузей економіки.

Ключову роль у формуванні «екологічної політики» як у теоретичному, так і у практичному аспекті відіграв американський політолог Лінтон Колдуелл. У своїй статті «Навколишнє середовище: новий напрям державної політики?» він обґрунтував необхідність формування державної політики щодо навколишнього середовища як до цілісного цілого [129, с. 30].

Подальший розвиток поняття «екологічна політика» отримало у працях представників інших напрямів, перш за все економіки. Виявлене Колдуеллом взаємодія між ринком (економікою) та екологією стало предметом багатьох досліджень. Згідно з переконаннями, екологічна політика, як узгоджена система цілеспрямованих дій, складається з двох основних напрямків - охорони навколишнього середовища та розподілу його ресурсів.

Охоронна політика - це дії держави з розподілу ресурсів навколишнього середовища у часі. Розподільна політика - це дії держави з розподілу матеріальних ресурсів та пов'язаних з ними вигод і витрат між різними користувачами (країнами, регіонами, галузями промисловості, фірмами та домашніми господарствами). Дії держави у цих двох сферах спрямовані на виконання основної мети екологічної політики - мінімізацію можливих збитків - або, іншими словами, на оптимізацію економіки. В подальшому багато дослідників, які вивчали екологічну політику, зосереджувалися переважно на її розподільній складовій та аналізували співвідношення вигід та витрат.

На сьогодні економістами розроблено значна кількість екополітичних інструментів. Основним завданням економічних заходів є зміна системи прийняття приватних економічних рішень таким чином, щоб витрати всього суспільства перш за все стали витратами тих, хто приймає ці рішення. Окрім даного принципу – «забруднювач онавколишнього середовища повинен це компенсувати», - екологічна політика повинна ґрунтуватися на принципах довгостроковості та взаємозалежності екосистем, технологій та забруднювачів.

Отже, під екологічною політикою, з економічної точки зору, розуміється комплекс заходів, що вживає держава для досягнення бажаної якості

навколишнього середовища. Незважаючи на наявність значної критики як методів економіки навколишнього середовища, так і економічного підходу до екологічних проблем в цілому, цей підхід на сьогодні є одним з найпоширеніших на практиці. Однак для всебічного аналізу його недостатньо. По-перше, він не враховує процесів, що відбуваються у суспільстві. Бажана якість навколишнього середовища, досягнення якої є метою екологічної політики, не є передбаченою наперед. Образ бажаного стану навколишнього середовища формується у суспільстві на тлі взаємодії різних, у деяких випадках протилежних, інтересів та цінностей. По-друге, у рамках економічного підходу до екологічної політики практично не передбачаються механізми прийняття рішень.

Органи влади мають єдину мету лише на абстрактному рівні. На практиці ж інтереси різних відомств, підрозділів, а іноді й окремих працівників можуть значно відрізнятись. Політичні партії, громадські організації та бізнес також мають можливість впливати на прийняття політичних рішень у сфері навколишнього середовища.

На відміну від економіки, в рамках інших гуманітарних наук єдиної концепції екологічної політики не було розроблено. Тем не менш в політології і соціології також з'явилися екологічні піддисципліни. Особливу роль у становленні екологічних соціальних наук відіграли критичні теорії, зокрема неомарксизм.

Критика теорії модернізації, технооптимізму та антропоцентризму, які були основними для всіх західних суспільств і багатьох не західних протягом десятиліть, а в глобальній перспективі залишаються домінуючими і на сьогодні, є центральною для цілого ряду еколого-соціальних концепцій. Погіршення стану навколишнього середовища, на думку багатьох дослідників, є непрямим результатом модернізації як переходу від традиційного суспільства до «сучасного», від аграрного до промислового. У рамках даного теоретичного напрямку проведено безліч емпіричних досліджень, що були присвячені вивченню екологічних інститутів, явищ і практик, пов'язаних з різними

аспектами «сучасності»: капіталізму, глобалізації, індустріалізації, економічного зростання, нерівних торговельних відносин і несправедливого розподілу вигод і витрат.

З початку 1990-х років минулого століття в екологічній соціології і політології сталися значні зміни: з'явилася велика кількість емпіричних досліджень, присвячених екологічним реформам і акцентують свою увагу на державній екологічній політиці і створенні нового, екологічного, держави; екологічних неурядових організаціях та суспільних протестах; екологічній свідомості індивідів та пов'язаній з цим поведінці. У теоретичному плані значну популярність набирала альтернативна неомарксистським підходам концепція екологічної модернізації.

Теорія екологічної модернізації, як її називають автори, спрямована на пояснення того, як сучасні індустріальні суспільства вирішують екологічні проблеми. Прихильники теорії екологічної модернізації відкидають марксистську критику капіталізму. Згідно з їхнім судженням, «сучасність» не є кінцевим станом, і з кінця ХХ століття відбувається її неперервна екологічна реструктуризація. Єдиним вихідом з екологічної кризи є «поглиблення в процес модернізації», тобто подальша модернізація інститутів сучасного суспільства. Ключовим поняттям в теорії екологічної модернізації є так звана «екологічна раціональність», яка проникає все глибше в суспільство під час розвитку «сучасності» [129, с. 33].

Сучасні суспільства піддаються постійному критичному і раціональному самоаналізу через діяльність громадських рухів, неприбуткових організацій, представників влади, бізнесу та наукових кіл. Якщо на ранніх стадіях модернізації переважала економічна раціональність, то зараз вона поступається місце іншим формам раціональності: екологічна оцінка відіграє все більш значущу роль у процесі прийняття економічних рішень, а економічна оцінка, у свою чергу, використовується при аналізі екологічних наслідків [130, с. 411].

Враховуючи вищезазначене, мета національної екологічної політики – стабілізувати та покращити навколишнє середовище України через інтеграцію

екологічної політики щодо соціально-економічного розвитку держави, щоб гарантувати екологічно чисте природне середовище для життя і здоров'я населення, впровадити екологічно стійку систему природокористування та зберегти природні екосистеми.

Проте питання формування та реалізації державної екологічної політики України не є достатньо вивчені у вітчизняній науці адміністративного права, що пов'язано з коротким періодом її існування та євроінтеграційними прагненнями держави.

Це визначає значущість та своєчасність нашої дисертаційної роботи, щоб здійснити аналіз відомих методів і форм державної екологічної політики та визначити їх новий ціннісний зміст, що сприятиме її ефективній реалізації.

Переходячи до викладу основних положень, слід відзначити, що в найбільш загальному науковому змісті термін «форма» (лат. forma) визначається як зовнішній вираз або контур предмета, що відображає зовнішній вираз його сутності [131, с. 11].

Загалом, під формами розуміють зовнішні прояви конкретних дій, які здійснює публічна адміністрація для досягнення поставлених перед нею завдань [147, с. 196].

Серед цих форм управлінської діяльності можна виділити чотири основні: «видання нормативних актів управління; видання індивідуальних адміністративних актів управління; проведення організаційних заходів; здійснення матеріально-технічних операцій» [132].

Під формою державної екологічної політики розуміють певну складову спільної державної активності, що спрямована досягнути конкретну мету із залученням разом зі звичайними і специфічними для цієї мети способів або методів впливу.

Слід зауважити, що В. Авер'янов стверджував, що форми державного управління відрізняються відповідно до характеру і наслідків способів зовнішнього впливу діяльності органів виконавчої влади [133, с. 133].

Залежно від характерних рис, змістового наповнення та юридичних

наслідків використання форм державного управління розділяють на правові та неправові.

«До правових форм управлінської діяльності варто віднести наступні:

- а) видання управлінських актів;
- б) вчинення інших юридично значущих управлінських дій;
- в) укладання адміністративно-правових договорів.

Натомість до неправових форм управлінської діяльності відносяться такі:

- а) здійснення організаційних заходів;
- б) матеріально-технічні операції» [134].

Останні мають допоміжне та обслуговувальне призначення.

Слід підкреслити, що ефективність державної екологічної політики України та її здатність виконувати покладені на неї завдання в цілому, а також у боротьбі з адміністративними правопорушеннями, значною мірою залежить від конкретного застосування різних форм державного управління.

Державне регулювання екологічних процесів можна умовно поділити на шість форм, кожна з яких спрямована на досягнення конкретної мети. У ході їх впровадження у сукупності вони забезпечують ефективне функціонування держави в сфері екології.

Ми вважаємо, що цими формами є:

- 1) створення нормативної бази для правового регулювання охорони навколишнього середовища;
- 2) підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у сфері екології, природних ресурсів та водного господарства, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів;
- 3) антикорупційні заходи;
- 4) формування єдиного банку професійних екологів і менеджерів зеленої економіки;
- 5) створення єдиного формату моделювання екологічних процесів і технологій;

б) забезпечення екологічної безпеки як одного з компонентів національної безпеки України.

Для більш глибокого розуміння вищевказаних форм державної екологічної політики варто провести їх характеристику.

Однією із засадничих умов стабільного функціонування громадянського суспільства є створення ефективної нормативно-правової бази для регулювання навколишнього природного середовища. Поступово, але систематично, така база формується в Україні.

Для досягнення цієї мети – розробки нормативно-правової бази – потрібно скласти перелік законодавчих актів, необхідних для належного регулювання державної діяльності у сфері охорони довкілля.

Ми підтримуємо пропозицію Олени Кравченко, виконавчого директора МБО «Екологія. Право. Людина», про доцільність розробки проектів законів України, які б дали змогу врегулювати всі проблемні питання із забрудненням атмосферного повітря, лісами, видобутком бурштину, території у зоні бойових дій на Донбасі та і по всій Україні – на межі екологічної катастрофи.

Протягом останніх років підготували, але ще не прийняли багато ініціатив. Вони мають бути пріоритетом для нової влади:

– пакет законопроектів щодо управління відходами: рамковий закон про управління відходами, закон про батарейки і акумулятори, відходи електричного та електронного обладнання, упаковки відходи упаковки.

– про державну інспекцію з охорони довкілля, який також пов'язаний з законом про посилення відповідальності за порушення у сфері охорони довкілля.

– Закон про території Смарагдової мережі: для збереження природних оселищ та природної фауни і флори

– зміни до законів про жорстоке поводження з тваринами [135].

Відповідно до Закону України від 02 грудня 2021- року № 1928-ІХ та Правил складання паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 29 грудня 2002 року

№ 1098 «Про паспорти бюджетних програм», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 21 січня 2003 року за № 47/7368 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 14 січня 2008 року № 19, зі змінами) затвердили паспорт бюджетної програми на 2022 рік Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України за КПКВК 2701090 «Підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у сфері екології, природних ресурсів та водного господарства, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів» [136].

Метою бюджетної програми є післядипломна освіта та підготовка державних службовців відповідно до кадрових потреб галузі охорони довкілля, підвищення кваліфікації представників екологічних громадських організацій, викладачів ЗВО, наукова підготовка та виконання науково-дослідної та інформаційно-просвітницької роботи з питань природоохоронної діяльності та реалізації державної екологічної політики. Також підвищення кваліфікації кадрів для сфери водного господарства.

Бюджетна програма включає 6 основних завдань, а саме:

- підвищення та передпідготовка кадрів;
- підвищення кваліфікації співробітників Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, а також працівників підприємств, установ і організацій, що входять до його сфери компетенції, є одним із пріоритетних завдань. Це охоплює працівників установ природно-заповідного фонду, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади та самоврядування, екологічних громадських організацій, а також викладачів вищих навчальних закладів;
- підготовка наукових кадрів;
- здійснення прикладних наукових і науково-технічних розробок, СЕО та ОВД;
- забезпечення проведення навчання за загальними короткостроковими освітніми програмами підвищення кваліфікації, погодженими Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України відповідно до затвердженого

плану-графіку на 2022 рік;

– проведення освітньої діяльності, яка враховує завдання центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій, що підпорядковані Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України, спрямовано на виконання державної політики у сфері охорони природи та раціонального використання природних ресурсів. Це сприяє швидкому оновленню професійних знань і навичок [136].

Попри наявні державні навчальні програми та курси підвищення кваліфікації лівова частка тренінгів та семінарів проводяться за підтримки програм міжнародної допомоги. Незважаючи на позитивний вплив, вказане також призводить до непостійності та несистемності в підготовці та підвищенні кваліфікації кадрів. Найбільш вигідний результат від програм міжнародної допомоги у сфері навчання можливий тільки за умови узгодження відповідних державних програм із потенційними навчальними проектами, що реалізуються за підтримки міжнародних партнерів.

Очікується покращення внутрішніх інструкцій, що не завжди встановлюють чіткі вимоги та правила (terms of reference) стосовно набору персоналу, прозорі критерії оцінювання та кар'єрного росту.

У контексті співпраці України та ЄС, зокрема стосовно виконання Планом дій візової лібералізації, відзначається переважно значний прогрес у цій сфері та практичне виконання критеріїв в частині прийняття відповідного законодавства та створення відповідних інституційних рамок. ЄС акцентує на необхідності посилення міжінституційної та міжвідомчої співпраці [137].

Для боротьби з корупцією в органах державної влади, зокрема тих, що відповідають за формування та реалізацію політики у сфері навколишнього природного середовища, реалізувалися заходи, визначені у рамках виконання законодавства, зокрема:

– Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», що був затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 265 і

передбачав ряд заходів;

– Проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020-2024 роки», що також передбачав широкий спектр заходів для боротьби з корупцією;

– Національна антикорупційна стратегія на 2018-2020 роки, розроблена Національним агентством з питань запобігання корупції;

– Національна антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки, розроблена Національним агентством з питань запобігання корупції;

Всі ці стратегії та програми містять низку заходів для ефективної боротьби з корупцією в державних структурах, включаючи ті, які стосуються сфери охорони природи та навколишнього середовища [138; 139].

Метою цих документів є зниження рівня корупції в Україні шляхом виключення передумов для її виникнення через впровадження запобіжних заходів, посилення законності та формування в суспільстві неприйняття корупції як небезпечного явища, за участю як державних, так і громадських структур, а також міжнародних організацій. У секторальному плані такі заходи реалізуються через прийняття відповідних урядових та відомчих актів, спрямованих на боротьбу з корупцією, а також реалізацію відповідних навчальних ініціатив.

Зокрема, було вжито заходів щодо обов'язкового підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування з питань запобігання та протидії корупції, яке було встановлено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 липня 2011 року № 642 [140].

Крім того, була розширена мережа навчальних закладів, які надають послуги з підвищення кваліфікації з питань запобігання та протидії корупції за державним замовленням. Цей захід був врегульований постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 року № 287 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 липня 1999 року № 1262 і від 2 червня 2003 року № 828» [141].

Відповідними навчальними закладами проводиться підвищення кваліфікації з питань запобігання та протидії корупції.

Якщо дії працівників Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, їх законність, викликають навіть невеликі сумніви, з метою підвищення оперативності реагування на можливі порушення антикорупційного законодавства, пропонується звертатись до головного спеціаліста з питань запобігання та виявлення корупції.

Зазначений фахівець повинен реагувати на звернення громадян у випадках, коли працівники Міністерства вчиняють проти них корупційні дії.

Для забезпечення ефективного зв'язку з громадськістю контактні дані розміщено на веб-сайті Міндовкілля України та на стендах з консультативно-довідковою інформацією у кожному структурному підрозділі Державної екологічної інспекції України.

Також була створена телефонна «гаряча лінія» у Міндовкіллі України, на яку громадяни можуть повідомити про випадки корупційних дій.

З метою профілактики та запобігання умовам, які сприяють корупції та іншим правопорушенням у міністерстві та його підрозділах, регулярно затверджуються Положення про профілактику правопорушень, пов'язаних із виконанням службових обов'язків працівниками Державної екологічної інспекції України, а також Плани заходів щодо попередження та профілактики корупційних порушень.

Зниженню корупційних ризиків значною мірою сприяє врегулювання проблеми строків розгляду питань, надання необхідних документів та інформації про розміри ставок державного мита, що має при цьому справлятися, а також розміщення відповідної інформації на веб-сайті Міндовкілля та стендах з консультативно-довідковою інформацією у кожному структурному підрозділі.

Додатково, для ефективного вирішення невідкладних проблем, пов'язаних з практичною реалізацією заходів щодо боротьби з корупцією, був затверджений План додаткових заходів щодо вдосконалення роботи,

спрямованої на запобігання та профілактику корупційних порушень з боку персоналу.

Питання запобігання та протидії корупції у сфері екологічної політики важливо розглядати у контексті загальної антикорупційної стратегії, враховуючи виконання Україною своїх зобов'язань у цій сфері в рамках реалізації критеріїв третього блоку Плану дій з лібералізації візового режиму для України та співпраці в рамках Групи держав Ради Європи проти корупції та Стамбульського плану дій Організації економічного співробітництва та розвитку.

З ініціативи Національного центру стійкого розвитку та президента профспілки фахівців довкілля ПАЕУ було створено єдиний банк професійних екологів і менеджерів зеленої економіки. Цей крок є надзвичайно вчасним, оскільки створення такого банку є ресурсом про людей, їх дії та досвід. Банк створено як єдиний інформаційний реєстр, який буде містити відомості про кваліфікацію осіб, що займаються професійною діяльністю у сфері екологічного менеджменту, охорони довкілля, промислової екології, екологічної інженерії, сталого розвитку та енергоефективності.

Інтеграція України до ЄС, постійні зміни внутрішніх і зовнішніх обставин вимагають широкого спектру компетенцій як на державному рівні, так і на рівні бізнесу (як суб'єкта реформування).

Військові дії викликали необхідність оперативної, адекватної та своєчасної реакції на постійні та непередбачувані критичні зміни. Такий відгук вимагає як професійних навичок, так і моральної витримки.

Однією з основних причин проблем із економіки та екології в Україні є:

- не достатньо ефективна система управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та контролю за використанням природних ресурсів;
- незадовільний рівень розуміння в соціумі пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, а також недостатня ефективність системи екологічної освіти та просвіти;

- недостатній рівень моніторингу з боку держави системи державного навколишнього природного середовища;
- низький рівень дотримання екологічного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;
- відсутність належної реалізації екосистемного підходу в галузевій політиці та брак інтегрованої системи управління навколишнім середовищем.

Ці проблеми ще більше загострюються вимушеним виїздом громадян України за кордон, спричиненим війною. Відбувся масовий відтік високопрофесійних спеціалістів, деякі екологи втратили постійну роботу в перші дні повномасштабного вторгнення [142].

Враховуючи Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України до 2030 року», впровадження міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах і компаніях сприятиме розвитку системи екологічного менеджменту, реалізації в Україні міжнародних екологічних ініціатив та досягнення бажаного економічного розвитку країни.

За результатами дослідження профільних асоціацій (зокрема ПАЕУ-спілки екологів) щодо системи екологічного менеджменту на підприємствах в Україні зазначено, що функціонал екологічної служби передається службі охорони праці, консалтинговим організаціям або загалом зводяться до статистичної звітності, яку подає бухгалтер і у результаті, це негативно впливає на екологічний менеджмент підприємства, а як наслідок, екологічну безпеку країни в цілому, в т.ч. на здоров'я та життя наших громадян [142].

«Непрофесійне забезпечення реформ – це відсутність їх проведення та досягнення екологічної, національної безпеки держави, це відсутність інструменту виконання конституційних обов'язків держави, передбачених статтею 16 Конституції України» [142].

Тому є доцільність формувати єдиний банк професійних екологів та менеджерів «зеленої» економіки для майбутнього зеленого відновлення [142].

Сучасна активність людини, включаючи виробничу діяльність,

супроводжується використанням різноманітних речовин та матеріалів, що створює значне навантаження на навколишнє середовище. Це призводить до скорочення простору для дикої природи, порушення енергетичного балансу та інші екологічні проблеми.

Тому кожен проект сьогодні потребує ретельної екологічної експертизи, яка базується на моделюванні.

Моделі та методи моделювання використовуються для зменшення ризику та оптимізації управління під час екологічної експертизи та оцінки впливу людської діяльності на навколишнє середовище.

Моделювання, як метод дослідження, ґрунтується на теорії подібності та дозволяє вивчити складні об'єкти, явища та процеси шляхом їх спрощеного імітування.

«Моделювання екологічних процесів та технологій використовує різноманітні методи та моделі для вивчення взаємозв'язків екологічних об'єктів і процесів. Комп'ютерні моделі, що використовуються для цієї мети, дозволяють отримувати необхідні характеристики та налаштовувати їх для наближення до реального об'єкту.

Моделювання стану довкілля є ключовим методом дослідження, який дозволяє вивчити будову, функціонування та розвиток екологічних об'єктів за допомогою відповідних моделей» [143].

Основний принцип моделювання стану довкілля - системний підхід. Використовують моделювання стану довкілля разом з іншими методами, такими як експеримент та спостереження.

Класифікація моделей та видів моделювання визначається за різними критеріями: «характеристиками моделей; характеристиками оригіналів; рівнями моделювання (наприклад, мікросвітом та макросвітом) та іншими параметрами. Наприклад, за характеристиками моделей виділяють предметне та знакове моделювання» [143].

Предметне моделювання передбачає вивчення властивостей оригіналу на певній матеріальній моделі, яка відтворює основні геометричні, фізичні,

динамічні та функціональні характеристики оригіналу.

Різновидами предметного моделювання є аналогове та фізичне моделювання.

Аналогове моделювання ґрунтується на використанні аналогій між явищами, які можуть мати різну фізичну природу, але описуються однаковими математичними рівняннями.

Наприклад, електричні і механічні процеси можуть описуватися однаковими математичними рівняннями. Фізичне моделювання - це вид предметного моделювання, який ґрунтується на вивченні моделі, що має однакову фізичну природу з оригіналом.

В екології цей вид моделювання широко застосовується, коли експерименти в природних умовах не можливі з певних причин.

Знакове моделювання – це процес створення моделей за допомогою різних знакових утворень, таких як схеми, графіки, креслення, аналітичні формули, графи, слова і речення, що використовуються в природних та штучних мовах.

Цей метод дозволяє представити складні концепції, процеси або системи у вигляді символів чи знаків, що полегшує їх аналіз, розуміння та спілкування між учасниками процесу моделювання. Знакове моделювання використовується у багатьох галузях, таких як наука, техніка, математика, лінгвістика та інші, для вивчення, опису та передбачення різноманітних явищ і процесів.

«Знакова модель – це абстрактний опис того чи іншого конкретного явища, який дозволяє виявити ключові процеси, що визначають поведінку певної системи та її характеристики на різних рівнях організації, і прогнозувати ті чи інші тенденції розвитку явища, залежно від точності моделі.

Найважливішими різновидами знакового моделювання є:

- математичне моделювання;
- стохастичне моделювання;
- графічне моделювання;
- уявне моделювання» [143].

Найкориснішими та найефективнішими формами моделювання є математичне та імітаційне моделювання. Створення математичної моделі реального процесу або явища в повному розумінні цього поняття не завжди досяжне, оскільки не завжди можна строго математично описати реальний об'єкт, процес або явище - тобто реальну систему. Для подолання цієї проблеми використовується імітаційне моделювання.

Суть імітаційного моделювання полягає в тому, що модель реальної системи спочатку будується словесно (вербально), концептуально, а потім для формалізації і математичного опису моделі залучають усі наявні методи, включаючи методи інформатики, системного аналізу і математичного моделювання. Основною умовою побудови імітаційної моделі є застосування сучасних персональних комп'ютерів (ПК).

Незважаючи на важливість терміна екологічна безпека, він не знайшов широкого висвітлення в нормативно-правових документах України.

Визначення екологічної безпеки міститься у статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно з якою «екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [233].

«Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду» [233].

Екологічною безпекою вважають елементом державної системи безпеки. Одне з конкретних завдань екологічної безпеки є забезпечення життєдіяльності населення в техногенному безпечному і екологічно чистий світ. Екологічно чистий світ можливий лише за відсутності загрози природним об'єктам або якщо захист об'єктів безпеки від цих загроз.

Екологічна безпека є важливим аспектом для забезпечення сталого

розвитку та добробуту суспільства. Багато вчених підкреслюють, що екологічна безпека включає механізми та заходи, спрямовані на запобігання деградації навколишнього середовища та покращення його якості. Вона передбачає турботу про здоров'я людей, створення соціально-правових і економічних умов, що запобігають екологічній шкоді з боку інших країн, державних структур, підприємців та громадян.

Основні аспекти екологічної безпеки включають:

- запобігання екологічним загрозам і ризикам;
- збереження екологічної рівноваги та природно-ресурсного потенціалу держави;
- виявлення джерел екологічного ризику та розробка заходів для їх запобігання;
- захист здоров'я людини та забезпечення нормальних умов для життя та розвитку суспільства;
- підтримка сталого використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття.

«Ефективна політика екологічної безпеки передбачає комплексний підхід та взаємодію між державними органами, громадськістю та приватним сектором для досягнення спільних цілей збереження навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку» [144, с. 101].

Підсумовуючи все вищесказане, можна стверджувати, що основна мета національної політики екологічної безпеки полягає у стабілізації та покращенні стану навколишнього природного середовища шляхом інтеграції екологічної політики у соціально-економічний розвиток країни. Ця політика спрямована на забезпечення екологічно чистого природного середовища для життя та здоров'я населення, запровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Державна екологічна політика в Україні базується на стратегічному документі «Основні принципи (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Цей документ визначає стратегічні напрямки

розвитку екологічної політики, враховуючи глобальні виклики та потреби сучасного світу.

Загальнонаціональна увага до екологічної політики є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку та добробуту суспільства. Пріоритетне вирішення екологічних проблем є ключовим завданням для збереження природних ресурсів та забезпечення якості життя сучасних та майбутніх поколінь.

«Основна мета державної екологічної політики полягає в досягненні задовільного стану навколишнього природного середовища. Це досягається шляхом впровадження екосистемного підходу у всі сфери соціально-економічного розвитку України з метою гарантування кожному громадянину конституційного права на чисте і безпечне довкілля, а також впровадження збалансованого природокористування і забезпечення збереження та відновлення природних екосистем» [118].

Крім того, ще один стратегічний документ є Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [145], яка визначає має на меті запровадження європейських стандартів життя в Україні та виведення України на лідируючі позиції у світі. У цьому Стратегія стосується чотирьох основних векторів дій: розвитку, безпеки, відповідальності та гордості.

У цих чотирьох векторах руху реалізуються 62 реформи та програми розвитку держави. Для забезпечення екології найбільш важливі для безпеки наступні програми: «Програма енергоефективності», «Програма енергонезалежності», «Програма збереження навколишнього середовища» та «Реформа у сфері безпеки та якість їжі».

Проте жодна з цих реформ і програм не входить до списку пріоритетних. Наприклад, «Реформа правоохоронної системи» або «Оновлення влади та антикорупційна реформа» віднесені до пріоритетів, але жодним чином не розглядають питання, що стосуються охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки країни.

Україна стикається з різноманітними зовнішніми та внутрішніми

загрозами екологічній безпеці. Серед зовнішніх загроз можна виділити парниковий ефект і глобальне потепління, що породжують серйозні виклики. Внутрішні загрози включають надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру, включаючи можливість війни. Проблема накопичення відходів та несанкціонованих звалищ є одним з важливих джерел внутрішніх та зовнішніх загроз.

Умови повної екологічної невизначеності в Україні, особливо недотримання прав людини на довкілля, безпеку та безпечне середовище, що гарантовані Конституцією України, вимагають створення оновленої бази для ефективної системи екологічної безпеки. Ця система має стати пріоритетним напрямком юридичної науки. Подолання існуючих та нових екологічних загроз і вдосконалення системи державного управління в цій сфері є надзвичайно важливим завданням для нашої держави.

Із формами тісно пов'язані методи державної екологічної політики щодо протидії адміністративним правопорушенням у сфері охорони природи та використання природних ресурсів.

«Під методами діяльності варто розуміти способи, засоби, які використовуються для досягнення поставленої мети і становлять зміст цієї діяльності» [146].

Згідно із думкою Р.А. Калюжного, «методами державного управління є певні способи практичного здійснення органами виконавчої влади та іншими суб'єктами державного управління владно-організуючого впливу на керовані об'єкти, що відповідають характеру і обсягу наданих цим суб'єктам функцій та повноважень (компетенції), а також особливостям керованих об'єктів» [146].

М. Небеська слушно зазначає, що «використання органами внутрішніх справ конкретного методу залежить від рівня розвитку суспільства та його стану» [148].

Ця зміна пояснюється тим, що соціальні умови суспільства можуть раптово змінюватись, що в свою чергу призводить до зміни форм і методів забезпечення громадського порядку та безпеки органами внутрішніх справ.

«Насамперед, перевага повинна надаватися методам переконання, оскільки лише через переконання людей у правильності вибору поведінки можливо створити соціальну і правову державу» [149, с. 244].

Всі ці методи також можна застосувати і в рамках реалізації державної екологічної політики України. «Серед адміністративних методів найбільш поширеними є методи переконання і примусу, що органічно поєднані між собою» [150].

«Метод переконання полягає у впливі на свідомість і поведінку людей з метою формування в них правильних переконань і розуміння необхідності добровільного та сумлінного виконання вимог закону та інших правових норм. Його зміст складається з комплексу різноманітних конкретних заходів і засобів такого впливу» [150].

Серед форм реалізації цього методу в діяльності Міндовкілля та його структурних підрозділів можна навести проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи серед громадян України і роботу з громадськими організаціями.

Наприклад, проведення загальних та індивідуальних профілактичних заходів інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадян України, поширення пам'яток про поведінку на природі, зокрема, в межах заказника, їх основні права і обов'язки.

Також це інформаційні стенди у приміщеннях, що містять усю необхідну інформацію про адміністративну відповідальність та інформаційні постери, які пояснюють правила поводження з тваринами, про загрози для довкілля під час війни, правила проведення полювань, поводження зі зброєю тощо.

Другим методом є метод примусу. Адміністративний примус, на відміну від переконання, базується на чітко визначених правових нормах і застосовується, як правило, у разі невідповідності осіб вимогам закону після застосування переконання та інших заходів. Цей примус використовується в разі, коли вже здійснені заходи не призвели до очікуваних результатів або не

викликали змін у поведінці суб'єкта владних повноважень.

Примусові заходи використовуються щодо учасників правовідносин у сфері охорони навколишнього природного середовища, які порушують встановлені норми та правила. Ці заходи включають адміністративно-попереджувальні заходи, заходи адміністративного припинення та заходи адміністративного стягнення.

До заходів адміністративного примусу також належать заходи адміністративного припинення, які спрямовані на припинення протиправної поведінки особи та усунення її шкідливих наслідків.

Міндовкілля України, Державна екологічна інспекція України та її структурні підрозділи у своїй діяльності застосовують дві групи заходів адміністративного припинення: загального та спеціального призначення.

До адміністративних заходів загального призначення віднесено заходи, що широко використовуються в повсякденному житті. Ця підгрупа заходів, залежно від їх мети, поділяється на такі типи:

а) Самостійні (оперативні) заходи адміністративного припинення, спрямовані на оперативне вирішення поставлених завдань:

- вимога припинення протиправної поведінки;
- приведення осіб, які ухиляються від явки до різних державних органів, до виконання відповідних обов'язків;
- «адміністративне затримання без провадження у справах про адміністративні правопорушення»;
- взяття на облік і офіційне застереження щодо неприпустимості протиправної поведінки щодо осіб, які систематично порушують громадський порядок, якщо ці порушення є незначними за своїм характером і не тягнуть юридичної відповідальності;
- зупинка транспортних засобів у випадках порушення правил дорожнього руху або технічних несправностей.

б) Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення - це способи, спрямовані на створення умов для притягнення

винних осіб до адміністративної відповідальності.

Це включає:

- доставлення порушника до поліції, громадського пункту охорони правопорядку, приміщення виконавчого комітету селищної, сільської ради або службового приміщення воєнізованої охорони;

- адміністративне затримання (примусове короткочасне обмеження свободи дій і пересування порушника) застосовується за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених у статті 262 Кодексу України про адміністративні правопорушення (дрібне хуліганство, злісна непокора, порушення правил прикордонного режиму тощо) та лише уповноваженими органами на визначений строк» [170];

- «особистий огляд і огляд речей;

- вилучення речей і документів, що може включати примусове припинення володіння, користування і розпорядження особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, певним предметом чи документом. Підлягають вилученню речі, які є інструментом або безпосереднім предметом правопорушення, або які можуть бути речовими доказами у справі;

- відсторонення водіїв від керування транспортними засобами та їх огляд на наявність сп'яніння. Ця міра застосовується у випадках, коли є достатні підстави вважати, що водій перебуває у такому стані, проводиться відповідний огляд на місці або в медичних установах» [170].

До заходів адміністративного припинення спеціального призначення відносяться заходи, які мають певну специфіку в своєму застосуванні, особливо у випадках невідкладної необхідності припинення протиправних дій, що загрожують життю та здоров'ю людей.

Ці заходи застосовуються у випадках, коли інші засоби адміністративного припинення не дали бажаних результатів, а їхня мета спрямована на особу порушника з можливістю завдання йому певної фізичної шкоди, включаючи навіть можливість позбавлення життя.

Особливості заходів адміністративного припинення спеціального

призначення включають:

- екстраординарний характер;
- необхідність попереднього попередження про намір застосування цих заходів, хоча в надзвичайних обставинах заходи можуть бути застосовані і без попередження;
- застосування цих заходів є прерогативою спеціалізованих державних органів;
- застосування інших засобів примусу не дало бажаних результатів.

Ці заходи адміністративного припинення спеціального призначення можуть бути застосовані у таких випадках, як:

- раптовий або збройний напад;
- напад разом із використанням бойової техніки;
- напад з використанням транспортних засобів;
- напад з використанням літальних апаратів;
- напад з використанням морських і річкових суден;
- випадки втечі осіб з-під варти зі зброєю або з використанням транспортних засобів;
- випадки втечі осіб, взятих під варту, з транспортних засобів під час їх руху;
- застосування заходів для звільнення заручників.

Так, більша частина заходів адміністративного припинення, що застосовуються у різних ситуаціях, належить до загального призначення. Ці заходи можуть передбачати доставку та адміністративне затримання осіб, які здійснили адміністративні правопорушення, згідно з пунктом 7 частини 2 статті 262 Кодексу України про адміністративні правопорушення та інші аналогічні заходи, спрямовані на встановлення громадського порядку і забезпечення дотримання закону. Вони застосовуються у широкому спектрі ситуацій і часто не вимагають негайного реагування або спеціалізованої підготовки.

Ці випадки вважаються надзвичайними ситуаціями, що вимагають

негайних і рішучих заходів з боку відповідних державних органів для захисту громадян та забезпечення громадської безпеки.

Заходи припинення спеціального призначення застосовуються лише у виняткових випадках, коли інші методи припинення протиправної поведінки стають неможливими, і коли інші засоби адміністративного примусу не можуть досягти позитивного результату.

Останньою групою є «заходи адміністративної відповідальності, що застосовуються до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, і полягають у накладенні на них уповноваженими суб'єктами відповідних адміністративних стягнень (ст. ст. 16, 24, 222-2)» [170].

Отже, можна стверджувати, що в процесі реалізації державної екологічної політики України використовуються різноманітні форми, методи і способи, що обираються та поєднуються оптимально з урахуванням конкретних умов.

Особлива увага приділяється дотриманню законності, зокрема внутрішнього і міжнародного екологічного законодавства, та виконанню повноважень, наданих у відповідних законодавчих актах.

Правове регулювання екологічних процесів не обмежується лише діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, а також сприяє активності громадських об'єднань, що працюють як на території України, так і за її межами.

2.3. Суб'єкти формування державної екологічної політики, їхні повноваження та компетенція

На території України здійснюється екологічна політика, спрямована на збереження безпечного для життя та розвитку живої і неживої природи навколишнього середовища. Ця політика спрямована на охорону здоров'я та життя населення від негативного впливу, що викликаний забрудненням навколишнього природного середовища. Вона також зосереджена на

досягнення гармонійної взаємодії між суспільством і природою, а також на охорону, раціональне використання та відтворення природних ресурсів.

Складові екологічної політики демократичного суспільства можна розглянути як:

- відповідну та ефективну систему державного управління стосовно захисту сталого використання та відтворення природних ресурсів;
- належний державний і громадський нагляд та відтворення природних ресурсів, власне державний і громадський нагляд за дотриманням чинного природоохоронного законодавства та міжнародні екологічні зобов'язання країни;
- екологічну інформаційну політику;
- відповідний рівень експертизи екологічно небезпечних проектів;
- систему прийняття державних рішень з питань, що стосуються довкілля, які б передбачали обов'язкове залучення громадськості;
- правильну систему відповідальності органів влади, конкретних посадових осіб і громадян за порушення принципів сталого розвитку, норм і правил екологічного законодавства;
- належну освіту та діяльність з просвітництва.

Державна екологічна політика здійснюється суб'єктами екологічної політики, яких слід розділяти на п'ять груп:

1. центральні органи виконавчої влади;
2. органи місцевого самоврядування;
3. неприбуткові організації, благодійні фонди;
4. наукові та експертні установи, заклади вищої освіти;
5. міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні компанії.

Реалізація цілей та завдань національної екологічної політики здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади. Тобто Міндовкілля співпрацює з іншими міністерствами: Міністерством енергетики та вугільної промисловості

України, Міністерством аграрної політики та продовольства України, Міністерством розвитку громад та територій України, Міністерством інфраструктури України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством оборони України.

У Конституції України визначено права та свободи людини як найвищий пріоритет для нашої держави. Згідно зі статтею 50 Основного Закону, «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Якість життя, стан здоров'я, можливість сталого розвитку і добробуту людини - це все залежить від якості довкілля» [151].

Відповідно до інформації, наданої Всесвітньою організацією охорони здоров'я, забруднення хімічними та біологічними речовинами повітря, води та ґрунту, а також антропогенні зміни клімату й екосистем, мають прямий вплив на здоров'я людей. Процеси глобалізації та суспільних змін підвищили важливість проблем охорони навколишнього середовища та їх роль у забезпеченні сталого розвитку нашої країни.

Верховною Радою України 28 лютого 2019 року було прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [118].

«Стратегією визначено основні стратегічні цілі та завдання державної екологічної політики, що базуються передусім на виявлених причинах екологічних проблем України та фінансовій спроможності держави до їх вирішення з урахуванням завдань, визначених в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та додатках до неї, поетапне наближення (транспозиція, імплементація та забезпечення дотримання) природоохоронного законодавства до відповідних директив ЄС» [118].

Для Верховної Ради України та Уряду сьогодні є дуже важливе завдання: розроблення ефективної системи захисту довкілля, із включенням людини як її складової.

Це потребує розробки та вдосконалення законодавчих актів, спрямованих на виконання міжнародних зобов'язань за Угодою про асоціацію, охорону та раціональне використання природних ресурсів, екологічний нагляд, державний моніторинг навколишнього природного середовища, поводження з відходами, захист біорізноманіття, охорону природних територій України. природно-заповідний фонд, адаптації до глобальних змін клімату тощо [152].

Фактично контроль за виконанням цього завдання покладено на Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування.

До сфери компетенції цього Комітету відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29 серпня 2019 року № 19-ІХ відноситься:

« – охорона, збереження, використання та відновлення (відтворення) природних ресурсів, у тому числі надр, лісів, водних ресурсів, атмосферного повітря, тваринного та рослинного світу, природних ландшафтів;

– збереження та збалансоване використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу та освоєння космічного простору;

– екологічна безпека, попередження та ліквідація наслідків природного лиха, техногенних аварій і катастроф, діяльність державних аварійно-рятувальних служб;

– радіаційна та пожежна безпека;

– цивільний захист населення;

– правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації;

– державна політика у сфері поводження з відходами (крім побутових);

– державний моніторинг навколишнього природного середовища;

- адміністративно-господарські санкції за забруднення навколишнього природного середовища;
- створення, охорона та розвиток об'єктів природно-заповідного фонду України;
- ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи, у тому числі надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України з цих питань;
- правовий режим зон радіоактивного забруднення, у тому числі внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- запобігання негативним антропогенним змінам клімату;
- екологічний аудит» [153].

«Найважливіша ж роль у формуванні державної екологічної політики, покладається на Кабінет Міністрів України, який є вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідальним перед Президентом України та підконтрольним і підзвітним Верховній Раді України в межах, передбачених у статтях 85, 87 Конституції України (частини перша та друга статті 113 Конституції України)» [153].

«Такий конституційний статус дозволяє Кабінетові Міністрів України не лише самому виконувати Конституцію і закони України, акти Президента України (пункт 1 статті 116 Конституції України), а й здійснювати одну з найважливіших функцій – систематичний нагляд за виконанням вимог Конституції та законів України, актів Президента України органами виконавчої влади всіх рівнів та вжиття заходів щодо усунення їх порушень» [153].

Аналіз конституційних положень свідчить про широкий спектр компетенції Уряду України, який охоплює майже всі сфери державного та суспільного життя. Пропонуємо, виходячи з принципу пріоритетів розділити повноваження на фундаментальні, закріплені у Конституції України, та похідні, що детально розкривають зміст фундаментальних у нормативних актах, особливо щодо управління екологічними процесами.

Першою фундаментальною відповідальністю можна вважати дотримання Конституції та законів України, а також актів Президента України. У цьому контексті варто виокремити кілька похідних повноважень, включаючи:

1. Виконання законів відповідно до положеннями Конституції.
2. Реалізація законів та інших рішень законодавчої гілки влади.
3. Нормотворча діяльність.

Важливо підкреслити особливий характер діяльності вищого органу виконавчої влади України, що повинна відбуватися виключно у правовому полі, визначеному законами і Конституцією держави. Така діяльність має бути спрямована на виконання цих законів.

За висловом дослідника В. Лазарева, «виконавча влада володіє вторинним характером. Всі дії виконавчих органів базуються на законі, вони не можуть суперечити закону та мають спрямовуватися на його виконання. Це пояснює назву – «виконавча влада»» [155].

Аналогічного висновку дійшов і інший дослідник Д. Ковальов. Він вважає, «що функція виконавчої влади полягає у здійсненні управлінської, організаційної діяльності, спрямованої на виконання правових актів, ухвалених безпосередньо народом або його представницькими органами» [156, с. 77].

«Саме у цьому вона становить сутність усієї діяльності виконавчої влади, визначає зміст та характер повноважень її органів та підзаконність рішень. Вихід за межі повноважень й ігнорування законів призводить до втрати виконавчою владою своєї легітимної сутності» [155].

Українські дослідники наголошують, що завдання виконавчої влади в цілому, а Кабінету Міністрів України особливо, полягає в управлінні соціальними та економічними процесами на підставах і в межах, встановлених законом.

Звісно, закон не може охопити всі аспекти складного життя, і управління не обмежується простим застосуванням законів. Воно має бути творчим, оскільки закони лише встановлюють загальні принципи, а виконавча влада повинна інтерпретувати їх з урахуванням конкретних обставин.

Тому робота уряду не обмежується лише виконанням законів. Він може приймати нормативні акти загального характеру, втручатися у сферу компетенції законодавчих органів шляхом делегованого законодавства та здійснювати контроль за роботою апарату, що йому підпорядкований.

Діяльність Кабінету Міністрів України включає реалізацію нормативних актів у сфері охорони навколишнього середовища через прийняття актів застосування права, таких як розпорядження, що можуть мати індивідуальний характер або стосуватися організаційної та поточної роботи. Крім цього, вони щоденно виконують законодавство та вирішують різні питання управління екологічними процесами.

Кабінет Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища має:

1. «Впроваджувати екологічну політику, визначену Верховною Радою України.
2. Забезпечувати розробку державних та міждержавних екологічних програм.
3. Координувати діяльність центральних органів виконавчої влади, інших установ та організацій України у сферах охорони навколишнього природного середовища.
4. Встановлювати порядок утворення і використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі Державного бюджету України та затверджувати перелік природоохоронних заходів.
5. Встановлювати процедури розробки та схвалення екологічних нормативів, обмежень використання природних ресурсів, викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також процедури отримання дозволів на діяльність у сфері обробки відходів.
6. Приймати рішення щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення.
7. Організовувати екологічне виховання та освіту громадян.
8. Керувати зовнішніми зв'язками України у галузі охорони

навколишнього природного середовища» [157].

Перерахована система повноважень Кабінету Міністрів України з питань прав і свобод людини у сфері екології має безпосередній вплив на реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Згідно з Указом Президента України від 15 грудня 1999 року № 1572/99, до складу системи центральних органів виконавчої влади України входять міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Встановлено, що центральні органи виконавчої влади, які мають відповідати за реалізацію політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, мають визначений правовий статус.

Проаналізуємо діяльність Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, що було утворене 27 травня 2020 року. Оскільки назва Міністерства змінювалася декілька разів, у тому числі і шляхом об'єднання з іншими міністерствами.

«Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України» [158].

«Міністерство захисту навколишнього середовища та природних ресурсів є ключовим органом у системі центральних урядових органів, і йому відведено ряд важливих завдань:

– Формування та втілення державної стратегії у сфері охорони навколишнього середовища, екології, а також у межах повноважень, передбачених законодавством, біологічної та генетичної безпеки.

– Розроблення та реалізація державної політики у галузі лісового та мисливського господарства, з урахуванням визначених законом повноважень.

– Управління розвитком водного господарства, використанням та охороною поверхневих водних ресурсів, а також геологічне вивчення та раціональне використання надр.

– Вирішення питань управління зоною відчуження та зоною

обов'язкового відселення, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему.

– Державне керівництво у сфері поводження з радіоактивними відходами, включаючи довгострокове зберігання і захоронення, а також державний нагляд у галузі охорони природного середовища та використання природних ресурсів.

Ці повноваження дають Міндовкіллю важливу роль у забезпеченні екологічної стійкості та збереженні природних ресурсів України» [159].

«Міндовкілля у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства» [159].

Адміністративно-правовий статус Міндовкілля як центрального органу виконавчої влади визначає йому ряд завдань, які випливають з Положення «Про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України»:

– «узагальнення практики застосування законодавства у сферах, що належать до його компетенції, та розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України з метою подальшого розгляду на рівні уряду;

– розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів у сферах, що входять до компетенції Міндовкілля, а також здійснення контролю за виконанням прийнятих нормативних актів;

– здійснення нормативно-правового регулювання питань, що належать до компетенції Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, з метою забезпечення ефективного функціонування та охорони довкілля;

– погодження проектів законів, інших актів законодавства, які надходять на погодження від інших міністерств, центральних та місцевих органів виконавчої влади;

– готування в межах закону висновків, зауважень і пропозицій до проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету

Міністрів України, а також до проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи;

- готування зауважень і пропозицій до прийнятих Верховною Радою України законів, які надійшли на підпис Президентів України;

- визначення пріоритетних напрямів розвитку з питань, що належать до компетенції Міндовкілля;

- забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні;

- інформування та надання роз'яснень щодо реалізації державної політики з питань, що належать до компетенції Міністерства, сприяння розвитку екологічної освіти та екологічному вихованню населення;

- вивчення стану справ у визначених сферах для ефективного управління та розвитку» [159];

- планування ресурсів та заходів, необхідних для реалізації державної політики з питань, що належать до його компетенції;

- проведення моніторингу та оцінювання результатів реалізації державної політики з питань, що належать до компетенції Міндовкілля, і розроблення пропозицій щодо її продовження, коригування або припинення на основі такого оцінювання;

- координація діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань, що належать до компетенції Міндовкілля;

- розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю Міндовкілля, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління;

- забезпечення в межах повноважень, передбачених законом, дотримання і організацію виконання зобов'язань, взятих Україною за міжнародними договорами, забезпечення здійснення міжнародного співробітництва, вивчення, узагальнення та поширення міжнародного досвіду;

- участь у реалізації заходів стосовно адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

- організація роботи з привернення міжнародної фінансової та технічної допомоги, грантів та інших міжнародних програм у визначених сферах;

- розроблення та затвердження відповідно до законодавства України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності»: «технічні регламенти та процедури оцінки відповідності; методичні рекомендації з використання технічних регламентів; переліки національних стандартів, відповідність яким надає підставу, щоб вважати, що продукція, процеси виробництва або інші об'єкти відповідають вимогам технічних регламентів;

- здійснення технічного регулювання в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

- затвердження стратегічних планів розвитку державних підприємств, що перебувають у сфері управління Міндовкілля, і господарських товариств, щодо яких Міндовкілля виконує функції з управління корпоративними правами держави, а також контролює їх виконання;

- проведення обліку об'єктів державної власності, що належать до сфери управління Міндовкілля, контроль за їх ефективним використанням та збереженням, вживання відповідних заходів для їх збереження тощо» [159].

«Міндовкілля під час виконання своїх обов'язків співпрацює в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, які утворені Президентом України, а також з тимчасовими консультативно-дорадчими та іншими допоміжними органами, що створені Президентом України» [159].

На нашу думку, ці органи державної влади спеціальної компетенції, такі як Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державне агентство водних ресурсів, Державне агентство лісових ресурсів, Державна служба геології і надр України та інші центральні органи виконавчої влади спеціальної компетенції, мають в сфері своєї діяльності питання, пов'язані з реалізацією екологічної політики, виконанням програм

стратегічного розвитку, а також здійсненням комплексного управління у галузі охорони довкілля та державним контролем за використанням природних ресурсів.

«Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (далі - Держгеокадастр) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра аграрної політики та продовольства та реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру» [160].

«Держгеокадастр у межах своєї компетенції здійснює реалізацію державної політики у таких сферах:

- національна інфраструктура геопросторових даних.
- топографо-геодезична і картографічна діяльність.
- земельні відносини та землеустрій.
- державний земельний кадастр.
- державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, а також родючості ґрунтів.

До обов'язків Держгеокадастру також входить надання адміністративних послуг у відповідних сферах згідно з законодавством. Крім того, організація вносить пропозиції міністру аграрної політики та продовольства щодо формування державної політики в зазначених сферах» [160].

Ця служба є основним органом, що має доступ до важливої інформації в зазначених галузях і відповідає за її збір, обробку, збереження та надання відповідно до вимог законодавства.

Громадяни можуть здійснювати значну кількість правочинів виключно за інформацією, наданою в Держгеокадастрі. Тому одним із важливих пріоритетів управління є надання якісних адміністративних послуг.

З 1 січня 2015 року, відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», «на всій території України органи земельних ресурсів надають

послуги через центри надання адміністративних послуг (ЦНАП). Вони створюються при місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування» [160].

«Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство) є важливим центральним органом виконавчої влади, яке підпорядковане Кабінету Міністрів України через міністра захисту довкілля та природних ресурсів. Його діяльність спрямована на реалізацію державної політики у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів.

Держводагентству покладено наступні завдання:

- реалізація державної політики щодо управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів;
- розвиток водного господарства з метою забезпечення ефективного використання водних ресурсів;
- внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері розвитку водного господарства.

Ці завдання визначають важливу роль Держводагентства в забезпеченні ефективного управління водними ресурсами та забезпеченні їх сталого використання для потреб населення та економіки України» [161].

«Діяльність Державного агентства водних ресурсів України (Держводагентство) та Державного агентства лісових ресурсів України (Держлісагентство) ґрунтується на відповідних нормативно-правових актах, серед яких основними є:

- Водний кодекс України: встановлює загальні принципи управління водними ресурсами, права та обов'язки суб'єктів водних відносин;
- Закон України «Про центральні органи виконавчої влади»: регулює організаційні та функціональні аспекти діяльності центральних органів виконавчої влади, включаючи Держводагентство та Держлісагентство;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України»: визначає

організаційну структуру, компетенцію та завдання Держводагентства;

– Законодавство про охорону навколишнього середовища: додає до компетенції Держводагентства і Держлісагентства питання з охорони природи та природних ресурсів.

Ці нормативно-правові акти визначають функції та повноваження Держводагентства і Держлісагентства у виконанні державної політики у сферах управління, використання та охорони водних та лісових ресурсів відповідно. Ці агентства також підпорядковані Кабінету Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів [161].

«Так, Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) під час виконання своїх завдань співпрацює з іншими державними органами та організаціями у встановленому порядку. Ця співпраця може включати обмін інформацією, координацію дій, а також спільне розроблення стратегій та планів у сфері лісового та мисливського господарства.

Держлісагентство має зв'язки з іншими державними органами, такими як Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, Міністерство аграрної політики та продовольства, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, а також з місцевими органами влади, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами.

Така взаємодія допомагає забезпечити ефективне вирішення питань, пов'язаних з лісовим господарством, збереженням лісових ресурсів та забезпеченням сталого використання лісів» [162].

В ході аналізу повноважень Держлісагентства щодо затвердження нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів та розрахункових лісосік виявлено, що розрахункова лісосіка затверджується Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України за погодженням із Держлісагентством.

Однак у Положенні про Держлісагентство повноважень щодо погодження розрахункової лісосіки не передбачено. Крім того, в результаті зіставлення зазначених у таблиці положень нормативно-правових актів,

виявлено невідповідність положень Інструкції про порядок погодження та затвердження розрахункових лісосік положенням Лісового кодексу України, а саме: у кодексі передбачено, що Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України затверджує розрахункову лісосіку лише за погодженням із Держлісагентством, а в Інструкції сказано, що Держлісагентство розглядає матеріали та подає до міністерства пропозиції.

Повноваження щодо здійснення погодження рішень про встановлення ліміту використання лісових ресурсів під час здійснення побічних лісових користувань та лісових ресурсів під час заготівлі другорядних лісових матеріалів у Положенні про Держлісагентство та Положенні про його територіальні органи повноважень щодо подання таких лімітів на затвердження не передбачено, хоча відповідно до Лісового кодексу України (ч. 3 ст. 72, ч. 3 ст. 73), «визначено, що такі ліміти встановлюються органами виконавчої влади відповідно до цього Кодексу за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, а на території АР Крим - органу виконавчої влади АР Крим з питань лісового господарства» [162].

Так, Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є важливим органом виконавчої влади, відповідальним за здійснення державного нагляду і контролю в сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів [163].

Перед Держекоінспекцією стоять декілька основних завдань: «реалізовувати державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; здійснювати у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства, зокрема, щодо:

- охорони земель, надр;
- екологічної та радіаційної безпеки;
- охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного

фонду;

- охорони, захисту, використання і відтворення лісів;
- збереження, відтворення і невиснажливого використання біологічного та ландшафтного різноманіття;
- раціонального використання, відтворення і охорони об'єктів тваринного та рослинного світу;
- ведення мисливського господарства та здійснення полювання;
- охорони, раціонального використання та відтворення вод і відтворення водних ресурсів;
- охорони атмосферного повітря;
- формування, збереження і використання екологічної мережі;
- стану навколишнього природного середовища;
- поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами;
- здійснювати заходи біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, досліджувати та практично використовувати генетично модифіковані організми у відкритій системі;
- вносити на розгляд міністра захисту довкілля та природних ресурсів пропозиції щодо забезпечення формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» [163].

Специфіка даного органу влади полягає у тому, що є багато територіальних та міжрегіональних органів і вони мають тенденцію розформуватися та реорганізуватися. Основними проблемними моментами діяльності вищезгаданих інспекцій є «монополістичні» підходи до прийняття рішень стосовно кадрових питань, планування роботи щодо організації перевірок, інспектування та застосування заходів адміністративного впливу та адміністративно-господарських санкцій, здійснення лабораторного контролю

тощо. Тобто кожна інспекція реалізовує діяльність даних питань по-різному, і єдності прийняття рішень по всій Україні немає.

Знову ж таки акцент можна зробити на адміністративні правопорушення, бо здебільшого інспектори керуються нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП), де штрафні санкції мінімальні.

Відповідно до постанови КМУ від 28.12.2016 № 1069 «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд», «Державна екологічна інспекція України та її територіальні та міжрегіональні органи уповноважені здійснювати державний нагляд і контроль нехарчової продукції, а саме: автомобільні бензини, дизельне, суднове та котельне палива» [164].

Відділ державного ринкового нагляду діє в межах та на підставі:

- Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»;
- Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 927 «Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив»;
- «Секторального плану державного ринкового нагляду», що затверджується Державною екологічною інспекцією України щорічно.

До прикладу, інспектори даного відділу при проведенні перевірок керуються вже Законом України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» і, відповідно, розміри штрафних санкцій значно відрізняються від тих, що вказані у КУпАП.

Наприклад у ст.188 п.5 КУпАП зазначено, що «Невиконання законних вимог, які накладені на посадових осіб, що здійснюють державний контроль у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки чи охорони природних ресурсів, а також утруднення їх обов'язків шляхом

ненадання необхідної інформації або надання неправдивої інформації, може призвести до накладення штрафів. Громадяни можуть бути покарані штрафом у розмірі від дев'яти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів, а посадові особи - від п'ятнадцяти до сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [185]. А відповідно до ст. 44 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» - «штрафні санкції у розмірі від шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [165].

У зв'язку із реалізацією політики децентралізації особливого значення набувають органи місцевого самоврядування, зокрема, об'єднані територіальні громади.

Одним з основних завдань об'єднаних територіальних громад є забезпечення реалізації екологічної політики України та екологічних прав громадян.

Департамент екології та природних ресурсів, створений при об'єднаних територіальних громадах, відіграє важливу роль у впровадженні екологічної політики на місцевому рівні. Основні функції цього департаменту можуть передбачати:

- надання рекомендацій органам місцевого управління стосовно впровадження ефективних механізмів екологічної політики та системи екологічного планування;
- розробку та впровадження проєктного менеджменту в галузі екології для реалізації конкретних екологічних проєктів і програм;
- проведення аналізу стану довкілля на території об'єднаних громад та розробку рекомендацій стосовно його покращення;
- співпрацю з іншими відомствами та організаціями з питань охорони навколишнього середовища і природних ресурсів;
- забезпечення взаємодії з громадськістю та активними громадськими організаціями для залучення громадськості до екологічних ініціатив та проєктів;

– моніторинг та аналіз стану природних ресурсів та екологічної ситуації на території об'єднаних громад.

Департамент екології та природних ресурсів виступає основним органом на місцевому рівні для забезпечення сталого розвитку й ефективного вирішення екологічних проблем. Насамперед, за допомогою департаменту розробляються програми охорони навколишнього природного середовища об'єднаних територіальних громад, що повинні бути затверджені сесією відповідної ради.

Екологічні програми є головною підставою для можливості виділення коштів з фондів охорони навколишнього природного середовища різних рівнів чи залучення інших джерел фінансування.

«Такий підхід до фінансування природоохоронних заходів дозволяє місцевим органам самоврядування ефективно впроваджувати заходи з охорони навколишнього середовища та сталого розвитку на своїй території. Розмаїття джерел фінансування забезпечує більшу можливість реалізації проектів і програм в цій сфері.

Взаємодія з підприємствами, установами та організаціями у сфері охорони навколишнього природного середовища, водокористування, атмосферного повітря, поводження з відходами, розвитку мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду, лісових відносин, мисливського господарства та полювання є дуже важливою для успішної реалізації природоохоронних заходів. Це дозволяє об'єднувати зусилля різних суб'єктів у протидії екологічним проблемам та забезпечувати більш ефективне використання ресурсів.

Такий підхід до фінансування та співпраці в сфері охорони довкілля сприяє створенню стабільної та екологічно збалансованої системи управління природними ресурсами на місцевому рівні, що є важливим для забезпечення сталого розвитку територій [166].

Також відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» «органи місцевого самоврядування є суб'єктами оцінки впливу на довкілля при провадженні планованої діяльності, під якою розуміється

планована господарська діяльність, що включає будівництво, реконструкцію, технічне переоснащення, розширення, перепрофілювання, ліквідацію (демонтаж) об'єктів, інше втручання в природне середовище» [99].

Ця норма має на меті забезпечити ефективний контроль за господарською діяльністю, яка може потенційно негативно впливати на природне середовище та ландшафти. Заборона ведення господарської діяльності без додержання екологічних умов передбачає важливий аспект збереження природних ресурсів та запобігання негативному впливу на екосистеми.

Основний принцип полягає в тому, щоб господарська діяльність відбувалася відповідно до вимог екологічного законодавства та з урахуванням можливого впливу на навколишнє середовище. Це включає в себе процес оцінки впливу на довкілля, розробку екологічних умов та врахування їх під час планування та реалізації проектів.

Такий підхід сприяє збалансованому розвитку господарської діяльності з урахуванням збереження природних ресурсів та екологічної стабільності. Заборона ведення діяльності без додержання екологічних умов є важливим інструментом для забезпечення сталого використання природних ресурсів та охорони довкілля [167].

«Також об'єднані територіальні громади є суб'єктами стратегічної екологічної оцінки, яка регулюється Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку»» [168].

Цей Закон упорядковує відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, і поширюється на документи планування сільського, лісового, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, телекомунікацій, туризму, містобудування чи землеустрою (схеми) та реалізація яких передбачатиме провадження діяльності (або містить діяльність та об'єкти), стосовно якої законодавством передбачено проведення процедури оцінки впливу на довкілля,

чи вимагається оцінка з урахуванням можливих наслідків для територій та об'єктів природно-заповідного фонду й екомережі (далі - території з природоохоронним статусом), крім тих, що пов'язані зі створенням або розширенням територій та об'єктів природного середовища, резервного фонду.

Заповідні об'єкти розташовані та діють на території всіх громад областей. Зазначаємо, що законодавством України охороняється природно-заповідний фонд як національне багатство, стосовно якого встановлено особливий режим охорони, відтворення та використання, а землевласники та землекористувачі, відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», зобов'язані забезпечити режим їх охорони та збереження. .

Водночас, відповідно до статті 7 цього Закону, з метою забезпечення цілісності унікальних природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду та уникнення їх нецільового використання, першочергово потрібно передбачити в ОТК при формуванні місцевих бюджетів на наступний рік виділення коштів на розроблення відповідної документації із землеустрою про визначення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду в межах товариства.

Незадовільний технічний стан та застаріле обладнання очисних споруд та каналізаційних мереж є серйозною екологічною проблемою, що може призвести до значного забруднення довкілля та шкідливого впливу на здоров'я населення.

Ця проблема може мати кілька наслідків:

1. Забруднення довкілля. Недостатньо ефективні очисні споруди та каналізаційні мережі можуть виводити забруднену воду без достатнього очищення, що призводить до забруднення водних ресурсів, ґрунту та повітря.

2. Загроза здоров'ю. Незадовільна обробка стічних вод може спричинити поширення хвороб, викликаних забрудненням води, таких як водяний зоб, холера, дизентерія та інші захворювання.

3. Економічні проблеми. Недостатня обробка стічних вод може також призвести до економічних проблем, пов'язаних з втратою рибальства, туризму та інших галузей, що залежать від здорового середовища.

Для вирішення цієї проблеми необхідно інвестувати у модернізацію та покращення систем очищення стічних вод, вдосконалення каналізаційних мереж, а також у впровадження ефективних методів управління та моніторингу екологічних показників. Також важливо проводити освітню роботу серед населення з метою підвищення екологічної свідомості та стимулювання екологічно відповідальної поведінки.

Виконання цих та інших завдань, повноважень у сфері екології, оперативне реагування на виклики потребує належної координації та контролю. Для цього доцільно ввести до штату об'єднаного територіального товариства посаду працівника природоохоронної сфери [169].

В Україні громадський екологічний рух давно став одним із суб'єктів національної екологічної політики.

І це не дивно, адже інтерес широких верств населення до екологічних питань зростає у зв'язку з численними планами та реалізацією небезпечних для навколишнього середовища проектів і програм та погіршенням екологічної ситуації. Зростає кількість і масовість активних дій громадськості на захист довкілля та її конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування збитків, завданої порушенням цього права.

Основними завданнями громадських екологічних організацій є здійснення громадського контролю за дотриманням екологічного законодавства, практична природоохоронна робота з вирішення проблеми екологічних проблем, поширення екологічної інформації, здійснення освітніх і виховних робіт з формування екологічної свідомості населення.

В Україні функціонує понад 500 громадських природоохоронних організацій. Найбільшими мережевими всеукраїнськими організаціями, що мають мережу районних, міських і селищних осередків, – Всеукраїнська екологічна ліга, WWF-Україна, МБО «Екологія-Право-Людина, Центр

екологічних ініціатив «Екодія», Українське товариство охорони природи, Українська екологічна асоціація «Зелений світ», Українське товариство охорони птахів, Українське географічне товариство, Українське ботанічне товариство [169].

Головними завданнями природоохоронних громадських організацій є такі:

- проведення громадського моніторингу стану довкілля;
- участь у формуванні місцевої, регіональної, державної та міждержавної екологічної політики;
- участь у контролі ефективності використання коштів бюджету на природоохоронні цілі;
- участь у практичній реалізації заходів з вирішення екологічних проблем та оцінка результативності цих заходів;
- інформування громадськості про екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання;
- сприяння екологізації свідомості громадян України, поширення серед населення морально-етичних засад охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів.

Українські природоохоронні громадські організації, щоб вирішити поставлені завдання, напрацювали і використовують велику базу підходів та засобів. Деякі інструменти значно різняться від тих, що використовуються в урядовому і бізнесовому секторах:

- незалежна розробка проєктів нормативних документів про екологічну діяльність з подальшим їх оприлюдненням і поданням до владних структур;
- створення дорадчих органів при владних структурах;
- ініціювання проводити громадські слухання з різних питань захисту довкілля, організація «круглих столів» та дискусійних клубів;
- залучення засобів масової інформації до висвітлення природоохоронної діяльності та створення власних ЗМІ екологічного

спрямування, поширення через засоби масової інформації роз'яснень та коментарів до урядових документів і державних заходів;

- формування громадської думки з питань природоохоронної політики як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів;

- створення мережі незалежних експертів, створити експертно-інформаційних центрів з різних напрямів природоохоронної діяльності, формування центрів незалежного громадського моніторингу;

- створення баз даних екологічної інформації та інформації про екологічну діяльність тощо.

У 2002-2003 рр. громадські екологічні організації України вперше ініціювали підготовку звіту «Громадська оцінка екологічної політики в Україні». Його звіт було представлено на Спільній зустрічі міністрів та громадських організацій на 5-й Всеєвропейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи», що відбулася в Києві у травні 2003 року.

Зусилля громадськості у цій сфері потребують підготовки громадської оцінки екологічної політики, що було закріплено у 2010 році на законодавчому рівні, відповідно в прийнятий Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.

Зокрема, ціль 1 Стратегії передбачала «сприяння публікації та поширенню Звітів громадських екологічних організацій з проведення громадської оцінки національної екологічної політики з 2011 року.

У Національному плані дій з охорони навколишнього середовища на 2011-2015 роки передбачено завдання: «Видання, в тому числі в електронній формі, річний звіт громадських екологічних організацій про громадську оцінку державної екологічної політики із зазначенням кількісних і якісних показників доступу до екологічної інформації». Даним планом було встановлено термін оприлюднення звіту: щорічно до 31 березня.

Громадські організації мають великий досвід стосовно проведення громадських слухань, громадських експертиз, розробки проектів нормативних

документів, законодавчих актів, спрямованих на створення та захист об'єктів природо-заповідного фонду. За ініціативи громадських організацій було започатковано організацію та проведення щорічних Всеукраїнських конференцій екологічної громадськості.

Зокрема, 4-5 липня 2022 року у м. Лугано (Швейцарія) завершилася Конференція з відновлення України-2022 за участі WWF-Україна та Центру екологічних ініціатив «Екодія».

Попри те, що на цьому заході, який Україна проводила спільно зі Швейцарією, майже всі лідери у своїх промовах згадували необхідність «відбудувати ще краще» та «зелене відновлення», на рівні конкретних планів дій ці підходи були відображені мінімально. Критична необхідність відновлення здорового довкілля та забезпечення екологічної безпеки народу України не були згадані взагалі [169].

ГО «Дунайсько-Карпатська Програма», разом із громадськими організаціями, що займаються захистом дикої природи (WWF-Україна, МБО «Екологія-Право-Людина» та Українська природоохоронна група) «звернулися до Президента України, Верховної Ради України та прем'єр міністра України з пропозицією надати професійну експертизу та аналіз нормативно-правових актів, аналіз їхнього впливу на період військового стану в коротко- та довгостроковій перспективі після закінчення війни» [169].

«Ми готові залучити провідних національних та міжнародних експертів з досвідом кризового та посткризового менеджменту з метою пом'якшення наслідків воєнних дій та негативного впливу війни на довкілля. Переконані, що наша оперативна підтримка та експертиза законотворчого процесу допоможе приймати швидкі рішення, що враховують умови воєнного стану та допомагають зберегти природні багатства України у майбутньому. Разом ми маємо досягнути не лише перемоги та забезпечення гарантій збереження здорового та безпечного довкілля та достойного рівня життя у контексті подальшої євроінтеграції» [169].

Отже, успішне післявоєнне відновлення влади вимагатиме тісної співпраці з громадянським суспільством на місцях для розвитку заходів, які роблять природне середовище основою миру та сталого розвитку для всіх українців. У нас є унікальна можливість зробити Україну світовим лідером сталого розвитку та продемонструвати, як природа може прискорити післявоєнне відновлення та покращити життя та економічні умови людей.

Крім того, цей план повинен включати широкий спектр оцінок впливу, щоб мати можливість аналізувати економічні, соціальні та екологічні наслідки державної політики.

Наукові установи, заклади вищої освіти, та експертні групи відіграють важливу роль у формулюванні та реалізації національної екологічної політики. Вони розробляють її методологію політики, готують кадри, і, до певної міри, аналізують зміни у її результативності.

Щодо підготовки кадрів для роботи із навколишнім природним середовищем, то з метою забезпечення виконання освітніх заходів, а також підвищення кваліфікації працівників у сфері довкілля на постійній основі здійснюється співпраця з Державною екологічною академією післядипломної освіти та управління.

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління є провідною організацією Міністерства охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів України, що займається науковою, практичною та методичною роботою з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, екологічної експертизи, здійснення природоохоронних заходів, механізмів управління, зокрема, екологічного аудиту, стандартизації, сертифікація та метрологія у сфері охорони навколишнього природного середовища, підготовки наукових еколого-експертних оцінок стану об'єктів підвищеної екологічної небезпеки.

Академія координує розроблення та впровадження нових інструктивно-методичних та рекомендаційних документів із зазначених напрямів діяльності.

Освітню і наукову діяльність у складі цього навчального закладу здійснюють:

- Навчально-науковий інститут екологічної безпеки та управління;
- Навчально-науковий інститут економіки та екології природокористування;
- Центри:
  - Центр науково-екологічної інформації;
  - Міжгалузевий координаційний центр з екологічної освіти для сталого розвитку;
    - Інформаційно-просвітницький Орхуський центр;
    - Галузевий навчальний центр з питань охорони праці;
    - Центр європейської та євроатлантичної інтеграції;
    - Центр діджиталізації освітньої та наукової діяльності.

Дані наукові заклади вищої освіти, крім надання освітніх послуг, постійно організовують різнопланові заходи. Зокрема, у червні 2022 року за ініціативи ректора Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Олександра Бондаря в Орхуському центрі відбувся «круглий стіл» з питань стану навколишнього природного середовища під час бойових дій. У заході брали участь співробітники Академії, експерти Міжнародного науково-експертного центру моніторингу наслідків військових збройних конфліктів, представники Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Української асоціації районних та обласних рад», вітчизняних та закордонних громадських організацій.

У червні 2022 р. дистанційно на платформі ZOOM відбулось пленарне засідання Міжнародної конференції «Стратегія екологічної модернізації та відновлення економіки України за умов воєнного часу», присвяченої Міжнародному Дню захисту довкілля та Дням Європи в Україні [172].

Організатором конференції виступила Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління під егідою Міністерства захисту довкілля

та природних ресурсів України та за підтримки національних і міжнародних партнерів.

До участі в конференції приєдналось майже 100 учасників, які представляли різні сегменти суспільства - представники влади, державного управління, науки, освіти, бізнесу, громадськості.

Також був проведений вебінар до Днів Європи в Україні «Євроінтеграція України за зеленим сценарієм: першочергові завдання за умов реалій військового стану», в якому йшлося про питання екологічної репарації стосовно відшкодування втрат унікальних екосистем та завданих збитків природо ресурсному потенціалу України внаслідок військової агресії, що залишаються в переліку найбільш актуальних першочергових завдань майбутнього відродження економічного та екологічного стану країни за європейським «зеленим» сценарієм.

Усе це вимагає від державних інституцій, посадових осіб та усього суспільства особливого розуміння та вживання заходів стосовно впровадження екосистемного підходу у практику державного планування й управління процесом відновлення національного розвитку та життєдіяльності нації з огляду на потреби сучасних і майбутніх поколінь [170, с. 26].

Крім того, запроваджено регулярні тижневі курси для фахівців. Окрім цього, організуються інтенсивні дводенні семінари для діючого персоналу. На цих курсах і семінарах викладає «мобільна» команда тренерів із залученням іноземних фахівців.

Профільні міжнародні установи, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та інші міжнародні структури, відіграють значну роль у наданні технічної та методологічної підтримки для втілення основних принципів національної екологічної політики відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Період становлення екологічної політики Європейського Союзу налічує

понад 40 років плідної системної праці з формування європейського екологічного права [171, с. 464]. Вважається, що початок становлення Спільної екологічної політики у Європі заклала конференція глав держав та урядів, яка відбулася у Парижі (1972 р.).

Загострення екологічної кризи в Європі на початку 70-х років ХХ ст. і об'єктивна необхідність здійснення екологічних заходів привернули громадську думку Європи до екологічних проблем економічного розвитку. Пріоритетність екологічної політики закріплена в Амстердамському договорі, що був затверджений у 1997 р., а з 1998 р. питання охорони навколишнього середовища включені в усі напрями Спільних політик ЄС [174].

Так, до сфер, у яких на даний момент відбувається інтеграція екологічних питань, можна віднести: сільське господарство, політика розвитку третіх країн, енергетика, підприємництво, рибальство, внутрішній ринок, дослідження, структурні фонди, торговельні та зовнішні відносини, транспорт, економічні та фінансові відносини [173, с. 84].

Серед пріоритетних цілей політики ЄС у сфері навколишнього середовища виділяють такі:

- збереження, захист і поліпшення якості навколишнього середовища;
- охорона здоров'я населення;
- розумне та раціональне використання природних ресурсів;
- підтримка заходів на міжнародному рівні щодо вирішення регіональних або глобальних проблем навколишнього середовища, зокрема протидія зміні клімату [175, с. 235].

Специфікою природоохоронного законодавства ЄС є спрямування на забезпечення сталого розвитку країн-учасниць, за якого економічне зростання, соціальна згуртованість та охорона навколишнього середовища знаходяться в одній площині та є взаємопідтримуючими напрямками діяльності ЄС.

Сталий розвиток належить до моделі людського розвитку, за якої використання ресурсів спрямоване на задоволення людських потреб

нинішнього покоління з одночасним забезпеченням сталості природних систем та збереженням навколишнього середовища для закладання можливості задоволення потреб майбутніх поколінь.

Поміж основних принципів екологічної політики ЄС, дотримання яких є обов'язковою умовою для всіх членів та кандидатів на вступ до цього інтеграційного утворення, важливого значення набуває принцип субсидіарності, що спрямований на визначення рівня втручання ЄС. При цьому останнє при вирішенні екологічних проблем окремих держав-учасниць вважається аргументованим за умов доведення більшої ефективності його дій порівняно з відповідними заходами держав-учасниць.

В основу функціонування Європейського Союзу закладений принцип верховенства права, що передбачає можливість діяльності Союзу винятково у межах договорів, які були добровільно та демократично затверджені усіма державами – учасницями ЄС. Договір є обов'язковою угодою між державами – членами ЄС.

На сьогодні чинними є два договори: Договір про заснування Європейського Союзу та Договір про функціонування Європейського Союзу. Взаємодоповнюючими можна вважати принципи пропорційності і «розумного регулювання». Пропорційність, згідно зі ст. 5 Договору про заснування Європейського співтовариства, означає неможливість накладання органами влади на громадян зобов'язань, які перевищують установлені межі необхідності, що впливають з публічного інтересу.

«Розумне регулювання» - це досягнення результатів найменш обтяжливим шляхом. Одним із ключових принципів, на яких заснована екологічна політика ЄС, є принцип «забруднювач платить», що несе у собі попереджувальну дію щодо випадків порушення стандартів екологічної безпеки і тим самим сприяє реалізації цілей та впровадженню відповідної політики ЄС у цій сфері. Принцип вжиття заходів перестороги забезпечує швидке реагування в умовах можливої небезпеки для здоров'я людини, тварин або рослин та навколишнього середовища. Запозичення і реалізація основних принципів

екологічної політики ЄС в Україні є нагальною потребою подальшого розвитку нашої держави на умовах сталості.

Позитивним моментом є те, що здійснення екологічної політики ЄС покладена на природоохоронні інституції загальноєвропейського значення. Практика засвідчила, що діяльність суб'єктів екологічного врядування саме наднаціонального рівня дозволяє уникнути суб'єктивності у розв'язанні екологічних проблем окремих країн-учасниць та реалізувати право ініціативи щодо гармонізації законодавства в екологічній сфері.

Так, основними суб'єктами, які розробляють та реалізують екологічну політику ЄС, є: Європейський парламент, Рада ЄС, Комісія ЄС, Суд ЄС, Омбудсмен ЄС, Європейський інвестиційний банк, а також спеціалізовані установи: Європейське агентство з навколишнього середовища, Європейська мережа інформації та спостереження за навколишнім середовищем, Мережа ЄС для імплементації та застосування права навколишнього середовища, Європейська консультативна рада з навколишнього середовища, Європейський консультативний форум з навколишнього середовища і сталого розвитку та ін.

Підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною активізувало їх подальшу співпрацю, що до цього моменту мала переважно декларативний характер. Експерти у галузі екологічного права України наголошують, що забезпечення екологічних прав громадян за європейськими стандартами в процесі реалізації екологічної політики досягається через інституційно-функціональну складову [176, с. 35].

Так, виділяють п'ять рівнів, на яких здійснюється реалізація екологічної політики в Україні, а саме:

1. Рівень стратегічного управління представлений такими органами держави, як: Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України. На даному рівні визначаються пріоритетні завдання, що мають бути реалізовані в процесі державного управління екологічною сферою, здійснюється загальна координація діяльності органів виконавчої влади стосовно забезпечення екологічних прав громадян.

2. Рівень галузевого та міжгалузевого управління, розгалужена система якого зумовлює наявність досить складних адміністративно-правових зв'язків. Це, насамперед, центральні органи виконавчої влади, зокрема Міністерство екології та природних ресурсів України, а також державні агентства, інспекції, управління та служби, що регулюють окремі галузеві питання. На даному рівні відбувається нормативне, методологічне, наукове забезпечення відповідної галузі екологічної діяльності, здійснюється міжгалузева координація, відомчий нагляд і контроль, реалізуються регуляторні функції відповідних центральних органів виконавчої влади.

3. Рівень місцевого управління представлений місцевими державними адміністраціями, територіальними органами окремих центральних державних органів на обласному та районному рівнях, які забезпечують реалізацію відповідних завдань і функцій держави в окремих складових процесу реалізації екологічної політики в межах територій областей та районів, а також забезпечується міжгалузева координація різних напрямків державної екологічної політики на місцевому та регіональному рівнях.

4. Рівень, що представлений органами місцевого самоврядування, керівними органами підприємств, установ, організацій, які спеціалізуються на реалізації функцій управління екологічно значущою діяльністю цих організацій та іншими інституціями, що мають відношення до забезпечення екологічних прав громадян. Актуальним питанням є посилення ролі саме органів місцевого самоврядування в процесі реалізації державної екологічної політики

5. Рівень громадського управління здійснюється громадськими організаціями, діяльність яких має екологічне спрямування. У контексті вищесказаного погоджуючись з висновками дослідників [177, с. 88] надзвичайно важливим внеском у забезпечення екологічних прав громадян за європейськими стандартами в процесі реалізації екологічної політики може стати взаємодія вітчизняних інституцій цієї сфери з аналогічними інституціями держав – членів Європейського Союзу. Реальні здобутки у проведенні екологічної політики ЄС можна дослідити крізь призму періодичних програм

екологічних дій, що було започатковано з 1973 року, даного інтеграційного утворення.

Аналіз Програм дій з охорони навколишнього середовища (ЕПД), кількість яких на сьогоднішній день складає сім, дозволяє прослідкувати еволюцію європейських екологічних орієнтирів, зміщення акцентів з контролю лише за якісними показниками окремих екосистем в площину планетарного регулювання довкілля.

У 2012 році Європейська Комісія представила нову Програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року, яка проходить під гаслом: «Жити добре в межах можливостей нашої планети». Дана Програма направлена на підвищення екологічної сталості в Європі та перетворення ЄС на інклюзивну і сталу «зелену» економіку.

Серед основних тематичних пріоритетів такі:

1. Захист, збереження та розвиток природного капіталу ЄС.
2. Перетворення ЄС на ресурсозберігаючу, «зелену» та конкурентоспроможну низькову глецеву економіку.
3. Захист громадян ЄС від екологічних тисків та ризиків для здоров'я і добробуту.
4. Максимізація переваг екологічного права ЄС.
5. Поліпшення доказової бази екологічної політики.
6. Забезпечення інвестицій в екологічну і кліматичну політику та досягнення відповідної вартості інвестицій.
7. Поліпшення екологічної інтеграції та узгодженості політики.
8. Підвищення сталості міст ЄС.
9. Удосконалення ефективності діяльності ЄС стосовно реагування на регіональні та глобальні екологічні й кліматичні виклики.

Останнім часом все більшої пріоритетності набуває регіональна політика ЄС, екологічна складова якої посідає одне із центральних місць. Метою регіональної екологічної політики є забезпечення гармонійного, сталого розвитку європейських регіонів [178, с. 59].

У зв'язку з тим, що державну екологічну політику на регіональному рівні можна розглядати у двох аспектах – як екологічну політику держави щодо регіонів та як екологічну політику, що здійснюється регіонами, - доцільним, на наш погляд, у контексті вирішення специфічних екологічних регіональних проблем є розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища.

У даному випадку корисним може бути досвід держав-членів Європейського Союзу, національні уряди яких, в процесі децентралізації влади, передали широке коло повноважень з охорони довкілля регіональним та місцевим органам самоврядування.

Країнами Європейського Союзу накопичено значний досвід екологічного управління. Еволюція екологічної політики ЄС сформувала чіткі підходи до визначення і розв'язання проблем навколишнього середовища. Використання екологічних стандартів є запорукою сталого функціонування екосистем у розвинутих європейських країнах.

Практика показує, що бездумне дублювання досвіду інших країн без врахування особливостей становлення і розвитку екологічного простору України не може підвищити ефективність використання її наявного природно-ресурсного потенціалу та забезпечити сталий розвиток території нашої держави.

Безперечно, досягнення високих екологічних стандартів ЄС повинно стати стратегічним завданням екологічної політики України на найближчу перспективу, але в той же час необхідно усвідомлювати, що сучасні значні досягнення в природоохоронній сфері європейської спільноти є результатом тривалого процесу не тільки проведення реформ на державному і регіональних рівнях, а також усвідомлення кожним громадянином важливості створення умов для забезпечення достойного існування не тільки для себе, а і для наступних поколінь [179, с. 62].

Бізнес, не втручаючись активно в екологічну політику, стоїть на захисті мінімізації своїх витрат на охорону навколишнього середовища. Соціальна

відповідальність бізнесу та співпраця з громадою пояснюється формуванням «зеленого іміджу» компаній і характерна переважно для великих іноземних виробників в Україні.

Інституції «сучасності», включаючи ТНК і уряди, діють в інтересах власної довгострокової стратегії виживання, приділяючи найбільшу увагу екологічним аспектам розвитку. Ці трансформації призводять до екологічних реформ, що не потребують радикальних соціальних і політико-економічних перетворень. Прихильники теорії екологічної модернізації також стверджують, що альтернативи сучасному економічному порядку нереалістичні, а стійкий розвиток досяжний через подальшу модернізацію інститутів сучасності, а не їх заміни.

Економічна політика провідних країн світу, спрямована на безумовне нарощування темпів і масштабів виробництва зі зростаючим використанням невідтворюваних природних ресурсів, обумовила надзвичайне загострення еколого-економічних суперечностей, вирішення яких можливе на шляху стійкого розвитку, що дозволяє уникнути руйнування природного середовища та забезпечити людству можливість подальшого динамічно-збалансованого прогресу. Головну роль у вирішенні цієї задачі має виконати держава, яка за активної взаємодії з суб'єктами громадянського суспільства, приватного та громадського секторів має ініціювати формування необхідних інституціональних основ нової моделі розвитку, головним імперативом якої є гармонійне поєднання економічних, соціальних та екологічних факторів [180].

До числа найбільш ефективних еколого-економічних інститутів, здатних забезпечити перехід країни до стійкого розвитку, можна віднести такі: моніторинг тенденцій стійкого розвитку; державна екологічна експертиза; підтримка та поширення «найкращих наявних технологій»; екологічні платежі за принципом «забрудник платить»; податкове, митне та кредитне стимулювання; екологічне нормування та лімітування; сприяння впровадженню екологічних інновацій; екореструктуризація та екологічна модернізація виробництва; екологічно-орієнтовані підприємства; спеціалізовані

некомерційні кредитні організації; екологічні та науково-технічні програми; формування екологічної свідомості і культури та інше.

Держава повинна, насамперед, впровадити інститути, що здійснюють моніторинг економічного розвитку з використанням як специфічних, так й інтегральних показників. Це необхідно для визначення характеру макроекономічної динаміки, його відповідності стійкому варіанту розвитку. Недооцінка природних ресурсів та екологічних наслідків виробництва дає необ'єктивне, спотворене уявлення про економічний розвиток, призводить до вибору неефективного соціально-економічного напрямку [180].

Обмеженість та умовність загальноприйнятих макроекономічних індикаторів (валового внутрішнього продукту - ВВП та валового національного продукту - ВНП), як головних вимірників соціально-економічного прогресу, стимулювали пошук нових концептуальних підходів та методичних рішень до оцінки розвитку суспільства та економіки. Одним з найбільш дороблених індикаторів, на нашу думку, є індекс «скоригованих чистих накопичень» (або індекс «істинних заощаджень»), суть якого зводиться до коригування традиційного показника валових заощаджень шляхом віднімання з нього вартості вичерпаного природного капіталу та збитків від забруднення навколишнього середовища, у тому числі здоров'я людини.

Іншим дієвим інститутом сталого розвитку є державна екологічна експертиза, на основі якої повинна бути покладена концепція «найкращої існуючої технології». Вона може стати серйозним бар'єром на шляху природозатратних та забруднюючих довкілля проектів і програм. За словами Дж. Гельбрейта, ефективний захист навколишнього середовища потребує чітких і строгих інституційних рамок, всередині яких підприємства отримують повну автономію. «Якщо межі дій встановлені, то вже не потрібно гадати щодо окремих рішень техноструктури, стратегія захисту навколишнього середовища забороняє на підставі закону дії, які несумісні з громадськими інтересами, але надає підприємству максимальну свободу прийняття рішень щодо шляхів досягнення бажаних результатів».

Загальне використання екологічної експертизи програм та проектів буде впливати на підвищення рівня інформованості населення про нові методи та можливості розвитку, необхідність поширення екологічно орієнтованої поведінки.

Необхідно також вдосконалювати та індексувати екологічні платежі і штрафи, адекватно враховувати екологічну шкоду, збитки для здоров'я людини. Наявна система екологічних платежів слабо заохочує господарські суб'єкти впроваджувати нові технології, проводити природоохоронні заходи. Для цього потрібно суттєво підвищити платежі та штрафи за забруднення навколишнього середовища, встановити підвищені податки для екологічно небезпечних продуктів та видів діяльності, і водночас заохочувати податковими пільгами екологічно чисті виробництва. Держава могла б надати початковий повштовх, впливаючи за допомогою податків на ціни, а потім ринкові механізми вплинули б на поведінку виробників та споживачів в залежності від ступеня екологічності.

Іншими словами, у реструктуризації податкової системи можна виділити два важливих напрямки: збільшення частки «природних» податків та створення податкових стимулів для раціонального використання та економії природних ресурсів. Слід збільшити частку податків у природокористувальних галузях в загальній сумі доходів бюджетів бюджетної системи, щоб сприяти раціональному використанню природних ресурсів та вилученню природної ренти на користь суспільства.

Екологізація податкової системи також має сприяти проведенню структурно-технологічної політики, зсуву від використання первинних природних матеріалів до вторинних перероблених матеріалів та відходів, зміні експортної політики в напрямку скорочення частки первинних природних ресурсів при збільшенні частки високотехнологічної наукомісткої продукції, товарів з високим рівнем доданої вартості.

Також необхідно створити в економіці екологічно сприятливу систему кредитів, субсидій, тарифів, що можуть стимулювати ресурсозберігаючі та

наукомісткі галузі, соціальну сферу. Екологічний фактор повинен бути вирішальним умовою при виділенні земельних ділянок під виробничу забудову, при наданні державних кредитів та гарантій.

Поява нових технологій здатна зменшити вплив екологічних обмежень за рахунок заміни традиційних ресурсів, зменшення витрат природних ресурсів, забруднюючих речовин на одиницю продукції, появи нових благ та технологій. Першочергового значення набувають енергозберігаючі технології на основі відновлюваних джерел енергії.

Одними з найбільш ефективних засобів інституційного регулювання у сфері охорони навколишнього середовища та природокористування є нормування і лімітування допустимих меж впливу на навколишнє середовище. Це передбачає встановлення нормативів та планів поетапного зниження забруднення до рівнів, що відповідають найкращим екологічно безпечним світовим технологіям. Інститут нормування потребує особливої уваги, оскільки екологічні нормативи сьогодні не виконують належним чином своєї функції: по-перше, не всі відомі види екологічно шкідливого впливу нормуються; по-друге, широке поширення отримали ліміти тимчасового узгодження викидів і скидів; по-третє, широко поширений індивідуальний підхід до визначення лімітів. Необхідно перейти до нової регуляторної моделі, що дозволить екологічному нормуванню розвиватися під впливом прийняття технологічних регламентів та параметрів найкращих доступних технологій.

Для забезпечення сталого розвитку важливі інститути, що стимулюють впровадження екологічних інновацій, включаючи нову техніку та технології, продукти, способи організації виробництва, систему екологічного управління та маркетингу, які забезпечують охорону навколишнього середовища, створюють необхідні умови взаємодії між економічним розвитком та захистом навколишнього середовища.

Спочатку слід забезпечити екологізацію техніки та технологій, узгоджуючи їх із природними процесами. Необхідно перебудувати сам тип

технологічного виробництва на екологічній основі: перехід до маловідходного та безвідходного виробництва з утилізацією всіх відходів.

У промислово розвинених країнах виробництво екологічної техніки та технологій є прибутковим бізнесом, тому екологічний ринок стрімко розвивається. Приблизно 40% світового ринку екологічної продукції та послуг припадає на США. Американські компанії виробляють чисту техніку, створюють екологічно чисті споживчі товари: натуральні продукти харчування, безпечні фарби, будівельні матеріали тощо.

Виробництво такої продукції вважається престижним і прибутковим, крім того, підприємства створюють собі рекламу та сприятливий імідж на ринку. Екологічні параметри продукту підвищують довіру споживачів до підприємства, підсилюють його конкурентоспроможні позиції на ринку.

Розв'язання зазначених завдань передбачає екологічну реструктуризацію та екологічну модернізацію виробництва. Перша передбачає перебудову галузевої структури внаслідок зниження попиту на продукцію «брудних» виробництв або шляхом модернізації фірм - споживачів цієї продукції. Екологічна реструктуризація відображається у зниженні витрат сировини на одиницю ВВП. Друга – пов'язана зі зміною технологічної бази виробництва, що характеризується скороченням витрат енергії, води та інших ресурсів на одиницю виробленої продукції. Одним з показників екологічної модернізації виробництва є ступінь повторного використання ресурсу після його обробки, що дозволяє знизити шкідливий вплив на навколишнє середовище без скорочення сировинних можливостей країни.

Розв'язання завдань із переходу до сталого розвитку значною мірою буде залежати від формування критичної маси екологічно-орієнтованих підприємств, все більш помітних у розвинених країнах, що виступають, на наш погляд, ключовими інститутами сталого розвитку. Вони характеризуються використанням сучасних екологічно безпечних факторів виробництва, маловідходних та ресурсозберігаючих технологій, з переважно інтенсивним характером розвитку, головними джерелами якого стає наука. Екологічно-

орієнтовані підприємства передбачають трансформацію працевлаштування в людський капітал, що володіє сучасними техніко-економічними та екологічними знаннями та навичками, а також високою еколого-економічною культурою. Екологічно-орієнтовані підприємства - це виробничі структури, всі зв'язки яких мають екологічну спрямованість для досягнення цілей, що забезпечують на всіх її стадіях зниження негативного навантаження на природу, гармонійне поєднання економічних, соціальних й екологічних факторів розвитку.

Розвиток еколого-економічних підприємств в Україні уповільнюється через слабкість фінансово-кредитних установ та відсутність зацікавленості комерційних банків у їх фінансуванні. Розв'язанню цієї проблеми сприяло б створення великого державного некомерційного спеціалізованого банку, статутною метою якого було б фінансування екологічних програм підприємств. Екологічний банк, з одного боку, повинен мати достатню оперативно-господарську самостійність для запобігання лобіюванню та тиску з боку засновників, а з іншого – перебувати під жорстким контролем наглядової ради, що складається з представників держави, громадських екологічних організацій та авторитетних фахівців галузі.

Основними принципами кредитної політики банку повинні стати: пільговий характер кредитування (низька процентна ставка); довгостроковий характер кредитів; цільовий характер кредитів на реалізацію проектів у пріоритетних еколого-економічних сферах; конкурсний підхід при відборі інвестиційних проектів; формалізація процедури надання кредитів, колегіальність у прийнятті кредитного рішення.

Ще одним інституціональним чинником впливу держави на процес економічного розвитку є національні програми. Вони повинні прийматися через призму екологізації. Цікавим є досвід розвинених країн, де розроблено державні програми, спрямовані на створення екологічно важливих технологій. Наприклад, в Японії відкрито дослідницький центр інноваційних технологій для Землі. Основний напрямок робіт пов'язаний з глобальним потеплінням та

альтернативними джерелами енергії. У Німеччині діє Програма екотехнологій. У Нідерландах створено організацію з технологічних досліджень та передачі технологій. У Канаді реалізується Програма «Технології для екологічних рішень».

Стосовно державної інституційної політики сталого розвитку існують два основних напрямки. Перший виходить з переконання, що вирішити екологічні проблеми можна на основі впровадження у виробництво екологічних інновацій. Другий напрямок державної політики виходить з розуміння неможливості подолання екологічної кризи чисто технічними засобами: необхідна якісна перебудова основ цивілізації шляхом перетворення свідомості людей.

Інституційна діяльність держави з розвитку екологічної свідомості та культури населення повинна здійснюватися за такими напрямками: розробка правових основ екологічної освіти та культури; підготовка фахівців у галузі екологічної освіти; включення питань сталого розвитку до змісту навчальних програм; всебічна підтримка громадських ініціатив у формуванні екологічної культури; розробка та пропаганда стандартів екологічної поведінки; забезпечення соціальної реклами екологічної поведінки; включення екологічних питань до системи професійної атестації; підтримка екологічної активності населення; підтримка екологічних ініціатив бізнесу.

Останнім часом в Україні почали розвиватися такі сфери економічної діяльності, як енергоефективність, зелений транспорт і енергетика, органічне сільське господарство, в яких бізнес стає реальним зацікавленим стейкхолдером національної екологічної політики [181].

Основні цілі та завдання екологічної політики визначають її комплексність, ієрархічність та багатокомпонентність і повинні бути реалізовані в стратегії розвитку державної, галузевої та регіональної політики.

Міжнародний досвід підтверджує зростання ролі держави в розв'язанні екологічних проблем. Однак національна політика не повинна обмежуватися виключно діяльністю держави за допомогою регулюючих механізмів.

Вона має ґрунтуватися на національному консенсусі щодо важливості якості навколишнього середовища та її впливу на здоров'я населення.

Реалізація національної екологічної політики передбачає соціальну відповідальність та готовність громадян підтримувати здорове довкілля через впровадження соціальних, економічних, правових, інституційних, освітніх та інших механізмів.

У довгостроковій перспективі екологічна політика спрямована на забезпечення сталого розвитку, що включає економічну ефективність, соціальну стабільність та екологічну безпеку.

Висновки до Розділу 2

1. Аналіз правового забезпечення державної екологічної політики України був проведений у контексті поетапного розвитку екологічного законодавства України. Цей розвиток має бути спрямований на досягнення трьох головних цілей:

1. Керування екологічними процесами в Україні, пов'язаними з забезпеченням життєдіяльності та життєзабезпеченням людини, а також процесами гармонізації її взаємодії з природою, розглядається як значно складніше завдання, ніж управління бізнесом або виробничими системами.

2. Розробка загальносистемної технології підготовки, прийняття і реалізації рішень стосовно визначених екологічних цілей.

3. Здійснення моніторингу та запобігання виникненню адміністративних правопорушень у сфері охорони природи у контексті глобалізаційних світових процесів.

У формуванні й становленні внутрішнього екологічного законодавства визначено чотири етапи: 1) 1991-2007 рр. – період формування комплексної галузі законодавства у сфері екології України; 2) 2007-2021 рр. - етап еволюції національного екологічного законодавства, що включає в себе актуалізацію власної системи через конкретні модифікації та ухвалення Конституції

України; 3) з 2022 р. – повномасштабна війна з Росією і її вплив на екологічні процеси в Україні.

Однак не всі проблемні питання були повністю вирішені. Серйозна законотворча робота передбачає узгодження законів, які регулюють інші сфери суспільних відносин, з екологічним законодавством, а також розроблення підзаконних нормативно-правових актів, які забезпечують механізми реалізації визначених норм.

Особливо важливо перевірити або внести зміни до основних документів, які визначають напрями та розвиток державної екологічної політики України, таких як Концепція та Стратегія державної екологічної політики до 2030 року.

2. Державне регулювання екологічних процесів може бути упорядковане в шість форм, кожна з яких спрямована на досягнення конкретних цілей і має власні механізми. Ми вважаємо цими формами є: 1) створення нормативної бази для правового регулювання охорони довкілля; 2) підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у сфері екології, природних ресурсів та водного господарства, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів; 3) антикорупційні заходи; 4) формування єдиного банку фахових екологів і менеджерів зеленої економіки; 5) створення єдиного формату моделювання екологічних процесів і технологій; 6) забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України.

Оптимальне використання різних форм державного управління є ключовим аспектом успішної екологічної політики. Від цього залежить ефективність заходів, спрямованих на збереження природних ресурсів, зменшення забруднення та забезпечення сталого розвитку.

Наприклад, законодавче регулювання встановлює базові норми та стандарти, адміністративні заходи забезпечують дотримання цих норм через контроль та санкції, економічні стимули можуть спонукати підприємства до зменшення викидів і впровадження екологічно чистих технологій, а інформаційне регулювання сприяє підвищенню обізнаності громадськості.

Тісна взаємодія між цими формами управління дозволяє забезпечити комплексний підхід до екологічних проблем, підвищуючи шанси на досягнення позитивних результатів у збереженні довкілля та забезпеченні сталого розвитку.

Із формами тісно пов'язані методи державної екологічної політики щодо протидії адміністративним правопорушенням у природоохоронній сфері та використання ресурсів природи.

Так, методи переконання і примусу є ключовими елементами адміністративного впливу в сфері екології.

Метод переконання ґрунтується на впливі на свідомість і поведінку людей шляхом формування правильних переконань і розуміння необхідності добровільного виконання вимог закону і правових норм. Він передбачає використання різноманітних заходів і засобів, таких як освітня кампанія, публічні заходи, інформаційні брошури тощо, для того, щоб підвищити обізнаність та розуміння громадськості щодо екологічних питань.

Адміністративний примус, натомість, базується на чітко встановлених правових нормах і застосовується у випадках, коли переконання не призводять до бажаного результату. Це може включати застосування штрафів, санкцій або інших адміністративних заходів для забезпечення дотримання екологічних стандартів і правил.

Використання обох методів, як правило, доповнює один одного і сприяє досягненню більш ефективного контролю за дотриманням екологічних норм і стандартів.

3. Державна екологічна політика реалізується на різних рівнях та за участю різних суб'єктів, які мають свої рівні відповідальності та можливостей у цьому процесі:

- органи державної влади та місцевого самоврядування, які приймають та реалізують закони, нормативно-правові акти та програми з охорони довкілля:

- громадські організації, що займаються екологічними питаннями, активно впливають на формування та виконання екологічної політики через аналіз, моніторинг, агітацію та участь у прийнятті рішень:

- підприємства та промислові об'єкти, які здійснюють господарську діяльність і відповідають за вплив своєї діяльності на навколишнє середовище, а також за виконання вимог щодо екологічного законодавства:

- наукові та дослідницькі установи, що проводять дослідження в галузі екології та надають наукові рекомендації для формулювання політики.

Успішне вирішення екологічних проблем потребує спільних зусиль і співпраці між усіма суб'єктами, а також ефективної координації їхньої діяльності.

Однак ми вважаємо, що присутність великої кількості суб'єктів у сфері екології призводить до розподілу повноважень та функцій, що може ускладнювати ефективний контроль над їхньою діяльністю. Це стає причиною дублювання повноважень й утруднює встановлення чіткої комунікації на рівні місць у межах їх повноважень.

РОЗДІЛ 3

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

3.1. Особливості адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи

Сьогодні перед людством стоять дві головні задачі – мир і безпечне навколишнє природне середовище. Розвиток законодавства про охорону природи посідає важливе місце у реформуванні нашої держави та європеїзації законодавства [182, с. 104]. Кожна людина повинна усвідомити, що вона - частина природи, що знищуючи природу, вона знищує себе, бо без співпраці рослинних і живих організмів не можливе життя [183, с. 8].

Адміністративне законодавство у галузі охорони природи потребує пильної уваги, оскільки заходи адміністративного примусу відіграють основну роль у запобіганні та протидії екологічним правопорушенням. У даному підрозділі мова піде про заходи адміністративної відповідальності.

До заходів адміністративної відповідальності в аналізованій сфері відносять обмеження чи повне зупинення діяльності суб'єктів підприємницької діяльності й об'єктів різних форм власності і підпорядкування, якщо їх експлуатують, порушуючи законодавство про охорону навколишнього природного середовища, нормативно-правових актів, щл оцінюють вплив на довкілля або дозволяють використовувати природні ресурси, з перевищенням нормативів допустимості викидів, впливу фізичних та біологічних факторів і встановлених лімітів скидів забруднюючих речовин. Громадяни повинні давати усні та письмові пояснення у зв'язку з порушенням ними норм закону про охорону, використання та відтворення тваринного світу, в результаті складаються протоколи про адміністративні правопорушення та розглядаються

справи про адміністративні правопорушення, накладаються адміністративні стягнення у випадках, передбачених законом [184, с.21].

У Главі 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення містяться адміністративні правопорушення у різних галузях охорони природи: «земельні правопорушення; правопорушення в галузі використання й охорони надр; водні правопорушення; лісові та рослинні правопорушення; правопорушення в галузі охорони атмосферного повітря; правопорушення в галузі використання й охорони тваринного й рослинного світу» [154].

Науково-теоретичною основою для здійснення дослідження стали наукові доробки фахівців у галузі екологічного й адміністративного права: В. Авер'янова, А. Агапова, В. Андрейцева, О. Баб'яка, М. Бринчука, Г. Балюк, В.Борейко, В. Власова, А. Воронцова, Б. Гаєвського, А. Гетьмана, В. Зуєва, Р. Калюжного, Т. Кичилук, В. Колпакова, В. Костицького, Н.Кобецької, М. Краснової, В. Курила, Р. Миронюка, О. Остапенка, Н. Попович, В. Петкова, К. Рябець, О. Погрібного, Т. Харченко, Ю. Сагайдак, М. Романів, Ю. Шемшученка. Російсько-українська війна та глобальне потепління вносять негативні корективи, тому національна стратегія та державна політика в цілому потребують пильної уваги та удосконалення.

Питанням розвитку інституту адміністративної відповідальності, у тому числі у сфері охорони природи, вчені займаються давно. Проте спостерігається певна непослідовність, оскільки питанню адміністративної відповідальності приділяється увага у зв'язку із конкретними випадками. Так, Р. Заяць вважає, що адміністративна відповідальність – це певний особливий вид юридичної відповідальності, що застосовується органами адміністративної юрисдикції до правопорушників, які вчинили адміністративне правопорушення, у вигляді адміністративних стягнень у порядку, встановленому нормами адміністративного права, та має публічний державно-обов'язковий характер [185, с.19].

Аналізуючи поняття адміністративної відповідальності, чимало фахівців у галузі адміністративного права вважають, що «цей інститут є специфічним

реагуванням компетентних державних органів на адміністративне правопорушення, у формі засудження протиправного діяння та застосування до правопорушника певних адміністративних стягнень» [186].

Також О. Літощенко вважає, що, основна мета адміністративної відповідальності полягає у покаранні осіб за посягання на публічно-правові інтереси. Що стосується поняття «адміністративна відповідальність», то, на думку О. Поштаренко, з урахуванням точок зору багатьох інших вчених, «адміністративна відповідальність – це формально закріплений у адміністративно-правових нормах різновид ретроспективної юридичної відповідальності», який включає фактичну і юридичну підставу.

Негативна оцінка та адміністративно-правова реакція держави на порушення норм різних галузей права в згаданих сферах публічного адміністрування, яка є фактичною підставою і «виникає з моменту вчинення адміністративного правопорушення і знаходить своє відображення у конкретних матеріальних і процесуальних правовідносинах між правопорушником і державою, метою яких є понесення правопорушником у відповідних до закону формах і порядку заходів адміністративного стягнення, яке є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами» [187].

Інститут адміністративної відповідальності та заходи адміністративної відповідальності створені для охорони правопорядку та є каталізатором суспільних відносин, оскільки сприяє підвищенню правосвідомості та правової культури громадян. В. Романюк обґрунтовує необхідність чіткого законодавчого визначення поняття «заходів адміністративної відповідальності», визначивши їх як: законодавчо передбачені засоби впливу на поведінку особи правопорушника, які обмежують важливі для людини права і свободи особистого чи майнового характеру та мають на меті досягти соціально корисні цілі.

Україна, що нещодавно набула статусу держави-кандидата у членство до Європейського Союзу, активно продовжує реформи та сприяє європеїзації національного законодавства. Породження нових правовідносин зумовлює відповідне забезпечення, зокрема й завдяки заходам адміністративної відповідальності, перелік яких сьогодні визначено у законодавстві, проте їх потрібно доповнити, враховуючи динамічність правових відносин та тенденції глобалізації. Так, до винної особи застосовуються заходи адміністративної відповідальності у вигляді обтяжливих матеріальних чи моральних наслідків, що виконують виховну та попереджувальну функцію [188, с. 238].

Проаналізовані підходи Київської та Харківської наукових шкіл, у яких проводилися дослідження розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері [189].

Колектив навчального посібника під авторством Т. Оверковської, Н. Опольської обґрунтовує, що адміністративна відповідальність є репресивним видом юридичної відповідальності і застосовується уповноваженими державними органами, посадовими особами адміністративних стягнень до правопорушників у «галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Також це стосується екологічної безпеки життя і здоров'я особи та довкілля» [190].

Т. Коломоєць вважає ознаками адміністративної відповідальності такі: примусові заходи впливу на порушника що відрізняються від кримінально-правових або цивільно-правових санкцій; порушник не є залежним від органу, який вживає заходів адміністративної відповідальності; специфіка регулювання адміністративних правовідносин за допомогою адміністративних норм та норм земельного, водного, екологічного, інформаційного, повітряоохоронного, природоресурсного законодавства; застосування заходів адміністративної відповідальності не має на меті наповнення бюджету [191].

У юридичній літературі під адміністративною відповідальністю у сфері охорони природи розуміється застосування компетентними державними органами адміністративно-правових санкцій до посадових осіб та громадян, що

порушують норми екологічного законодавства. Таким чином, сутність адміністративної відповідальності полягає в застосуванні відповідними органами адміністративних стягнень до правопорушників у природоохоронній сфері.

Велика кількість науковців та різних експертів у галузі охорони природи приділяють велику увагу екологічним правопорушенням і екологічній відповідальності. Проте більшість не виділяють екологічну відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності, оскільки сучасне екологічне право не має достатньої кількості екологічних норм, тому треба ще багато над чим працювати.

На думку, І. Куян, специфічний характер правовідносин у галузі охорони природи відноситься до особливостей адміністративної відповідальності. Крім того, екологічне адміністративне правопорушення є підставою виникнення правовідносин адміністративної відповідальності.

Таким чином, максимальне врахування екологічних чинників буде сприяти охопленню об'єктів, що знаходяться під адміністративно-правовим захистом та сприятимуть створенню надійних підвалин охорони довкілля за допомогою засобів адміністративної відповідальності [192].

О. Улютіна вважає, що адміністративна відповідальність має зростаючу роль, незважаючи на деякі невирішені питання, що стосуються виходу за рамки чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення і встановлення адміністративної відповідальності у галузевих законодавчих актах охорони природи [193].

В. Романюк підкреслює що у законодавстві відсутнє поняття «адміністративної відповідальності» [188], у свою чергу І. Гриценко розглядає адміністративну відповідальність як особливу форму негативної реакції державних компетентних органів на відповідні протиправні посягання, де порушники повинні відповісти перед компетентними державними органами за свої неправомірні дії та понести за це адміністративні стягнення у встановленому законом порядку [194].

Цікавим є твердження О. Панасюка про те, що мірою адміністративної відповідальності є покарання за вчинення адміністративного делікту, яке має каральну і попереджувальну функції для правопорушника, та прикладом для недопущення вчинення таких правопорушень іншими особами [195, с. 130].

Для повноти дослідження вважаємо за доцільне розглянути підходи зарубіжних вчених щодо запровадження адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення.

Перш за все, основну увагу приділено жорсткому контролю охорони навколишнього природного середовища, а згодом і питанню відповідальності за порушення встановлених норм і стандартів. Так, Річард Стюарт вважає, що традиційний централізований командно-адміністративний підхід до захисту довкілля «досягає притаманних йому меж і більше не здатен забезпечити сталий прогрес за прийнятних соціальних витрат». Він аналізує ситуацію в США та наголошує, що основні джерела забруднення та відходи знаходяться під жорстким контролем. Подальше скорочення буде дуже затратним. Для підтримання подальшого екологічного прогресу в умовах триваючого економічного зростання, необхідно додатково скоротити викиди з основних джерел, та суттєво обмежити викиди з невеликих джерел, у тому числі у споживчому секторі, сфері послуг та сільському господарстві.

Загалом, пошук шляхів для зменшення кількості відходів на одиницю виробленої продукції є особливо важливою метою, досягнути яку можна за допомогою широкого і глибокого впровадження інновацій у сфері ресурсоефективності. Стюарт вважає, що командно-адміністративні стратегії не є достатньо гнучкими.

Хоча відносна важливість командно-адміністративного регулювання можливо, зменшиться у майбутньому, проте можна стверджувати, що сьогодні командно-адміністративне регулювання є недостатнім. Безперечно, необхідно визнати серйозність екологічних злочинів.

Спостерігається чимало доказів того, що підходи до екологічного регулювання, що існують сьогодні, є недостатньо надійними для стримування

забруднювачів. Загальної теорії вчинення екологічних правопорушень не знайдено. Були спроби сформулювати такі теорії, але жодна з них не отримала широкого визнання. Такі правопорушення вчиняються з різних причин. Потрібно визнати, що були названі нові серйозні екологічні небезпеки, перше з яких - глобальне потепління. Чимало екологічних правопорушень можна розглядати як прояви антисоціальної поведінки.

Одним із прикладів є діяльність так званих «графіті-художників». Дрібний вандалізм та некомерційне розкидання сміття – це інше. Несанкціонований викид стічних вод з несправної труби є більше наслідком недбалості, ніж умислом. Хоча було б наївно припускати, що екологічні правопорушники в основному керуються економічними міркуваннями, однак так само наївно було б заперечувати важливість таких міркувань.

Компанії нерідко мають сильні економічні стимули порушувати закон. Різні види незаконної діяльності, такі як комерційне вивезення сміття, як правило, мають хороший бізнес-інтерес. Економісти схильні вважати, що фірми є раціональними економічними суб'єктами. Компанії шукають економічні вигоди, і уникають діяльності, яка може призвести до збитків. Таким чином, у підприємства може виникнути спокуса забруднювати навколишнє середовище, якщо очікувана вигода (збільшення прибутку) перевищує очікувані втрати (штраф, цивільне стягнення, присудження до відшкодування витрат).

Очевидно, що ймовірність засудження є важливим фактором, оскільки наявність можливих вироків є ефективним стримуючим фактором. Суттєвим аргументом для бізнесу не порушувати закон є страх втратити ліцензію або зіпсувати репутацію. Важливо підкреслити, що якщо економічна вигода від екологічних правопорушень для компаній буде зростати, кількість таких порушень теж збільшиться. Так, наприклад, англійська науковиця Розалінда Малкольм стверджує, що «невисокий рівень покарань, що виносяться у справах про забруднення навколишнього середовища, законодавством про охорону здоров'я та безпеку праці, став чимось на кшталт сумнозвісної».

Серед деяких правоохоронців існує думка, що покарання не є основною метою правозастосування. Натомість, метою є вирішення проблеми громадського здоров'я, яка перевершила всі інші механізми правозастосування.: рівень покарання свідчить про ставлення до злочинів...». Отже, законодавець має знайти баланс між належним покаранням та пропорційністю.

На нашу думку, адміністративна відповідальність у сфері охорони природи – це вид юридичної відповідальності, яка виконує функції покарання, перевиховання, попередження та запобігання, та полягає в застосуванні органами адміністративної юрисдикції адміністративних стягнень у вигляді конкретних заходів матеріального чи морального характеру до правопорушників, що забруднюють природу, знищують чи використовують або відновлюють природні ресурси неналежним чином, порушують екосистеми, що призводить або може призвести до шкоди життю і здоров'ю людини.

Розрізняють фактичну і юридичну підстави для притягнення винної особи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. Фактична підстава, на нашу думку, це порушення екологічного законодавства. У наступному підрозділі ми детально розберемо поняття об'єкту адміністративного правопорушення у сфері охорони природи, проаналізуємо співвідношення категорій «екологія», «природа», «довкілля», «навколишнє природне середовище». Існує цілий масив законодавства в галузі охорони природи, який необхідно досконало знати компетентним органам, які притягують винних осіб до адміністративної відповідальності та застосовують адміністративні стягнення.

І, власне, юридична підстава – це норми КУпАП, де закріплено форми злочинної поведінки у сфері охорони природи. Бланкетні диспозиції адміністративно-правових норм у Кодексі України про адміністративні правопорушення складно сформульовані, що ускладнює їх застосування. Крім того, широко використовується скорочена версія категорії «адміністративні

правопорушення у сфері охорони природи», проте законодавець досі не конкретизував цього поняття у законодавстві.

Важливо охарактеризувати причини порушень екологічного законодавства. Вважаємо за доцільне навести приклад із нашої публікації, що стосувалася забруднення атмосфери та ефективності адміністративно-правової охорони. Так, причини забруднення атмосфери можна об'єднати у три групи:

- виробничо-побутові (викиди при промислових процесах, опаленні, випалюванні сухої рослинності, знищенні побутових відходів тощо);
- транспортні (викиди під час руху автомобільного, залізничного, повітряного, морського та річкового транспорту);
- природні (викиди мінерального або рослинного походження, наприклад лісові пожежі, вулкани тощо) [196].

Цю класифікацію можна застосувати і до порушень у сфері охорони природи в цілому. Держава здійснює контроль за станом атмосферного повітря, та охорони навколишнього природнього середовища взагалі, та може впливати на перші дві причини за допомогою соціальних, економічних і правових засобів. Адміністративно-правові засоби, на нашу думку, є одними з дієвих.

На думку Л. Хижні, «однією з причин вчинення адміністративних екологічних правопорушень є відсутність забезпечення правової регламентації профілактичної діяльності в екологічній сфері» [197].

На нашу думку, позитивний результат у боротьбі з екологічними правопорушеннями може дати лише комплексний підхід, починаючи із посилення акценту охорони природи у початковій освіті, запровадженням обов'язкового проходження курсів підвищення кваліфікації щодо охорони природи у відповідних підприємствах, установах, організаціях та інше. Якби кожен знав, що, наприклад, згідно досліджень Всесвітнього Фонду Охорони Дикої Природи (WWF), приблизно через 40 років біоресурси планети Земля будуть повністю вичерпані, то це могло б вплинути на зменшення проявів протиправної поведінки у сфері охорони природи. «З лісовими масивами в Світі, ситуація йде найгірше. Ліси знищуються за лічені дні, а ростуть

десятиліттями. Тому потрібно думати, як нам заповнювати природні ресурси для того, щоб відновлювати екологічний баланс» [198]. Підрозділами держлісоохорони тільки впродовж 2014-2018 рр. виявлено 31,7 тис. випадків незаконного вирубування лісу, внаслідок яких вирубано 106,9 тис. метрів кубічних лісу [199].

Адміністративні правопорушення у галузі охорони природи визначені у главі 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Види цих правопорушень поділяють на кілька груп за характером впливу на навколишнє середовище:

- правопорушення у сфері землекористування (статті 52-56, 188-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Санкції за правопорушення цієї групи можуть бути визначені у вигляді штрафу від 85 грн до 8500 грн. Максимальні санкції застосовуються за правопорушення, вчинені повторно протягом року, а також за порушення правил проекту землеустрою, порушення строку затвердження документації із землеустрою, порушення строку внесення відомостей до Державного земельного кадастру;

- правопорушення у сфері геології та надрокористування (статті 57-58-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Порушникам цієї групи в основному загрожують штрафи від 510 до 18 тис. грн за самовільне будівництво, порушення правил проведення робіт на території родовищ корисних копалин або видобутку корисних копалин обладнанням, яке не пройшов атестацію;

- правопорушення у сфері водокористування (статті 48, 59-62 КУпАП). Особи, які спричинили забруднення та засмічення територіальних і морських вод, не виконали обов'язки щодо оформлення документів на шкідливі речовини та суміші, пошкодили водні об'єкти чи порушили інші правила водокористування, караються штрафом у розмірі 85 - 17 000 грн;

- правопорушення у сфері лісокористування (статті 63-77 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Засмічення лісів, недотримання правил пожежної безпеки та інші правопорушення, передбачені цими статтями,

залежно від складності їх впливу на довкілля, караються штрафом до 17 грн. до 30600 грн;

- атмосферні правопорушення (статті 78-81 Кодексу України про адміністративні правопорушення), що характеризуються порушенням порядку викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, експлуатації транспортних засобів з перевищенням вмісту забруднюючих речовин тощо, несуть адміністративне стягнення. від 85 до 3400 грн;

- правопорушення у сфері поводження з відходами (ст.ст. 82-83 КУпАП) можуть полягати в неналежному поводженні з відходами, утворенні відходів, неправомірному переміщенні відходів тощо, у зв'язку з чим застосовуються санкції, які накладаються відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення може бути накладено штраф у розмірі від 17 грн. до 3400 грн;

- правопорушення у сфері рослинництва та тваринного світу (ст.ст. 82-90 КУпАП), а також правопорушення, вчинені проти здоров'я населення (ст.ст. 42, 95 КУпАП), мають дуже тяжкі наслідки, оскільки це безпосередньо впливає на навколишнє середовище. Такі правопорушення також можуть передбачати вилучення об'єктів тваринного світу, знарядь і засобів вчинення правопорушень, а штрафи можуть становити 8500 грн [154].

Ми вважаємо, що також екологічні правопорушення умовно можна поділити на правопорушення проти встановлених нормативів та стандартів, вимог до охорони, майнові правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічні правопорушення, спрямовані на викривлення інформації у зазначеній сфері.

З огляду на вищенаведене, адміністративне стягнення у вигляді штрафу є найбільш поширеним. Загальний перелік адміністративних стягнень міститься у статті 24 КУпАП:

- «– попередження (ст. 26 КУпАП);
- штраф (ст. 27 КУпАП);
- оплатне вилучення знаряддя вчинення або безпосереднього об'єкта правопорушення (ст. 28 КУпАП);

- конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (ст. 29 КУпАП);
- позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві (ст. 30 КУпАП);
- громадські роботи (ст. 30-1 КУпАП)
- виправні роботи (ст. 31 КУпАП);
- адміністративний арешт (ст. 32 КУпАП).

До осіб, які не є громадянами України, може бути застосоване видворення за межі України. З перерахованих адміністративних стягнень конфіскація та оплатне вилучення в окремих випадках можуть застосовуватися як основні, так і додаткові стягнення, інші тільки як основні» [154]. Також, варто звернути увагу, що законодавець може встановлювати й інші види адміністративних стягнень.

Відповідно до чинного адміністративного законодавства, для призначення адміністративного стягнення правопорушнику, для суду можуть мати значення пом'якшуючі та обтяжуючі обставини. Ситуації, що зменшують або пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, включають: щире визнання провини; запобігання можливим негативним наслідкам; щире каяття винного; відшкодування збитків або виправлення завданої шкоди добровільно; скоєння правопорушення внаслідок сильних емоцій або внаслідок складних особистих чи родинних обставин; діяння, скоєне особою, яка є неповнолітньою; дії, вчинені вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року. Такий перелік не є вичерпним [154].

Натомість обтяжуючі обставини не можуть бути доповнені. Тому якщо особа продовжує правопорушення, незважаючи на зауваження від компетентних органів, вчиняє подібне правопорушення впродовж року, залучає неповнолітнього до протиправного діяння, вчиняє правопорушення групою осіб, в стані сп'яніння або у разі стихійного лиха чи інших надзвичайних обставин, то всі ці обставини змушують суд обрати максимальну санкцію.

Слід зазначити, що найпоширенішим видом адміністративного стягнення за порушення природоохоронного законодавства є штраф. Розмір штрафу визначається в межах санкцій окремої статті КУпАП з урахуванням тяжкості вчиненого правопорушення, особи порушника, форми вини, майнового стану, а також пом'якшуючих або обтяжуючих обставин. У адміністративному і кримінальному законодавстві для обчислення розмірів штрафів використовується неоподатковуваний мінімум доходів громадян, який встановлений Податковим кодексом України і складає 17 гривень [200]. Доки компаніям буде економічно вигідно порушувати закон, тобто вигода буде значно більшою ніж штраф, кількість екологічних правопорушень буде збільшуватися.

Законодавець у адміністративних санкціях встановив штрафи у відносно визначеному розмірі, якщо наявна максимальна межа. Як ми вже зазначали, повторно вчинене однорідне правопорушення слугує обтяжуючою обставиною і тягне підвищення штрафних санкцій.

Простий порядок застосування адміністративного стягнення у сфері охорони природи у вигляді штрафу, виховна, попереджувальна та каральна функції, швидкість розгляду та оперативність процедури стягнення обумовлює те, що штраф на сьогодні є найпоширенішою формою адміністративної відповідальності [201].

Ряд вчених, на чолі з Т. Демчук, занепокоєні відсутністю «практики стягнення штрафів з посадових осіб за відмову у наданні або несвоєчасне надання екологічної інформації, приховування інформації про стан земель, перекручування даних державного земельного кадастру, приховування, перекручення або відмова від надання повної, достовірної інформації про безпеку утворення відходів і поводження з ними та будь-якої іншої екологічної інформації, адже штраф за відмову від надання чи несвоєчасне надання за запитами повної та достовірної екологічної інформації відповідно до ст. 91-4 КУпАП становить від 51 гривні до 170 гривень» [202, с. 24].

А. Євстігнєєв вказує, що чинне екологічне законодавство взагалі не містить системних положень [203, с. 4]. Є. Черних справедливо зауважує що адміністративні стягнення та способи забезпечення цивільних зобов'язань не можна ототожнювати, оскільки вони кардинально різні за своєю сутністю, правовою природою, механізмом реалізації, метою та наслідками [204, с. 60].

Зауважимо, що Кодекс України про адміністративні правопорушення був прийнятий ще за радянських часів, і незважаючи на чисельні поправки і нові норми, продовжує містити застарілі підходи [205]. Україна, ще з далеких дев'яностих крокує до європейської спільноти, а з моменту підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, активно реформує усіх сфери суспільного життя. Найважливішими реформами, які здійснюються під пильною увагою послів G7, це правові реформи і європеїзація національного законодавства. Адаптації вітчизняного адміністративного законодавства до європейських стандартів у галузі охорони природи приділено чимало уваги. Пропонуємо розглянути останні новели.

У 2019 році Кодекс України про адміністративні правопорушення був доповнений новою статтею 79-2. Обов'язок України запровадити адміністративну відповідальність за такі діяння виник у зв'язку із виконанням міжнародних зобов'язань, взятих Україною після ратифікації Монреальського протоколу про речовини, які руйнують озоновий шар, а саме щодо необхідності поступового скорочення та подальшого повного припинення споживання цих речовин. У 2016 році було прийнято Кігалійську поправку до Монреальського протоколу, яка встановлює вимоги щодо регулювання фторованих парникових газів за принципом скорочення споживання озоноруйнівних речовин.

Озоноруйні речовини та фторовані парникові гази в Україні використовуються у різних сферах, таких як виробництво будівельних матеріалів, оборонна промисловість, цивільна та промислова авіація, медичні заклади, залізничний транспорт, автомобільна промисловість та інші. Однак виробництво цих речовин в Україні відсутнє, і їх імпорт та споживання потребують регулювання на законодавчому рівні.

З метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та виконання рішень Монреальського протоколу, Україна внесла зміни у своє екологічне законодавство [206]. Ці зміни спрямовані на забезпечення довгострокового контролю за обігом озоноруйнівних речовин та товарів, які їх містять, а також на вирішення питання поступового виведення таких речовин з обігу. Проте, на нашу думку, не завжди метод «сору and paste» є потрібним для європеїзації національного законодавства. Неодноразово доводилося спостерігати за інколи бездумним «вставлянням» норм до національного законодавства для демонстрації європейським партнерам чергових змін в контексті вступу до Європейського Союзу [196].

«Порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. В той час як за викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря (ст. 78 КУпАП) передбачено штраф для посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [154].

Таким чином, нововведена стаття передбачає штраф у розмірі 1700 -3400 гривень, а існуюча норма про забруднення атмосферного повітря не переглядалася вже 20 років і передбачає штраф для посадової особи 85-136 гривень. Таким чином, санкції адміністративних норм у сфері охорони природи повинні бути негайно переглянуті.

Проте спостерігається також позитивна динаміка у контексті адміністративно-правової охорони природи. У 2020 році, згідно із законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» [207] від 13 квітня 2020 року, з метою удосконалення порядку «притягнення до відповідальності за забруднення атмосферного повітря, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, порушення

вимог пожежної безпеки в лісах та самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків» [154], та зменшення шкідливих наслідків, пожеж тощо та для захисту прав громадян на безпечне довкілля прийняті зміни у кримінальне та адміністративне законодавство. Попередня редакція статті за забруднення та інший вплив на атмосферне повітря небезпечними речовинами, відходами тощо передбачала штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Нова редакція збільшила розмір штрафів «від тисячі восьмисот до трьох тисяч шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого» [154].

Також збільшено розмір штрафів за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу «від п'яти тисяч чотирьохсот до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк» [154].

Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме, «порушення вимог пожежної безпеки в лісах тягне за собою накладення штрафу на громадян від дев'яноста до двохсот сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двохсот сімдесяти до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [154].

Відповідні зміни були здійснені для повноцінної адаптації до Закону України «Про рослинний світ» [208], де сказано, що випалювання сухої рослинності або її залишків регулюється центральним органом виконавчої влади, що покликаний здійснювати державну політику у сфері охорони природи. Такі пожежі створюють загрозу або зовсім знищують екосистеми, біологічне різноманіття, природозаповідний фонд, оскільки відбувається небезпечне забруднення повітря.

24 лютого 2022 року в Україні почалася повномасштабна війна, російська федерація почала завдавати нищівних ракетних ударів по нашій землі. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного

стану в Україні», який затверджено Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [209], через вторгнення військ російської федерації на територію України в державі негайно було введено воєнний стан який досі продовжується. Сьогодні продовжується активне бомбардування та знищення усього живого на нашій землі. Державна служба України з надзвичайних ситуацій робить колосальні зусилля для того, щоб усунути пожежі та зберегти життя людей і тварин. Проте випалювання сухостою продовжується, що надзвичайно ускладнює ситуацію. Вважаємо за доцільне вкотре переглянути розміри санкцій встановлених Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Ще однією особливістю адміністративної відповідальності у сфері охорони природи є неоднозначні позиції вітчизняних вчених щодо притягнення до адміністративної відповідальності фізичних і юридичних осіб. Чимало фахівців підтримують позицію, що до адміністративної відповідальності може бути притягнуто лише фізичну особу, оскільки вказано вік настання відповідальності. Інші стверджують, що використовується категорія «особа», що теоретично вказує на допустимість притягнення до адміністративної відповідальності юридичної особи. На нашу думку, відповідальність юридичних осіб у сфері охорони природи є надзвичайно важливою, оскільки ми вже неодноразово згадували, що найбільшими забруднювачами є підприємства, установи, організації.

У Господарському кодексі України визначено перелік адміністративно-господарських санкцій, які застосовуються до суб'єктів господарювання. Це вилучення прибутку; адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів; «застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпорتنих операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування на умовах та в порядку, визначених законом; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта

господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання та інші види державних обмежень» [209].

Розглянемо наявну проблему застосування адміністративно-господарських санкцій на прикладі закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» [165].

Так, наприклад, у статті 44 вищевказаного закону зазначено, що до особи, яка ввела в обіг продукцію, що становить серйозний ризик, застосовується штраф у розмірі шести тисяч неоподатковуваних доходів громадян. Якщо аналогічне правопорушення буде вчинене повторно, то на порушника чекає штраф у розмірі двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Вироблення продукції, що не відповідає встановленим вимогам, такі діяння потягнуть за собою штраф у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за повторні протиправні дії відповідно шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За введення в обіг небезпечної продукції, яка становить потенційний ризик або не є відповідне встановленим вимогам, передбачено адміністративно-господарські санкції. Кількість одиниць такої продукції та/або місця її реалізації значення не мають. Керівники органів ринкового нагляду або їх заступники приймають рішення про накладання штрафів відповідно до їх компетенції [165].

Для прикладу, проаналізуємо перевірки якості палива Державною екологічною інспекцією. Неякісне паливо має шкідливий вплив не лише на автомобілі, а також є небезпечним для навколишнього природного середовища. У результаті використання неякісного палива здійснюються шкідливі викиди та забруднення атмосферного повітря.

За офіційними даними Державної екологічної служби за 2021 рік, було здійснено 1167 перевірок палива по Україні; кількість відібраних зразків продукції - 307; у результаті виявлено 244,4 тони неякісного палива, тобто продукції, що становить небезпеку. Співвідношення невідповідності пального

Технічному регламенту до відповідності таким вимогам для пального виду дизельне паливо становило 1:5, автомобільні бензини -1:4.

Невідповідність Технічному регламенту відмічалась переважно за фізико-хімічними показниками: вміст сірки, детонаційна стійкість, об'ємна частка бензолу та інші, що свідчить про небезпечні викиди і забруднення атмосферного повітря [211].

У гривневому еквіваленті, якщо особа ввела в обіг продукцію, що становить серйозний ризик, за такі дії передбачено адміністративно-господарську санкцію у розмірі 102 000 грн. Штраф у розмірі 51 000 гривень передбачений за введення в обіг продукції, яка не відповідає встановленим вимогам.

У випадку неможливості здійснення працівниками Державної екологічної служби перевірки якості палива завдяки їх недопущенню представниками АЗС передбачений штраф 170 000 гривень. І, для порівняння, за викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря для посадових осіб передбачене адміністративне стягнення у вигляді штрафу від 5 до 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 85-136 гривень.

За результатами роботи Держекоінспекції у Тернопільській області за 2021 рік, 75 осіб було притягнуто до адміністративної відповідальності за забруднення атмосферного повітря, сума штрафів становила близько 23 тисячі гривень (Додаток Б).

Звернемо увагу, що за введення в обіг неякісного палива, що не відповідає встановленим вимогам, визначено штраф у розмірі 51 000 гривень за одне правопорушення. Така велика різниця у штрафах породжує ще одну проблему – корупційну складову. Але це вже тема окремого дослідження.

3.2. Адміністративне правопорушення у сфері охорони природи, його ознаки та склад

Для того, щоб здійснити детальний аналіз складу адміністративного правопорушення в сфері охорони природи, необхідно звернутися до вже існуючих наукових розробок та розкрити спочатку поняття адміністративного правопорушення в цілому та висвітлити категорію екологічних правопорушень.

Передусім, розглянемо поняття адміністративного правопорушення (проступку), яке закріплене у ст. 9 КпАП України та представляє собою протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, яка спрямована на посягання громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, на встановлений порядок управління, і є адміністративно-караною [154]. Є. Кириленко стверджує, що «адміністративне правопорушення характеризується суспільною шкідливістю, протиправністю, винністю та адміністративною караністю» [212, с. 220].

Тобто, передумовою адміністративно-правової кваліфікації є протиправне діяння, яке необхідно співставити із диспозиціями адміністративно-правових норм, які містять ознаки певних правопорушень.

К. Чишко, наголошує на важливості попередньої кваліфікації під час фіксації адміністративного правопорушення за допомогою складання протоколу про адміністративне правопорушення та визначення необхідності вжиття до особи заходів забезпечення провадження (наприклад адміністративного затримання) [213, с. 151].

У адміністративному законодавстві вживаються дві категорії «адміністративне правопорушення» та «адміністративний проступок». На нашу думку, це поняття тотожні. Проте ряд учених не підтримує цю точку зору.

Так, наприклад, А. Т. Комзюк вважає, що поняття «адміністративне правопорушення» й «адміністративний проступок» не однакові, через те що «адміністративне правопорушення є порушенням будь-якої адміністративно-правової норми, яка може і не передбачати відповідальності, а

адміністративний проступок є різновид адміністративного правопорушення, за який виключно встановлено адміністративну відповідальність» [214].

М. Новицька більш глибоко підійшла до цього питання, та з'ясувала питання співвідношення усіх тотожних категорій, які використовуються в адміністративному законодавстві в значенні адміністративного правопорушення, тобто і «адміністративний проступок», і «адміністративний делікт» [215, с. 385].

Так як в КУпАП зазначено, що адміністративна відповідальність за правопорушення, зазначені КУпАП, мають місце, якщо такі порушення не є кримінальними [154], то варто теж зробити акцент на категоріях «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок». Нагадаємо, що в результаті проведення правової реформи, у 2019 році у кримінальне законодавство було введено поняття «кримінальний проступок», і тепер кримінальні правопорушення поділяються на злочини і кримінальні проступки.

М. Новицька узагальнила думки провідних вчених у галузі адміністративного права та констатувала, що терміни «адміністративні правопорушення», «адміністративні проступки», «адміністративні делікти» є синонімами, тоді як перші два закріплені законодавцем [215, с. 386].

Також цікавими є позиції вчених з приводу ознак адміністративного правопорушення. Наприклад, ряд вчених на чолі з Г. Петровим, вважають, що адміністративні правопорушення не є суспільно небезпечними, а скоріше, суспільно шкідливими. Під шкідливістю розуміють властивість, за наявності якої виключається суспільна безпека. На думку цих вчених, категорії «суспільна безпека» та «шкідливість», «шкода» не мають єдиного значення, доказом шкоди є опис діяння [216].

Г. Федотова вважає, що суспільна безпека в деякій мірі притаманна всім без винятку правопорушенням. Абсолютно погоджуємось, що якщо діяння не має небезпеки для суспільних інтересів, то таке діяння не є правопорушенням. Адміністративні та кримінальні проступки можна

розмежувати за характером та ступенем суспільної небезпеки. Зрозуміло, що різним є і процесуальна сторона та компетентні органи [217].

Безпосередній інтерес нашого дослідження представляє з'ясування поняття адміністративного правопорушення в сфері охорони природи, яке є значно вужчим від адміністративного правопорушення в цілому. Зазначимо, що правопорушення в сфері охорони природи часто називають «екологічними правопорушеннями». Це поняття впроваджено вітчизняними вченими в галузі екологічного права.

Так, М. М. Бринчук визначає його як протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене право дієздатним суб'єктом, що «заподіює або має потенційну загрозу завдання екологічної шкоди або порушує права і охоронювані законом інтереси суб'єктів екологічного права» [218].

Л. О. Бондар та В. В. Курзова визнають «екологічне правопорушення» як «протиправне діяння чи бездіяльність, що порушує встановлений екологічний правопорядок, за скоєння якого законом передбачена правова відповідальність» [219].

В. М. Завальний під екологічним правопорушенням розуміє «винне протиправне діяння (дія або бездіяльність), що порушує встановлений порядок, заподіює шкоду природному середовищу, здоров'ю людини та містить реальну загрозу такого спричинення, за яку передбачена юридична відповідальність» [220].

На думку ряду вчених на чолі з В. Аверяновим, уточнення щодо екологічного характеру порушуваного правопорядку грає ключову роль [221].

На думку О. В. Юречка, М. Сарапіної визначає «екологічне правопорушення як винну, протиправну, екологічно небезпечну дію, яка посягає на встановлений порядок використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища та порушує екологічні і пов'язані з ними інші права людини, вимоги екологічної безпеки» [222; 223].

А П. Гетьман та М. В. Шульга «під екологічним правопорушенням розуміють винну, протиправну дію (бездіяльність), яка посягає на

охоронюваний законом порядок, права і обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення і охорони навколишнього природного середовища, і тягне за собою юридичну відповідальність» [224, с. 173-174].

Отже, узагальнюючи думки фахівців у галузі адміністративного права, зазначимо що екологічному правопорушенню притаманні певні ознаки. Окремо підкреслимо, що у широкому розумінні до екологічних правопорушень можна віднести усю масу протиправних діянь у сфері охорони природи, відповідальність за які міститься у адміністративному, кримінальному та цивільному законодавстві.

Пропонуємо сфокусувати нашу увагу на характерних для адміністративного правопорушення у сфері охорони природи ознаках, отже суспільно-небезпечні діяння повинні бути:

- спрямовані проти екологічної безпеки (забруднюють навколишнє природне середовище, порушують або знищують екосистеми, сприяють зміні клімату, відновлюються природні ресурси неналежним чином);

- міститися у конкретних адміністративних нормах, за які передбачено адміністративну відповідальність;

- більшість адміністративних правопорушень в сфері охорони природи мають формальний склад, тобто настання суспільно-небезпечного наслідку не є обов'язковим. Якщо мова йде про екологічні правопорушення у більш широкому значенні, то чинним законодавством передбачено засоби здійснення підрахунку завданої шкоди: нормативні, таксовані, розрахункові та витратні. Проте такі засоби також не можуть встановити конкретні витрати, які необхідні того, щоб ліквідувати шкідливі наслідки, відновити довкілля та природні ресурси. Курс європейської політики спрямований саме на відновлення природи, а не покарання правопорушника, хоч останнє також має сенс.

Для того щоб здійснити кваліфікацію відповідного суспільно-небезпечного діяння, необхідно здійснити юридичний аналіз складу

адміністративного правопорушення, оскільки відсутність бодай одного елемента, свідчить про відсутність адміністративного правопорушення взагалі. Л. Шестак пропонує закріпити поняття структурних елементів складу адміністративних порушень, їх обов'язкових і факультативних ознак, обґрунтовуючи це великою кількістю адміністративних правопорушень та важливості чіткості розуміння як правопорушника визнати особою, винною у вчиненні протиправного адміністративно караного діяння та застосувати передбачені законом санкції чи заходи адміністративного впливу [225, с. 10].

Склад адміністративного правопорушення містить об'єктивні і суб'єктивні ознаки та має чотири обов'язкові елементи (об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону).

Об'єкт адміністративного правопорушення в сфері охорони природи це суспільні відносини охорони природи за допомогою встановлених у українському законодавстві правил та норм. За галузевою ознакою (за видовим об'єктом адміністративного правопорушення у сфері охорони природи) адміністративні правопорушення у сфері охорони природи класифікуємо як «земельні правопорушення; правопорушення в галузі використання й охорони надр; водні правопорушення; лісові та рослинні правопорушення; правопорушення в галузі охорони атмосферного повітря; правопорушення в галузі використання й охорони тваринного й рослинного світу» [226].

Окремо варто виділити адміністративні правопорушення, спрямовані на порушення вимог екологічної безпеки під час: «а) невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90-1); б) невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1); порушення правил і норм з ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95 КУпАП); допущення наднормативних викидів і скидів забруднюючих речовин (статті 59-1 , 78), а також порушення

вимог щодо зберігання, транспортування, використання, знешкодження і захоронення хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних, радіоактивних речовин, у тому числі відходів (статті 82-1 - 82-7, 83 КУпАП)» [154]. Також варто виділити правопорушення що посягають на екологічні права громадян (відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (ст. 91-4 КУпАП) [227, с.51].

Вважаємо за необхідне узагальнити та нижче навести різні підходи вітчизняних вчених до класифікації об'єктів складу адміністративних правопорушень в цілому, та у сфері охорони природи зокрема. Трирівнева класифікація представляє собою поділ на: загальний, родовий, та безпосередній об'єкти адміністративного правопорушення [228; 229; 230]. Чотирьохрівнева класифікація включає четвертий елемент – видовий об'єкт адміністративного правопорушення. Нам більше імпонує остання, від загального до конкретного, хоча більш популярною є перша.

Таким чином, загальний об'єкт адміністративних правопорушень – це уся сукупність суспільних відносин, які законодавцем поставлені під адміністративно-правову охорону. Родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують охорону природи, видовим об'єктом можуть бути наприклад суспільні відносини щодо охорони атмосферного повітря, а безпосереднім, наприклад – певний порядок здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу (ст. 78 КУпАП) або озоновий шар атмосфери [231].

І. Денисюк вважає обов'язковим виділити в якості предмету систему цінностей, на які посягають адміністративні правопорушення у сфері охорони природи [232]. Зазначені цінності містяться в ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «навколишні природне середовище як сукупність природніх та природньо-соціальних процесів, природніх ресурсів як залучені в господарський обіг, так і ті, що не використовуються в економіці у певних період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ); ландшафти; інші природні комплекси; території та об'єкти природньо-заповідного фонду України й інші

території та об'єкти, призначені відповідно до законодавства України; здоров'я і життя людей [233] (у контексті охорони від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки). Л. Ємець вважає, що характерною об'єктивною ознакою адміністративних правопорушень у сфері екологічної безпеки є двохкомпонентний об'єкт посягання. Він включає суспільні відносини в галузі охорони природи та відносини щодо забезпечення життя і здоров'я людей. Наявність заповідання шкоди здоров'ю та життю людини або створення такої загрози одночасно із порушенням норм екологічного законодавства є особливою ознакою правопорушень у сфері екологічної безпеки. Їх розмежування на кримінальні та адміністративні правопорушення проводиться за ступенем суспільно-небезпечних наслідків цих діянь (створення загрози життю людей, їх загибель тощо) [234, с. 3] .

У науковій літературі зустрічається чимало дискусій щодо розуміння родового об'єкту адміністративних правопорушень в сфері охорони природи, оскільки поняття природи у чинному українському законодавстві відсутнє. У українському тлумачному словнику, значення слова «природа» полягає у наступному « органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є обов'язком людської діяльності і пізнання, все те, що не створене діяльністю людини, буття, матерія. Інше значення, сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу якої небудь-місцевості, країни» [235, с. 46]. У Законі України «Про навколишнє природне середовище» під навколишнім природнім середовищем законодавець вказує розуміти природні і природно-соціальні умови та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Так, згідно зі ст. 39 Закону України «Про навколишнє природне середовище», «природні ресурси включають внутрішні морські води та територіальне море; природні ресурси континентального шельфу та виключної морської економічної зони; атмосферне повітря; підземні води; поверхневі

води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області; лісові ресурси державного значення; природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; дикі тварини, які перебувають у стані природньої волі у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони» [233].

Інші об'єкти тваринного світу, на які поширюються дія Закону України «Про тваринний світ» і які перебувають у державній власності, а також об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуття у комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загально-державного значення; корисні копалини за винятком загальнопоширених, законодавством України можуть бути віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення, як і інші природні ресурси. До природних ресурсів місцевого значення належать природні ресурси, не віднесені законодавством України до природних ресурсів загальнодержавного значення [233].

Головна мета екологічної політики України – це створення та підтримання безпеки для виникнення та існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я громадян від негативного впливу забруднень довкілля, забезпечення гармонійної співпраці суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відновлення природних ресурсів. Для запобігання науково-теоретичних непорозумінь при здійсненні загальної характеристики складів адміністративних правопорушень вважаємо доцільним використовувати категорію «охорона природи». В Основному законі України – Конституції - використовується термін «природа» [151].

Розглянемо поняття «довкілля» та «екологічна безпека» [196]. На думку Л. Є. Хижні, поняття «довкілля» «є складовою життя та здоров'я людини, визначення у якості критеріїв сприятливості довкілля не лише дотримання встановлених чинним законодавством вимог щодо дотримання лімітів забруднення навколишнього природного середовища, а і визначення

взаємозв'язків між тривалістю життя людини і відповідним станом довкілля в певній місцевості» [236].

Крім того, якість захисту довкілля визначається і відповідним рівнем, який забезпечує стандарти благоустрою населених пунктів, які впливають на основи життєдіяльності людини. Важко погодитись із точкою зору ряду науковців, щодо того, термін «навколишнє природне середовище» є невдалим. Довкілля «як об'єкт адміністративно-правового захисту та охорони розуміється як сукупність природних та природно-антропогенних об'єктів, яка впливає на життя та здоров'я людини, при цьому забезпечення його сприятливості має функціональне спрямування діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування» [236].

Поняття «екологічна безпека» розкривається як стан навколишнього природного середовища, при якому здійснюється попередження розвитку несприятливої екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [233].

М. І. Малишко визначає екологічну безпеку «як систему заходів, спрямованих на захист життєво необхідних інтересів людини від несприятливого впливу навколишнього природного середовища, слушно вказуючи при цьому, що екологічна безпека є центральним питанням екології людини, оскільки безпосереднім об'єктом охорони є людина, її економічні інтереси, екофонд» [237].

Також вченими багато уваги приділяється поняттю «охорона». Під «охороною навколишнього середовища» та «охороною природи» розуміють людську працю у сфері охорони довкілля, тому останнім часом частіше використовуються терміни «природоохоронна діяльність» та «екологічна діяльність». Сьогодні природоохоронною є будь-яка діяльність, що спрямована на збереження якості навколишнього середовища із сталою біосферою.

Ця діяльність здійснюється, як правило, у великих масштабах і стосується держави, але і діяльність, яка здійснюється на рівні промислових підприємств туж можна віднести до правоохоронної. Це і зменшення викидів, і раціональне

використання та збереження енергетичних ресурсів та іншого бережливого ставлення людей до природи.

Таким чином, природоохоронна діяльність – це діяльність усіх державних і недержавних суб'єктів, фізичних і юридичних осіб щодо гармонійного поєднання навколишнього середовища та суспільства, розумне використання і відновлення природних ресурсів, попередження потепління та зміни клімату, збереження біологічного різноманіття та якісного безпечного середовища існування людини. «Природоохоронна діяльність держави – це сукупність усіх заходів держави, спрямованих на збереження, відновлення і поліпшення сприятливих природних умов, забезпечення раціонального природокористування та запобігання екологічній небезпеці» [93].

Наступне, що потрібно висвітлити, це поняття «охорони» і «захисту» навколишнього природного середовища. На думку С. Булавіної, Т. Давідової охорона діє як превентивний захід, а захист виникає в результаті порушень. Вирішення питання ефективної охорони і захисту прав залежить від розвитку нормативно-правових актів, що здійснюють регулювання охорони і захисту, здатності науки знайти межі їх нетотожності [237, с. 27].

У 2020 році Міністерство охорони навколишнього природного середовища змінило назву на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. У положенні про Міністерство [239] вказано, що Міністерство є центральним органом формування та реалізації державної політики у аналізованій сфері охорони навколишнього природного середовища.

Екологічна безпека сьогодні опинилася під загрозою, і це сприяло об'єднання міжнародних організацій для спільних зусиль багатьох держав за допомогою розробки міжнародно-правових інструментів забезпечення екологічної безпеки. Останнім часом ми можемо спостерігати прийняття багатьох нових міжнародних актів у сфері екологічної безпеки, проте прогалини у міжнародному праві все ще існують.

Отже, родовий об'єкт адміністративного правопорушення у сфері охорони природи - це певні суспільні відносини у сфері охорони природи, яка є

природнім середовищем функціонування людини. Це поверхня землі, надра, води, повітря, ландшафт, клімат, флора, фауна та природні ресурси, які можуть бути залучені або не залучені в господарський обіг.

Відповідно, видовими об'єктами є:

1. У земельних правопорушеннях – суспільні правовідносини стосовно володіння, користування, розпоряджання землею, раціонального її використання та охорони, земельні правовідносини з приводу належного управління земельними ресурсами «(ст. 53-2 КУпАП – перекручення або приховування даних державного земельного кадастру; ст. 53-5 КУпАП – порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою; ст. 53-6 КУпАП – порушення законодавства про Державний земельний кадастр; ст. 63 КУпАП – незаконне використання земель державного лісового фонду; ст. 141 КУпАП – порушення правил охорони смуги відводу автомобільних шляхів; ст. 142 КУпАП – порушення землекористувачами правил утримання ділянок, прилеглих до автомобільних шляхів)» [260].

І. Федорчак справедливо зазначає, що законодавче розміщення адміністративних правопорушень у сфері охорони земельних відносин в Особливій частині КУпАП не збігається з класифікацією за родовим об'єктом. Так, земельні адміністративні правопорушення розміщені у різних главах Особливої частини КУпАП.

2. У правопорушеннях у галузі використання й охорони надр - гірничі суспільні відносини (ст. 57 КУпАП Порушення вимог щодо охорони надр; ст. 58 КУпАП Порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр; ст. 58-1 КУпАП порушення вимог щодо видобутку корисних копалин).

3. У водних правопорушеннях - суспільні відносини у сфері охорони та забезпечення раціонального використання водних ресурсів (ст. 59 КУпАП Порушення правил охорони водних ресурсів; ст. 59-1 КУпАП Порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення; ст. 60 КУпАП Порушення правил водокористування;

ст. 61 КУпАП Пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації).

4. У правопорушеннях фауни – суспільні відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу У наших публікаціях ми також здійснювали поділ цих правопорушень на дві групи [239].

Перша група правопорушень стосується використання тваринного світу. У ст. 85 КпАП України передбачено відповідальність за порушення певних правил полювання, яке не мало на меті «добування, знищення або поранення тварин, а також транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту в контрольній картці обліку добутої дичини і порушень правил полювання та в дозволі на їх добування» [154].

Ст. 85-1 є підставою для притягнення до адміністративної відповідальності за заборонені знаряддя добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу; ст. 87 - за порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин; ст. 89 – «за жорстоке поводження з тваринами - знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, але не спричинило тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин, ст. 90 – за порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України або які охороняються відповідно до міжнародних договорів України, або які внесені до переліків рідкісних видів тварин і рослин, або які мають особливу наукову, природоохоронну та іншу цінність, або є такими, що перебувають під загрозою зникнення на відповідній території» [154].

Друга група правопорушень стосується незаконного експорту, імпорту, торгівлі та користування об'єктами тваринного світу. Сюди слід віднести ст. 88 «щодо незаконного вивезення з України і ввезення об'єктів тваринного і рослинного світу; ст. 88-1 щодо порушення порядку придбання чи збуту

об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах; ст. 88-2 щодо порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними; а також до цієї групи слід включити статтю з іншого розділу, який передбачає відповідальність за посягання на право власності» [154]. Мова про ст. 50, яка є підставою притягнення до адміністративної відповідальності за самовільну переуступку права користування об'єктами тваринного світу, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на тваринний світ.

5. У правопорушеннях флори – суспільні відносини у галузі охорони та науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення рослинного світу [240, с. 100]. На нашу думку, варто додати суспільні відносини щодо збуту об'єктів рослинного світу (у контексті внесення змін до ст 65 та її наступного вигляду:

«Стаття 65. Незаконна порубка, пошкодження, знищення та збут лісових культур і молодняка».

Незаконна порубка і пошкодження дерев або чагарників; перевезення, зберігання незаконно зрубаних дерев або чагарників та їх збут; «знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідновлення» [241].

6. У правопорушеннях в галузі охорони атмосферного повітря – суспільні відносини щодо норм та нормативів викидів, результатом яких є забруднення «атмосферного повітря (Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78 КУпАП); порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ (ст. 78-1 КУпАП); недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію та експлуатації підприємств і споруд (ст. 79 КУпАП); порушення правил

недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів (ст. 79-2 КУпАП); випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 80 КУпАП); експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 81 КУпАП)» [154].

Найпоширенішим адміністративним правопорушенням є викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без відповідного дозволу уповноваженого органу виконавчої влади або недотримання вимог у дозволі, або інші порушення, пов'язані із порядком здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів (ст. 78 КУпАП). Кваліфікуючими ознаками є перевищення гранично допустимих лімітів впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря або вплив таких факторів на атмосферне повітря за відсутності дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади за обставин, коли необхідність одержання зазначеного дозволу передбачена законодавством.

Стаття 79 КУпАП містить підстави для відповідальності за порушення вимог щодо охорони атмосферного повітря при запуску в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд. Більш суспільно небезпечними є недодержання правил експлуатації та невикористання споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю небезпечних викидів в атмосферу. У 2019 році Кодекс України про адміністративні правопорушення був доповнений новою статтею 79-2 «Порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів». Необхідність запровадження адміністративної відповідальності за ці діяння виникла у зв'язку із виконанням міжнародних зобов'язань, взятих Україною

після набрання чинності для України Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар, а саме в частині поступового скорочення та подальшого припинення споживання цих речовин.

Упевнені, що не варто обтяжувати законодавство створенням нових норм, а поглиблено аналізувати існуючі. Таким чином, стаття 79 КУпАП цілком охоплює протиправні діяння, пов'язані із викидом шкідливих озоноруйнівних речовин та парникових газів.

Також видовими об'єктами у правопорушеннях проти вимог екологічної безпеки у ряді статей є суспільні відносини щодо порядку поводження із небезпечними речовинами, відходами, впровадженням інновацій (ст. 90-1, ст. 91-1, ст. 91-4, ст. 95, 82-1 - 82-7, 83 КУпАП).

У свою чергу, безпосередній об'єкт - ті конкретні суспільні відносини, що віднесені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КУпАП, та яким завдається шкода, що «підпадає під ознаки конкретного складу адміністративного проступку» [242]. Тому виходячи із змісту диспозиції кожної конкретної статті в галузі охорони визначаємо безпосередній об'єкт.

У теорії адміністративного права важливою складовою об'єкта визначають предмет адміністративного правопорушення. У певних випадках, наприклад при незаконній порубці, пошкодженні та знищенні лісових культур і молодняка, предмет прямо передбачений У статті КУпАП, а тому є обов'язковою ознакою. Отже, предмет – це речі матеріального світу, на які посягає правопорушник при вчиненні конкретного правопорушення.

Наступний, не менш важливий елемент, видима сторона адміністративного правопорушення - об'єктивна сторона, яка допомагає встановлювати відмінності між подібними однорідними правопорушеннями. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення у сфері охорони природи є протиправне суспільно-небезпечне діяння екологічного спрямування, внаслідок у результаті таких діянь не є обов'язковим. За наявності екологічної шкоди обов'язково потрібно встановлювати причинний зв'язок.

Питання екологічної шкоди, суспільно-небезпечних наслідків та їх загрози є дискусійним у наукових колах. На нашу думку, під суспільно-небезпечними наслідками варто розуміти негативні видозміни об'єктів охорони природи. Потрібно ще раз підкреслити: більшість адміністративних правопорушення у сфері охорони природи є з формальним складом, де наявність наслідків не є обов'язковою.

М. Ільїна, А. Лопес, для належної оцінки екологічної шкоди та збитків пропонують розробку відповідної методики, яка б узгоджувалася з національним та міжнародним законодавством і ґрунтувалася на практичному досвіді оцінки такої шкоди. «Екосистемний підхід є одним із перспективних у цьому відношенні, оскільки він враховує різноманіття зв'язків між елементами довкілля та, відповідно, дає змогу встановити весь обсяг завданої шкоди. На основі такого підходу може бути оцінена вартість екосистемних послуг ПЗФ, які в результаті збройної агресії перестали надаватися або стали надаватися в меншому обсязі. При цьому для визначення шкоди і збитків мають оцінюватися всі втрачені повністю або частково екосистемні послуги, хоча ключовими (специфічними) для ПЗФ є оздоровлення, рекреація та збереження біорізноманіття» [265, с. 78].

Технічний прогрес на сьогоднішній день дозволяє за допомогою супутників спостерігати за екологією у всьому світі. Так, нещодавно завдяки супутнику Copernicus Sentinel-5P можна спостерігати регіони з підвищеною концентрацією метану з сильних точкових джерел по всьому світу. Супутникові спостереження є потужним інструментом для покращення оцінок потужності викидів, щоб побачити, як вони змінюються з часом, а також можуть допомогти виявити раніше невідомі джерела викидів. Учені з Університету Лестера використали дані, отримані Університетом Бремена, з приладу Tropomi на борту Sentinel-5P, щоб спостерігати концентрації метану, пов'язані з ключовими регіонами видобутку по всій Польщі, і продемонструвати, чи може супутник фіксувати викиди вугілля [243].

Такі факультативні ознаки, як місце, час, спосіб вчинення правопорушення, в переважній більшості, не мають значення для кваліфікації. Проте їх наявність є обов'язковою в певних складах адміністративних правопорушень в сфері охорони природи.

Тривалий час є дискусійним питання стосовно визначення суб'єкта вчинення адміністративних правопорушень у сфері охорони природи, у вітчизняному законодавстві не має узагальненого визначення суб'єкта адміністративного правопорушення. Проте КУпАП містить норму, яка визначає суб'єктом вчинення адміністративного правопорушення осудну особу, яка на момент його вчинення досягла шістнадцятирічного віку. Категорія «особа», на наш погляд, включає поняття «фізична та юридична особа». Проте у адміністративному законодавстві чітко встановлено, що суб'єктом правопорушення є фізична осудна особа шістнадцятирічного віку (ст. 12, ст. 20 КУпАП).

Чимало вже було сказано про адміністративну відповідальність юридичних осіб, оскільки саме підприємства, установи, організації, оскільки їх діяльність створює найбільшу суспільну небезпеку в сфері охорони природи. Так, здійснюються викиди забруднюючих речовин у атмосферу, спостерігається неправомірне поводження з відходами, та інше, від чого страждає стан довкілля в нашій державі. Однією з причин забруднення навколишнього природного середовища є намагання зекономити на очисних спорудах, або не витратити кошти на правомірну утилізацію відходів та інших небезпечних речовин.

В наукових колах існують протиріччя щодо адміністративної відповідальності юридичних осіб. Є чимало прибічників обох позицій.

Фролов О. С., Васильєв І. В. наполегливо відстоюють точку зору, що абстрактний концепт «суб'єкт адміністративного правопорушення», крім того, що це фізична осудна особа шістнадцятирічного віку, має базисний або спеціальний статус відповідний вчиненому проступкові. За обсягом концепт «суб'єкт адміністративного правопорушення», має видозмінюючі знаки, що

охоплюють усю сукупність адміністративних правопорушень, зазначених в Особливій частині кодексу України про адміністративні правопорушення [244, с. 107].

Ми схиляємось до того, що юридичні особи є суб'єктами адміністративної відповідальності, оскільки застосування адміністративно-господарських санкцій є різновидом адміністративної відповідальності, про це красномовно говорить Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції». Застарілі підходи адміністративного законодавства слід переглянути і в контекстів суб'єктивної сторони, а саме вини. Оскільки саме тут виникає багато спорів з приводу того, чи охорони природи є суб'єктивна сторона правопорушення, яка характеризується наявністю вини, мотиву та мети. У нашій публікації ми добре розкрили суть цього елемента на прикладі незаконної порубки, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка.

Суб'єктивна сторона незаконної порубки, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка представлена у формі вини, а саме - умислу або необережності, також додатково встановлюються мотиви і цілі проступку. Згідно зі ст. 10 КпАП, «адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала їх настання» [154]; ст. 11 КпАП визначає вчинення його «з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити» [154].

Отже, правопорушник може діяти умисно, тобто усвідомлювати протиправність дій, порушення певних правил та порядку охорони природи, довкілля; або необережно - усвідомлювати ризик небезпечної поведінки та наслідків такої поведінки для природи та довкілля. Особа буде нести відповідальність за обов'язок передбачати настання негативних наслідків та

недопущення таких наслідків. Також має місце необережна форма вини. Особа правопорушника усвідомлює характер своїх діянь, але не передбачає настання суспільно-небезпечних наслідків. Правопорушник вважає, наслідки які настануть, точно не є кримінальним правопорушенням і не потягнуть за собою кримінальної відповідальності [245, с. 188].

Зазначені проблеми вкотре підкреслюють недосконалість конкретного механізму притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення вищевказаних правопорушень у сфері охорони природи. Недооцінка суспільної безпеки цих правопорушень та поверхове врахування європейських вимог по визначенню розмірів заподіяної шкоди та відшкодування завданих збитків, а також компенсацій на відновлення попереднього стану природного навколишнього середовища є сигналом активізації роботи в цій галузі. Таке відношення до екології є загрозою для прийдешніх поколінь, чого держава не повинна допустити [246, с. 26].

Для повноцінного здійснення дисертаційного дослідження та розуміння глибини проблеми є важливою характеристика загального стану охорони природи у Тернопільській області. За результатами здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державної екологічної інспекції у Тернопільській області за січень-грудень 2021 р. складено 1653 адміністративні протоколи у сфері охорони природи та 1423 особи притягнуто до адміністративної відповідальності. На першому місці, адміністративні правопорушення, пов'язані з поводженням з відходами та хімічними речовинами (475 протоколів, 393 особи притягнені до адміністративної відповідальності, сума штрафів – 234, 439 гривень). На другому місці за кількістю правопорушень – рослинний світ (348 протоколів, 335 осіб, сума штрафів - 95,513). Далі рибне господарство – 270 протоколів, 285 осіб, сума штрафів 19, 353 грн., потім, відповідно, тваринний світ – 112 протоколів, 112 осіб – 25,196 грн., охорона атмосферного повітря – 84 протоколи, 75 осіб, 23,143 гривень складає сума штрафів; земельні ресурси – 70

протоколів, 38 осіб, 28,611 грн., водні ресурси – 53 протоколи, 21 особа, 10, 205 гривень; природозаповідний фонд – 43 протоколи, 16 осіб, 0, 255 гривень; надрокористування – 16 протоколів, 11 осіб, 10,205 гривень (Додаток Б).

Що стосується судової практики, то вона є відносно небагатою. Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» здійснила спробу узагальнення наявних судових справ для полегшення здійснення аналізу ситуації у сфері охорони природи [268, с. 126].

Доцільно проаналізувати склад адміністративного екологічного правопорушення на конкретному прикладі. Так, розберемо Рішення Тернопільського міськрайонного суду у Тернопільській області по справі №607/4375/20 від 18 травня 2020 року. Особа позивалася до Державної екологічної інспекції в Тернопільській області щодо скасування постанови про накладення адміністративного стягнення. У мотивувальній частині можна проаналізувати фабулу та визначити склад адміністративного правопорушення. Кваліфікацію екологічного адміністративного правопорушення було здійснено ст. 153 КУпАП.

Встановлено, що 02 липня 2019 року позивач знищив газон площею 8 метрів квадратних шляхом розміщення будівельних матеріалів на прибудинковій території (у дворі) житлового будинку, чим порушив п. 3 Порядку видалення дерев, кущів, газонів і квітників у населених пунктах. Правопорушник висипав і зберігав щебінь. Особу визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 153 КУпАП, та накладено на нього адміністративне стягнення у вигляді мінімального штрафу в розмірі 170 гривень. Отже, об'єкт – навколишнє природне середовище, безпосередній об'єкт - дерева, кущі, газони і квітники у населених пунктах. Суб'єктом є визначена особа. Суб'єктивною стороною є злочинна необережність. Розмір штрафу, як бачимо, не виглядає переконливо, щоб у подальшому не вчиняти подібних правопорушень.

Нижче наведемо обставини справи № 500/1515/22, що містяться у Рішенні Тернопільського окружного адміністративного суду від 14 квітня 2022

року. Державна екологічна інспекція у Тернопільській області звернулася до Тернопільського окружного адміністративного суду з позовом до приватного підприємства «Бучач Надра», в якому просила застосувати захід реагування у сфері державного нагляду (контролю) до Приватного підприємства «Бучач Надра» у вигляді тимчасової заборони (зупинення) діяльності Приватного підприємства до моменту отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел викидів (установок по виробництву бітумних емульсій).

Вказане підприємство здійснювало свою діяльність без дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, що є порушенням Закону України «Про охорону атмосферного повітря».

Державному інспектору з охорони навколишнього природного середовища., поручено провести перевірку Приватного підприємства «Бучач-Надра».

За наслідками проведеного заходу державного нагляду (контролю) було встановлено ряд порушень.

За наслідками проведеного позапланового заходу державного нагляду (контролю) проведеного за участі керівника суб'єкта господарювання - А. Я. Попик - встановлено факт не повного виконання Приватним підприємством умов припису, а саме: не отримано дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (установки по виробництву бітумних емульсій).

У відповідності до вимог ч. 3 ст. 11 Закону України «Про основні заходи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», директора суб'єкта господарювання притягнуто до адміністративної відповідальності, визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 188-5 КУпАП, проте справу про адміністративне правопорушення, яке вчинив керівник закрито у зв'язку, з закінченням на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених ст. 38 КУпАП).

Згідно з Законом України № 877-V від 05.04.2007 р., державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності здійснюється органами державного нагляду (контролю) на підставі законів та інших нормативно-правових актів. Основними принципами цього нагляду є законність, систематичність, об'єктивність, всебічність, відкритість та доступність для громадськості.

Органи державного нагляду (контролю) мають встановлені законом повноваження та здійснюють їх у визначеному порядку. Посадові особи цих органів мають права проводити перевірки, здійснювати перегляд документації, вимагати інформацію від суб'єктів господарювання та інших осіб.

Суб'єкти господарювання, у свою чергу, зобов'язані співпрацювати з органами державного нагляду (контролю), надавати всю необхідну інформацію та документи для проведення перевірок. Вони також несуть відповідальність за порушення вимог законодавства, включаючи випуск забруднюючих речовин без відповідного дозволу.

За результатами наступного заходу державний інспектор встановив невиконання відповідачем у повному обсязі припису щодо призупинення діяльності, суд дійшов висновку про наявність підстав для застосування заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю) щодо відповідача у вигляді тимчасової заборони (зупинення) діяльності підприємства до моменту отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел викидів (установок по виробництву бітумних емульсій).

Суд вказує на те, що відповідно до тлумачення статті 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища покладається на осіб, винних у невиконанні вимог органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, а також у вчиненні опору їх представникам.

Таким чином, особи, які ухиляються від виконання вимог контролюючих органів або ставляться проти їх діяльності, несуть відповідальність за порушення законодавства в цій сфері. В результаті судом було прийнято

рішення застосувати до Приватного підприємства «Бучач-Надра» захід реагування у сфері державного нагляду (контролю) у вигляді тимчасової заборони (зупинення) діяльності підприємства до моменту отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел викидів (установок по виробництву бітумних емульсій).

Отже, як ми вже зазначали раніше, екологічних правопорушень буде значно менше, коли вчиняти їх стане економічно не вигідно.

3.3. Інші види юридичної відповідальності у сфері охорони природи

Сьогодні ми можемо спостерігати як збільшується об'єм традиційних методів охорони природи та реалізації екологічної функції держави. Система охорони природи включає важливий елемент, інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. На нашу думку, цей інститут може функціонувати більш ефективно поряд із засобами економічного стимулювання, фінансування охорони природи, запровадження екологічних податків, адміністративного управління та реагування у забезпеченні охорони довкілля.

В. Костицький справедливо вказує, що «основою реалізації екологічної функції держави є економіко-правовий механізм охорони природи, який направлений на створення системи екологічного права; формування ефективної системи управління екологічним розвитком; побудову соціально та екологічно орієнтованої економіки; формування екологічної свідомості людей, що забезпечує перехід суспільства на шлях сталого розвитку» [248, с.78].

Вважаємо доцільним додати ще одну складову до екологічної функції держави, таку, як діяльність по застосуванню санкцій до порушників екологічного законодавства. У свою чергу, екологічна відповідальність –це юридична відповідальність за порушення у сфері охорони атмосферного повітря, землі, води, надрокористування, поводження з відходами тощо. А регулює усі правові відносини у природоохоронній сфері та у сферах

раціонального використання природних ресурсів та безпеки екології. Такі правові відносини мають стійкий зв'язок з охороною довкілля у цілому, де ключову роль відіграє охорона та використання природних ресурсів та охорона життя і здоров'я людини від негативного впливу людської діяльності, як раз таки, екологічне право [248; 249].

Суть юридичної відповідальності полягає в перевихованні правопорушників, застосуванні покарання та поновленні порушених прав. У порівнянні з іншими видами соціальної відповідальності, юридична відповідальність встановлюється лише нормативно-правовими актами, які приймаються компетентними державними органами.

При здійсненні кримінального або адміністративного правопорушення, відповідальність настає у разі встановлення всіх елементів складу правопорушення [250]. Перелік можливих видів порушень законодавства про охорону навколишнього природного середовища, за які встановлено юридичну (в тому числі адміністративну) відповідальність, визначено у ст. 68 Закону [233].

Юридична відповідальність за правопорушення, що виявляли у сфері охорони природи, здійснювалася на нормах Адміністративного кодексу УСРР 1927 р., Кодексу Української РСР про адміністративні порушення 1984 р., до якого входили нормативно-правові акти «з охорони земель, надр, водних ресурсів, лісів, рослин, риб, полювання, атмосферного повітря, пам'яток історії та культури. Крім того, сюди слід включити Укази Президії Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР, постанови Рад Народних Комісарів, Рад Міністрів, окремих комісаріатів, міністерств та відомств» [272, с. 126]. У вище вказаному законодавстві відображалися санкції екологічні правопорушення. Кількість об'єктів правової охорони поступово збільшувалася, поступово розширюючи діюче законодавство. Так, в Адміністративному кодексі УРСР 1927 р. спочатку існували такі екологічні правопорушення як рибальство та незаконні вирубки у лісах.

У законодавстві закріплено види дисциплінарної, кримінальної, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності.

Розвиток юридичної відповідальності проходив кілька етапів. Як зазначає А. Бойчук, «поняття юридичної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері почало формуватися у 50–60 рр. минулого століття» [251, с. 127]. Було пройдено етапи розвитку від зародження, становлення і стабілізація до своєрідної дестабілізації, яка характеризувалася різким зменшенням активності нормотворчої діяльності та погіршенням рівня ефективності виконання норм юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері в умовах політичної, соціальної та ідеологічної кризи радянської системи.

Адміністративній відповідальності як важливій складовій нашого дисертаційного дослідження, присвячено попередній розділ. Пропонуємо розглянути інші види юридичної відповідальності в галузі охорони природи за ступенем суворості відповідальності.

Отже, першою пропонуємо розглянути дисциплінарну відповідальність за порушення норм екологічного законодавства. Цей вид юридичної відповідальності змушує осіб здійснювати свої обов'язки відповідно до норм та правил екологічного законодавства, що у випадку їх порушення може призвести до негативних наслідків у вигляді покарання, яке визначається Кодексом законів України про працю чи спеціальними Законами [252, с. 182]. Зазначена відповідальність має місце при неналежному виконанні посадовими особами своїх службових обов'язків у сфері охорони природи.

Як зазначає Н. Кохан, «дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення полягає в застосуванні роботодавцем до винного працівника дисциплінарного стягнення за невиконання або неналежне виконання покладених на нього трудовим договором обов'язків, пов'язаних з природокористуванням і охороною природи» [253]. На нашу думку, мова йде не лише про обов'язки, зазначені у трудовому договорі, але і певні інструкції, накази, закони та інші нормативно-правові акти.

Такі порушення не повинні містити ознак складу адміністративного або кримінального правопорушення, чіткий перелік дисциплінарних проступків у галузі охорони природи відсутній. Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення має місце в результаті вчинення дії або бездіяльності, незалежно від настання екологічних наслідків. У вітчизняному законодавстві відсутнє поняття дисциплінарного проступку, проте узагальнюючи позиції українських вчених зазначимо, що під дисциплінарним проступком розуміють як протиправне винне невиконання або неналежне виконання працівником обов'язків, які містяться у контракті або трудовому договорі, чи іншому законодавстві, шляхом певного діяння, в результаті вчинення якого до винної особи застосовуються дисциплінарні стягнення [254, с.76].

Суб'єктами дисциплінарної відповідальності є фізичні особи, які працюють у певних підприємствах, установах та організаціях, при чому це можуть бути як звичайні працівники, так і посадові особи. У свою чергу, іншою стороною правовідносин з приводу накладання дисциплінарної відповідальності є представник адміністрації або роботодавець. Дисциплінарні стягнення, такі як догана і звільнення з роботи, застосовується на підставі пояснення винної у вчиненні дисциплінарного проступку особи. Також такі особи, за поданнями керівників, можуть повністю або частково позбавлятися премій, окрім того, поширеним видом дисциплінарного стягнення є зауваження.

Цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони природи спрямована в основному на відшкодування шкоди та відновлення природних ресурсів та регулюється Цивільним кодексом України. Відшкодування шкоди і стягнення неустойки є основною метою вказаної відповідальності.

Окремо варто зупинитися на понятті екологічної шкоди. Вважаємо, що шкода від екологічного правопорушення може мати економічний та екологічний характер. Мова йде про те, що, наприклад, землі, лісу, водним

об'єктам може бути завдано економічної шкоди, тобто у результаті правопорушення відбувається втрата якості землі, знищення лісу, забруднення водного об'єкту. Таку шкоду можна обчислити, але якщо мова йде про екологічну шкоду як таку, то в такому разі страждає якість саме довкілля. Наслідками завдання такої шкоди можуть бути знищення або порушення екосистем та втрата якості довкілля. Небезпека цієї шкоди в тому, що відновлення попереднього стану практично неможливе в повному обсязі [255].

Також доречно згадати про таксову відповідальність за екологічні правопорушення як різновид майнової відповідальності.

Наприклад, такий вид широко застосовується при порушеннях лісового законодавства. Крім того, застосування одного виду відповідальності, не виключає застосування іншого. Так, цивільно-правова відповідальність зобов'язує особу відшкодувати шкоду, яка заподіяна нею лісу у зв'язку із порушенням лісового законодавства у визначених розмірах та порядку. Широко застосовується обчислення шкоди таксового та витратного методів, які є об'єктом регулювання лісового законодавства, оскільки об'єкти навколишнього природного середовища не мають товарної вартості. До таких об'єктів не можливо застосувати ринкову оцінку вартості [256]. Такса – умовна одиниця обчислення шкоди, заподіяної природним об'єктам [257].

Звертаємо увагу, що такси потребують регулярного перегляду з урахуванням сучасної екологічної ситуації, оскільки є умовними і не покривають шкоди, яка завдається екологічним правопорушенням. Відшкодування збитків у сфері охорони природи є обов'язковим або добровільним незалежно від застосування інших видів юридичної відповідальності. Наслідки екологічних правопорушень можуть компенсуватися засобами усунення порушником наслідків протиправних винних діянь за власний рахунок, або відшкодування завданих збитків згідно встановленої методики. Суть цих методик полягає в тому, що мають бути враховані неотримані прибутки, витрати на відновлення природних ресурсів та

покращання довкілля. Такі таксові методики запроваджені не для всіх об'єктів охорони природи.

Відсутність встановлених державою плат для обчислення заподіяної екологічної шкоди не перешкоджає визначенню розміру завданих правопорушенням збитків. В таких випадках використовуються загальновизнані способи обчислення шкоди з метою повного відшкодування. Крім того, обов'язковим при характеристиці об'єктивної сторони екопорушення є встановлення причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи правопорушника та негативними наслідками, які мали місце.

На нашу думку, цивільна та адміністративна відповідальність мають схожі ознаки, оскільки мають подібну структуру, елементи складів порушень, схожі ознаки суб'єкта правопорушення, тощо, але більшість ознак суттєво відрізняються за характером діяння, наявності суспільно небезпечних наслідків, об'єктах посягання, меті, ставленні до вчиненого.

Відповідно до ст. 1172 Цивільного кодексу України, юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, яку було завдано їхнім працівником під час виконання ним обов'язків згідно трудового договору, натомість ст. 1191 кодексу встановлює що «особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом» [258]. Ст. 136 Кодексу законів про працю України зобов'язує роботодавця звернутися до суду для відшкодування шкоди, яку було завдано підприємству понад середньомісячну заробітну плату працівника.

Таким чином, майнова відповідальність працівника настає після відшкодування екологічної шкоди підприємством. Ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає порядок застосування цивільної відповідальності за екологічні правопорушення, згідно з яким екологічна шкода підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без зниження розміру стягнення та абсолютно не залежить від збору за

забруднення навколишнього природного середовища та погіршення або неякісне відновлення природних ресурсів.

У ст. 68 Закону наголошено на недопустимості звільнення винних від компенсації шкоди, яку було заподіяно забрудненням довкілля та погіршенням якості природних ресурсів [233].

Проте, на практиці, це виглядає дещо інакше. Наприклад, І. Бригадир вказує на високу екологічну небезпеку в діяльності автомобільного транспорту та відсутність застосування цивільно-правової відповідальності. Забруднення атмосферного повітря відбувається шляхом потрапляння до атмосфери забруднюючих речовин з відпрацьованих газів двигуна. За відсутності порушень екологічних нормативів та сплати відповідного збору за забруднення довкілля, неправомірний вплив на навколишнє природне середовище як підстава для цивільно-правової відповідальності відсутній.

У випадках, коли нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах двигуна перебільшуються, таку шкоду довкіллю необхідно компенсувати. Проте механізм такої компенсації відсутній. Вище згадані методики розрахунку збору за забруднення довкілля розроблені тільки для юридичних осіб, суб'єктів господарювання.

Зазначимо, що практично неможливо визначити обсяг компенсації від забруднення автомобіля однієї фізичної особи. У випадку із забрудненням атмосфери суб'єктами господарювання можна визначити обсяг такого забруднення, відповідно має місце застосування цивільно-правової відповідальності за перевищення вмісту забруднюючих речовин.

Для досягнення максимальної ефективності механізму відшкодування шкоди, необхідним є розробити відповідну методику, яка б розповсюджувалась на всіх власників транспортних засобів [259, с. 312]. І. Бригадир пропонує цікаву ідею. Так як власників транспортних засобів важко змусити вести контроль спожитого палива, тому варто використовувати показники спідометру та технічні характеристики автомобіля (розхід палива на 100 км, який заявлений заводом-виробником), і таким чином визначити обсяг спожитого

палива, числове значення якого можна використати для розрахунку шкідливих викидів в атмосферу. При перевищенні нормативів вмісту шкідливих речовин у відпрацьованих газах двигуна, можна також визначити обсяг відповідальності.

У свою чергу, зазначимо, що в Україні існує ще одна проблема, пов'язана із забрудненням атмосферного повітря транспортними засобами. Сьогодні автомобільний ринок в Україні заповнений вживаними автомобілями. Автоділки ввозять транспортні засоби для подальшого продажу та корегують показники одометра в автомобілях, тобто зменшують пробіг. В Україні таке діяння досі не є протиправним [260].

Проте, «у країнах-членах Європейського Союзу запроваджено кримінальну відповідальність за зміну показників одометрів транспортних засобів, і є одним із важливих елементів імплементації положень Директиви 2014/45/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 квітня 2014 року щодо періодичних технічних оглядів транспортних засобів та їх причепів та скасування Директиви 2009/40/ЄС» [261].

Здійснено спроби запровадження адміністративної відповідальності за внесення змін (скручування) одометра, які мали місце у проекті закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про дорожній рух» щодо запобігання шахрайських дій з показниками одометрів транспортних засобів [262]. Законопроектом передбачена адміністративна відповідальність за умисне зменшення пробігу. Тут питання не тільки в запобіганні шахрайським діям і завданню матеріальної шкоди, але і забруднення такими автомобілями навколишнього природного середовища. Адже новий власник, не знаючи реального пробігу, не може адекватно обслуговувати свій транспортний засіб на предмет викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Ряд вчених також розглядають фінансово-правову відповідальність. В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України об'єктам тваринного та рослинного світу постійно завдається непоправна шкода. «Під час розроблення та встановлення гранично допустимих концентрацій

забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимого вмісту забруднюючих речовин у кормах, гранично допустимих рівнів акустичного, електромагнітного, радіаційного та інших шкідливих фізичних і біологічних факторів, гранично допустимих викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин тощо повинні враховуватися вимоги щодо охорони тваринного світу та середовища існування тварин. Під фінансовою відповідальністю розуміють штрафи за екологічні правопорушення, передбачені Податковим кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законом України «Про тваринний світ» та іншими законодавчими актами» [103].

Кримінальна відповідальність у сфері охорони природи є найсуворішим видом юридичної відповідальності. У розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти довкілля» міститься більше двадцяти кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за екологічні правопорушення. Ці правопорушення розслідують слідчі і дізнавачі Національної поліції України, а також вживають заходів щодо протидії, попередження та запобігання екологічним кримінальним правопорушенням. Характерним для кримінальних правопорушень проти довкілля є висока латентність, тому важко адекватно реагувати та повноцінно здійснювати діяльність щодо попередження екологічної злочинності, не знаючи детально її структури та розвитку. Екологічні кримінальні правопорушення мають підвищений рівень суспільної небезпеки, оскільки наслідки цих правопорушень несуть не тільки економічну, але й екологічну шкоду і негативний вплив здоров'я населення та можливий генетичний вплив на наступні покоління.

Категорія «екологічні кримінальні правопорушення», на нашу думку, розглядаються як вид екологічних правопорушень у загальній системі правопорушень у сфері охорони природи, за який передбачено кримінальну відповідальність.

Цивільні та адміністративні покарання широко використовуються органами екологічного регулювання в Австралії, Німеччині, США та інших країнах. Найбільш очевидними прикладами є відкликання та призупинення дії ліцензій. Це потенційно дуже потужні санкції. Велика корпорація може розглядати скромні штрафи як трохи більше, ніж операційні витрати. Вони можуть бути незначними порівняно з річним оборотом. Втрата ліцензії, однак, може перешкодити компанії здійснювати свою діяльність. Керівники вищої ланки навряд чи ставитимуться до перспективи недієздатності компанії спокійно. Природоохоронне агентство має широкі повноваження. Агентству набагато легше (і дешевше) призупинити або відкликати ліцензії, ніж переслідувати фізичних та юридичних осіб. Незважаючи на свої переваги, цивільні та адміністративні санкції дуже рідко застосовуються в Україні, а отже, немає необхідності встановлювати провину поза розумним сумнівом у кримінальному суді.

Важливим є те, що широко використовується категорія «екологічні злочини», проте у зв'язку зі здійсненням правової реформи у 2019 році у Кримінальному кодексі України відбулися суттєві зміни. Було змінено назву розділу із «Злочини проти довкілля» на «Кримінальні правопорушення проти довкілля». Це продиктовано тим, що, введено загальну категорію «кримінальні правопорушення», а кримінальні правопорушення, відповідно, поділяються на кримінальні проступки та злочини. Відмінність у ступені суспільної небезпеки та виді покарання, санкції за вчинення кримінальних проступків не пов'язані із позбавленням волі.

Цікаво, що в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [233], у ст. 70 міститься поняття «злочини» у контексті адміністративної та кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення і злочини. Вважаємо необхідним внести зміни до зазначеного закону і виключити поняття злочин із вказаної статті. Таким чином, стаття буде мати наступний вигляд:

«Стаття 70. Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення».

Визначення складу екологічних правопорушень, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

Ми обґрунтовуємо це тим, що цілком достатньо вживати поняття «правопорушення» у цьому контексті, оскільки злочини і є різновидом кримінальних правопорушень.

Для запобігання плутанини та визначення чіткості категоріального апарату правопорушень у сфері охорони природи, вважаємо необхідним внести ще одну зміну: назву відповідного розділу Особливої частини Кримінального кодексу замінити на «Кримінальні правопорушення у сфері охорони природи».

Відповідно до Кримінального кодексу України існує така класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля:

«1) Кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238, 253 КК України);

2) Кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок використання землі та її надр (статті 239, 240, 254 КК України);

3) Кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок використання водних ресурсів та атмосферного повітря (статті 240, 241, 242, 243, 244 КК України);

4) Кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок використання рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252 КК України)»[263].

У рамках кримінальної системи Кримінальні правопорушення проти довкілля поділяються на чотири категорії: кримінальні проступки; злочини невеликої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

І. І. Митрофанов зазначає, що у Кримінальному кодексі України є ряд кримінальних правопорушень, які не є екологічними, але суспільно - небезпечні

наслідки в результатів їх вчинення заподіюють шкоду довкіллю. Так, зі ст. 113 КК України «Диверсія», ст. 258 КК України «Терористичний акт», ст. 441 КК України «Екоцид» і ст. 439 КК України «Застосування зброї масового знищення», видно правопорушення, що здатні впливати на стан навколишнього природного середовища та можуть завдати значної екологічної шкоди. Іншими словами, своєрідним підвидом екологічних правопорушень або «непрямими» екологічними правопорушеннями є суміжні склади екологічних правопорушень. Це, наприклад, такі правопорушення, які мають на меті заподіяння шкоди власності, а екологічна шкода є побічною або другорядною.

Іншу групу кримінальних правопорушень можна назвати екологічно-господарськими. Це «ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», ст. 265-1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію», ст. 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 267-1 КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини», ст. 269 КК України «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин», ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки», ст. 273 КК України «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах», ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», ст. 292 КК України «Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів», ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами» [264, с. 62]. Окремо звертаємо увагу, що в Україні відображено положення міжнародного права про

міжнародні злочини, зокрема передбачено, як було зазначено вище, норму про відповідальність за екоцид.

Так, у розділі XX «Кримінальні злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного права» міститься стаття 441 «Екоцид» (категорія – особливо тяжкий злочин).

Обтяжуючими ознаками екологічних злочинів можуть бути:

1) спричинення загибелі людей, їх масового захворювання або інших тяжких наслідків

2) створення небезпеки життю та здоров'ю людей,

3) створення небезпеки для навколишнього середовища.

Під тяжкими наслідками слід розуміти:

1) загибель або масове захворювання людей (загинуло не менше 1 особи), значне погіршення екологічної обстановки в окремому регіоні чи місцевості, вимирання, масова загибель або тяжке захворювання тваринного світу;

2) неможливість відновлення впродовж тривалого часу певних природних об'єктів або використання природних ресурсів у певному регіоні;

3) генетична трансформація окремих природних об'єктів;

4) заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо.

Небезпека для довкілля – це загроза настання таких наслідків, як:

1) загибель тварин (диких, домашніх), лісових насаджень;

2) деградація земель;

3) зменшення площі земель, що впливає на забезпеченість населення сільськогосподарською продукцією;

4) зміна клімату та інші зміни біологічного, хімічного та фізичного складу ґрунту; забруднення водних об'єктів і втрата водних біоресурсів внаслідок скидання шкідливих речовин, відходів чи інших матеріалів, занесення в ґрунт тощо.

Слід зазначити, що для кожного складу кримінального правопорушення, встановленого КК України, є характерні кваліфікуючі ознаки. Наприклад,

кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення як незаконне полювання (ч. 2 ст. 248 КК України) його вчинення:

- 1) службова особа з використанням свого службового становища;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) спосіб масового знищення тварин, птахів або інших видів тваринного світу;
- 4) з використанням транспортних засобів;
- 5) особа, раніше судима за цей злочин.

Зокрема, до методів масового знищення звірів, птахів та інших видів дикої природи слід віднести такі прийоми полювання, які мають загальнонебезпечний або знищувальний характер і можуть спричинити загибель багатьох тварин: застосування автоматичної зброї, газу, вибухівки, електроприладів, обладнання та інше.

Кваліфікуючими ознаками незаконного промислу риби, тварин або іншого водного добувного промислу (ч. 2 ст. 249 КК України) є вчинення злочину шляхом масового знищення риби, тварин або інших видів тваринного світу, а також особа, попередньо засуджений за цей злочин. Таким чином, до способів масового знищення риби, тварин чи інших видів тваринного світу відносяться способи промислу, які можуть спричинити втрату значної кількості водних біоресурсів: використання вибухових і отруйних речовин, електроенергії, будівництво дамб, дамб, спуск води з рибальства, тралення при вилові неводів і тралів із суден, перекриття будь-якими засобами чи знаряддями понад 2/3 ширини русла річки чи протоки тощо. Слід зазначити, що зазначені наслідки мають бути зумовлені порушенням природоохоронного законодавства.

Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля є дещо схожою із адміністративними правопорушеннями у сфері охорони природи. Родовим об'єктом екологічних кримінальних правопорушень є екологічні, природно-ресурсові та антропологічні відносини, які охороняються кримінальним законом і включають санітарну охорону, поліпшення

навколишнього середовища, раціональне використання і відновлення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану навколишнього середовища. Тобто екологічні кримінальні правопорушення посягають на два родових об'єкти: довкілля як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів та екологічну безпеку як певний оптимальний стан довкілля, що забезпечує йому та людині сприятливі (нормальні) умови для життя і розвитку. При цьому під об'єктами природного і соціального характеру слід розуміти об'єкти, створені або видозмінені людиною, але які зберігають екологічні зв'язки з біосферою.

Об'єктивна сторона екологічних кримінальних правопорушень включає такі основні ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), що виявляється у знищенні, пошкодженні, забрудненні, вилученні об'єктів природи або іншому порушенні порядку їх використання, тобто в порушенні природоохоронного характеру, законодавства; 2) негативні наслідки такого діяння, що виявляються у заподіянні шкоди довкіллю або реальній загрозі її заподіяння; 3) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою винного та негативними наслідками, що настали.

Наприклад, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 242 Кримінального кодексу України «Порушення правил охорони вод», включає три ознаки:

1) діяння - порушення правил охорони вод. При цьому порушення водоохоронних правил може бути вчинене шляхом дії чи бездіяльності та виражатися в невиконанні водокористувачами обов'язків щодо забезпечення дотримання належного санітарного стану на території, де розташовані його об'єкти, та перешкоджання видаленню дощів, стічні води, продукти ерозії ґрунтів, сировина та відходи виробництва; скидання у водойми, на поверхню льоду та водозабору, а також у каналізаційні мережі осадів, інших твердих технологічних і побутових відходів тощо;

2) наслідки у вигляді забруднення поверхневих або підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питної, лікувальної води або зміни їх

природних властивостей або виснаження водних джерел, що створило загрозу життю, здоров'ю людей або довкіллю;

3) причинний зв'язок діяння з наслідками, зокрема у вигляді забруднення води, зміни природних властивостей води, виснаження джерел води. Для визначення закінченого кримінального правопорушення необхідно, щоб такі шкідливі наслідки становили загрозу життю, здоров'ю або довкіллю. Порухення правил охорони вод, що не спричинило зазначених наслідків, тягне за собою адміністративну відповідальність згідно з положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення.

При цьому наслідки екологічних кримінальних правопорушень як «забруднення довкілля» — це всі можливі або реальні наслідки у вигляді шкоди довкіллю, які можна зафіксувати за допомогою відомих систем вимірювання, або з достатнім ступенем вірогідності довести їх виникнення.

Отже, не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке може мати ознаки будь-якого протиправного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, але в результаті своєї малозначності не становить суспільної небезпеки, і, апріорі, не завдає і не може завдати істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі (ст. 11 КК України).

Суб'єктом екологічних кримінальних правопорушень є фізична осудна особа, яка вчинила таке порушення у віці, з якого настає кримінальна відповідальність. Такий вік для осіб, які причетні до всіх екологічних кримінальних правопорушень, настає з 16 років. Суб'єктами екологічного кримінального правопорушення «є громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

Якщо до кримінальної відповідальності за екологічні злочини притягуються посадові особи, які вчинили їх використовуючи своє службове становище, дії таких осіб кваліфікуються за відповідними статтями Кримінального кодексу України, якими передбачено відповідальність за посадові кримінальні правопорушення» [263].

У сучасних умовах під впливом англо-американської та німецької доктрин кримінального права ідея кримінальної відповідальності юридичних осіб має багатьох прихильників у країнах світу і знаходить своє відображення в національному законодавстві різних держав. У вітчизняній теорії кримінального права існувала однозначна думка, що фізична особа, яка вчинила такі діяння, несе відповідальність за злочинні діяння, які були скоєні під час діяльності юридичної особи. Це може бути як керівник безпосередньо, так і його заступник або керівник відповідного підрозділу чи виробництва, який за допомогою здійснення окремих повноважень юридичної особи безпосередньо вчинив злочин. В юридичній літературі встановлення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб пов'язують з англійським правом. І ця система права, як відомо, є предметом судового прецеденту.

Родовим об'єктом при кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля слід визнавати такий стан довкілля та його окремих компонентів, який не створює загрози життю та здоров'ю людей, забезпечує раціональне використання та відтворення природних ресурсів, дотримується належного екологічного стану, біосфери.

Кримінальні та інші правопорушення проти довкілля зачіпають насамперед конституційне право громадян на безпечне довкілля, а також охорону, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, екологічну безпеку, запобігання та ліквідацію негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на довкілля, генетичний фонд, тваринного світу, ландшафти та інші природні комплекси, унікальні території, а також природні об'єкти, що відносяться до історико-культурної спадщини.

Об'єктами кримінальних правопорушень проти довкілля можуть бути, зокрема: земля, поверхневий шар землі (ст. 239, 239-1, 239-2, 254 КК); надра, у тому числі корисні копалини загальнодержавного значення (ст. 240 КК); атмосферного повітря (ст. 241 КК); водні об'єкти (ст. 242 КУпАП); окремі об'єкти рослинного світу (ст. 245 КК); дерев і кущів (ст. 246 КК); рослини та плоди рослин (ст. 247 КК); диких звірів і птахів (ст. 248 КК); водні живі

ресурси (ст. 249 КК); рибу та диких водних тварин (ст. 250 КК); продукти тваринного походження, сировину та корми для тварин (ст. 251 КК).

Від кримінальних правопорушень проти власності необхідно відрізнити злочинні посягання на довкілля. Зокрема, предметом таких кримінальних правопорушень проти власності, як викрадення, вимагання, розтрата, розтрата, розтрата чи зловживання службовим становищем, не можуть бути природні ресурси в їх природному стані – блага, які хоч і мають об'єктивну цінність, але не створені повністю або частково людською діяльністю. Незаконне заволодіння такими товарами кваліфікується за наявності відповідних ознак кримінального правопорушення проти довкілля (зокрема, за статтями 246, 248, 249 КК України).

Якщо працею людини відповідні об'єкти навколишнього середовища виведено з природного стану, діяння буде розцінюватися як кримінальне правопорушення проти власності. До майна, що становить предмет кримінальних правопорушень проти власності, також можна віднести: тварин, вирощених у тваринницьких господарствах; декоративні дерева та кущі, які вирощуються з метою перепродажу, виловлена та розміщена на городі риба тощо. До обов'язкових ознак предмета викрадення відносяться соціальні, тобто предметом цього кримінального правопорушення можуть бути лише предмети, об'єкти, опредметнені працею людини. Звертаємо увагу на те, що вкладення людської праці в природні об'єкти не завжди відокремлює ці об'єкти від їх природного середовища.

Наприклад, не повинні визнаватися власністю штучні лісосмуги, дерева, висаджені в населених пунктах, цінні види риб, молодь яких спочатку була вирощена в рибницьких господарствах, а потім випущена у відкриті водойми. Ці природні об'єкти є предметом екологічних кримінальних правопорушень, оскільки метою такої діяльності є відновлення та підтримка сприятливого для людини середовища довкілля, а не введення цих об'єктів в обіг.

Кваліфікуючи кримінальні правопорушення проти довкілля, суб'єктивна сторона характеризується переважно необережною формою вини. Якщо винний

порушує заборони кримінального законодавства, передбачені статтями 236-254 КК України, з наміром заподіяти смерть, ушкодження здоров'я чи інші тяжкі наслідки, таке діяння може мати склад кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, також проти життя та здоров'я, проти власності, проти громадської безпеки тощо.

Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 238 (виняток становить ч. 2 даної статті в частині настання суспільно небезпечних наслідків), ч. 1, 2 ст. 239-2, ст. 240 (за умови, якщо діяння не завдало наслідків, передбачених ч. 2 ст. 240), ч. 1 ст. 243, ч. 2 ст. 244, ст. 246 ч. 1 ст. 252 КК, можуть бути вчинені лише умисно. Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 1 ст. 245, ст. 248, 249, 250 КК, може характеризуватися умислом або необережністю.

До кваліфікації кримінальних правопорушень проти довілля можуть залучатися особи, які досягли 16 років. У випадках притягнення до відповідальності за ці правопорушення посадових осіб, які вчинили їх з використанням свого службового становища, їхні дії за наявності підстав також мають кваліфікуватися за відповідними статтями Кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, крім ч. 2 ст. 248 ЦК. У разі, коли кримінальне правопорушення проти довілля було безпосередньо пов'язане із займаною посадою винного або діяльністю, якою він займався, суди відповідно до ст. 55 КК, слід обговорити необхідність застосування до засудженого додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Предмет багатьох кримінальних правопорушень проти довілля є особливим. Його ознаки можуть бути прямо зазначені в диспозиціях відповідних статей (наприклад, вчинення кримінального правопорушення службовою особою (ст. 238 КК) або особою, яка спеціально зобов'язана повідомити відповідних адресатів про забруднення морського середовища (ч. 3 КК). 243 КК) або випливає з їх змісту, суб'єктом злочину, передбаченого статтею 236 КК, може бути лише особа, яка під час здійснення своєї діяльності

зобов'язана дотримуватись правил екологічної безпеки.) Інші злочини проти середовища особи, наділене ознаками загального суб'єкта злочину.

При розгляді цивільних позовів у цивільних справах про відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, суди повинні керуватися законодавством про охорону навколишнього природного середовища, а у випадках, коли це питання не врегульовано цим законодавством, - відповідними нормами Цивільного кодексу України (далі - ЦК), у ст. зокрема глави 19 і 82. Важливо враховувати роз'яснення Пленуму з цього питання (постанови від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду цивільними судами позовів про відшкодування шкоди», 16 квітня 2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ»).

Суб'єктивна сторона екологічних кримінальних правопорушень характеризується психічним ставленням особи до діяння, тобто її виною. Останнє може бути у формі умислу або необережності. Серед екологічних кримінальних правопорушень виділяють такі, що передбачають лише умисну вину, наприклад знищення або пошкодження лісів, вчинене шляхом підпалу; незаконні рубки; незаконне полювання; незаконне заняття рибним, тваринницьким або іншим водним добувним промислом тощо. При цьому передбачаються склади кримінальних правопорушень, які набувають екологічного значення лише тоді, коли їх вчинення завдає шкоди навколишньому середовищу.

Наприклад, забруднення або пошкодження землі. Передбачене ч. 1 ст. 239 Кримінального кодексу України кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту, коли забруднення або пошкодження земель створило небезпеку для життя, здоров'я людей або довкілля. При цьому загроза життю і здоров'ю людей має місце, коли забруднення земель або інші протиправні дії можуть призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемією чи інфекційним

захворюванням, скорочення тривалості захист життя або імунітету людей, порушення розвитку дітей і т. д.

Також, визначаючи ступінь тяжкості кримінальних правопорушень, необхідно враховувати характер вчинених дій і наслідки: ступінь зараження земель; вид і кількість небезпечних речовин, що потрапляють у природне середовище; кількість постраждалих; розмір шкоди, заподіяної земельним ресурсам тощо. Необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість. Злочинною самовпевненістю є необережність, коли особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), але легковажно сподівалася їм запобігти. Злочинною необережністю є необережність, коли особа не передбачала ймовірності настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), хоча зобов'язана була і могла їх передбачити (ст. 25 КК України). Сфера кримінальної юрисдикції є суди загальної юрисдикції.

Проаналізувавши усі санкції кримінальних правопорушень проти довкілля визначимо найсуворіші покарання:

- штраф до 170 000;
- конфіскація майна;
- позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (до 5 років);
- громадські роботи (до 240 годин);
- обмеження волі (до 5 років);
- позбавлення волі (до 12 років);
- арешт (до 6 місяців).

І останнім видом юридичної відповідальності, про який важливо згадати, є міжнародно-правова відповідальність у системі охорони довкілля. У зв'язку із російсько-Українською війною це питання притягнення до відповідальності за екологічні правопорушення та відшкодування завданої шкоди є надзвичайно актуальним. Міжнародні екологічні правопорушення, які можна спостерігати

сьогодні в умовах війни, це певні діяння, які завдають шкоди джерелом підвищеної небезпеки, використання якого не заборонено міжнародним правом.

Відокремлюють такі міжнародні екологічні правопорушення, як міжнародні злочини і звичайні правопорушення. В результаті вчинення цих діянь настає відповідальність економічного або екологічного характеру. Відшкодування шкоди або поновлення природних ресурсів, відновлення попереднього стану довкілля. У Державній екологічній інспекції створено Робочу групу експертів із залученням міжнародних фахівців, які працюють над якісним збором, аналізом та розрахунком збитків на підставі міжнародного досвіду.

Нещодавно було розроблено «Методику визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» [265].

Уряд розширив показники екологічної сфери, які надається оцінка. Перелік збитків включає збитки водним, земельним ресурсам; та атмосферному повітрю, включаючи озоновий шар. Найважливіше зараз встановити факти і зібрати докази. Тому експерти оглядають земельні ділянки, аналізують дані дистанційного зондування землі, беруть проби ґрунтів для відповідних експертиз, та розглядають заяви та повідомлення громадян. Все це сприяє проведенню розрахунків завданої шкоди для матеріалів кримінальних проваджень, представництва інтересів держави і примусової компенсації, завданої довкіллю внаслідок збройної агресії Російської Федерації [266].

На сьогоднішній день науковцями і фахівцями міжнародного права ведеться активна робота щодо включення екоциду до міжнародних злочинів. Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду містить вичерпний перелік складів злочинів, до яких застосовується юрисдикція цього суду [267].

Зараз питання ратифікації Римського статуту є надзвичайно важливим для України. Світовий досвід вказує на низку проблем, що виникають при компенсації. Так, наприклад, складно визначити, хто буде відповідати - певні

фізичні та юридичні особи, чи держава загалом. Міжнародній механізм відшкодування шкоди, які завдані Україні внаслідок військової агресії РФ, знаходиться в стані розробки.

Отже, тенденція розвитку національного та міжнародного екологічного законодавства набирає обертів. Зберегти природу та природні ресурси для майбутніх поколінь є найголовнішим завданням людини і суспільства.

У Європейському Союзі активно працюють над криміналізацією екоциду, але слід брати до уваги існуючі положення національного законодавства в різних країнах. Кримінальний кодекс В'єтнаму 1990 року визначає, що «екоцид, що руйнує природне середовище» є злочином проти людства, незалежно від того, чи відбувається він під час війни, чи ні. Відповідно до Стаття 409 Кримінального кодексу Грузії, «Екоцид, тобто забруднення повітря, ґрунту і водних ресурсів, масове знищення тваринних і рослинних ресурсів, масове вбивство тварин і рослин, забруднення природних ресурсів, геноцид флори і фауни або будь-яке інше діяння, здатне зруйнувати екосистеми.

Інші дії, які можуть спричинити екологічну катастрофу, караються позбавленням волі на строк не менше 12 років і не більше 20 років. Стаття 136 Кримінального кодексу Молдови вказує, що за умисне масове знищення рослинного і тваринного світу, отруєння повітря або водних ресурсів, або інші дії, які спричиняють або можуть спричинити екологічну катастрофу караються позбавленням волі від 10 до 15 років.

Що стосується ЄС, то у Франції Національні збори схвалили новий Закон про клімат і сталий розвиток. Він посилює санкції за екологічні правопорушення в національному законодавстві і карає осіб, які завдають серйозної шкоди навколишньому середовищу позбавленням волі на строк до 10 років.

Стаття 296 нового закону також зобов'язує Уряд протягом двох років з дня набуття чинності нового закону подати до Парламенту звіт про заходи, вжиті ним для сприяння визнанню екоциду злочином, який може бути переданий до Міжнародного кримінального суду.

У Бельгії Рада міністрів також схвалила новий кримінальний закон, який визнає екоцид кримінальним злочином. Згідно з новим Кримінальним кодексом, громадяни Бельгії можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за екоцид, вчинений за кордоном, не наражаючись на подвійну відповідальність.

Екоцид, незалежно від того, вчиняється він у мирний чи воєнний час, повинен бути здійснений навмисно або через серйозну непередбачливість чи недбалість.

Висновки до Розділу 3

1. Адміністративне законодавство в галузі охорони природи потребує пильної уваги, оскільки заходи адміністративного примусу відіграють основну роль у запобіганні та протидії екологічним правопорушенням. Російсько-українська війна та глобальне потепління вносять негативні корективи, тому національна стратегія та державна політика в цілому потребують пильної уваги та удосконалення. Україна нещодавно набула статусу держави-кандидата у членство до Європейського Союзу, активно продовжує реформи та сприяє європеїзації національного законодавства. Породження нових правовідносин тягне за собою відповідне забезпечення, зокрема й завдяки заходам адміністративної відповідальності, перелік яких нині визначений у законодавстві, але однозначно не є вичерпним і має бути доповнений враховуючи динамічність правовідносин та глобальний прогрес.

2. Встановлено, що інститут адміністративної відповідальності та заходи адміністративної відповідальності створені для охорони правопорядку та є каталізатором суспільних відносин, оскільки сприяють підвищенню правосвідомості та правової культури громадян. Так, до порушника застосовуються заходи адміністративної відповідальності у вигляді обтяжливих

матеріальних чи моральних наслідків, які мають на меті перевиховати особи і не допустити вчинення нових правопорушень.

3. Наголошено, що адміністративна відповідальність у сфері охорони природи – це вид юридичної відповідальності, яка виконує функції покарання, перевиховання, попередження та запобігання, та полягає в застосуванні органами адміністративної юрисдикції адміністративних стягнень у виді певних несприятливих заходів матеріального чи морального характеру до осіб, винних у забрудненні природи або зміні клімату, знищенні чи неналежному використанні або відновленні природних ресурсів, порушенні екосистем, що завдало або могло завдати життю і здоров'ю людини.

4. Встановлено фактичну і юридичну підстави для притягнення винної особи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. Фактична підстава, на нашу думку, це порушення екологічного законодавства. І, власне, юридична підстава – це норми КУпАП, в яких закріплені форми злочинної поведінки у сфері охорони природи.

5. Доведено, що бланкетні диспозиції адміністративно-правових норм в Кодексі України про адміністративні правопорушення складно сформульовані, що ускладнює їх застосування.

6. Проаналізовано, що найпоширенішим видом адміністративного стягнення за порушення природоохоронного законодавства є штраф. Розмір штрафу визначається в межах санкцій окремої статті КУпАП з урахуванням тяжкості вчиненого правопорушення, особи порушника, форми вини, майнового стану, а також пом'якшуючих або обтяжуючих обставин. Аргументовано недоцільність копіювання і втавляння в національне законодавство положень міжнародних конвенцій і договорів. Наголошено, що варто звертати увагу і вивчати вітчизняне законодавство для того щоб запобігти дублюванню норм.

7. Підкреслено, що подібні адміністративні правопорушення мають санкції, які сильно відрізняються за суворістю. Так, порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та

фторованих парникових газів тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В той час як за викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря (ст. 78 КУпАП) передбачено штраф для посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Таким чином, нововведена стаття передбачає штраф у розмірі 1700 -3400 гривень, а існуюча норма про забруднення атмосферного повітря не переглядалася вже 20 років і передбачає штраф для посадової особи 85-136 гривень. Таким чином, санкції адміністративних норм у сфері охорони природи повинні бути негайно переглянуті.

Доведено, що суб'єктами адміністративної відповідальності є юридичні особи в контексті розгляду адміністративно-господарської відповідальності як різновиду адміністративної.

Наголошено на прогалинах у законодавстві, які породжують корупційну складову у існуванні вибору перед представниками Державної екологічної служби, за аналогічні правопорушення в сфері охорони природи застосовувати адміністративні чи адміністративно-господарські санкції. Різниця в розмірах штрафів в сотні, а то і тисячі разів.

Розглянуто проблему застосування адміністративно-господарських санкцій на прикладі перевірки якості палива Державною екологічною інспекцією на підставі закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції».

Акцентовано увагу на тому, що сьогодні продовжується активне бомбардування та знищення усього живого російськими військами. Державна служба України з надзвичайних ситуацій робить колосальні зусилля для того, щоб усунути пожежі та зберегти життя людей і тварин. Проте випалювання сухостою громадянами продовжується, що надзвичайно ускладнює ситуацію. Вважаємо за доцільне вкотре переглянути розміри санкцій встановлених Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Стверджується, що до екологічних правопорушень можна віднести усю масу протиправних діянь у сфері охорони природи, відповідальність за які міститься у адміністративному, кримінальному та цивільному законодавстві.

Запропоновано визначити характерні для адміністративного правопорушення у сфері охорони природи ознаки. Отже, адміністративні правопорушення у сфері охорони природи мають бути спрямовані проти екологічної безпеки (забруднюють навколишнє природне середовище, порушують або знищують екосистеми, сприяють зміні клімату, відновлюються природні ресурси неналежним чином); повинні міститися у конкретних адміністративних нормах, за які передбачено адміністративну відповідальність; порушують конкретні норми екологічного законодавства які містяться у нижчеподаних законах України; містять обов'язкову суспільну небезпеку або загрозу такої.

Аргументовано чотирьох ступеневу класифікацію об'єкта (загальний, родовий, видовий, безпосередній). Здійснено класифікацію адміністративних правопорушень за видовим об'єктом у сфері охорони природи та здійснено загальну характеристику складів аналізованих правопорушень.

Проаналізовано усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак адміністративних правопорушень у сфері охорони природи та аргументовано доцільність включення такої альтернативної дії як збут об'єктів рослинного світу в контексті внесення змін до ст. 65 КУпАП та її наступного вигляду: «Стаття 65. Незаконна порубка, пошкодження, знищення та збут лісових культур і молодняка»

Зазначені дії, такі як незаконна порубка і пошкодження дерев або чагарників, перевезення, зберігання та збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, а також знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідновлення, вважаються порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Такі дії можуть призвести до

серйозних негативних наслідків для екосистеми та біорізноманіття, порушуючи екологічний баланс та природний ландшафт.

Особи, які вчиняють такі дії, можуть бути притягнуті до відповідальності згідно з відповідними законодавчими актами, включаючи адміністративні штрафи, адміністративні та кримінальні санкції. Таке порушення може також призвести до втрати земельних ділянок або інших видів відшкодування збитків для відновлення пошкоджених природних ресурсів.

Підкреслено важливість встановлення шкоди в результаті вчинення екологічних правопорушень. Технічний прогрес на сьогоднішній день дозволяє за допомогою супутників спостерігати за екологією по всьому світу. За допомогою супутників можна спостерігати регіони з підвищеною концентрацією метану з сильних точкових джерел по всьому світу. Супутникові спостереження є потужним інструментом для покращення оцінок потужності викидів, щоб побачити, як вони змінюються з часом, а також можуть допомогти виявити раніше невідомі джерела викидів.

Встановлено, що суб'єктами адміністративних правопорушень в сфері охорони природи можуть бути громадяни, посадові особи та підприємства, установи, організації. Суб'єктивна сторона представлена умислом або необережністю.

Крім адміністративної, розглянуто ще такі види юридичної відповідальності як дисциплінарна, кримінальна, цивільно-правова та міжнародно-правова екологічна.

Доведено доцільність внесення змін у екологічне законодавство у вигляді виключення поняття «екологічний злочин». Оскільки запроваджено категорію «кримінальне правопорушення», яке в свою чергу поділяється на кримінальний проступок і злочин.

Підсумовуючи зазначимо, що позитивний результат у боротьбі з екологічними правопорушеннями може дати лише комплексний підхід, починаючи із посилення акценту охорони природи у початковій освіті, запровадженням обов'язкового проходження курсів підвищення кваліфікації

щодо охорони природи у відповідних підприємствах, установах, організаціях та інше. Якби кожен знав, що, наприклад, за підрахунками Всесвітнього Фонду Охорони Дикої Природи (WWF), вже через 40 років біоресурси планети Земля будуть повністю вичерпані, то це могло б вплинути на зменшення проявів протиправної поведінки у сфері охорони природи.

Зазначені проблеми ще раз підкреслюють недосконалість механізму притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері охорони природи. Недооцінка суспільної небезпеки цих правопорушень та поверхове врахування європейських вимог по визначенню розмірів заподіяної шкоди та відшкодування завданих збитків, а також компенсацій на відновлення попереднього стану природного навколишнього середовища є сигналом для активізації роботи у цій галузі.

Отже, надзвичайно важливим для зменшення негативного впливу промислової та господарської діяльності на навколишнє природне середовище є вдосконалення юридичних інструментів, правових заходів, екологічної грамотності населення, удосконалення нових технологій: перехід до альтернативних джерел енергії, інвестиції у сонячну, вітрову та гідроенергетику, - оскільки це сприятиме попередженню глобального потепління. Також потрібні стійка контрольована експлуатація природних ресурсів буде сприяти відновленню та збереженню, та контроль за недопущенням перевищення граничного допустимих норм і стандартів екологічної безпеки промислових підприємств. Виходом із непростой ситуації із збереженням та охороною навколишнього природного середовища є створення такої юридичної бази, що б не залишала прогалин у регулюванні екологічної діяльності та чітко карала правопорушників.

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

4.1. Проблемні питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи

Дослідження взаємозв'язку людини і природи охоплює достатньо проблемних та дискусійних питань, вирішити які намагаються як науковці, так і практики. Якщо раніше людина гармонізувала з довкіллям, прилаштовувалась до його умов, то сьогодні, ми спостерігаємо за тим як людина безпосередньо чинить вплив на довкілля, безпосередньо намагається змінити та змінює навколишню природу.

При правовому осмисленні такої категорії «як охорона природи варто акцентувати увагу на те, що екосистема Землі складається з двох підсистем: природа і людство. Кожна з них розвивається за своєю логікою під впливом іншої, причому в цьому процесі відмічаються деякі викривлення, викликані бурхливим зростанням чисельності людини й нерозумінням нею законів свого буття» [268, с. 80]. У цьому вбачається порушення балансу у самій серцевині системи навколишнього середовища, що зумовлено вільнодозволеною поведінкою людини та рівнем її внутрішньої культури.

Вагомим є питання, яким чином суспільство має реагувати на такі зміни. Так як подальший його розвиток буде залежати від правильних рішень у сфері користування біологічними ресурсами.

Окремі питання стосовно з'ясування ролі людини у галузі охорони природи досліджувалися у багатьох наукових працях, статтях і монографіях іноземних та українських вчених. Так, до цієї проблематики зверталися такі видатні науковці у галузях адміністративного, екологічного та природоресурсного права, як: О. Ф. Андрійко, І. В. Арістова, Ю. П. Битяк,

Л. П. Василенко, А. П. Гетьман, П. В. Діхтієвський, Т. В. Дракохруст, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, М. Ю. Кравчук, В. І. Курило, І. Ю. Ломакіна, А. Л. Правдюк, С. Г. Стеценко, О. А. Улютіна, В. Ю. Уркевич, В. К. Шкарупа, М. В. Шульга, К. О. Яремчук та ін.

Разом із тим, ґрунтовні дослідження ролі людини у галузі охорони природи на базі правових дискусій та моральних переконань не виконувались, що надалі породило ряд проблемних питань, пов'язаних із адміністративною відповідальністю за правопорушення у цій сфері.

На стику філософії та екології розташувалась нова наука – соціальна екологія, предметом теоретичної складової якої є «вивчення закономірностей взаємодії людського суспільства з оточуючим природним середовищем, розробка загальної теорії збалансованої взаємодії суспільства і природи та її різноманітних аспектів (економічного, технічного, соціально-психологічного, тощо), а прикладної – комплексне вивчення і моделювання регіональних та локальних соціоекосистем з метою визначення їх оптимальної функціональної структури. Суттєво, що важливою складовою соціальної екології постає екологія культури» [269, с. 235].

В екологічному мисленні та сприйнятті, втіленому в юридичні, культурні, політичні підходи, тривалий час домінувала періодизація, запропонована О. Колбасовим, що включала три етапи – з початку 1900 років, коли йшлося про охорону природи взагалі, її певних пам'яток, потім з розвитком індустріалізації цю ідею було доповнено охороною поодиноких природних ресурсів, а вже в ході «перегрівання» економіки споживання і, як наслідок, масштабного забруднення довкілля з'явилося поняття охорони довкілля [270, с. 21].

На жаль, сучасному екологічному мисленню притаманний екологічний нігілізм. Разом з тим, «це можна віднести і до особливостей людської свідомості, згідно з якою нам властиво надавати пріоритетне значення тій інформації, яка безпосередньо торкається нас або наших близьких. У той же час інформація про події, що несуть загрозу життю, якщо ця загроза є віддаленою в

часі або носить ймовірнісний характер, здається менш вартою уваги» [271, с. 18]. Егоїзм людини – корпоративний, національний, індивідуальний – не дозволяє їй думати про майбутнє Землі як планети, зазначають видатні українські вчені, пророкуючи, що двома останніми економічно нерозподіленими ресурсами залишилися атмосферне повітря та Океан, як джерела регенерації кисню й енергії, умова життя людини [268, с. 75]. А це також становить загрозу природі. І, відповідно, може статись так, що в результаті прийняття хитких, незрозумілих рішень, вчинення безвідповідальних діянь у сфері екології, наслідки можуть відчуті на собі наступні покоління.

Цікавими є праці А. Швейцера, в яких науковець трактує етику «як безмежну відповідальність за все живе, а надалі таке розуміння продовжується у висновках нової енвайронментальної парадигми, що базується на положеннях про те, що людина при всіх своїх якостях – лише один із репрезентантів живого і як вид є включеною в єдину глобальну екологічну систему. Вона живе не лише в соціальному, а й у природному контексті; людина не власник (орендар) природи, а один із членів природної спільноти; через це вона не має привілеїв, а навпаки, розумність покладає на неї відповідальність за стан природного довкілля» [272, с. 19-22].

У своїх працях науковець О. Ю. Піддубний зазначає, що «точкою відліку є сьогоднішня, сучасний стан довкілля, який існує на даний момент, а напрям руху завжди може бути тільки поступальний, оскільки навіть повернення до якихось об'єктивних показників щодо параметрів довкілля, які мали місце раніше, не означатиме повне відтворення того ж стану речей, при яких ці показники мали місце, а в будь-якому разі якісно іншу ситуацію в довкіллі, яка, в свою чергу, вимагатиме наступних ефективних рішень, і даний процес буде нескінченним, як постійною є й екологічна функція права – забезпечення сталого розвитку і гармонійного співіснування суспільства і довкілля» [273, с. 7].

Разом із тим вплив, який робить людина, характеризується свободою дій,

позбавлений будь-якої міри, й означається власними бажаннями й потребами. Правопорушення екологічного законодавства проявляються в особливій формі соціальної поведінки особи, мають відносно масове розповсюдження та, як правило, здійснюються стихійно. У цьому і вбачається загроза завдання шкоди природі, що генерує необхідність застосування адміністративних заборон. Розв'язання комплексу екологічних проблем залежатиме від того, наскільки своєчасно і правильно буде задіяно належний й ефективний правовий механізм.

До цього ж, О. О. Барабаш наголошує, що «основними чинниками, які впливають на правомірну поведінку особи, є правосвідомість, правопорядок та законність. Їх взаємозв'язок і взаємозумовленість показує, в якому стані знаходяться збалансовані інтереси особи та суспільства та якою мірою держава здатна сприяти їх задоволенню» [274, с. 9]. Звідси варто зробити висновок про те, що вищезазначені категорії є частиною правого механізму щодо забезпечення охорони довкілля, а також у своїй сукупності та взаємодії можуть гарантувати правомірну природоохоронну поведінку людини.

Важливим завданням на цьому шляху виступає також питання про досягнення ефективності правового регулювання. Це пояснюється тим, що з філософської точки зору «цивілізація є кримінальною за своєю сутністю – на першому етапі вона направляє всі зусилля на пограбування природи, в чому їй величезну послугу надають техніка і природничі науки, на другому ж етапі зусилля спрямовуються на перерозподіл награбованого, тобто основним об'єктом пограбування стає вже людина. Тут головну роль починає відігравати економічна наука, а головним інструментом пограбування стають гроші, що в цілому скорочує тривалість життя цивілізації» [275, с. 53]. До того ж, людині властиво спричиняти шкоду природі на побутовому рівні, під час дозвілля, здійснюючи відповідну господарську діяльність.

Науковець О. М. Ткаченко зазначає, що «шкода, завдана навколишньому природному середовищу полягає у кількісних та якісних втратах із боку природних ресурсів та систем» [276, с. 275].

М. В. Краснова, вивчаючи методи підрахунку шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, та їх правові основи, звертає увагу на те, що «ринкова вартість пошкоджених природних ресурсів повинна відшкодовуватися за допомогою застосування цивільно-правових норм, а екологічна цінність пошкоджених природних ресурсів повинна регулюватися екологічним правом» [277, с. 67-68]. Як екологічну шкоду О. О. Веклич розглядає «будь-яке погіршення стану навколишнього середовища, що відбулося внаслідок порушення правових екологічних вимог» [278].

При цьому варто зазначити, що до складу збитків входять наступні елементи: вартість природного ресурсу або об'єкта (відповідно до таксової вартості або кадастрової оцінки); витрати, вкладені у природний ресурс (наприклад, в разі його освоєння); витрати на відновлення стану природного ресурсу; упущена вигода. Збитки можуть проявлятися в одному з названих елементів, і в їх поєднанні, а стягнення упущеної вигоди можливі тільки тоді, коли природний ресурс залучений у майновий оборот [279, с. 367]. Саме тому, порахувати реальну шкоду, спричинену навколишньому середовищу, дуже складно, так як дане середовище являє собою цілісну систему. Відповідно, коли відбувається руйнування чи пошкодження одного елемента природи, як правило цей процес поширюється на інші компоненти. Зважаючи на такі негативні зміни, оцінка збитків може тривати роками.

Виходячи із зазначених підходів, можна дійти до висновку, що розуміння поняття шкоди навколишньому середовищу має екологічний, економічний та правовий зміст. Що стосується правової позиції, яка для нас є головною, то, в першу чергу, ми повинні розуміти шкоду як наслідок або результат вчиненого правопорушення у сфері охорони природи.

У наш час суспільство демонструє такий «тип адаптації, в результаті якого відбувається остаточне виснаження ресурсу, після чого відбувається або перехід до інших ресурсів, або поява досконаліших способів використання існуючих, що в цілому не сприяє відновленню і сталому розвитку окремих компонентів довкілля. Проте даний процес має й свої переваги, оскільки

удосконалення способів використання природних ресурсів, з одного боку, веде до максимального споживання, а, з другого, процес постійних удосконалень може мати в якості результату не тільки максимально ефективно, а й мінімально виснажливе використання» [280, с. 322].

Виходячи з цього, ефективність і повинна розумітись та закладатись у вчення, у тому числі й правове, не як максимальний коефіцієнт використання, а як максимальна можливість для збереження і примноження природного ресурсу.

Відповідно, в основі ефективності правового регулювання мають бути впроваджені такі принципи: культура «споживання»; збереження сучасного стану навколишнього середовища; додержання балансу між наявними природними ресурсами і їх використанням; недопущення чи зменшення втрат природно-ресурсного потенціалу; пріоритет екології над економікою.

Ефективність правового регулювання – складна оціночна категорія, що визначається співвідношенням людських, організаційних, часових, науково-технічних, матеріальних ресурсів тощо й отриманих результатів. Різну вагу в цій сукупності мають політичні, соціально-економічні, організаційні, ідеологічні, ситуаційні психологічні, мотиваційні фактори [281, с. 16]. Підвищення ефективності правового регулювання у сфері охорони природи сприятиме не тільки відновленню знищених та зниклих компонентів навколишнього природного середовища, збереженню природного багатства на теперішньому рівні, а й переосмисленню людьми небезпечних ризиків, що з'являються у результаті прийняття безвідповідальних рішень, здійснення антиекологічної діяльності.

У площині розвитку екологічного права А. П. Гетьман акцентує увагу «на масштабні кодифікації 70-х років минулого століття, після чого говорить про потужне зростання науково-методологічних та теоретичних досліджень найрізноманітніших проблем правового регулювання охорони, використання й відтворення не тільки окремих природних ресурсів і комплексів та довкілля в цілому, а й появу невідомих до цього напрямів теоретичного пошуку,

доктринального тлумачення прийнятих законодавчих актів, що виводило наукову складову майбутнього екологічного права на її принципово новий, якісно змістовний рівень» [282, с. 68]. Утім, незважаючи на те, що Україна зуміла сформулювати достатньо сильні законодавчі засади екологічної політики, перелік небезпек, що походить із діяльності людини, регулярно збільшується. Разом з тим, у цьому контексті необхідно врахувати виховну роль права, зокрема, виховну функцію адміністративного законодавства [283, с. 239].

Відповідно до положень ст. 23 КУпАП, метою адміністративного стягнення є «виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами» [154]. Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок про «плюси» саме виховної функції адміністративного стягнення, а не каральної.

Як доповнення до цього трактування є актуальними думки серед науковців. Зокрема, у працях українських вчених можна відслідкувати «тенденцію зближення превенційної та виховної функції, їх навіть іноді називають одним терміном – «превенційно-виховною функцією юридичної відповідальності». Виховна функція розглядається як така, що спрямована на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушення (загальна превенція), а також на виховну корекцію заходами юридичної відповідальності поведінки особи, що вже вчинила правопорушення, з метою запобігання вчиненню нею нових протиправних діянь (приватна превенція)» [284, с. 387].

Науковець А. Т. Комзюк стверджує, що «важливим елементом мети адміністративного стягнення є виховання порушника, тобто формування у нього звички законослухняної поведінки.

При цьому дослідник наголошує, що виховний вплив на порушника справляє як сам факт накладення на нього адміністративного стягнення, так і спеціальні виховні заходи, які застосовуються до нього під час виконання

деяких стягнень» [285, с. 27-28].

На думку В. К. Колпакова, «покарання не є самоціллю, воно є необхідним засобом виховання і запобігання правопорушення. Стягнення – це запобіжний захід на шляху вчинення нових правопорушень з боку винного (індивідуальна превенція) і правопорушень з боку інших осіб (загальна превенція). Деякі стягнення сприяють запобіганню правопорушенням не тільки своїм виховним впливом, а й позбавленням правопорушника можливості знову порушити закон» [286, с. 97].

Одні з найбільш широких пояснень у питанні реалізації виховного впливу на правопорушника під час притягнення його до адміністративної відповідальності надає дослідник М. О. Керезора [287, с. 264]. З цього приводу науковець досліджує дві стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення – складання протоколу і розгляд справи. Правопорушник, відповідно до ст. 254 КУпАП, повинен бути присутнім під час складання протоколу. За його відсутності складання протоколу є неможливим (окрім випадків складання протоколу за матеріалами перевірки і наступного ознайомлення особи зі змістом протоколу). Розгляд справи про адміністративні правопорушення, згідно вимог ст. 268 КУпАП [154], проводиться у присутності особи, яка вчинила адміністративне правопорушення.

Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи, і, якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи. Звідси - виховний вплив справляється під час складання протоколу (проведення адміністративного розслідування) та розгляду справи шляхом роз'яснення окремих положень законодавства, усвідомлення правопорушником, що вчинене діяння є суспільно шкідливим, про нього дізнались треті особи, що представляють інтереси держави, у зв'язку з чим він притягається до відповідальності, а його поведінка піддається суспільному осуду [287, с. 265].

Відповідно, у випадку, коли особа, яка вчинила адміністративне

правопорушення у сфері охорони природи, не має при собі документів, що засвідчують її персону, та відмовляється надавати будь-яку інформацію про себе, скласти протокол належним чином видається досить проблематичним. Тому говорити про реалізацію виховного впливу на свідомість порушника, тим більше про оцінку особою заподіяної шкоди навколишньому середовищу, відновлення нею порушеного стану довкілля, запобігання вчиненню нових порушень, втрачає жоден сенс.

Варто зазначити, що сьогодні відслідковуються нами позитивні зміни в адміністративному законодавстві України щодо суворості стягнень за адміністративні правопорушення в галузі охорони природи. Так, для прикладу, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» [288] в Україні у 20 разів підвищили штраф за забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва (якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або для довкілля). Також у 18 разів зросли штрафи за підпали, знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення.

Проте, як стверджують експерти, «суворість стягнення не є чинником, який має вирішальний вплив на зменшення кількості правопорушень. Тому політика держави у сфері відповідальності не може зводитися тільки до збільшення розмірів санкцій у вигляді штрафу» [289, с. 318]. До того ж, потрібно враховувати ще той фактор, коли особа не має фінансової можливості сплатити штраф. У цих випадках законодавцем варто було б передбачити в якості заміни інші види адміністративних стягнень (наприклад, громадські чи суспільно корисні роботи).

Отже, ефективність адміністративної відповідальності прямо пропорційно залежить не тільки від добре прописаних у законодавстві адміністративних санкцій, а й від правової культури, внутрішнього переконання, виховання кожного члена суспільства. Виховний аспект адміністративного стягнення має бути розрахований на високоморальне, внутрішньоінтелектуальне суспільство, у якому цілеспрямоване застосування заходів виховного впливу допоможе сформувати почуття поваги до соціальних цінностей, правил співжиття, а також запобігти вчиненню правопорушень надалі.

У цьому напрямку нами вбачається, що з питань визначення людини і людського у галузі охорони природи повинні проходити не тільки юридичні, а й морально-етичні дискусії. Поняття моралі та загальної гуманності складно роз'яснити і висвітлити виключно правовими засобами. Але натомість є потреба в усвідомленні кожним із нас гігієни навколишнього середовища. Буття людської природи відображається через єдність біологічних, соціальних та духовних факторів. До того ж, воно безпосередньо пов'язане із навколишнім середовищем, так як людина є його суб'єктивною складовою.

«Наше століття, як століття людини, повинне стати епоєю справжньої гуманізації культури, досягнення чого неможливо без її екологізації. Багато вчених в екологічній свідомості вбачають альтернативу аморальності, бездуховності, заміну втрачених ідеалів, інтегруючого початку. У зв'язку з чим гостро постає проблема вироблення в кожного члена суспільства відповідальності за збереження життєздатних властивостей біосфери – переорієнтація свідомості, пов'язаної зі зміною ціннісного статусу природи й формуванням екологічного аспекту діяльності кожної окремої людини» [290, с. 319].

Як підсумок, можна запропонувати відповідну формулу правової концепції екології людини у навколишньому світі: через моральне усвідомлення й сприйняття істинної вартості базових передумов життя людини, екологічної відповідальності до юридичного аналізу та правового закріплення.

Українське суспільство сьогодні переживає надзвичайно складні часи, часи війни. Зусилля російського окупанта сконцентровані не тільки на знищенні нації, поваленні державної влади, але й завданні шкоди довкіллю. Ті катастрофічні наслідки, які вже спричинені навколишньому середовищу, природнім ресурсам у результаті воєнних дій, не можливо оцінити на належному рівні, оскільки через окупацію певних територій ми не володіємо правдивою інформацією щодо масштабів і розмірів завданої шкоди. Сьогодні ми можемо робити припущення і вдаватися до поверхневого розгляду означеного нами питання.

Під час дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи слід вказати, що такою проблематикою займалися українські учені-адміністративісти, серед яких: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, І. В. Арістова, О. М. Бандурка, А. І. Берlach, Н. А. Берlach, Ю. П. Битяк, О. Г. Бондар, І. Л. Бородін, В. В. Галунько, І. П. Голосніченко, І. А. Городецька, І. С. Гриценко, П. В. Діхтієвський, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, В. А. Ліпкан, О. П. Світличний, С. Г. Стеценко, О. Г. Стрельченко, О. І. Харитонова, В. К. Шкарупа та інші, представники еколого-правової науки – В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, І. В. Курило, В. М. Єрмоленко, І. Ю. Ломакіна, М. В. Шульга, В. З. Янчук та ін.

Згідно з даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, за попередніми підрахунками, станом «на 1 березня 2022 року агресор веде бойові дії на території 900 об'єктів природно-заповідного фонду площею 12406,6 кв.км, що становить близько третини площі природно-заповідного фонду України. Під загрозою знищення перебувають близько 200 територій Смарагдової мережі площею 2,9 млн га. Смарагдова мережа – це мережа природоохоронних територій, створена задля збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні, але розташовані в країнах, які не є членами ЄС. Усе це середовища існування для тисяч видів рослин і тварин. Ці території мають важливу роль для захисту біорізноманіття

та збереження клімату. Ареали деяких рідкісних і ендемічних видів і оселищ опинилися в зоні активних бойових дій, що загрожує їхньому існуванню, наприклад це цілинні нерозорані степи, крейдяні схили на Донеччині, приморські оселища у південних областях, болота на півночі» [291].

«Російські війська атакують портову інфраструктуру вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів і кораблі на якірних стоянках, що призводить до забруднення вод і поширення отруйних речовин у море. Нафтопродукти негативно впливають на морські біоценози, формуючи плівки на поверхні води, що порушує обмін енергією, теплом, вологою та газами між морем і атмосферою. Крім того, вони напряму впливають на фізико-хімічні та гідрологічні умови, викликають загибель риби, морських птахів і мікроорганізмів. Усі компоненти нафти токсичні для морських організмів. У нафти є ще одна побічна властивість. Її вуглеводні здатні розчиняти низку інших забруднюючих речовин, таких як пестициди, важкі метали, які разом із нафтою концентруються в приповерхньому шарі та ще більше отруюють його» [291].

Воєнні дії стихійно спричиняють лісові пожежі. Такі неконтрольовані пожежі завдають непоправної шкоди довкіллю. У результаті горіння лісових масивів гинуть рослини, тварини, знищуються цілі екосистеми. Окрім того, нерозірвані снаряди і міни, що знаходяться у лісах, є джерелом забруднення атмосфери та ґрунтів, а також становлять загрозу для всього живого. Через підвищений шумовий фон, що спричинений вибухами, поведінка тварин міняється, вони дезорієнтуються у просторі, намагаються втекти і навіть можуть зазнавати контузій.

«Забруднення ґрунтів паливно-мастильними матеріалами та іншими нафтопродуктами відбувається унаслідок руху та пошкоджень сухопутної військової техніки. У ґрунтах, просочених паливно-мастильними матеріалами, знижується водопроникність, витісняється кисень, порушуються біохімічні та мікробіологічні процеси. Внаслідок цього погіршується водний, повітряний режими та колообіг поживних речовин, порушується кореневе живлення

рослин, гальмується їх ріст і розвиток, що спричиняє загибель» [291].

Отож, із усіх видів людської діяльності війна найгірше впливає на довкілля: з одного боку, військові дії негативно позначаються на довколишньому середовищі, а з іншого – ресурси, що йдуть на війну, могли б витратитися на збереження довкілля або на ресурс-ефективні технології. Тому за умов відкритих бойових дій слід розрізняти прямі і непрямі впливи, а також втрачені можливості [292].

«До прямих впливів належать вибухи, які руйнують екосистему. Тим більше російсько-українська війна розпочалась майже навесні, коли тварини прокидаються, птахи повертаються, а все живе готується мати потомство. Руйнування середовища існування і шумове забруднення місць їхнього проживання негативно впливає на перебіг сезону розмноження. Ба більше, пряме потрапляння снарядів та забруднення обгорілою військовою технікою повністю руйнує екосистему. Усі набої, які розриваються, горіння неметалевих деталей військової техніки забруднюють ґрунти та воду важкими металами і токсичними елементами. Не говорячи вже про тони металобрухту, які розкидані по лісопосадках» [292].

Крім найочевидніших наслідків війни, ведення бойових дій призводить до так званих «мовчазних жертв» природи, довготермінових екологічних катастроф [293, с. 21].

Непрямі наслідки бойових дій на довкілля з'являються не від пожеж чи розриву снарядів, а, скажімо, від знеструмлення шахти, з якої треба відкачувати воду. Без електроенергії не працюють насоси, що і шахта затоплюється разом із токсичними та радіоактивними відходами, які можуть проникати у ґрунтові води. Ця проблема була назрілою на Донбасі з 2014 року. Її ніяк не можна було розв'язати, а на даний час ситуація активізується ще дужче.

До прикладів непрямого впливу також можна віднести «неконтрольовані викиди неочищених відходів підприємств у воду чи атмосферу. Зараз у зв'язку з воєнним станом держава тимчасово це не контролює. Хотілося б вірити, що усі українці чесні й відповідальні. Втім бувають недобросовісні підприємці, які

очікують, що на війну спишуть чимало екологічних правопорушень, скоєних до 24 лютого 2022 року, наприклад, вирубки лісів» [292].

Однак, якщо вищезазначені нами порушення і наслідки від цих порушень – це прерогатива міжнародного права, кримінального законодавства і, відповідно, їх кваліфікацію та оцінку повинні здійснювати належні міжнародні інстанції, Офіс Генерального прокурора, то адміністративні правопорушення проти довкілля, вчинені окремими суб'єктами із числа українського населення під час воєнного стану, мають кваліфікуватися за національним законодавством України.

Особливої уваги заслуговує категорія адміністративних правопорушень, пов'язана з палінням листя, сухої трави та інших відходів. Люди, які здійснюють відповідні діяння, чомусь завжди переконані, що у цьому немає ніякової небезпеки, і, навпаки, стверджують про їх корисність.

«При згорянні однієї тонни рослинних залишків у повітря вивільняється біля 9 кг мікрочастинок диму. До їх складу входять пил, окиси азоту, чадний газ, важкі метали і низка канцерогенних сполук» [294]. У тліючому без доступу кисню листі випаровується бензопірен, що здатен породжувати різні захворювання дихальних шляхів людини.

Окрім того, спалювання листя «не сприяє підвищенню родючості ґрунтів. Адже висока температура при горінні знищує всю мікрофлору, що утворюється у верхньому шарі ґрунту» [295]. Родючий земляний прошарок, «на якому спалюють траву, відновлюється лише через 5-6 років» [296]. Гинуть не тільки мікроорганізми, але й знищуються гнізда й місця перебування птахів. «Від сильної трав'яної пожежі гинуть практично всі тварини, що живуть у сухій траві або на поверхні ґрунту: зайці, їжаки, плазуни, земноводні. Спалювання сухої рослинності часто призводить до займання торфовищ і лісових насаджень» [295].

Не допускається спалювання промислових та побутових відходів, які є джерелами забруднення атмосферного повітря, забруднюючими речовинами та речовинами з неприємним запахом або іншого шкідливого впливу, на території

підприємств, установ, організацій і населених пунктів [296].

Але статтею 20 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» передбачено виняток щодо таких випадків. Зокрема, коли таке «спалювання здійснюється з використанням спеціальних установок при додержанні вимог, встановлених законодавством про охорону атмосферного повітря. Власники або уповноважені ними органи підприємств, установ, організацій та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані забезпечувати переробку, утилізацію та своєчасне вивезення відходів, які забруднюють атмосферне повітря, на підприємства, що використовують їх як сировину, або на спеціально відведені місця чи об'єкти» [297].

Згідно Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій, затверджених Наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 17.05.2005 р. № 76, «прибудинкова територія повинна постійно утримуватися в чистоті, систематично очищатися від сміття, тари, опалого листя. Спалювання всіх видів відходів на даній території домоволодінь і в сміттєзбірниках забороняється» [298].

Нормами Наказу Державного Комітету лісового господарства України від 27.12.2004 р. № 278 «Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України» закріплені загальні протипожежні вимоги. Зокрема, «протягом пожежонебезпечного періоду забороняється: 1) розведення багать у лісі (крім тих, що пов'язані з технологічними вимогами лісогосподарських заходів у спеціально передбачених для цього місцях); 2) палити, кидати у лісі непогашені сірники, недопалки, витрушувати з люльок гарячий попіл, крім місць, що обладнані для цієї мети; 3) залишати у непередбачених для цього місцях лісу обмащене, просочене бензином, гасом, мастилом або іншими горючими речовинами ганчір'я тощо; 4) заправляти палимим у лісі паливні баки під час роботи двигуна; 5) випалювати траву та інші рослинні рештки на землях лісового фонду, а також на інших земельних ділянках, що безпосередньо примикають до лісу (у тому числі проводити сільськогосподарські пали); б) звалювати та спалювати у лісових насадженнях сміття, будівельні залишки,

побутові та горючі відходи тощо; 7) здійснювати у лісі без узгодження з постійними лісокористувачами роботи з використанням вибухових та інших горючих речовин» [299].

Відповідно до Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України, затверджених Наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства від 10.04.2006 р. № 105 «на об'єктах благоустрою зеленого господарства забороняється: 1) виконувати земляні, будівельні та інші роботи без дозволу, виданого в установленому порядку; 2) самовільно влаштовувати городи, пошкоджувати дерева, кущі, квітники, газони; 3) вивозити і звалювати в не відведених для цього місцях відходи, сміття, траву, гілки, деревину, сніг, листя тощо; 4) складувати будівельні матеріали, конструкції, обладнання; 5) влаштовувати зупинки пасажирського транспорту та паркувати автотранспортні засоби на газонах; 6) влаштовувати ігри на газонах; 7) спалювати суху рослинність, розпалювати багаття та порушувати інші правила протипожежної безпеки; 8) підвішувати на деревах гамаки, гойдалки, мотузки для сушіння білизни, прикріплювати рекламні щити, електропроводи та інше, якщо вони можуть пошкодити дерево; 9) добувати з дерев сік, смолу, наносити механічні пошкодження; 10) рвати квіти, ламати гілки дерев; 11) винищувати мурашники, ловити птахів і звірів; 12) випасати худобу, вигулювати та дресирувати тварин у не відведених для цього місцях та ін.» [300].

Щодо сухої рослинності, то, апелюючи до п. 9.1.19 Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України, «згрібати листя з-під групи дерев і чагарників у лісопарках, парках, гідропарках, скверах, садах, за винятком ділянок загонів тощо, забороняється, тому що це призводить до винесення органічних добрив, зменшення ізоляційного шару для ґрунту, який запобігає випаровуванню ґрунтової вологи та промерзанню коріння.

Листя має залишатися на зиму під деревами, а весною його можна неглибоко прикопати або з допомогою механізмів змішати з ґрунтом, що приведе до його мінералізації. Згрібати листя слід лише тоді, коли воно

негативно впливає на зовнішній вигляд (партерний газон, пам'ятники і меморіальні комплекси, площі, дитячі майданчики, спортивні комплекси, головні алеї зелених насаджень, галявини, квітники тощо)» [300].

Для так званої «утилізації» листя, подрібнених гілок та інших сухих рослинних решток необхідно використовувати спеціальні полігони або спеціально облаштовані майданчики.

Спалювання рослинності суворо заборонено на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України. Законом України «Про природно-заповідний фонд України» такими територіями та об'єктами визначено: «а) природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; б) штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва» [301].

«Землі природно-заповідного фонду – це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду. На землях природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного або історико-культурного призначення забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням. На землях територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які створюються в зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, забороняється будь-яка діяльність, що не забезпечує режим радіаційної безпеки» [301].

Таким чином, території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених вищезазначеним Законом [301] та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися виключно: для

науково-дослідних цілей; в освітньо-виховних цілях; для природоохоронної мети; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

Адміністративне законодавство забороняє самовільне спалювання сухої рослинності або її залишків і передбачає адміністративну відповідальність за порушення цих норм. Верховна Рада України 13 квітня 2020 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» [301], яким, зокрема, суттєво збільшено розмір штрафів за спалювання листя, трави та відходів. А саме були внесені зміни до статті 77 та статті 77-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [301].

Згідно зі статтею 77 КУпАП, «штраф за порушення вимог пожежної безпеки в лісах складає для громадян від дев'яноста до двохсот сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1530 – 4590 грн) і для посадових осіб – від двохсот сімдесяти до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (4590 – 15300 грн)» [154].

Штраф за знищення або пошкодження лісу внаслідок необережного поводження з вогнем, а також порушення вимог пожежної безпеки в лісах, що призвело до виникнення лісової пожежі або поширення її на значній площі становить для громадян від двохсот сімдесяти до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (4590 – 15300 грн) і на посадових осіб – від шістсот тридцяти до однієї тисячі восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (10710 – 30600 грн) [170].

Відповідно до статті 77-1 КУпАП «за випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, рослинності або її залишків та опалого листя на землях сільськогосподарського призначення, у смугах відводу автомобільних доріг і залізниць, у парках, інших зелених насадженнях та газонів у населених пунктах без дотримання порядку, встановленого центральним органом виконавчої

влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища встановлено штраф для громадян від ста вісімдесяти до трьохсот шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (3060 – 6120 грн) і на посадових осіб – від дев'ятисот до однієї тисячі двохсот шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (15300 – 21420 грн). Ті самі дії, вчинені в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від трьохсот шістдесяти до семисот двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (6120 – 12240 грн.) і на посадових осіб – від однієї тисячі двохсот шістдесяти до однієї тисячі восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (21420 – 30600 грн)» [154].

Дотичною до вищезазначених статей можна назвати статтю 82 КУпАП, згідно якої «за порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення встановлено штраф для громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (340 – 1360 грн) і для посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності – від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850 – 1700 грн)» [154].

Слід зазначити, що спалювання сухостою в умовах воєнного стану становить собою додаткову небезпеку. Такі дії можуть навіть прирівнюватись до диверсій, що, відповідно, передбачає вже не адміністративну, а кримінальну відповідальність. «Диверсія – це вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. У випадку, якщо ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, то

покарання передбачає позбавлення волі строком на п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна» [263]. Виходячи з цього трактування, вогнища, розведені людиною, можуть розцінювати як подання світлових сигналів агресору. До того ж, задимлення обмежує огляд місцевості військовими, правоохоронцями, рятувальниками.

Ще раз зауважимо, що «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [302].

В Україні загалом або в окремих її регіонах зокрема, де введено воєнний стан, «військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, відповідні заходи правового режиму воєнного стану» [302].

Тому внесення змін до Кримінального кодексу України, що посилюють відповідальність за злочини проти основ національної безпеки в умовах воєнного стану, зумовлені вимогою часу. Так як дії, пов'язані зі спалюванням сухої трави, опалого листя та інших рослинних залишків, безпосередньо сприяють зниженню рівня обороноздатності країни та відволікають від виконання бойових завдань Збройних Сил України, територіальної оборони.

На даний час в Україні введено воєнний стан, війна і досі триває. Правоохоронці, підрозділи рятувальників несуть службу в посиленому режимі. Тисячі ліквідованих пожеж, розбирання завалів, пошук постраждалих та евакуація десятків тисяч людей зі зруйнованих міст та селищ – саме так виглядає їх повсякденна робота. До того ж, ліквідація зазначених пожеж вимагає значних витрат паливо-мастильних матеріалів, яких і так обмаль. Тому, у такий складний для нашої країни період свідомо нищити свою землю, спалюючи суху траву та опале листя, відверто можна назвати злочином.

У підсумку доцільно зазначити наступне. По-перше, «до 2050 року Європу планували перетворити на кліматично нейтральний континент. Тепер можна очікувати як більш амбітних цілей, так і рух у зворотному напрямку. Коли внаслідок військової діяльності руйнуються міста, також страждає довкілля. Можуть не працювати очищувальні станції, або внаслідок потрапляння снаряду в будинок формуються будівельні відходи вперемішку із елементами військової техніки. Подібне сміття є дуже небезпечним, тому його не можна просто прибрати й викинути. Його небезпечно як транспортувати, так і зберігати на звалищі. Тому для поводження із таким типом відходів у містах необхідно розробити окремий протокол» [292].

Згідно попередніх даних дистанційного зондування Землі супутниками EFFIS, «внаслідок російської агресії пожежами вже пошкодили 102 тис. гектарів усіх ландшафтів України. До цієї цифри треба ще додати понад 10 тисяч гектарів. Саме стільки площ землі орієнтовно було знищено внаслідок спалювання сухої трави. 20 березня 2022 року рятувальники повідомили про загорання сухої рослинності на загальній площі майже 75 гектарів у Одеській області. 25 березня 2022 року на Полтавщині під час пожеж згоріло понад 52 гектари сухої трави, а на Львівщині – понад 31 гектар. 1 квітня 2022 року на Дніпропетровщині – майже 92 гектари» [303]. І це ще далеко не всі дані.

По-друге, українське законодавство включає цілу низку норм, що забороняють незаконне спалювання сухої рослинності. Попри це, загальний стан справ з дотриманням законів у цій частині залишає бажати кращого. На

даний час ми спостерігаємо надзвичайно малий відсоток щодо фіксування відповідних адміністративних правопорушень і притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

Це пов'язано як зі складністю виявлення винних осіб і доведення їх вини, так і з теперішньою обстановкою в державі. Про те, як працюють рятувальники в умовах війни, які виклики воєнного часу долають – важко недооцінити. Окрім того, їхня повсякденна робота доповнилась ще одним пунктом – ліквідовувати наслідки ракетних атак. Так, за даними Державної служби з надзвичайних ситуацій, третина всіх пожеж в Україні спричинена обстрілами. У цій ситуації сподівання було на те, що українське суспільство відповідальніше ставитиметься до свого життя і здоров'я, охорони навколишнього середовища та цінуватиме роботу всіх оперативних служб. Однак, статистика викликів через спалювання сухоостою не змінилась. В окремих регіонах країни пожежникам, правоохоронцям доводиться працювати під обстрілами. Рятувальні підрозділи змушені реагувати на повідомлення про підпали сухоостою, бо площа займання поширюється миттєво. Все це надзвичайно фізично і морально виснажує людський ресурс. Відповідно кадрів для такої кількості виїздів, масштабних руйнувань, гасінь пожеж априорі не вистачає.

Ще одним із проблемних питань, пов'язаних із притягненням особи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, є ряд помилок, які допускаються уповноваженими особами при складанні протоколу про адміністративні правопорушення. У переліку найпоширеніших порушень посадових осіб контролюючих органів можна виокремити наступні:

- протокол складений не уповноваженою на те особою;
- неправильна кваліфікація порушення;
- неправильне визначення суб'єкта правопорушення;
- не розкрито суті адміністративного правопорушення;
- заповнення протоколу нерозбірливим почерком;
- відсутність у протоколі дати, часу і місця його складення та ін.

Відповідно до вищевикладеного, наслідками неналежного складання уповноваженими особами протоколу чи недотримання ними вимог до складання протоколів про адміністративні правопорушення є: 1) повернення протоколу про адміністративне правопорушення для виправлення відповідних помилок, доопрацювання та усунення прогалин, оскільки неналежним чином і неправильно оформлений протокол продукує перепони на шляху повного і об'єктивного з'ясування всіх обставин по справі; 2) скасування постанови про адміністративне правопорушення й закриття провадження в адміністративній справі.

При цьому на законодавчому рівні визначено, що згідно зі ст. 258 КУпАП, «протокол не складається в разі вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 70 «Самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід», ст. 77 «Порушення вимог пожежної безпеки в лісах», частиною третьою ст. 85 «Порушення правил використання об'єктів тваринного світу», якщо розмір штрафу не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Також протоколи не складаються і в інших випадках, коли відповідно до закону, штраф накладається і стягується, а попередження оформлюється на місці вчинення правопорушення» [154].

У переліку дискусійних питань адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи наявні питання, пов'язані з порушенням екологічної безпеки в Чорнобильській зоні відчуження, використанням ядерної енергії та радіаційної безпеки загалом.

Слід відмітити, що дії вищих органів державної влади України не завжди характеризуються ефективністю щодо протидії правопорушень в галузі охорони довкілля. При цьому особливого значення відведено проблемі ядерної та радіаційної безпеки. В Україні як державі, на території якої знаходяться техногенно-небезпечні об'єкти і працюють екологічно небезпечні підприємства, повинні мати місце стаціонарні системні заходи зі створення та ефективного функціонування національної безпеки, збереження навколишнього

природного середовища.

Міжнародно-правове регулювання відносин забезпечення ядерної безпеки здійснюється відповідно до норм Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, Конвенції про ядерну безпеку, Об'єднаної конвенції про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та ін. У сфері національного правового поля базисом для врегулювання відносин з ядерної безпеки є закони України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання» [304, с.75].

Попри такий значний масив законодавчої бази України актуальними залишаються питання, пов'язані з застосуванням заходів адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки.

Як зазначає науковець Ю. П. Бурило, «з'ясування місця адміністративної відповідальності в системі юридичної відповідальності за правопорушення у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки, має не лише суто наукове, а й практичне значення, адже саме за допомогою заходів адміністративної відповідальності відповідні органи державного управління можуть найбільш оперативно реагувати на переважну більшість правопорушень, які вчиняються у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки, забезпечувати загальну та сингулярну превенцію цих правопорушень» [305, с. 239].

Правові засади застосування адміністративної відповідальності за правопорушення у вищезгаданій сфері визначені у «ст. 42-2 «Заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції», ст. 46-1 «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення», ст. 52 «Псування і

забруднення сільськогосподарських та інших земель», ст. 95 «Порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки», ст. 188-5. «Невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорону природних ресурсів», ст. 188-18 «Невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки» КУпАП [154].

Також перелік видів порушення законодавства у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки, які безпосередньо тягнуть за собою адміністративну відповідальність, закріплено іншими нормативно-правовими актами.

Для прикладу, відповідно до ст. 81 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» «порушення законодавства у сфері використання ядерної енергії персоналом та посадовими особами ядерної установки, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, джерел іонізуючого випромінювання, персоналом і посадовими особами підприємств, установ і організацій, які здійснюють будь-яку іншу діяльність у сфері використання ядерної енергії, і громадянами тягне за собою дисциплінарну, цивільну (крім цивільної відповідальності за ядерну шкоду), адміністративну та кримінальну відповідальність згідно з законом» [306].

Однак, науковець І. Кожем'яка вбачає ряд недоліків у нормах вищезазначених законів. Зокрема, аналізуючи конкретні види правопорушень згідно вказаних нормативних актів, з'ясовано, що «більшість із них не відповідають конкретним складам правопорушень, визначених у КУпАП, і навіть поширювальне тлумачення («дух» закону ширший за його «букву»), яке значною мірою суперечить фундаментальним загальноправовим принципам правової визначеності та презумпції невинуватості, не дозволяє кваліфікувати ті чи інші порушення екологічної безпеки як діяння, які містять склад конкретного адміністративного правопорушення» [307, с. 149]. У КУпАП взагалі не знайшла свого відображення абсолютна більшість порушень, що

закріплені ст. 81 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку». Навіть ст.46-1 КУпАП «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення», яка судячи з назви могла б акумулювати в собі всі можливі види порушень екологічної безпеки в Чорнобильській зоні відчуження, містить диспозицію, що конкретно і абсолютно чітко визначає об'єктивну сторону правопорушення (до речі, саме внесення змін до вказаної статті шляхом запровадження невизначеного переліку адміністративно караних порушень вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення, могло хоча б частково вирішити зазначену проблему) [307, с. 149].

Актуальним є питання щодо формування комплексу превентивних заходів протидії правопорушенням ядерного законодавства. Забезпечення ядерної безпеки має включати, в першу чергу, фізичний захист щодо належної охорони ядерних матеріалів та механізмів з метою створення умов, направлених на мінімізацію можливої перспективи вчинення протиправних дій. За офіційним визначенням МАГАТЕ, «Nuclear Security» «фізична ядерна безпека» – це «запобігання, виявлення та реагування на викрадення, диверсії, несанкціонованого доступу, незаконної передачі та інших зловмисних дій стосовно ядерних матеріалів та інших радіоактивних речовин, а також пов'язаних з ними установок» [308]. У площині вразливості системи фізичної ядерної безпеки щодо наявних та потенційних небезпек вагому роль відіграє захист інформації та інформаційна безпека, особливо, якщо йдеться про облік та контроль, який цілковито переведений на комп'ютерні системи. Саме «порушення конфіденційності інформації щодо обліку може призвести до того, що цінна інформація стосовно ядерних матеріалів або установок буде використано зловмисниками з метою проведення протиправних дій по відношенню до таких матеріалів» [309, с. 25]. Тому залежно від рівня ядерної безпеки, надійності функціонування атомних установок визначається рівень безпеки населення, а також захист охорони довкілля.

Варто також згадати, що попередня аварія на Чорнобильській АЕС

безпосередньо була пов'язана з людським фактором. Звідси можна зробити висновок про наявність постійної небезпеки від можливих несанкціонованих діянь зі сторони суб'єктів, які працюють на атомних електростанціях. Відповідно, для вирішення цього питання, необхідно: 1) здійснювати належну підготовку, перепідготовку фахівців; 2) формувати кваліфіковані кадри з врахуванням професійних якостей, а також діагностики індивідуально-психологічних властивостей людини; 3) обов'язкова підзвітність, підконтрольність відповідальних виконавців.

Отже, адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки виступає важливим засобом утвердження суспільного порядку, зміцнення законодавчих засад охорони природи. Однак, за наявності правових суперечностей та прогалин винні у вчиненні відповідних порушень особи можуть і не піддаватися суворим заходам впливу. Тому, враховуючи високий ступінь суспільної небезпеки цих порушень, виникає необхідність не лише в посиленні санкцій статей КУпАП, а й переформатуванні їх у площину кримінального права.

4.2. Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи

У більшості країн Європейського Союзу екологічна політика впроваджується через закони, договори, природоохоронні інвестиції, освіту тощо і має за мету, перш за все, досягнення якісних характеристик. На територіях відповідних держав діють положення, згідно з якими «за наднормативний викид і скидання забруднюючих речовин призначається штраф. Цей захід стимулює господарюючих суб'єктів уникати отримання вигоди за рахунок заняття незаконною діяльністю і купувати екологічно чисте обладнання та споруди. Наднормативний викид і скидання забруднюючих речовин тягне обмеження обсягу виробництва, зупинення провадження, припинення господарської та іншої діяльності, якщо вони спричинили тяжкі

наслідки. Наднормативне скидання забруднюючих речовин у воду тягне накладення штрафу в розмірі від подвійного до потрійного розміру екологічного збору за скидання стічних вод. Це дозволяє перевищити розмір адміністративного штрафу над витратами на оновлення екологічно чистого обладнання та споруди» [310, с. 164-165]. Для прикладу, у Швейцарії законом про охорону водоймищ від забруднення регламентується «максимально допустимий рівень вмісту забруднювальних речовин у разі скидання стічних вод» [311, с. 230-235].

У Бельгії скидання стічних вод без ліцензії заборонено. Закон США про водні ресурси передбачає «виконання 16 природоохоронних програм. Також встановлено кримінальну відповідальність за свідоме скидання у водойми забруднень, що загрожують здоров'ю і життю людей» [311, с. 230-235]. Зокрема, відповідно до законодавства Америки, «за один день умисного порушення законодавства про якість води може бути накладено кримінальний штраф до 25 тис. дол або тюремне ув'язнення до 1 року, або те й інше. При повторному порушенні – штраф до 50 тис. дол за один день порушення або тюремне ув'язнення на термін до 2 років і нараховується штраф у розмірі 25 тис.дол» [312].

У Польщі органами державної влади здійснюються провадження стосовно адміністративних деліктів згідно із загальними положеннями Кодексу адміністративного провадження від 14 червня 1960 року. Особливості проваджень щодо адміністративних порушень у різних сферах встановлюються в законах «Геологічне та гірничне право», «Про насінництво», «Про штучні добрива та здійснення удобрювання», «Право охорони навколишнього середовища» та ін. [313, с. 182].

На даний час Польща дотримується основного пріоритету екологічної політики, загально визнаного для всіх країн ЄС, – недопущення забруднення природного середовища шляхом екологічної передбачливості та розважливості. Втілюється це за допомогою так званих «найкращих доступних технологій» (Best Available Technology – BAT – застосування тих методів виробництва, які на

сучасному рівні науково-технічних знань надають можливість гарантувати якомога вищу екологічну безпеку). Згідно із польським законодавством «екологічні оплати здійснюють всі суб'єкти господарювання і лише за діяльність, що відповідає чинним нормам [314].

Як підкреслюють польські дослідники, доцільним є екологічний податок, в розмірі спричиненої навколишньому середовищу і природним ресурсам екологічної шкоди, яка встановлюється екологічними стандартами. Система екологічних стандартів при цьому побудована таким чином, що містить граничні обмеження щодо використання природних ресурсів, застосування технологічних процесів, а також параметрів готової продукції, перевищення яких призводить до економічної, екологічної, соціальної шкоди.

Тобто екологічні стандарти, крім свого прямого призначення, мають виконувати функцію механізмів екологічної політики, за допомогою яких розділяють екологічні податки та економічні санкції за нераціональне природокористування. У Польщі сума штрафу за викиди забруднюючих речовин у повітря в 10 разів перевищує суму плати за нормоване забруднення. Сама загроза можливого великого штрафу за екологічне порушення значно посилює його функцію як запобіжного економічного регулятора природокористування» [315].

Цікавим є приклад Польщі у вирішенні питань небезпечного впливу відходів на довкілля. Зокрема, одним із важелів щодо запобігання спричиненню шкоди природі у результаті поводження з відходами виступає адміністративна відповідальність. Відповідно до законодавства Польщі адміністративній відповідальності підлягають особи, що:

«1) змінюють класифікацію небезпечних відходів на безпечні відходи шляхом їхнього розведення або змішування між собою або з іншими відходами, речовинами або матеріалами, що призводить до зниження початкової концентрації небезпечних речовин до рівня нижче, ніж рівень, визначений для небезпечних відходів;

2) змішують небезпечні відходи різних типів, змішують небезпечні

відходів з безпечними відходами, або змішують небезпечні відходи з речовинами, матеріалами, предметами, включаючи розведення речовин;

3) здійснюють збір або перероблення відходів без необхідного дозволу або здійснюють поводження з відходами в невідповідний з дозволом на збір або перероблення відходів спосіб;

4) проводять збір та перероблення відходів без необхідного внесення до реєстру;

5) здійснюють скидання відпрацьованих олій у воду чи ґрунт, всупереч зазначеній забороні» [315].

Адміністративний штраф накладається за рішенням воєводського інспектора охорони довкілля, юрисдикцією якого є місце виробництва або поводження з відходами.

Воєводський інспектор охорони довкілля констатує порушення на підставі: «1) інспекцій, включаючи ті, що проводяться під час вимірювань або іншими способами; 2) вимірювань та випробувань, проведених суб'єктом, відповідальним за такі вимірювання, та тестування; 3) повідомлення, зробленого маршалом воєводства, регіональним директором з охорони довкілля або міністром, відповідальним за охорону довкілля. При визначенні розміру адміністративного штрафу воєводський інспектор з охорони довкілля враховує тип порушення та його вплив на життя та здоров'я людей та довкілля, тривалість порушення та масштаби проведених заходів, а також враховує наслідки цих порушень та розмір загрози. Таким чином, розмір штрафу залежить від різних обставин та поведінки самого суб'єкта господарювання, але станом на сьогодні мінімальний штраф складає 1 000 злотих (PLN), а максимальний штраф становить 1 000 000 злотих (PLN)» [316].

До речі, Польща за природніми умовами має багато схожостей з Україною. Тому й польський досвід щодо використання адміністративно-правових інструментів регулювання природокористування і охорони навколишнього середовища для нашої країни є доволі прийнятним.

За правом Франції «природні багатства, ресурси і довкілля, ландшафти,

тваринний і рослинний світ, його різноманітність і біологічна рівновага є частиною загального національного надбання, а охорона, відновлення природних ресурсів та управління ними – всезагальною політикою, спрямованою на збереження природних багатств, захист від загрози можливих руйнувань. З метою збереження фауни, флори, ґрунту, вод, покладів мінералів і взагалі природного середовища певні частини території, що належать державі, і територіальних вод можуть бути оголошені декретом уряду резерваціями. У відношенні приватної земельної власності територія може отримати зазначений статус лише за згодою власника [317, с. 77].

З моменту публікації декрету в межах території, оголошеної резервацією, забороняються будь-які дії, які можуть порушити природний розвиток фауни і флори. Будь-які зміни можуть бути проведені тільки з дозволу особи, відповідальної за охорону природи в даній адміністративно-територіальній одиниці, яка встановлює також порядок управління резерваціями і контроль за дотриманням заборон, що діють в їх межах. Якщо в результаті створення резервації кому-небудь наноситься збиток, то це створює право на його відшкодування» [316, с. 868].

Міністерство охорони природи та навколишнього середовища Франції безпосередньо відповідає за розроблення заходів щодо охорони природи і навколишнього середовища. До того ж такими функціями частково наділені й інші міністерства.

«Міністерство охорони природи та навколишнього середовища має на місцях уповноважених, на яких покладено функції щодо здійснення спільного контролю у межах даної території. Повноваженнями щодо здійснення контролю в галузі охорони навколишнього середовища в певній адміністративно-територіальній одиниці наділяються також місцеві органи державного управління, префекти, мери міст. Правове регулювання охорони навколишнього природного середовища у Франції пов'язане з поняттям якості життя, рівнем екологічної свідомості, освіти населення. З приводу цього у Франції було створено Міністерство якості життя» [317, с. 77].

«Сільськогосподарські закони Франції надають міністру сільського господарства право періодично інспектувати сільськогосподарські підприємства. При виявленні фактів неправильного використання землі та ведення господарства міністр може встановити нагляд над господарством, а в деяких випадках – припинити оренду, замінити орендаря іншою особою, передавши йому право оренди, наказати зміну призначення земельної ділянки» [318, с. 372].

У результаті детального аналізу охорони довкілля у Франції слід виокремити окремі аспекти природоохоронної діяльності, які можна застосувати в Україні. Зокрема, важливим є досвід щодо розвитку права навколишнього середовища на місцевому рівні, прийняття актів органами місцевого самоврядування про охорону природи, за допомогою яких вирішуються проблемні питання природоресурсного значення.

Ефективним стимулом природоохоронної діяльності необхідно вважати і проєкологічну поведінку суб'єктів господарської діяльності й французького суспільства загалом. Також позитивним напрямком є використання паралельної можливості правового механізму адміністративної відповідальності і правового механізму компенсації за заподіяну шкоду довкіллю. Все це разом обґрунтовує необхідність застосування французького досвіду охорони природи в Україні.

Особлива увага охороні природних ресурсів приділяється у Великобританії. Зокрема, «у 1951 р. була введена система видачі дозволів на скидання відходів у внутрішні води, у 1970 р. – створено Міністерство навколишнього середовища, у 1972 р. починає діяти Королівська комісія боротьби з забрудненням навколишнього середовища – незалежний орган при урядові Великобританії. На неї покладено спостереження за ефективністю природоохоронної діяльності та екологічної безпеки. Комісія сама визначає сфери свого інтересу, проводить дослідження і приблизно кожні 18 місяців публікує доповідь, у якій з позиції науки, права й адміністративного управління аналізує актуальні, перспективні проблеми навколишнього середовища та забезпечення санітарно-епідеміологічної безпеки. У доповідях знайшли

відображення дані щодо утилізації відходів, забруднення нафтопродуктів, ядерної енергетики, сільськогосподарського забруднення навколишнього середовища, забруднення атмосферного повітря. Рекомендації, сформульовані в доповіді, не є обов'язковими для уряду. Однак, оскільки формально він повинен реагувати на ці доповіді, висновки Комісії не можуть бути проігноровані. Існують також численні центральні установи – ради з охорони повітря, з обробки різних відходів і 10 регіональних управлінь з контролю за якістю навколишнього середовища. Важливу роль відіграють місцеві органи влади й численні громадські об'єднання. Введення системи платежів за водокористування і скидання промислових стічних вод, оподаткування за використання матеріалу (податок на викопне паливо) дало Великобританії змогу значно знизити державні фінансові витрати і перекинути кошти на програми з регулювання екологічної безпеки» [319, с. 54].

До того ж, варто зазначити, що в цій країні екологічні штрафи є надзвичайно високими. За поданням Агенства навколишнього середовища штраф, який накладається судом, протягом п'яти років виріс в шість разів, майже до 147,5 тис. фунтів стерлінгів. Також у межах компетенції Агенству навколишнього середовища як контролюючого і дозвільного органу при профільному міністерстві надана можливість призупиняти роботу підприємств, допоки останні не усунуть причини забруднення.

Перші спроби охорони природних ресурсів безпосередньо пов'язані з прийняттям Закону про лісові резерви (1891 р.) у США. На початку ХХ ст. були зроблені перші кроки у сфері охорони тваринного світу. «Спеціально створене Агентство з питань охорони навколишнього середовища мало право видавати підзаконні акти, котрими регулювалися критерії і стандарти якості води, атмосферного повітря, нормативи промислових відходів, стічних вод тощо, а також кримінального переслідування корпорацій та інших порушників встановлених правил» [320, с. 510].

У кожному штаті США діють місцеві виконавчі органи – Департаменти природних ресурсів (або Департаменти охорони навколишнього середовища),

до складу яких входять Департаменти поліції природних ресурсів (охорони навколишнього середовища) як правоохоронні підрозділи. «Метою діяльності цих Департаментів є захист і поліпшення стану навколишнього середовища та природних ресурсів штатів, захист здоров'я та безпеки людей шляхом забезпечення дотримання охорони навколишнього середовища та пов'язаних із ним законів, а також сприяння громадській екологічній освіті. Працівники екологічної поліції фокусують свої зусилля на виконанні Закону щодо охорони навколишнього середовища, хоча мають право застосовувати всі закони держави.

Місія Департаментів поліції з охорони навколишнього середовища поєднує в собі дві широкі сфери правозастосування: риба та дика природа і якість навколишнього середовища. Сфера «Риба та дика природа» включає розгляд скарг про браконьєрство, незаконний продаж видів, які перебувають під загрозою зникнення, та перевірку мисливців, рибалок, мисливців і рибалок комерційних (омари, мідії, приманки для риби, корми для риб) на відповідність нормам природоохоронного законодавства» [320, с. 510].

Друга сфера під назвою «Забезпечення дотримання якості навколишнього середовища» пов'язана з виявленням та припиненням екологічних правопорушень у таких галузях, як «несанкціонована вирубка лісу, незаконне забруднення води, неправильне використання або застосування пестицидів, комерційних транспортних засобів, вироблення наднормативних викидів, прісноводної та морської водно-болотної деградації, незаконний видобуток лісу» [321, с. 216].

Якщо вести мову про порушення, приписи зі штрафами, то тільки за «2019 рік Агентство з охорони навколишнього середовища США домоглося добровільного усунення порушень на 1900 об'єктах, \$ 4,4 млрд доларів інвестицій в модернізацію підприємств для посилення їх екологічної безпеки, стягнення \$ 472 млн доларів штрафів. Діапазон штрафів, які накладає Агентство, досить широкий: за забруднення повітря до \$ 356 тис. доларів, за забруднення питної води – до \$ 1,3 млн доларів, за виснаження землі – до \$ 93,7

тис. доларів» [322].

При цьому слід зазначити, що як у США так і у Великобританії адміністративні штрафи стягуються в судовому порядку.

У галузі охорони навколишнього природного середовища Литви діють «чотири основних принципи: «той, хто забруднює, платить»; «принцип сталого розвитку», який декларує, що економічна діяльність повинна враховувати природоохоронні вимоги; «принцип джерела» – встановлює, що будь-яка форма забруднення навколишнього середовища повинна усуватися в межах його джерела та все, що може бути перероблене, має бути використано; «принцип нульової толерантності», що затверджує неможливість прояву поблажливості до забруднення навколишнього середовища» [323, с. 51].

Ефективність застосування норм адміністративного права в природоохоронній діяльності, у порівнянні з іншими видами юридичної відповідальності, не викликає сумнівів, так як багато європейських країн найчастіше застосовують саме адміністративні заходи впливу у сфері охорони довкілля.

У таких країнах як Німеччина, Данія, Нідерланди «функціонує такий ринковий інструмент екологічного регулювання, як торгівля правами (дозволами) на забруднення. З огляду на те, що фірми мають різні рівні лімітів щодо скорочення забруднення навколишнього середовища, то між ними об'єктивно виникають умови для подібного роду торгівлі. Порівнюючи при цьому розміри лімітів забруднення з ринковою ціною дозволів, фірми самостійно приймають рішення про доцільність купівлі (продажу) таких дозволів та їх кількості. У разі, якщо граничні витрати зниження забруднення навколишнього середовища для фірми перевищують ринкову ціну дозволів, їй вигідніше купити додаткові дозволи на забруднення, а не знижувати обсяги викидів. І навпаки, коли ціна дозволу вища від граничних витрат щодо зниження забруднення, фірми продаватимуть дозволи (права) на забруднення» [324, с. 155].

Окрема увага в Німеччині належить навчанню виробничого персоналу екологічної безпеки. «Адміністративно-правове регулювання екологічною безпекою є сферою, що забезпечує робочі місця значної частини населення Німеччини. Щорічно зростає кількість підприємств, які займаються розробкою екологічних та ресурсозберігаючих технологій або пропонують послуги у галузі екологічної безпеки й охорони навколишнього середовища. Створені в окремих землях відповідні відомства контролюють дотримання встановлених стандартів належної якості вод та атмосферного повітря і разом з федеральною владою і громадськістю борються з підприємцями та іншими порушниками законодавства про екологію» [325, с. 146].

Також досвід багатьох європейських країн надає можливість зробити висновок про те, що в розв'язанні проблем та поліпшенні стану навколишнього середовища мають бути задіяні професіонали. До того ж, навіть на рівні державної служби організовуються навчання з підвищення кваліфікації посадовців в екологічній сфері. Звичайно ж, не останню роль відіграє політика «передбачливості», результатами якої є забезпечення якісного збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Надзвичайно вагомим фактором підвищення ефективності адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони довкілля є опрацювання й врахування зарубіжного досвіду країн Азії. При цьому, слід зауважити, що законодавству кожної окремої країни притаманні індивідуальні правові особливості щодо врегулювання відповідних питань. Останні показують, з одного боку, специфіку діяльності уповноважених органів у досліджуваній галузі, а з іншого – характерні ознаки адміністративних правопорушень у сфері охорони природи та адміністративної відповідальності за них.

Охорона навколишнього середовища є одним із важливих питань у Японії, де формування законодавства в галузі навколишнього середовища почалося у 70-х рр. XX ст. «Основний закон щодо боротьби із забрудненням довкілля, який

був прийнятий у 1964 р., склав юридичну та методологічну базу для подальшого формування законодавства у цій сфері. Основними механізмами охорони природи в Японії є широке застосування передових технологій, новітніх досягнень, програмно-цільового управління, активна участь у вирішенні глобальних екологічних проблем» [326, с. 19]. «Кожні п'ять років в країні проводиться обстеження стану природи, а кожна префектура має свої закони з охорони навколишнього середовища та особисті екологічні програми. Місцеві органи самоврядування укладають добровільні угоди про контроль забруднень з компаніями, що знаходяться в регіоні. І тут дуже ефективно працює принцип – забруднювач платить.

Це змушує компанії розробляти технології дотримання екологічних стандартів. Для зменшення викидів заводів, які забруднюють воду та місцевість хімічними матеріалами, у тому числі, і пластмасою, активно розвивається галузь поновлюваних джерел енергії. Наприклад, місто Кітакюсю зараз є провідним у цьому питанні, хоча раніше його затоку називали «морем смерті» через забруднення. Працюючи з приватним сектором, місто скоротило викиди сажі та інших шкідливих речовин, інвестуючи в поновлювані технології. Вітрові електростанції тепер можна побачити на суші і на морі, що дозволяє місту користуватися сильними вітрами навколо узбережжя» [327].

Таким чином, Японія є однією з найбільш екологічних країн світу. Окрім наявності органів управління у сфері охорони довкілля, ефективного законодавства в галузі навколишнього середовища, де закріплено доволі жорсткі санітарно-гігієнічні стандарти, механізм охорони природи в Японії поєднав у собі передові технології і новітні досягнення у питаннях якості води, озеленення, сортування сміття, досконалих двигунів транспортних засобів у межах боротьби за чисте повітря.

У питанні покращення ефективності адміністративної відповідальності у сфері охорони природи за допомогою законодавчих змін прикладом виступає Китай. Так, «з 2015 року в дію вступив новий екологічний закон «Про охорону довкілля», який наділив природоохоронні органи великими каральними

повноваженнями, визначив області, які вимагають додаткового захисту, і дав незалежним екологічним групам більше можливостей для роботи в країні. Нові статті закону конкретно стосуються забруднення повітря і закликають до додаткового нагляду з боку уряду. Закон також дозволив урядовим природоохоронним агентствам застосовувати суворі санкції та арешт майна незаконних забруднювачів.

Компанії, які порушують закон, будуть «названі і зганьблені», а керівники компаній можуть бути засуджені до тюремного ув'язнення на термін до 15 діб» [328]. Верхня межа штрафів відсутня, відповідно компаніям часто було простіше сплачувати незначні штрафи, визначені законом, аніж впроваджувати заходи, пов'язані із боротьбою щодо забруднення. Згідно з новим законом місцеві органи влади та місцевого самоврядування підпадають під дисциплінарні заходи за невиконання й недотримання екологічних законів. До того ж, закон чітко визначив застосування адміністративного арешту як покарання за забруднення навколишнього середовища. Застосування адміністративного арешту передбачено у наступних випадках:

«- невиконання припису про призупинення будівництва в разі ведення будівництва без проведення оцінки впливу на навколишнє середовище;

- невиконання припису про припинення забруднення навколишнього середовища у разі скидання забруднюючих речовин без відповідного дозволу;

- незаконне скидання забруднюючих речовин з використанням підземних труб, стічних ям і каналів, підробка даних відстеження скидання забруднюючих речовин, ухилення від контролю за скиданням забруднюючих речовин іншими способами;

- невиконання припису про усунення порушень у зв'язку виробництвом і використанням агрохімікатів, виробництво і використання яких заборонено державою» [328].

У випадку, коли відсутні ознаки складу злочину, вищезазначені діяння караються штрафом. Крім того, «управління охорони навколишнього середовища повітового ступеня (повіт, автономний повіт, міський район міста з

районним поділом) або інший відповідний орган передає справу до органу громадської безпеки (поліцію), який застосовує адміністративне покарання у вигляді арешту на строк від 10 до 15 діб; за наявності пом'якшувальних обставин – на термін від 5 до 10 діб. Якщо правопорушення вчинено організацією, організація зобов'язана сплатити штраф, а керівник організації або інший співробітник, який несе пряму відповідальність за правопорушення – відбутися покарання у вигляді арешту» [328]. Щодо позиції законодавця, який зобов'язує юридичні особи понести відповідальність у разі спричинення ними шкоди довкіллю, надамо більш детальну інформацію.

Зокрема, особливо забруднюючі підприємства, що порушують положення статті 20 Наказу № 35, «чиї скиди забруднюючих речовин перевищують національні або місцеві норми скиду, або загальний скид забруднюючих речовин перевищує загальні норми, або якщо викид забруднюючих речовин не оголошений відповідно до вимог, які визначені у законодавстві, органи державної влади та органи місцевого самоврядування у галузі охорони навколишнього природного середовища можуть накладати штраф у розмірі не менше 100 000 юанів (421533,14 гривень станом на червень 2021 р.) відповідно до положень Закону «Про сприяння чистому виробництву» КНР» [329, с. 195]. При цьому, в Китайській народній Республіці інформація про списки підприємств із серйозним забрудненням, а також дані про екологічні адміністративні штрафи, адміністративні перегляди, адміністративні судові дослідження і виконання адміністративних примусових заходів за правопорушення у сфері природи є загальнодоступними для громадськості. Вільний доступ громадян Китаю до екологічної інформації реалізується через державні веб-сайти, прес-конференції, телебачення, радіо, газети тощо

Беручи до уваги те, що Китай з давніх давен уособлював у собі філософію поєднання людини і природи, бережливого ставлення до навколишнього світу, стає зрозумілим, чому держава розробляє і на законодавчому рівні затверджує вищеописані адміністративні заходи.

Продовженням такої позитивної політики послужило внесення у червні 2017 року другої поправки до Закону про запобігання забрудненню води. Цією поправкою, зокрема посилено покарання за забруднення води, а також встановлено, що верхня межа штрафів може бути збільшена до 1 мільйона юанів.

Відповідно до офіційних даних в 2018 році в Китаї наклали «186 тисяч адміністративних покарань за правопорушення в екологічній та природоохоронній сфері проти 83 тисяч чотирма роками раніше, до прийняття закону в його нинішній редакції. А загальна сума накладених штрафних санкцій в 2018 році сягнула 15,3 млрд юанів (близько 2,15 млрд доларів)» [330].

У переліку країн, де успішно працює механізм реалізації адміністративно-правових засобів запобігання та протидії правопорушенням у сфері охорони природи, потрібно згадати Ізраїль. До речі, «турботу про все живе і заборону на нерозумне вторгнення в природний розвиток природи можна знайти вже в перших розділах Біблії (Танаха). Книга Буття вказує на нерозривний зв'язок між людиною (адам) і землею (адама), наказує людині обробляти і берегти землю і підкреслює необхідність дбайливого користування та управління природними багатствами. Відроджена Держава Ізраїль ставиться до цих древніх заповітів з глибоким розумінням і відповідальністю: у народу Ізраїлю є непорушні зобов'язання по відношенню до Землі Ізраїлю» [331].

В Ізраїлі природоохоронна державна служба функціонує у вигляді «зеленої» поліції. Цей орган створений у 1990 році на базі екологічного патруля Міністерства екології, а зараз є підрозділом міністерства. Інспектори поліції вправі вимагати документи, брати проби і робити заміри, входити на будь-який об'єкт чи транспортний засіб, допитувати підозрюваних, вилучати предмети, проводити обшук, штрафувати, відкривати кримінальні виробництва, виписувати приписи. «Зелена» поліція практикує планові і раптові перевірки, а також спеціальні операції по відношенню до порушників. Штрафи, які застосовуються «зеленою» поліцією Ізраїлю, боляче б'ють по кишенях тих осіб, хто забруднює навколишнє середовище. «Так, за розлив відпрацьованих масел

власника гаража штрафують майже на \$ 900, за незаконну роботу АЗС – на \$ 82 тис., за незаконне спалювання сміття великим підприємством – на \$ 240 тис.» [331].

Таким чином, цей черговий приклад показує, що саме завдяки суворому дотриманні букви закону, жорсткій дисципліні, вихованні культури відповідальності можна досягнути позитивних результатів у сфері охорони довкілля та збереження природних ресурсів.

Наступною державою, законодавство якої ми аналізуємо у сфері охорони природи, є Грузія. Незважаючи на те, що грузинські науковці акцентують увагу на наявності двох основних причин глобальних екологічних проблем: «1) науково-технічний прогрес породжує ріст цих проблем, які потрібно вирішувати на усіх етапах розвитку держави; 2) охорона навколишнього середовища в Грузії не є пріоритетним напрямом державної політики» [329], досвід грузинського законодавства у сфері охорони довкілля може бути корисним для усунення недоліків та реформування українського законодавства. До речі, серед країн Східного партнерства Грузія досягла найбільшого прогресу у впровадженні екологічного врядування.

Основним грузинським законодавчим актом в екологічній сфері можна назвати Закон «Про захист навколишнього середовища» [332], положення якого регулюють правові відносини «між органами влади та фізичними і юридичними (права власності та організаційно-правові форми) особами в сфері охорони навколишнього середовища та природокористування на всій площі його територіальних вод, повітряного простору, континентального шельфу та економічної зони» [332]. У статті 4 Закону визначено поняття «навколишнє середовище» як «поєднання природного середовища і довкілля (культурного середовища), яке включає в себе живі і неживі природні елементи, природний і антропогенний ландшафти тощо» [332]. Також надано роз'яснення поняття «природне середовище» як «складова частина навколишнього середовища, яка включає взаємопов'язані природні елементи і сформовані ними природні ландшафти» [332]. Під охороною навколишнього середовища розуміється

«поєднання адміністративних, економічних, технологічних, політико-правових та соціальних заходів для забезпечення стійкості і відновлення існуючого природного балансу в навколишньому середовищі» [332].

У питаннях екологічних правопорушень на території Грузії та притягнення винних осіб до відповідальності за ці правопорушення варто посилатись на відповідні статистичні дані. Зокрема, у 2017 році майже на 1,5 тисячі збільшилось випадків порушення природоохоронного законодавства порівняно з 2016 роком. За офіційними даними Міністерства охорони навколишнього середовища Грузії протягом 2017 року по всій країні було виявлено понад 11 600 фактів порушень адміністративного та кримінального законодавства. Незаконна вирубка лісів, видобуток ресурсів та забруднення повітря рядовими громадянами та юридичними особами були оцінені відомством майже у 8,5 мільйона ларі [333]. Здебільшого переважали адміністративні правопорушення, за які передбачалась адміністративна відповідальність у вигляді сплати штрафу. Виходячи з такого аналізу, департамент нагляду Міністерства охорони навколишнього середовища Грузії підготував низку змін до Адміністративного кодексу, згідно з якими будуть посилені санкції за незаконне користування надрами, лісом, а також їх переробку.

На наш погляд, позитивний досвід адміністративно-правового регулювання відносин у галузі охорони природи можна запозичити у Республіці Казахстан. Міністерство екології, геології та природних ресурсів Республіки Казахстан є центральним виконавчим органом Республіки Казахстан, що «здійснює керівництво у сферах формування та реалізації державної політики, координації процесів управління у сферах охорони навколишнього середовища, розвитку «зеленої економіки», поводження з відходами (за винятком комунальних, медичних та радіоактивних відходів), охорони, контролю та нагляду за раціональним використанням природних ресурсів, державного геологічного вивчення надр, відтворення мінерально-сировинної бази, використання та охорони водного фонду, водопостачання, водовідведення, лісового господарства, охорони, відтворення та використання

тваринного світу та особливо охоронюваних природних територій» [334].

У цілях інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності даного органу відповідної галузі для планування та виконання заходів з охорони навколишнього середовища та забезпечення прав громадян на сприятливе для життя та здоров'я навколишнє середовище створено «Республіканське державне підприємство на праві господарського відання «Інформаційно-аналітичний центр охорони навколишнього середовища» Міністерства екології, геології та природних ресурсів Республіки Казахстан» [335]. Для того, щоб досягнути відповідні цілі, названий суб'єкт реалізує наступні види діяльності: «1) ведення Державного фонду екологічної інформації (ведення та поповнення баз даних на паперових та електронних носіях); 2) супровід Єдиної системи державних кадастрів природних ресурсів Республіки Казахстан; 3) ведення Державного кадастру відходів виробництва та споживання» [335].

Таким чином, вищезгадані інституційні органи є основними інформаторами населення про стан навколишнього середовища та зміни, що в ньому відбуваються. Особливостями діяльності у сфері охорони довкілля також можна назвати: 1) ґрунтовну регламентацію компетенції суб'єктів на законодавчому рівні; 2) системну погодженість та конкретність у середині механізму державного управління та регулювання у галузі охорони природного середовища; 3) функціональну визначеність.

Також варто зазначити, що відповідно до правових актів Республіки Казахстан особливого значення набуло питання здійснення кадастрової діяльності. Законодавчою базою ведення державного обліку, кадастру і моніторингу в сфері довкілля є: Екологічний кодекс Республіки Казахстан від 2 січня 2021 р. № 400-VI [336], Лісовий кодекс Республіки Казахстан від 8 липня 2003 р. № 477-II [337], Кодекс Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення від 5 липня 2014 р. № 235-V [338], закони Республіки Казахстан «Про особливо охоронювані природні території» від 7 липня 2006 р. № 175-III [339], «Про охорону, відтворення та використання тваринного світу» від 9 липня 2004 р. № 593-II [340] та ін.

Законодавчі засади функціонування Єдиної системи державних кадастрів природних ресурсів закріплені у Розділі 10 «Державні кадастри природних ресурсів Республіки Казахстан» Екологічного кодексу Республіки Казахстан. При цьому, варто зазначити, що до об'єктів цієї системи належать «складові довкілля: земля, вода, ліс, ґрунт, надра, рослинний і тваринний світ у взаємодії. Ведення Єдиної системи кадастрів функціонально покладається на уповноважений орган у сфері охорони навколишнього середовища разом із спеціально уповноваженими державними органами, які здійснюють моніторинг відповідних видів природних ресурсів на основі даних обліку стану та використання природних ресурсів» [336].

У Главі 21 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів» сформований і закріплений юридичний склад адміністративних правопорушень у сфері охорони природи. Відповідно до Кодексу Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення адміністративна відповідальність застосовується за вчинення таких проступків: «порушення санітарно-епідеміологічних та екологічних вимог щодо охорони навколишнього середовища (ст. 324), порушення вимог щодо проведення виробничого екологічного контролю (ст. 325), невиконання умов екологічного дозволу (ст. 326), псування землі (ст. 337), порушення порядку подання звітності у сфері надрокористування (ст. 349), порушення правил охорони водних ресурсів (ст. 358), порушення вимог пожежної безпеки та санітарних правил у лісах (ст. 367), знищення або пошкодження лісової фауни, а також пошкодження, засмічення лісу відходами, хімічними речовинами та інше завдання збитків землям лісового фонду (ст. 372), незаконна порубка, знищення або пошкодження дерев та чагарників (ст. 381-1), порушення вимог користування тваринним світом та правил полювання (ст. 382), порушення вимог законодавства у сфері охорони, відтворення та використання рибних ресурсів та інших водних тварин (ст. 384)» [154] та ін.

Система адміністративних стягнень за вищезгадані адміністративні

правопорушення поєднує санкції, різні за характером і правовими наслідками. У переліку цих стягнень найбільш поширеним видом адміністративного стягнення є штраф, що стягується у дохід бюджету держави згідно законодавства Республіки Казахстан.

Відповідно до положень Кодексу Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення, суб'єктами адміністративної відповідальності у досліджуваній галузі є «фізичні осудні особи, які досягли на момент закінчення або припинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку, а також юридичні особи» [338].

Таким чином, до особливостей адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в Республіці Казахстан, які варто було б запозичити для України, можна віднести:

1) широкий спектр складів адміністративних правопорушень, що дозволяє охопити майже будь-який об'єкт в галузі охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів;

2) значні розміри штрафів за порушення законодавства у сфері охорони природи.

З погляду на дослідження С. Єсімова, «реформування адміністративного законодавства в екологічній сфері має здійснюватися шляхом оптимізації складного механізму застосування адміністративних стягнень, приведення правових норм у відповідність з положеннями Конституції та чинних законів. Це, найперше, гарантуватиме належний рівень дотримання державою в особі її уповноважених органів задекларованих прав і свобод громадян та юридичних осіб, а з іншого боку – забезпечить ефективне застосування правових норм до правопорушників. Адже чіткість і ясність висвітлення складів адміністративних проступків, видів адміністративних стягнень, підстав їх застосування сприяє правильному трактуванню правових норм і забезпеченню адекватності та постійності (застосування правових норм відповідно до законодавчих актів без залучення додаткових роз'яснень уповноважених органів) їх застосування» [341, с. 8].

Сьогодні питання охорони природи є невід'ємною частиною існування суспільства. В багатьох країнах світу успішно освоюються нові методи щодо пізнання навколишнього середовища, подолання екологічної кризи. І це, вочевидь, є позитивним процесом. Проте в аспекті описаних нами явищ вбачається за необхідне закликати громадськість до початку системного, раціонального осмислення правовідносин у сфері охорони природи і побудови відповідного категорійно-понятійного апарату. Актуальною можна назвати проблематику, пов'язану з роллю держави і права у створенні відповідних умов для охорони довкілля.

Крім цього, політика навколишнього середовища охоплює не лишень систему законодавства, що передбачає досить високий рівень захисту довкілля та гарантує функціонування внутрішнього ринку, але й упроваджує фінансові (наприклад, програма LIFE) та технічні інструменти: еко-маркування, систему Союзу з захисту довкілля та екологічного моніторингу, а також спільні критерії у діяльності екологічних інспекцій держав-членів ЄС.

Для України реалізація проєктів у межах програми LIFE може стати ефективним і дієвим методом усунення наслідків військових дій Росії на територіях природно-заповідного фонду: відновлення та збереження біорізноманіття, природоохоронних територій і природних екосистем України загалом. Для усвідомлення обсягів програми: «з 1992 року LIFE співфінансувала понад 5000 проєктів. На 2021-2027 роки загальний бюджет LIFE становить 5,43 мільярда євро. На думку єврокомісара, важливо, щоб відновлення України відбувалося на принципах сталого розвитку та зелених технологій» [342].

Як підсумок, можна відзначити, що захист навколишнього середовища залишається одним із пріоритетних напрямів діяльності ЄС, що обумовлює прийняття значної кількості загальноєвропейських нормативних актів та запровадження відповідних дієвих правових інструментів, в тому числі і посилення юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

При здійсненні пошуку шляхів розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері природи, не варто відмовлятися від ідеї кодифікації екологічного законодавства.

На думку вчених-правознавців, «кодифікація екологічного законодавства – одне з актуальних питань сучасної теорії екологічного права, її застосування в реальній практиці законотворення» [343, с. 50].

Як зауважив професор М. Фауер, «у багатьох європейських країнах екологічне законодавство спочатку походило з різних частин секторального охоронного законодавства, наприклад водного, земельного, атмосферного повітря. Це призводило до розбіжностей, оскільки природоохоронні положення законодавства могли бути зовсім різні, одночасно процедури ліцензування та встановлення стандартів також дуже відрізнялись.

Така ситуація негативно впливала на процес прийняття рішень у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема застосування відокремлених та секторальних частин екологічного законодавства призводило до відсутності координації між різними уповноваженими органами, у результаті чого їх рішення були неузгоджені між собою. Також з часом секторальне екологічне законодавство стало таким громіздким і складним, що громадянам було важко усвідомити зміст своїх екологічних обов'язків. Ці фактори викликали необхідність гармонізації екологічного законодавства в багатьох європейських країнах, що було реалізовано шляхом прийняття більш або менш всеохоплюючих правових актів з охорони навколишнього середовища» [344, с. 174].

З урахуванням того, що Україна в умовах сьогодення вступає на шлях визнання кандидатом до ЄС, необхідно запозичувати досвід саме країн європейського простору щодо питань реформування екологічного законодавства.

Для прикладу, в 1999 році Екологічний кодекс прийняв уряд Швеції. Він об'єднав у собі основні положення 15 правових актів. Рішення про прийняття цього кодексу було зумовлено тим, що попереднє законодавство було визнано

неефективним у вирішенні екологічних проблем, які виникли при забезпеченні сталого розвитку. «При розробці Екологічного Кодексу Швеції були поставлені такі завдання, як модернізація та оновлення екологічного законодавства, його систематизація, врахування судової практики та посилення ролі центрального (не місцевого) законодавства.

Метою Екологічного кодексу визначено сприяння сталому розвитку, який має забезпечити здорове та неушкоджене навколишнє середовище для сучасного та наступних поколінь. З цією метою кодексом встановлюється, що людське життя та навколишнє середовище захищаються від шкоди та втрат, які можуть бути спричинені забрудненням або в результаті інших дій, охороні підлягають біорізноманіття, важливе природне та культурне довкілля. Використання землі, води та фізичного оточення має забезпечувати довготривале належне управління з екологічної, соціальної, культурної та економічної точки зору. Повторне використання та переробка матеріалів, сировини та енергетичних ресурсів заохочується з метою встановлення та підтримки природних циклів» [345, с. 218].

Також положення вищезгаданого Кодексу надають ґрунтовне тлумачення поняття екологічного злочину. «Переслідування по ньому може порушуватися при виявленні порушень безпосередньо органами нагляду, до сфери діяльності яких вони належать. Покаранням за це може стати штраф або позбавлення волі» [346].

У квітні 2006 р. Італія також прийняла Екологічний кодекс (Кодекс навколишнього середовища). Його метою є «підвищення якості людського життя шляхом охорони та покращення екологічних умов, а також бережного та раціонального використання природних ресурсів. Екологічний кодекс Італії регулює відносини щодо оцінки впливу на навколишнє середовище, інтеграційного попереджувального контролю за забрудненням, захисту води та ґрунтів, захисту атмосферного повітря та зменшення викидів, управління відходами та рекультивациі забруднених територій, претензій щодо екологічної шкоди. Італійський Екологічний кодекс (Кодекс навколишнього середовища),

так як і швецький, складається з окремих розділів, зокрема: Частина 1: Загальні положення і загальні принципи (ст. 1-3-е); Частина 2: Процедури стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на навколишнє середовище та комплексного екологічного дозволу (ст. 4-52); Частина 3: Правила охорони ґрунтів і боротьба з опустелюванням, охорона вод від забруднення і управління водними ресурсами (ст. 53-176); Частина 4: Правила поводження з відходами та рекультивація забруднених ділянок (ст. 177-266); Частина 5: Правила з охорони атмосферного повітря і зменшення викидів в атмосферу (ст. 267-297) та Частина 5' – положення, що стосуються конкретних об'єктів (ст. 298); Частина 6: Правила компенсації претензій стосовно шкоди, завданої навколишньому середовищу (стаття 298' – 318) та Частина 6': Дисципліни санкціонування адміністративних і кримінальних правопорушень у сфері охорони навколишнього середовища (стаття 318'- 318-г)» [362, с. 550-551].

За результатами розглянутих прикладів кодифікацій та визначення їх переваг, варто прийти до спільного розуміння у необхідності проведення кодифікації екологічного законодавства України.

Про активізацію діяльності щодо «систематизації законодавства у сфері використання природних ресурсів з метою розробки та прийняття Природоресурсного кодексу України, прийняття спеціальних законодавчих актів у сфері використання окремих видів природних ресурсів» [347, с. 336] зазначає у своїй роботі «Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів» (2018 р.) Ю. О. Легеза [304, с. 221].

На думку Л. Д. Нечипорук, «аналіз законодавства про охорону навколишнього природного середовища вказує на можливість використання для його вдосконалення всіх форм його систематизації: інкорпорації, консолідації, кодифікації». Однак найбільш оптимальною формою систематизації законодавчих норм у відповідній сфері дослідниця називає підготовку та прийняття Екологічного кодексу України як «єдиного комплексного нормативно-правового акту, у якому будуть зосереджені не лише охоронні норми, але й інші, що мають відношення до регулювання

раціонального використання природних ресурсів» [348, с. 17].

З позиції професора В. Попова, «Екологічний кодекс України повинен бути єдиним, таким, який охоплює всі основні й принципові правові приписи, які регулюють екологічні відносини, що виникають між конкретними суб'єктами. Цей кодекс має бути єдиним і основним кодифікаційним правовим актом у сфері екології, іншими словами, таким, яким є Цивільний кодекс України. В Екологічному кодексі слід передбачити Загальну та Особливу частини. У Загальній доцільно відобразити всі правові приписи, що стосуються питань, які характеризуються» [349, с. 223].

З'ясовано, що розробка й прийняття Екологічного кодексу дозволить чітко регламентувати екологічні виміри впливу на навколишнє природне середовище, обумовить права й обов'язки сторін, відповідальність усіх учасників, визначить конституційні пріоритети особистості, суспільства. Екологічний кодекс врахує норми із захисту природного навколишнього середовища, санітарні й епідеміологічні норми, з дотриманням основних прав й свобод людини. Цей кодекс має за мету регулювати правові відносини в екологічній сфері: в галузі природокористування, охорони довкілля та забезпечення гарантій екологічної безпеки.

Передбачено, що норми Екологічного кодексу обумовлять порядок державного правового регулювання в екологічній сфері, визначать компетенцію органів державної влади, місцевого самоврядування, інших адміністративно-територіальних суб'єктів, права і обов'язки фізичних і юридичних осіб, а також відповідальність за порушення екологічного законодавства. Правові аргументи щодо дотримання екологічного законодавства учасниками екологічних відносин будуть актуальними за умови дотримання принципу певних гарантій, а саме: екологічної безпеки усіх видів й сфер діяльності; екологічної безпеки товарів та послуг; упередження фактів екологічної злочинності; невідворотності покарання за екологічні злочини. З метою дотримання встановлених норм, визначених гарантій вагомою визначатиметься участь та роль громадських організацій, що дозволить

сформувати основні напрями діяльності в екологічній сфері, забезпечити достовірність екологічної інформації [350, с. 54].

До цього ж, варто зазначити, що в українському законодавстві вже була спроба створення Екологічного кодексу, укладачами якого виступили: Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, Н. Р. Малишева. Проект Екологічного кодексу охоплював весь спектр питань, пов'язаних з охороною довкілля як єдиного цілого, забезпеченням екологічної безпеки у сферах, де виникають екологічні проблеми. Кодексом безпосередньо визначена державна система охорони довкілля, основні завдання та принципи охорони довкілля. Належним чином врегульовані також питання, пов'язані з визначенням еколого-правового статусу громадянина, приділена увага конкретизації повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування в цій галузі суспільних відносин, детально врегульовані функції управління. Окрему групу в проекті складають норми, присвячені надзвичайним екологічним ситуаціям та природно-заповідному фонду [351, с. 552]. Наступна спроба зі створення Екологічного кодексу України датується 2009 роком, коли під керівництвом В. В. Костицького на замовлення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України був підготовлений проект вищезгаданого закону. Однак, ініціатива щодо прийняття ні першого, ні наступних законопроектів у сфері охорони довкілля так і не була підтримана.

Станом на сьогодні можна констатувати, що правові механізми реформування як екологічного законодавства так і адміністративного мають свої особливості. З іншої сторони, вони між собою тісно взаємопов'язані щодо кола питань, які регулюються відповідними нормативно-правовими актами. При аналізі природоохоронного законодавства можна знайти доволі багато нормативних дублювань та суперечностей.

Це, коли не створюється принципово новий нормативно-правовий документ, а навпаки – приймаються десятки актів з одного і того ж питання. Така нагромадженість сприяє розпорошеності проблем у сфері довкілля, відсутності логічної форми щодо їх вирішення. Відповідно адміністративне

законодавство, що встановлює відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи, не в змозі охопити і опрацювати всі ті протиправні діяння, які описані в нормах екологічного законодавства.

Таким чином, процес зведення до єдності екологічного законодавства допоможе звільнити існуючий масив нормативно-правових актів від постійного накопичення, вирішити правові неузгодженості, відфільтрувати частину застарілого матеріалу, сприяти структуруванню діючих норм. Прийняття Екологічного кодексу дозволить врегулювати не тільки правові відносини в екологічній сфері, але й створити результативну площину для притягнення осіб до відповідальності за правопорушення у сфері довкілля.

Вдосконалення природоохоронного законодавства свідчить про доцільність проведення кодифікації екологічного законодавства та його гармонізації з адміністративним законодавством України. Це, в свою чергу, допоможе оновити і модернізувати національну нормативно-правову базу, яку раніше ми визнали неефективною у вирішенні екологічних проблем.

4.3. Напрями подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи

Як відомо, результативність регулювання будь якого питання у кожному суспільстві безпосередньо залежить від наявності належної правової бази та ефективного механізму. За аналогією такі твердження можна використати і до питання інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

З метою удосконалення адміністративно-правового регулювання у сфері охорони довкілля, зокрема підвищення ефективності адміністративної відповідальності у цій сфері, необхідно першочергово сконцентрувати увагу на питаннях щодо виявлення нормативних недоліків, вдосконалення відповідних правових актів, внесення законодавчих змін, а також необхідності здійснення систематизації.

Серед наукових робіт, із якими безпосередньо має зв'язок наше дослідження, слід виділити наступні: І. А. Городецької «Адміністративно-правове регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу України (2019 р.)», В. В. Петренко «Адміністративна відповідальність за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів в Україні» (2015 р.), І. Г. Петрова «Адміністративна відповідальність юридичних осіб у сфері охорони та використання природних ресурсів» (2014 р.), В. І. Сіряк «Правове забезпечення екологічної безпеки на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення» (2008 р.), К. В. Ящук «Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на тваринний світ України» (2014 р.) та інші.

Варто зазначити, що юридична відповідальність за правопорушення вимог природоохоронного законодавства є «застарілою» і потребує негайного переосмислення та реформування. Так, наприклад, більшість статей Кодексу України про адміністративні правопорушення не змінювались ще з 90-х років минулого століття. Вони характеризуються своєю малозначністю та слабкістю, як такі, що не відповідають сучасним реаліям. А співмірність розміру санкцій не є пропорційною щодо розміру шкоди забрудненого довкілля й негативного впливу на життя та здоров'я людей.

Позитивною стороною варто відзначити, що забезпечення невідворотності відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього середовища визначено однією з основних засад державної екологічної політики на період до 2030 року [118]. Вагомими діями стали «утверджені Урядом зміни як до адміністративного так і кримінального законодавства України, в частині посилення відповідальності у сфері охорони природи та використання природних ресурсів. Зокрема, йдеться про схвалення розпорядження КМУ від 28 квітня 2021 року Концепції проектів законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» щодо забезпечення невідворотності відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього середовища. Для мети Концепції необхідно створити таку

державну систему запобігання екологічним правопорушенням, що ефективно знизить рівень забруднення довкілля та зменшить його негативний вплив на життя та здоров'я населення. Втілення Концепції дозволить також реалізувати принцип «забруднювач платить», створить умови для приведення у відповідність національної природоохоронної системи до європейських стандартів» [352].

В Україні формування правової політики у сфері охорони природи посилило діяльність з розробки та прийняття необхідних нормативно-правових актів, а також заходів, що забезпечують раціональне використання природних ресурсів, оздоровлення навколишнього середовища. Однак, попри наявність значної кількості законодавчих актів, які регулюють питання охорони навколишнього середовища, їх норми містять численні суперечності й прогалини. Це, в свою чергу, не сприяє реалізації інституту адміністративної відповідальності в повній мірі, а суб'єкти таких правопорушень залишаються безнаказаними.

До того ж, серед умов, що зумовлюють подальший розвиток проблемних питань у сфері навколишнього середовища, є:

- висока латентність екологічних правопорушень, причиною якої є недоліки у діяльності правоохоронних органів, що проявляються у несумлінному ставленні посадових осіб уповноважених державних органів до обов'язків виявлення та реєстрації протиправних діянь. Відповідно до аналізу ряду фахівців, обліку піддається у середньому кожне двадцяте екологічне правопорушення;

- відсутність у національному адміністративному законодавстві поняття «адміністративне екологічне правопорушення», що викликає труднощі при визначенні об'єкта правопорушення та підстав адміністративно-правової відповідальності за вчинення;

- відсутність у законодавстві (наприклад, Законі «Про охорону навколишнього природного середовища») правових норм, які передбачають види екологічних правопорушень, що негативним чином позначається на

підвищенні ефективності кримінального та адміністративного законодавства, так як виникають проблеми при визначенні та розмежуванні складів адміністративних і кримінальних правопорушень, застосуванні заходів впливу.

Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» необхідно доповнити статтею, що встановлює види екологічних правопорушень, а відповідно до них у галузевому природоресурсному законодавстві визначити «перелік правопорушень, стосовно особливостей природних об'єктів, виключивши правопорушення, які втратили свою значущість; перелік адміністративних покарань за вчинення екологічних правопорушень містить такі види, як: попередження, адміністративний штраф, конфіскацію зняття вчинення або предмета адміністративного правопорушення і інші види» [353, с. 314-315].

Звідси зрозуміло, що на теперішній час адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи не є ефективною. Види адміністративних стягнень, а переважно йдеться про штрафи, не компенсують тих збитків, які винні особи завдають довкіллю.

З метою зменшення кількості правопорушень у сфері охорони природи потрібні зміни в законодавстві України, норми якого поєднували приписи, заборони і дозволи в оптимальній комбінації, а також містили інструменти реалізації. Доцільно також звернути увагу на необхідність реформування самих видів адміністративних стягнень, що передбачені за вчинення вищезгаданих правопорушень.

Для приведення у відповідність до європейських стандартів юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи необхідно переглянути не лише розміри штрафів, визначені КУпАП, а й відповідні статті цього Кодексу.

Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України пропонується у низці статей збільшити штрафи у 8-10 разів, а також доповнити КУпАП ще двома новими: «Знищення та пошкодження межових, інформаційних та охоронних знаків, квартальних та ділянкових стовпів,

протипожежних та природоохоронних аншлагів, шлагбаумів на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду»; «Невиконання законних вимог та приписів посадових осіб служби державної охорони природно-заповідного фонду України» [154].

У питанні систематизації адміністративних стягнень, які накладаються за адміністративні правопорушення у галузі використання природних ресурсів, цікаві пропозиції надає Л. П. Коваленко. Зокрема, рекомендується класифікувати адміністративні стягнення у сфері охорони навколишнього природного середовища на:

«а) стягнення морального характеру – попередження;

б) грошові й майнові стягнення – штраф, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;

в) стягнення, звернені на особу порушника, – виправні роботи, адміністративний арешт, позбавлення спеціального права» [354, с. 12].

Аргументи щодо такої систематизації є досить переконливі, тим більше вона поєднує у собі принцип «наростання суворості». Але питання реалізації цього механізму в практичній площині і сприйняття відповідних змін пересічним громадянином залишається доволі риторичним.

У той же час ми погоджуємось з тим, що «посилюючи адміністративну відповідальність, ми зможемо позбутися дисбалансу між фактичним розміром заподіяної шкоди доквіллю та сумою існуючих штрафів. Як наслідок, ефективність здійснення державного контролю у сфері охорони довкілля вийде на новий рівень. Це стимулюватиме суб'єктів господарювання та громадян не порушувати законодавство, що значно зменшить такі випадки та мінімізує антропогенний і техногенний вплив на довкілля» [355].

Отже, у переліку вагомих кроків для ефективного функціонування інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи варто відзначити: 1) посилення адміністративної

відповідальності шляхом збільшення розміру штрафів; 2) доповнення КУпАП відповідними статтями.

Поруч із цими пропозиціями щодо запровадження адекватної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, парадоксальним залишається той факт, що українцям простіше сплатити адміністративний штраф, аніж припинити завдавати шкоду довкіллю. І тут вже виникає зовсім інша проблема, яка безпосередньо пов'язана з екологічною правосвідомістю кожного з нас.

Одним із найдієвіших засобів реалізації державної політики у сфері охорони довкілля є застосування заходів юридичної відповідальності до правопорушників (зокрема, йдеться про юридичних осіб та посадових осіб). Особливо важливу роль у цій сфері відіграє саме адміністративна відповідальність, підставою для настання якої є вчинення вищезазначеними суб'єктами адміністративних правопорушень.

До нині є триваючою дискусія щодо визнання суб'єктами адміністративних правопорушень юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правових форм та форм власності. Запровадження доцільності механізмів адміністративної відповідальності юридичних осіб поряд із фізичними особами обґрунтовується наявністю у них необхідного обсягу адміністративної правоздатності, дієздатності і відповідно деліктоздатності, що є необхідним для їх законодавчого визнання суб'єктами адміністративно-деліктного провадження [356, с. 87].

Незважаючи на те, що в нормах КУпАП визначені заходи адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень у сфері захисту природи до фізичних осіб, переважна більшість цих правопорушень вчиняються все ж таки юридичними особами в процесі здійснення ними господарської, виробничої діяльності.

Дослідженням проблематики щодо визначення юридичних осіб та посадових осіб як суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері охорони природи загалом займалось багато науковців і дослідників, зокрема:

І. А. Городецька, В. О. Джуган, І. В. Курило, І. Ю. Ломакіна, Д. М. Лук'янець, Л. В. Мендик, І. Г. Петрова, О. Ю. Піддубний, М. М. Сливка, М. В. Шульга та інші. Однак надалі це питання потребує дедалі більшої уваги у контексті наукових опрацювань.

Визначення кола суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері охорони довкілля є надзвичайно вагомим питанням як у правовій, так і в практичній площинах. У цьому ракурсі доцільно приділити увагу дослідженню питання юридичних осіб.

Як нам вже відомо, адміністративні правопорушення у сфері охорони природи містять обов'язкові чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт (наразі йдеться про юридичну особу), суб'єктивна сторона. З поміж усіх вищезазначених складових особливої уваги заслуговує питання щодо визначення та встановлення вини юридичної особи як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони.

Існування такої проблеми обумовлюється наявністю ряду питань, до яких, передусім, належить «радянська» правова спадщина, що містить в собі заборону на існування приватної власності, відсутність механізмів функціонування юридичних осіб приватного права, а відтак і відсутності необхідності законодавчого врегулювання їх відповідальності за заподіяння шкоди. Інститут юридичної відповідальності в цілому, і зокрема, – адміністративної відповідальності формується з дотриманням концепції застосування заходів державного примусу до винних осіб, при цьому категорія «вина» розуміється як «психічне ставлення особи до вчиненого діяння» [357, с. 97].

Д. М. Лук'янець наголошує на двоаспектному розумінні вини юридичних осіб та необхідності врахування оцінки зв'язку між діями фізичних осіб і протиправними діями власне юридичної особи. «Проте, оцінки фізичною особою власних дій та зв'язку між її діями та протиправним діянням юридичної особи, уявляється буде недостатньо для визнання винною юридичну особу. Необхідно оцінити також поведінку фізичної особи та її зв'язок із

протиправним діянням юридичної особи на предмет того, чи насправді поведінка порушника свідчить про нехтування правовими цінностями, чи можна за таку поведінку докоряти порушникові» [358, с. 15].

Разом з тим, юридичній особі притаманний власний суб'єктивний інтерес та воля. До того ж існують різні концепції у питанні визначення вини юридичної особи. «Вину юридичної особи можна ототожнювати з виною конкретного працівника, так і з виною органів юридичної особи, при чому вина працівника є необхідною умовою вини юридичної особи, а вина юридичної особи може бути наслідком вини працівника» [359, с. 230].

Науковець М. М. Сливка вважає, що «коли має місце вчинення правопорушення підприємством або іншою юридичною особою, відповідальність повинна нести не конкретна посадова особа, а юридична особа в цілому. Прикладом цього може бути введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря» [360, с. 165].

При цьому неможливо успішно вирішувати будь-які питання теоретичного і практичного значення, якщо розділяти окремо «автора» порушення та діяльність юридичної особи. Щоб пізнати систему порушень, необхідно зрозуміти механізм антигромадської поведінки працюючих загалом. До того ж, боротьба з порушеннями у сфері охорони природи за участю юридичної особи нерозривно пов'язана зі стимулюючою і виховною дією на самого працівника, тобто фізичну особу.

Досить цікаву й аргументовану позицію у цьому дослідженні формулює науковець І. Г. Петрова. На її думку «юридична особа залежить від дій своїх працівників, тому вини юридичної особи слід розглядати як зв'язок з виною її посадових осіб. У свою чергу, посадова особа має усвідомлювати протиправний характер дій юридичної особи і те, що ці дії є наслідком її власних дій. І тому для визначення вини юридичної особи важливе значення буде мати не оцінка дій фізичної особи, яка входить до складу юридичної особи, а оцінка того, яким чином дії фізичної особи впливають на дії саме

юридичної особи та характер таких дій. Відповідно, юридична особа визнається винною у вчиненні адміністративного правопорушення у сфері охорони природи, якщо буде встановлено, що посадова особа, яка діяла як представник юридичної особи або наділена представницькими повноваженнями чи повноваженнями приймати рішення, вчинила правопорушення у сфері охорони природи в інтересах юридичної особи. При цьому у неї була можливість дотриматися правила, але не були вжиті всі заходи які від неї залежали, що у результаті призвело до порушення природоохоронних норм, які передбачають адміністративну відповідальність» [361, с. 296-297].

Також доречно зауважити, якщо попередньо ми вдавалися до характеристики фізичних осіб як суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи і поєднували мету цієї відповідальності з виховним впливом, то в питанні юридичних осіб – таке поєднання є неможливим. Як зазначають деякі науковці, «досягнути ефект виховання у провадженнях із притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб – неможливо, оскільки їх природа відкидає такі категорії як воля і поведінка. Моделювання поведінки фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи, не виключається, проте це вже є впливом на іншого суб'єкта, відповідальність якого може наставати за іншими нормами паралельно з відповідальністю юридичної особи» [362, с. 266].

З вищенаведених аргументів можна зробити наступний висновок. Визначення суб'єктивної сторони як елемента складу адміністративного правопорушення, вчиненого юридичною особою у сфері охорони природи, допомагає збагнути колективне відношення щодо суспільно шкідливого, протиправного діяння та його наслідків. Відповідно колективне відношення включає у себе ті чи інші діяння людей, які відносяться до певного угруповання. Виходячи з такого міркування, вина юридичної особи характеризується психічним ставленням її працівників, наділених представницькими повноваженнями, до причинно-наслідкового зв'язку їхніх же протиправних діянь (дія, бездіяльність, невиконання, встановлених законом,

порядку управління у сфері використання та охорони природних ресурсів), що несуть в собі загрозу для безпеки довкілля.

Крім того, визначення вини юридичних осіб та суб'єктивної сторони складу екологічних деліктів буде залежати від того, яким чином законодавець сформулює такі склади у новому адміністративно-деліктному законодавстві. Важливо закріпити у законодавстві норму про те, що «юридичні особи несуть відповідальність лише у випадках, прямо передбачених в законі. Очевидною є необхідність формулювання складу правопорушень, як фізичних, так і юридичних осіб. Це дозволить більш чітко означити об'єктивну сторону правопорушення» [363 с. 107].

Попри намагання запровадити механізм адміністративної відповідальності юридичних осіб у сфері охорони довкілля, у законодавстві України наразі вже можна виділити низку нормативно-правових актів (наприклад, ЗУ «Про виключну (морську) економічну зону» [364], ЗУ «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» [365] та ін.), положення яких включають систему стягнень майнового значення до юридичних осіб, що за своєю природою визнаються заходами адміністративної відповідальності.

«Сучасна екологічна ситуація в Україні значною мірою є наслідком перевантаження її території потенційно небезпечними виробництвами, переважну частину з яких (більше 50%) становлять підприємства, пов'язані з виробництвом, переробкою, зберіганням сильнодіючих отруйних, вибухонебезпечних, радіаційно- та пожежонебезпечних речовин. Показники забруднення довкілля в Україні залишаються стабільно високими, навіть незважаючи на стагнацію промисловості. Загострюються проблеми, пов'язані із підвищенням частки застарілих технологій і обладнання, зниженням рівня модернізації та оновлення виробництва, кризою в економіці, що підвищує ризики техногенних катастроф» [366]. До того ж, Україна, одержавши у спадок від Радянського Союзу потужний промисловий сектор, донині не зуміла його

модернізувати. «Наразі підприємства переробної і добувної промисловості є одними з найбільших забруднювачів атмосферного повітря (35 та 18% від усіх викидів відповідно). Українська промисловість продукує до 17% парникових газів, які генеруються на території нашої країни. Промислова галузь є однією з лідерів по забрудненню води – вона скидає у водойми більше 30% від усіх забруднених стічних вод. Це переважно нітрати, нафтопродукти, фосфати, вода перенасичена киснем та залізом» [367].

До екологічної проблеми функціонування небезпечних виробництв, що потребує негайного вирішення, також відносять збільшення технологічних відходів без регулярного їх знищення, утилізації. Вплив хімічних відходів і небезпечних хімічних речовин найчастіше зумовлює хвороби і смерть серед населення. «За даними 2017 р. близько 40% хімічних відходів I-III класу небезпеки накопичені у спеціально відведених місцях, утилізації піддані лише 30% технологічних хімічних відходів.

Під твердими відходами, шламонакопичувачами і хвостосховищами хімічних підприємств зайнято 6% території підприємств. Загалом, на кінець 2016 р. в Україні накопичено 12,393 млрд тонн відходів, з яких 12,1 млн тонн є небезпечними і отруйними речовинами. Тільки загальна кількість полігонів твердих побутових відходів (ТПВ) в Україні складає більше 6 тисяч, що розміщені на площі 9 тис. га (2017 р.). Кожен четвертий з них не відповідає нормам екологічної безпеки, кожен шостий – переповнений. Паспортизовані з них лише близько двох третин (70%), 99% сміттєзвалищ не відповідають сучасним екологічним нормам. Вирішенню ключових екологічних проблем, що виникають при поводженні з відходами та створюють загрози для навколишнього середовища, сприятиме запровадження в Україні цивілізованого підходу до поводження з відходами, стимулюванню до роздільного збирання побутових відходів та переробки їх з подальшою утилізацією. Саме сортування сміття стає основою для можливості переробки різних видів відходів (синтетичного пластика, який засмічує океани, пакувальних матеріалів, органіки, ламп накаливання тощо) на українських

заводах та інструментом впливу на виробників. Нині інвестування у цю сферу діяльності стримується відсутністю законодавчого регулювання переробки відходів та відсутністю гарантій у потенційних інвесторів щодо повернення інвестицій» [368, с. 141-142].

Таким чином, аналізуючи поточний стан і тенденції розвитку потенційно небезпечних виробництв промисловості в Україні, варто підсумувати наступне. По-перше, виробництва в державі значною мірою призвели і призводять до негативних наслідків техногенного впливу на навколишнє природне середовище. По-друге, більшість підприємств до цього часу використовують застаріле обладнання. По-третє, наявність споживацького, корисливого, накопичувального інтересу. По-четверте, слабкий рівень здійснення відповідними державними інституціями моніторингу щодо впливу на довкілля підприємствами промисловості. По-п'яте, висока ймовірність техногенно-екологічних катастроф. По-шосте, констатування факту того, що малий відсоток підприємств дотримуються правил екологічної безпеки на 100%. По-сьоме, відсутність належного законодавчого регулювання щодо утилізації відходів. По-восьме, неефективність державного механізму запобігання, зменшення та контролю промислового забруднення. По-дев'яте, незначний досвід у реалізації проектів з екологічно-безпечного виробництва тощо.

Виходячи з вищезазначеного, нами пропонуються такі кроки: 1) перехід до сучасних, оновлених та найкращих технологій у виробництві; 2) запровадження ресурсоефективних заходів на вітчизняних підприємствах; 3) підтримка держави; 4) «озеленення» технологічних процесів; 5) створення прозорої й ефективної системи моніторингу та контролю промислового забруднення; 6) вдосконалення законодавства щодо питань поводження з відходами; 7) впровадження збалансованої політики між діяльністю, довкіллям та прибутком; 8) посилення адміністративної відповідальності керівників або інших відповідальних осіб підприємств за надану ними інформацію про вплив на навколишнє природне середовище в результаті діяльності такого підприємства.

І. Я. Куян, досліджуючи проблему інститут адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, зазначає, що «у випадку вчинення правопорушень у сфері використання природних ресурсів накладаються не лише стягнення, передбачені у чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення, але й ряд заходів адміністративного примусу, змістом яких є обмеження чи позбавлення особи спеціального права – права використання природних ресурсів чи об'єктів, права ведення екологічно значущої діяльності, в тому числі обмеження дії чи анулювання дозволів та ліцензій.

Застосування таких стягнень встановлюється найчастіше нормами підзаконних нормативно-правових актів, і є за своєю сутністю заходами припинення правопорушень. Порівняння ознак адміністративних санкцій, які спрямовані на позбавлення осіб (фізичних і юридичних) спеціальних прав, зокрема зупинення дії, анулювання дозволів, ліцензій, зупинення, припинення діяльності, дало підстави для ствердження щодо відсутності суттєвої різниці у змісті таких санкцій» [369, с. 8].

З цього питання доречними є пропозиції В. О. Джуган щодо посилення адміністративної відповідальності у сфері водних правопорушень із внесенням відповідних змін і доповнень до КУпАП, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативно-правових актів. Зокрема, пропонується «включити до КУпАП ст. 59-2, яка б передбачала відповідальність за порушення режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду, а також окремими статтями – відповідальність за порушення природних умов поверхневого стоку під час будівництва й експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій; незаконне створення систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську або зливну каналізацію та незаконне скидання зворотних вод; допущення наднормативних, аварійних і залпових скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти; відмову від надання (приховування) проектної документації та висновків щодо якості проектів підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод, а також актів і висновків комісій, які

приймали об'єкт в експлуатацію; порушення строків внесення зборів за використання водних ресурсів та за забруднення навколишнього середовища та інші» [370, с. 34].

До речі, французький досвід вирішення проблем забруднення вод є досить цікавим для України. Тим більше, що ці дві країни мають досить багато подібностей адміністративної площини. Детальніше зупинимось на особливостях законодавства Франції. Так, загальні норми збереження якості, контролю та розподілу поверхневих, підземних і морських вод в межах територіальних вод визначаються указом Державної ради. Ці норми закріплюють правила розподілу вод у цілях примирення інтересів різних категорій користувачів, а також умови, за яких можуть бути:

«- заборонені або регламентовані скиди, сливи, викиди, прямі або непрямі поховання вод або матеріалів і в цілому будь-яка дія, здатні змінити якість водного середовища;

- приписані заходи, необхідні для збереження даної якості та забезпечення спостереження за використовуваними або виведеними з експлуатації колодзями і свердловинами;

- заборонені або регламентовані продаж і поширення продуктів чи пристроїв, які в умовах звичайного використання можуть завдати шкоди якості водного середовища» [371, с. 162].

У напрямку забезпечення ефективності адміністративної відповідальності в сфері охорони природи ми цілком поділяємо роздуми Л. Є. Хижньої щодо доцільності встановлення й дотримання стандартів забудови населених пунктів або використання природних об'єктів із позиції як раціональності, так і створення сприятливих умов для проживання людини, що може бути реалізовано шляхом встановлення пріоритетності ландшафтного підходу до здійснення територіального планування та подальшої забудови, яке має визначатися як складник забезпечення благоустрою населених пунктів. До того ж, згідно ст. 51 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» [233] «при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію

нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів забезпечується екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

При цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей. Підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана з шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу введення їх у дію повинні бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів. Проекти господарської та іншої діяльності повинні мати матеріали оцінки її впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей.

Оцінка здійснюється з урахуванням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, екологічної ємкості даної території, стану навколишнього природного середовища в місці, де планується розміщення об'єктів, екологічних прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу шкідливих факторів та об'єктів на навколишнє природне середовище» [233].

До речі, вченим М. І. Єрофєєв обґрунтовується думка про те, що з метою гармонізації чинного національного законодавства України у сфері захисту довкілля та забезпечення його якості є необхідним визначення оцінки впливу на довкілля як складової управлінської діяльності [372, с. 142-143]. При цьому, відповідно до ст. 91-5. КУпАП «Порушення вимог законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля» «надання завідомо неправдивих чи неповних відомостей про вплив на довкілля планованої діяльності, порушення

встановлених законодавством вимог щодо здійснення оцінки впливу на довкілля, у тому числі порядку інформування громадськості та порядку проведення громадського обговорення і врахування його результатів, – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян-суб'єктів підприємницької діяльності від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Недотримання під час провадження господарської діяльності, експлуатації об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням ресурсів корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, екологічних умов, передбачених у висновку з оцінки впливу на довкілля, рішенні про провадження планованої діяльності та проектах будівництва, розширення, перепрофілювання, ліквідації (демонтажу) об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, а також змін у цій діяльності або подовження строків її провадження – до моменту забезпечення виконання таких екологічних умов – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [154].

Учена Л. Є. Хижня підкреслює, що забезпечення ефективності створення сприятливих умов захисту ландшафтів як складової частини довкілля має пов'язуватися із запровадженням механізмів адміністративної відповідальності за порушення вимог ландшафтної забудови населених пунктів, що заподіює шкоду естетичному сприйняттю навколишнього природного середовища, а отже, негативно впливає на якість життя та здоров'я людини, її культурно-духовний розвиток.

На підставі зазначеного авторка пропонує доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення окремою ст. 92-2 такого змісту: «Порушення вимог пріоритетності застосування ландшафтного підходу до здійснення територіального планування та подальшої забудови населених пунктів,

порушення цілісності природних і природо-антропогенних ландшафтів та комплексів...» [357, с. 175-176].

При цьому Л. Є. Хижня покладає адміністративну відповідальність у вигляді сплати штрафу на громадян та посадових осіб. Однак, на нашу думку, дане коло суб'єктів обов'язково має бути розширене і доповнене юридичними особами. Так як саме будівельні компанії виступають одними із найбільш поширених забудовників населених пунктів.

Сучасна нестабільна ситуація у країні спонукає будівельні підприємства спрямовувати діяльність на «рейки» заощадливості, що передбачає використання недобротного, інколи навіть небезпечного матеріалу, застарілої техніки і здешевлених технологій, значне порушення екологічних норм. Це все призводить не тільки до виконання неякісних робіт, а й створює ризики забруднення довкілля. Очевидним є те, що при проведенні будь-яких будівельних робіт формується додаткове навантаження на повітряне і ґрунтове середовище, здійснюється вплив на рослинний і тваринний світ, поверхневі та підземні водні ресурси.

З урахуванням вищезазначеного та оцінки шкідливого впливу будівництва на навколишнє середовище необхідно розробити і впровадити цілісну програму і відповідні практичні заходи, направлені на запобігання накопиченню в Україні відходів будівництва, обмеження їх шкідливого впливу на довкілля і здоров'я людини. Основними пріоритетами при цьому є: «1) скорочення обсягів накопичених відходів; 2) обмеження подальшого утворення; 3) переробка та екологічно безпечно видалення або ефективна екологічно обґрунтована утилізація різних відходів як вторинної сировини» [373, с. 75].

Додамо, що обов'язковим етапом на шляху підвищення ефективності природоохоронних заходів під час здійснення будівництва є формування належної нормативно-правової бази. Зокрема, окрім законодавчого забезпечення щодо бережливого використання природних ресурсів та охорони природи, у нормах КУпАП актуально внести зміни про визнання юридичних

осіб суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення вимог пріоритетності застосування ландшафтного підходу до здійснення територіального планування та подальшої забудови населених пунктів, порушення цілісності природних і природо-антропогенних ландшафтів та комплексів [154].

При дослідженні питання щодо необхідності включення юридичних осіб до переліку суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері охорони природи важливо також зупинитися на аналізі судової практики.

Для прикладу, справа № 924/322/21: в березні 2021 року Перший заступник керівника Хмельницької обласної прокуратури в інтересах держави в особі Державної екологічної інспекції у Хмельницькій області звернувся з позовом до суду та просив стягнути з Товариства з додатковою відповідальністю «Кам'янець-Подільський електромеханічний завод» (далі - ТДВ «К-ПЕМЗ», відповідач) на розподільчий рахунок Державної екологічної інспекції у Хмельницькій області 714187 грн. збитків, завданих викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря без спеціального дозволу. В обґрунтування позову вказав, що на підставі наказу Держекоінспекції у Хмельницькій області від 16.03.2018р. №147 з 21.03.2018 р. по 29.03.2018 р. проведено планову перевірку дотримання ТДВ «К-ПЕМЗ» вимог природоохоронного законодавства, за наслідками якої складено акт про порушення вимог ст.ст. 10, 11, Закону України «Про атмосферне повітря», а саме викид стаціонарними джерелами забруднюючих речовин в атмосферне повітря без спеціального дозволу у період з 19.11.2014 р. по 29.10.2018 р.

Згідно з розрахунком Держекоінспекції у Хмельницькій області державі завдані збитки у розмірі 714187 грн. Постановою Державної екологічної інспекції у Хмельницькій області від 02.04.2018р. директора ТДВ «К-ПЕМЗ» Дьяконова Л. О. притягнуто до адміністративної відповідальності та накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу, який останнім сплачено 10.04.2018 р. 04.09.2020 р. Держекоінспекцією у Хмельницькій області було надіслано на адресу ТДВ «К-ПЕМЗ» письмову вимогу про відшкодування

збитків. Відповідач у своїй відповіді від 25.09.2020 р. зазначив, що відсутні підстави для сплати нарахованих збитків через невірне застосування методики їх нарахування, та просив Держекоінспекцію у Хмельницькій області надати інформацію про вихідні дані (перелік та масу наднормових викидів), які слугували за основу для проведення розрахунків. 06.10.2020 р. Держекоінспекцією у Хмельницькій області відповідачу була надана запитувана інформація, проте збитки так і залишились не відшкодованими [374].

Як результат, рішенням Господарського суду Хмельницької області від 22 липня 2021 року з посиланням на відповідні статті цивільного, господарського законодавства, а також ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» позов задоволено в повному обсязі.

На цьому прикладі ми наявно спостерігаємо за неоднозначністю законодавчого закріплення підстав та порядку притягнення до відповідальності, що у результаті призводить до ситуації, коли за одне порушення накладається штраф і на організацію, і на когось з її працівників. Так, фізичну особу, директора ТДВ «К-ПЕМЗ» Л. О. Дьяконова, притягнуто до адміністративної відповідальності та накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу, а щодо юридичної особи, товариства з додатковою відповідальністю «Кам'янець-Подільський електромеханічний завод», застосовані санкційні норми цивільного і господарського законодавства. У зв'язку з цим важливим є виокремлення подібностей і відмінностей зазначених видів відповідальності.

Отже, господарським законодавством встановлено низку санкцій, що можуть бути застосовані як до фізичних, так і до юридичних осіб. Крім того, Господарський кодекс України [210] містить главу 27 «Адміністративно-господарські санкції», де визначено поняття і види даних санкцій. Згідно ст. 238 ГК України, «за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи

організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків» [226].

При цьому видами адміністративно-господарських санкцій є: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпортних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування на умовах та в порядку, визначених законом; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання; інші адміністративно-господарські санкції.

Питання про те, до якого виду юридичної відповідальності належать адміністративно-господарські санкції, має дискусійний характер. Деякі вчені, такі як О. Подцерковний, Н. Шевченко, дотримуються думки, що «ці санкції є однією з форм господарсько-правової відповідальності» [388]. О. Денисенко та О. Рябченко вважають, що їх слід розглядати як «вид адміністративної відповідальності» [375, с. 88].

С. І. Юшина, аналізуючи статті 217 та 238 ГК України, вирізняє властивості, за якими адміністративно-господарські санкції виокремлюються від інших видів господарських санкцій: «1) застосовуються за порушення норм законодавства у сфері господарської діяльності, а не за порушення договірних зобов'язань; 2) повноваженнями щодо їх застосування наділені органи державної влади та органи місцевого самоврядування, елементом компетенції яких є контроль за дотриманням відповідних актів законодавства у сфері господарської діяльності, а не контрагенти за господарським договором; 3) можуть застосовуватися тільки до суб'єктів господарювання; 4) метою застосування є припинення вчиненого порушення та ліквідація його наслідків; 5) строки їхнього застосування передбачені ГК України та іншими законами; 6) зазвичай застосовуються в адміністративному порядку; 7) окрім

застосування визначених заходів майнового характеру, передбачають ще й примусове здійснення визначених дій стосовно правопорушника» [376].

Адміністративно-господарські санкції за своїми матеріальними і процесуальними властивостями мають загальні риси з адміністративною відповідальністю. Одним із моментів, який дозволяє вважати, що адміністративно-господарські санкції є одним із різновидів адміністративних санкцій є розмежування у ГК України адміністративно-господарських та інших видів господарських санкцій за критерієм суб'єкта застосування даних санкцій [376].

Незважаючи на те, що адміністративно-господарські санкції і адміністративна відповідальність мають спільні риси, їхні завдання різняться. До того ж, застосування цих санкцій не звільняє особу правопорушника від інших видів відповідальності, в тому числі, адміністративної.

На думку О. П. Рябченка, «питання про правову природу адміністративно-господарських санкцій взагалі не виникало б, якщо рішення про їх застосування приймав суд. Однак можна із розумінням поставитись до підходу законодавця щодо встановлення позасудової компетенції, заходи щодо реалізації якої передбачають оперативність, порівняно із судовим процесом. У зв'язку із цим юрисдикційні повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, що визначені в ч. 1 ст. 238 Господарського кодексу України, не викликають застережень» [377, с. 275].

Отже, з'ясування сутності адміністративно-господарських санкцій та їх застосування породжує багато проблем, однак при віднесенні цих санкцій до видів адміністративної відповідальності зумовлює нагальну потребу у змінах норм КУпАП щодо визначення юридичних осіб суб'єктами адміністративних правопорушень.

Окрім юридичних осіб, не менш проблематичним у практичній площині є питання притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи посадових осіб. Щодо самого терміну «посадова особа», то у своїх працях науковець О. П. Світличний визначає посадову особу

як «фізичну особу, яка постійно або тимчасово виконує обов'язки укладеними в установленому законом порядку, що пов'язані з виконанням обов'язків керівника, заступника керівника в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також інших осіб, які в силу своїх посадових (службових) обов'язків відповідають за виконання вимог, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами і які входять до виконуваних ними трудових (службових) обов'язків або на підставі спеціально їм наданих повноважень» [378, с. 208]. Разом із тим, варто ще раз зазначити, що норми КУпАП не містять роз'яснення чи тлумачення терміну «посадова особа», що, відповідно, породжує багато дискусій і суперечностей як серед науковців так і практиків.

Відповідно до ст. 14 КУпАП «посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків» [154]. Разом з тим, у більшості статтях Глави 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» КУпАП відсутні вказівки на видові ознаки таких посадових осіб. З іншої сторони, неможливо у законі зазначити весь перелік посадових осіб, які наділені відповідними повноваженнями, тим більше, коли КУпАП досить часто доповнюється новими складами правопорушень.

З цього приводу слушною є думка науковиці Л. В. Мендик щодо подвійної суті адміністративних проступків посадових осіб. На її думку, «в реальному житті існують протиріччя різних інтересів (особистих, відомчих, державних). Такі колізії проявляються і в діяльності посадових осіб. Зрозуміло, що діяльність керівників господарюючих суб'єктів спрямована, в першу чергу, на забезпечення прибутковості підприємства. При цьому часто ігнорується

необхідність дотримання різних адміністративних правил – техніки безпеки, протипожежних, санітарних, і особливо, екологічних вимог, оскільки їх виконання часто пов'язане зі значними фінансовими затратами. З урахуванням того, що зазначені правила, входячи до переліку службових обов'язків посадових осіб, мають ще й надвідомчий характер, держава контролює виконання цих загальнообов'язкових адміністративних правил за допомогою спеціальних контрольно-наглядових органів та охороняє їх за допомогою не однієї, а декількох галузей права» [363, с. 106].

Цікавою також є інформація про притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення в сфері охорони природи службових осіб. Так, наприклад, ст. 91-4 КУпАП передбачено, що «Відмова від надання чи несвоєчасне надання за запитами повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законодавством, тягне за собою накладення штрафу на службових та посадових осіб від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [154]. Тобто, йдеться про можливість притягнення до відповідальності і службових, і посадових осіб. У цій частині О. П. Світличний акцентує на «необхідності чіткого розрізнення службових та посадових осіб як суб'єктів адміністративних правопорушень та приходять до висновків, що службова особа – це фізична особа, яка постійно або тимчасово виконує функцію представника влади, органу місцевого самоврядування, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій чи обов'язків, покладену на нею в установленому законом порядку правомочним органом та/або правомочною службовою особою» [378, с. 209]. Науковець Д. С. Припутень, досліджуючи напрями оптимізації адміністративної відповідальності у службовій сфері, підкреслює, що її забезпечення має базуватися на здатності гарантувати відповідність між вчиненим діянням (диспозицією статті адміністративно-деліктного законодавства) та адміністративним стягненням, що може бути застосовано до правопорушника [379, с. 401-402].

Адже, зрозумілим є той факт, що адміністративні проступки, вчинені

службовими особами, мають належний юридичний склад. Логічно, що за формальними ознаками наявні всі юридичні підстави для того, щоб притягнути таку особу до адміністративної відповідальності. Проте, з точки зору предметної підвідомчості відповідних адміністративних справ, наявності так званої «кругової поруки» в службовій сфері, реалізувати належну адміністративно-деліктну процедуру з притягнення службової особи, винної у вчиненні адміністративного правопорушення у сфері охорони природи, до адміністративної відповідальності видається надзвичайно складно.

Звичайно ж, не останню роль відіграє компетентність посадовців відповідних державних органів, які приймають рішення щодо розв'язання проблем та поліпшення стану навколишнього середовища. У європейських країнах практика навчання та підвищення кваліфікації державних службовців в екологічній сфері надає можливість «враховувати професійні екологічні інтереси і рангувати їх за ступенем пріоритетності для тих, хто навчається за такими напрямками: переробка відходів; екологічне право; водне господарство і очистка стічних вод; охорона ґрунтів; енергозбереження; охорона довкілля на підприємствах; регіональне екологічне планування; екологічні програми; екологічна експертиза; боротьба з хімічним забрудненням навколишнього середовища; екологічна політика; екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва; міжнародні аспекти охорони водних ресурсів; охорона біорізноманіття; екологічна освіта; екологічне консультування; програми економії води» [394, с. 212].

Як відомо, державні органи, наділені відповідними юрисдикційними повноваженнями у сфері охорони довкілля, становлять систему органів адміністративної юрисдикції у цій сфері. Особливостями даної системи органів є: «множинність суб'єктів, що здійснюють юрисдикційну діяльність, неоднорідність її елементів (органів) та територіально-галузевий принцип побудови. До територіальної підсистеми належать органи, що здійснюють адміністративну юрисдикцію в межах будь-якої адміністративно-територіальної одиниці. Галузеву підсистему становлять органи державної виконавчої влади.

Таким чином, в діяльності цих органів галузевий принцип поєднується з територіальним» [363, с. 108]. Але, незважаючи на існування досить розгалуженої системи органів державної влади та органів, які застосовують санкції за правопорушення у сфері охорони довкілля, серед громадян України спостерігається досить низький рівень довіри до посадових осіб цих органів, що зумовлений постійним перерозподілом їхніх повноважень, некомпетентністю, схильністю до корупційних діянь, незнанням законодавства тощо.

Позитивний досвід ФРН говорить про те, що «відсутність чіткої ієрархічної побудови системи органів адміністративно-деліктної юрисдикції не впливає на результати адміністративно-деліктної практики, адже не важливо, який орган застосовуватиме заходи адміністративної відповідальності до особи, а важливо те, щоб особа була притягнута до відповідальності (понесла покарання) в найбільш простий та оперативний спосіб, вигідний для обох сторін, тобто для держави, так як витрачаються найменші адміністративні ресурси для порушника, оскільки він має змогу оперативно відшкодувати завдану суспільству шкоду у разі визнання такого порушення, або в іншому випадку – оскаржити рішення органу адміністративно-деліктної юрисдикції до суду» [381, с.146].

Якщо вести мову про ефективність діяльності державних органів, посадових осіб, наділених відповідними юрисдикційними повноваженнями у сфері охорони довкілля на території України, то характеризується вона далеко не з найкращої сторони. На сьогодні існує необхідність щодо «імплементції європейських стандартів в адміністративно-правовій сфері, що дозволить покращити діяльність суб'єктів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, та зменшити кількість скасованих рішень у цих справах. Такі процеси не можуть бути зведені лише до питань правотворчої процедури, спрямованої на перегляд Кодексу України про адміністративні правопорушення або внесення до нього поправок. Повинна бути затверджена загальноприйнята суспільством модель регулювання найзначущіших суспільних адміністративно-правових відносин» [381, с. 77].

Д. В. Приймаченко і Р. В. Миронюк акцентують увагу на перевантаженості норм процесуальної частини КУпАП «щодо розподілу як адміністративно-юрисдикційних повноважень між різними державними органами, так і в межах одного державного органу, виходячи з ієрархії посад у його структурі, що ускладнює розуміння даних норм не тільки пересічними громадянами, які прагнуть захистити свої права самостійно, але й правниками, до яких звертаються останні для отримання правової допомоги» [280, с. 73]. На їх думку, ці норми обтяжують процедуру застосування адміністративної відповідальності, тому теорія адміністративно-деліктного процесу має термінове завдання – формування найраціональніших критеріїв щодо визначення підвідомчості справ про адміністративні правопорушення. Також учені схвально розцінюють відмову у більшості європейських країн від принципу чіткого розподілу повноважень між посадовими особами одного органу щодо складення протоколу про адміністративне правопорушення (процесуальної фіксації його вчинення) та розгляду справи про адміністративне правопорушення, що підвідомче даному органу.

Моніторинг за надзвичайно низькими показниками застосування заходів адміністративної відповідальності у сфері охорони природи як до юридичних, так і посадових осіб дозволяє зробити висновок про недосконалість існуючих правових механізмів. Це пов'язано з неможливістю доведення вини юридичної особи в практичній площині, наявністю застарілої правової конструкції до оцінки суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення, популяризацією категорії «публічний інтерес», за якою приховуються зловживання посадових осіб та ін. До того ж, механізм застосування заходів адміністративної відповідальності у сфері охорони природи до юридичних осіб не є узагальненим, а, навпаки, розпорошується у положеннях численних нормативно-правових актів України. Звідси, першочергові зміни необхідно робити на законодавчому рівні. Саме від урегулювання цього питання будуть залежати подальші напрямки діяльності господарюючих суб'єктів, посадових осіб, а також притягнення їх до адміністративної відповідальності за

правопорушення у сфері охорони природи.

У напрямках подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи важливе місце слід відвести питанню взаємодії між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та громадськістю. Характеризуючи функціональну компетенцію вищезазначених суб'єктів, можна із впевненістю говорити про важливу роль кожного з них.

Як вказує А. Р. Лещух, «формами взаємодії органів місцевого самоврядування та органів внутрішніх справ, інших суб'єктів системи профілактики правопорушень слід вважати організаційно-правові способи та методи взаємовпливу, що мають зовнішнє вираження, юридичне закріплення та забезпечення нормами права, виявляються у їхній взаємоузгодженій діяльності, системно-комплексному характері відносин і зворотному зв'язку» [382, с. 198].

До основних атрибутів взаємодії у сфері охорони навколишнього середовища можемо віднести наступні: взаємодія як форма природоохоронної діяльності; наявність декількох суб'єктів; спільна мета; екологічна спрямованість діяльності; комплексний підхід до вирішення завдань; системність і спрямованість дій; узгодженість нормативно-правової бази; інформованість суб'єктів взаємодії; своєчасність та оперативність у прийнятті узгоджених рішень; об'єднання сил та засобів для досягнення позитивного результату.

На думку науковиці М. М. Сливки, «взаємодія суб'єктів охорони навколишнього природного середовища – це врегульована нормами адміністративного права діяльність суб'єктів охорони навколишнього природного середовища, заснована на засадах взаємодопомоги та партнерства, зумовлена спільною метою і завданням та спрямована на забезпечення екологічної безпеки громадян і недопущення шкідливих впливів на довкілля» [360, с. 163].

Розуміння нами взаємодії як певного процесу, ми цілком підтримуємо вищезазначене трактування. У довершення поняття «взаємодія суб'єктів

охорони навколишнього середовища» лишень хотілось би додати категорію «безперервність». Оскільки питання у сфері охорони природи потребують щоденного вирішення, зокрема щодо покращення стану довкілля, своєчасного виявлення екологічних правопорушень, вжиття адміністративних заходів впливу до порушників, досягнення позитивного результату при вирішенні екологічних проблем.

У системі суб'єктів охорони природи важливе місце належить органам місцевого самоврядування. Як зазначає О. А. Малекі, «в сучасних умовах глибоких ринкових перетворень та демократизації українського суспільства виважена екологічна політика держави, а особливо щодо великих міст, виступає важливою складовою частиною децентралізації влади та адміністративно-територіальної реформи в Україні. Ефективне розроблення і впровадження такої політики є невід'ємним елементом сталого розвитку місцевих громад» [383, с. 77].

Про те, що органи місцевого самоврядування відіграють вагомую роль у вирішенні проблем з охорони довкілля, не викликає жодних сумнівів. До того ж, повноваження цих органів чітко визначені низкою нормативно-правових актів України.

Відповідно «через місцеві органи влади найбільш предметно реалізується принцип гармонійного збалансованого розвитку, а через систему місцевого екологічного управління здійснюється політика охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, підтримка екологічного балансу. На місцевому рівні найповніше поєднуються духовні й екологічні інтереси населення, культурні й екологічні традиції. Ось чому місцевим органам влади як управлінському механізму взаємодії суспільства та природи віддається пріоритет» [384, с. 227].

Виходячи із широкого спектру повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони природи, варто прийти до розуміння того, що саме ці органи перебувають у найтіснішому зв'язку із громадою, найкраще володіють інформацією щодо стану природних ресурсів на відповідній

території, а також наявністю екологічних проблем.

Питання взаємодії також має бути невід'ємною частиною діяльності місцевих державних адміністрацій.

Зокрема, С. С. Нешик, аналізуючи вплив органів місцевого самоврядування на покращення екологічної ситуації в регіоні, вказує, що «однією з важливих проблем, які необхідно в подальшому вирішити, є налагодження конструктивної взаємодії між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями у сфері здійснення природоохоронних заходів. Водночас ефективність їх реалізації залежатиме від повноти та досконалості правового регулювання відповідного статусу та компетенції згаданих органів, удосконалення порядку делегування повноважень, уточнення обсягів їх компетенції на рівні як базових законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» і «Про місцеві державні адміністрації», так і спеціальних законодавчих актів, які передбачають реалізацію згаданої компетенції в окремих сферах, їх гармонізацію між собою» [385].

Поряд із цим, обов'язковим видається доповнення про те, що органи місцевого самоврядування, реалізуючи функції із охорони навколишнього природного середовища, використовують у своїй діяльності сили і засоби правоохоронних органів. Звідси, «Національна поліція як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [386], здійснює широкий комплекс заходів щодо виявлення та припинення правопорушень екологічного законодавства, а також застосування профілактичних заходів із недопущення подібних проявів.

Так, для прикладу, посадові особи органів Національної поліції мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення за наступними статтями (ст. 46-1 «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення», ст. 88-1 «Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил

утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах», ст. 89 «Жорстоке поводження з тваринами»).

Окрім того, згідно ст. 259 КУпАП [170] «при вчиненні лісопорушень, порушень правил полювання, правил рибальства і охорони рибних запасів та інших порушень законодавства про охорону і використання тваринного світу, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення, працівники державної лісової охорони, а в лісах колективних сільськогосподарських підприємств – працівники лісової охорони зазначених підприємств, уповноважені на те посадові особи органів, які здійснюють державний нагляд за дотриманням правил полювання, органів рибоохорони, посадові особи інших органів, які здійснюють державний контроль за охороною і використанням тваринного світу, працівники служб охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також поліцейські можуть доставляти осіб, які вчинили ці правопорушення, у поліцію чи в приміщення виконавчого органу сільської, селищної ради.

Доставлення порушника може провадитись також членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, громадськими інспекторами охорони природи, громадськими мисливськими інспекторами, громадськими інспекторами органів рибоохорони та громадськими лісовими інспекторами» [386].

Також Національна поліція уповноважена здійснювати адміністративне затримання особи при порушенні нею правил полювання, рибальства і охорони рибних запасів та здійсненні інших порушень законодавства про охорону і використання тваринного світу.

Про забезпечення екологічної безпеки, охорону природних ресурсів органами внутрішніх справ йдеться у Законі України «Про Національну поліцію» [386]. Зокрема, відповідно до ст. 23 Закону «поліція відповідно до покладених на неї завдань: 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень,

вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) вживає заходів з метою виявлення адміністративних правопорушень; 4) припиняє виявлені адміністративні правопорушення» [386]. За аналогією такі аспекти діяльності поліції можна віднести до сфери охорони природи.

Натомість В. М. Комарницький, і М. І. Єрофеев зазначають, що в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [233] не згадується про Національну поліцію як орган, що виконує екологічну функцію. І цю прогалину, на їх думку, необхідно усунути шляхом внесення відповідних змін до Закону [233]. Науковці пропонують доповнити Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [233] статтею, що визначає компетенцію Національної поліції у галузі охорони навколишнього природного середовища. У цій статті, зокрема, має бути зазначено про такі повноваження Національної поліції як: «організація рятувальних, охоронних, контрольних заходів на територіях, де виникли надзвичайні екологічні ситуації; вживання заходів з метою припинення виявлених кримінальних та адміністративних екологічних правопорушень; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у галузі охорони довкілля; здійснення, у випадках, визначених законом, провадження у справах про адміністративні правопорушення у галузі охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання; вживання заходів з запобігання порушенням вимог законодавства про охорону тваринного і рослинного світу у парках, скверах, зелених зонах населених пунктів; організація взаємодії з державними органами, що здійснюють контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища та ін.» [387, с. 155].

Сьогодні немає жодного сумніву щодо необхідності формулювання і закріплення в діючому законодавстві України напрямків діяльності правоохоронних органів у сфері охорони природи. Такі законодавчі зміни лише сприятимуть популяризації природоохоронного іміджу поліції.

Окрім того, органи місцевого самоврядування та місцеві державні

адміністрації мають звертатись до правоохоронних органів не тільки у випадках миттєвого реагування на правопорушення екологічного законодавства, а й запрошувати їх представників на пленарні засідання, де вирішуються питання: надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів; земельних відносин; встановлення правил користування водозабірними спорудами; боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність; прийняття рішень про віднесення лісів до категорії захищених; прийняття рішень щодо організації територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підпадають під виняткову охорону. Саме у такій взаємодії можуть прийматися ефективні нормативно-правові акти екологічного спрямування, а також розроблятися спільні природоохоронні заходи.

Забезпечення ефективності застосування заходів адміністративної відповідальності пов'язується із оптимізацією існуючої системи громадського контролю. Засоби громадського контролю не мають конкурувати з засобами юридичної відповідальності, що застосовуються суб'єктами владних повноважень, а мають їх доповнювати, забезпечуючи досягнення виконання надзвичайно важливого для українського суспільства завдання – розбудови механізму діяльності публічної служби на засадах прозорості, об'єктивності прийняття управлінських рішень, що кінцевим своїм результатом має належний рівень реалізації прав та законних інтересів людини як головний вектор розвитку сучасної держави [357, с. 155].

Найважливіша роль громадського контролю у сфері охорони природи полягає в активному і швидкому вирішенні проблем довкілля, миттєвому реагуванні на правопорушення екологічного законодавства, усуненні та попередженні причин і умов вчинення цих правопорушень, а також коригуванні виявлених відхилень при реалізації інституту адміністративної відповідальності.

Суб'єктами громадського контролю насамперед виступають «окремі

громадяни (як правило, від імені громадськості) та об'єднання громадян (суспільні об'єднання, політичні партії, професійні союзи, молодіжні та інші громадські організації, органи самоорганізації населення, трудові колективи, збори громадян за місцем проживання). При цьому їхні контрольні повноваження, як правило, не мають юридично-владного змісту, відповідно рішенням громадських організацій за результатами перевірок притаманний рекомендаційний характер» [388, с. 118].

Дуже часто на практиці громади стикаються із порушеннями природоохоронного законодавства, негативними проявами впливу на природне середовище підприємствами, приватними господарствами чи фізичними особами, на які не мають можливості оперативно подіяти чи запобігти. Однак, при налагодженій взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, поліцією, громадські формування та громадяни можуть миттєво реагувати на порушення екологічного законодавства, вчасно ідентифікувати правопорушників та використовувати правові механізми впливу на них.

За рахунок більш тісної комунікації та взаємодії між вищезазначеними суб'єктами також забезпечується просвітницька робота з людьми, які проживають на відповідній території, щодо питань запобігання і попередження вчиненню нових правопорушень у сфері охорони природи.

Як недолік окремі автори відмічають недостатній рівень взаємодії громадськості з місцевими органами самоврядування та поліцією у сфері охорони довкілля, що обумовлений наступними чинниками: «1) частина представників організацій, громадських активістів, створюючи резонансний фон, спонукають органи державної влади до розв'язання лише окремих екологічних завдань. Втім, якщо застосовуються неконструктивні методи і маніпуляції, бракує фахової аргументації, то це веде до дискредитації інших представників екологічної громадськості; 2) спостерігається тенденція до монополізації цієї сфери окремими громадськими організаціями, які діють «від імені усієї громадськості», та «статичності» екологічного громадського

середовища в умовах обмеженості кадрово-організаційних та фінансових ресурсів; 3) у профільних органах державної влади, відповідальних за екологічну політику, спостерігається пришвидшена зміна кадрового складу, їм бракує фахової підготовки, що негативно позначається на цілісності формування та якості реалізації державної політики в екологічній сфері. Ризики прийняття хибних рішень та їх небезпечних наслідків можуть збільшуватися, оскільки часто ігноруються ґрунтовні експертні висновки науковців, суспільний інтерес, громадська думка; 4) громадські організації, здатні артикулювати інтереси суспільства, місцевих громад, та, водночас, на фаховому рівні представляти суспільні інтереси при взаємодії з органами державної влади, здебільшого не справляють відчутного впливу на формування порядку денного державної екологічної політики. В екологічній сфері, як і в інших сферах, при остаточному прийнятті рішень переважно не враховуються громадська думка та результати консультацій з громадськістю та наукою; 5) потенційно широка ніша для розвитку потужних екологічних («зелених») політичних партій, з представництвом в парламенті та в органах виконавчої влади, в Україні не заповнена, оскільки не діють політичні та соціальні «ліфти», а запит на «зелену демократію» в політичному процесі є поверхневим; 6) формування державної екологічної політики та реалізація її завдань на всіх рівнях часто ґрунтується не на пріоритеті національних інтересів та екологічної безпеки, а на групових (корпоративних) інтересах» [389].

Усе вищезазначене надає нам розуміння того, що програми заходів щодо попередження та усунення адміністративних правопорушень у сфері охорони природи повинні бути комплексними. Як приклад, ступінь зниження негативного впливу будівельного комплексу на частини навколишнього середовища залежить від діяльності всіх територіальних органів, які виконують природоохоронні функції відповідно до таких напрямів: «1) проведення поточного екологічного контролю (виписка розпоряджень) і контроль за його виконанням; 2) контроль за реалізацією екологічних програм; 3) контроль за виконанням зобов'язань відповідно до міжнародних конвенцій; 4) контроль за

достовірністю відомостей про викиди, скидання і розміщення відходів, що подаються підприємствами, які забруднюють навколишнє середовище, і контроль за нарахуванням, переліком і використанням екологічних платежів; 5) стягнення санкцій за забруднення і інші види екологічних порушень; 6) проведення екологічної експертизи; 7) збереження природного середовища на території заповідників, національних парків» [373, с. 76]. У цій частині посилення ролі взаємодії між суб'єктами охорони природи визначається фундаментальною умовою сучасного суспільства.

Отже, від того, наскільки ефективно й дієво налагоджена взаємодія між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, правоохоронними органами, громадськими формуваннями та громадянами, залежить охорона навколишнього середовища у відповідному регіоні та авторитет вищезазначених суб'єктів.

Висновки до Розділу 4

Проведені авторські дослідження у питанні напрямків удосконалення інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи дають підстави стверджувати, що запорукою ефективного функціонування цього інституту є наявність злагодженості, взаємозв'язку всіх його складових елементів.

Ефективність адміністративної відповідальності прямо пропорційно залежить не тільки від добре прописаних у законодавстві дієвих адміністративних санкцій, а й від вихованості, правової культури кожного члена суспільства. Виховний аспект адміністративного стягнення має бути розрахований на високоморальне суспільство, де цілеспрямоване застосування заходів виховного впливу сприятиме формуванню почуття поваги до правил співжиття, соціальних цінностей, а також запобіганню вчинення нових правопорушень.

У цьому напрямку нами вбачається, що з питань визначення людини і

людського у галузі охорони природи мають проходити не лишень юридичні, а й морально-етичні дискусії. Поняття моралі та загальної гуманності складно роз'яснити і висвітлити винятково правовими засобами. Але натомість є потреба в усвідомленні кожним із нас гігієни навколишнього середовища. Буття людської природи відображається через єдність біологічних, соціальних та духовних факторів. Більше того, воно безпосередньо пов'язане із навколишнім середовищем, оскільки людина є його суб'єктивною складовою.

Українське суспільство сьогодні переживає надзвичайно складні часи, часи війни. Саме тому актуальним є питання щодо здійснення правової оцінки категорії адміністративних правопорушень, пов'язаних з палінням листя, сухої трави та інших відходів. Люди, які здійснюють відповідні діяння, чомусь завжди переконані, що у цьому немає ніякової небезпеки, і, навпаки, стверджують про їх корисність. До того ж, спалювання сухостою в умовах воєнного стану становить собою додаткову небезпеку. Такі дії можуть навіть прирівнюватись до диверсій, що, відповідно, передбачає вже не адміністративну, а кримінальну відповідальність.

Законодавство України містить цілу низку норм, які забороняють незаконне спалювання сухої рослинності. Попри це, загальний стан справ з дотриманням законів у цій частині залишає бажати кращого. Але можна говорити і про позитивні зміни в адміністративному законодавстві України, зокрема щодо суворості стягнень за адміністративні правопорушення в галузі охорони природи. Так, для прикладу, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» в Україні «у 20 разів підвищили штраф за забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва (якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або для довкілля). Також у 18 разів зросли

штрафи за підпали, знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на сільгоспземлях вогнем».

Ще одним із проблемних питань, пов'язаних із притягненням особи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, є ряд помилок, які допускаються уповноваженими особами при складанні протоколу про адміністративні правопорушення.

Надзвичайно важливим фактором підвищення ефективності адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи є опрацювання й запозичення позитивного зарубіжного досвіду США, Азії, країн Європейського Союзу. При цьому, варто зазначити, що законодавству кожної окремої країни притаманна певна правова специфіка урегулювання відповідних питань. Останні відображають, з одного боку, особливості діяльності компетентних органів, а з іншого – характерні ознаки адміністративних правопорушень у сфері охорони природи та адміністративної відповідальності за їх учинення.

На основі аналізу адміністративного законодавства ряду держав зроблені висновки про те, що саме завдяки суворому дотриманні букви закону, жорсткій дисципліні, вихованні культури відповідальності можна досягнути позитивних результатів у сфері охорони довкілля та збереження природних ресурсів.

Вдосконалення природоохоронного законодавства свідчить про доцільність проведення кодифікації екологічного законодавства та його гармонізації з адміністративним законодавством України. Це, в свою чергу, допоможе оновити і модернізувати національну нормативно-правову базу, яку раніше ми визнали неефективною у вирішенні екологічних проблем.

Одним із найвагоміших засобів реалізації державної політики у сфері охорони довкілля є застосування заходів юридичної відповідальності до правопорушників (зокрема, йдеться про юридичних осіб та посадових осіб). Особливо вагому роль у цій сфері відіграє адміністративна відповідальність,

підставою для настання якої є вчинення вищезазначеними суб'єктами адміністративних правопорушень. Доцільність запровадження механізму адміністративної відповідальності юридичних осіб поряд із фізичними особами обґрунтовується тим, що більшість адміністративних правопорушень у сфері захисту довкілля вчиняються в процесі господарської, виробничої діяльності відповідних фірм, підприємств (компаній).

У напрямках подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері хорони природи важливе місце слід відвести результативній взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та громадськістю. Характеризуючи функціональну компетенцію вищезазначених суб'єктів, можна із впевненістю говорити про важливу роль кожного з них.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено дослідження концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України з формуванням на цій основі теоретичних висновків та практичних пропозицій, основними з яких є такі.

1. Розгляд наукових праць показав доцільність виділення двох наукових шкіл, де проводилися дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері.

В рамках існування Київської школи був здійснений аналіз адміністративної відповідальності в контексті порівняльно-аналітичного дослідження різних видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, системи попереджувальних заходів, відшкодування збитків землекористувачам, а також методику розрахунку обчислення шкоди, нанесеної диким звірам, тваринам, занесеним до Червоної книги, цінним видам риб і також значна роль відводиться нормам адміністративної відповідальності при охороні земель природно-заповідного фонду, які останнім часом зазнають незаконних захоплень, змін цільового призначення, знищення представників флори та фауни.

Харківська школа приділяє значну увагу нормам адміністративного права у забезпеченні охорони природних об'єктів та розробленню дієвого законодавчого акту, яке дозволить чітко встановити юридичну відповідальність за правопорушення у цій сфері. До важливих елементів екологічного законодавства було віднесено: екологічне управління, екологічний податок, податки та збори за спеціальне використання природних ресурсів, екологічне страхування та методики відшкодування нанесення природним об'єктам збитку.

2. Доведено, що за допомогою методологічного інструментарію проводилася реконструкція моделей адміністративної відповідальності за

правопорушення в сфері охорони природи, за допомогою яких вирішувались такі завдання у перші роки радянської влади, часи тоталітаризму, «хрущовської відлиги» та в інші часи існування УРСР, незалежної України, що знайшло відображення в Адміністративному кодексі УСРР 1927 р., в Кодексі Української РСР Про адміністративні порушення 1984 р., в його нових редакціях, що діють в часи незалежності та інших нормативно-правових актах.

Проаналізовано, що проведення комплексного історико-правового дослідження проблеми розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи потребує використання наукових підходів, принципів, певної методології та методів різного ієрархічного рівня.

В основі методології дослідження даного дослідження був покладений принцип історизму, згідно якого державно-правові явища розглядаються не тільки з точки зору їх сучасного стану, а у розвитку та історичному взаємозв'язку.

Визначено такі підходи дослідження адміністративної відповідальності у сфері охорони природи:

1) системний підхід дозволив дослідити властивості, структуру та функції об'єктів, явищ або процесів, які використовувалися у сфері адміністративної відповідальності за порушення охорони природи;

2) об'єктивний підхід дозволив дослідити подвійні стандарти адміністративної відповідальності, які використовувалися у радянському природоохоронному праві. Наприклад, декларативні ствердження стосовно охорони природи, які зайшли відображення в Законі «Про охорону природи Української СРС», не знаходило свого підтвердження у практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;

3) реалізація потребового підходу дозволила охарактеризувати нормативно-правові акти, які прийняті протягом майже тисячолітнього періоду, направлених на встановлення штрафних санкцій за правопорушення в сфері охорони природи. Наприклад, юридична відповідальність у сфері охорони цінних природних об'єктів регламентувалась на основі Постанови ВУЦВК і

РНК УСРР «Про пам'ятки культури і природи» від 16.06.1926 р. Згідно з цим актом, установлювалась адміністративна відповідальність посадових осіб за передачу земель під пам'ятками культури та природи під обробку або розробку природних багатств, а також у них заборонялося полювання, ловля звірів, птахів, риби.

До основних загальнонаукових методів, використаних у даному дослідженні, віднесено:

1) застосування логічного методу історії розвитку адміністративного права у сфері охорони природи вивчалось засобами абстрагування, узагальнення, формалізації, аналізу, синтезу, індукції, дедукції;

2) історико-хронологічний метод дозволив виокремити та проаналізувати історичні періоди, протягом яких були прийняті нормативно-правові акти, спрямовані на захист природи;

3) застосування герменевтичного методу було спрямовано на зменшення дистанції між правовим текстом, ухваленим у минулому, та бажанням адаптувати його до сучасних норм та стандартів;

4) використання структурно-функціонального методу полягало у дослідженні взаємодії різних суб'єктів або їх елементів, а також у визначенні їх ролі, значення та завдань;

5) за допомогою формально-юридичного методу були проаналізовані законодавчі акти різних історичних періодів, які стали основою для дослідження, та зроблені відповідні висновки щодо характерних рис кожного з цих періодів;

6) компаративістський метод передбачав зіставлення подібних юридичних понять, явищ і процесів та встановлення їхньої специфіки;

7) метод періодизації грає виключне значення в даній галузі юридичної науки, з причини того, що дозволив представити розвиток адміністративної відповідальності в вигляді окремих історичних відрізків.

3. Розглянуто процес розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України згідно з еволюційною

теорією, яка дозволяє розділити даний процес на чотири стадії: 1) зародження, 2) становлення, 3) формування, 4) стабілізація.

4. У роботі проаналізовано правове забезпечення державної екологічної політики України, що спрямовано на досягнення таких трьох цілей: управління екологічними процесами в Україні, що пов'язані з життєвою активністю та життєзабезпеченням людини, а також процесами гармонізації взаємин людини з природою. Такий аналіз є складним завданням, що вимагає більш глибокого й комплексного підходу, ніж управління бізнесом чи виробничими системами; загальносистемною технологією підготовки, прийняття і реалізації рішень щодо визначених екологічних цілей; моніторинг та запобігання виникненню адміністративних правопорушень у сфері охорони природи у ході розвитку глобалізаційних процесів у світі.

Обґрунтовано потребу у розділенні на еколого-правові та екологічні норми інших галузей законодавства, що регулюють управлінську і підприємницьку діяльність, трудові та інші відносини, які виникають у процесі здійснення такої діяльності і містять екологічні вимоги.

5. Основними формами публічно-правового регулювання екологічних процесів є такі:

1) створення нормативної бази для правового регулювання охорони довкілля. Необхідно розробити перелік нормативно-правових актів, що необхідні для регулювання державної діяльності у сфері охорони довкілля, зокрема є необхідність розробки проектів законів України, які б дали змогу врегулювати всі проблемні питання, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря, лісами, видобутком бурштину, території у зоні бойових дій на Сході та Півдні України – на межі екологічної катастрофи;

2) забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України. Рекомендується розробити механізми, спрямовані на запобігання деградації та поліпшення стану навколишнього середовища, а також на забезпечення турботи про здоров'я людей.

Необхідно створити соціально-правові та економічні умови, які будуть

сприяти уникненню екологічної шкоди з боку інших країн світу, їх державних структур, підприємців та окремих громадян, підтримуючи такий стан навколишнього природного середовища, що забезпечує нормальні умови для життя населення і суспільного відтворення; запобігання екологічним погрози; запобігання погіршенню екологічної рівноваги та виникненню небезпеки для здоров'я людини, суспільства, нації; виявлення джерел екологічного ризику від техногенних, економічних, соціальних, політичних структур та способи запобігання; захист природно-ресурсного та людського потенціалу держави;

3) формування єдиного банку фахових екологів і менеджерів зеленої економіки. Зелене відновлення вимагає спеціалістів, які володіють знаннями та навичками у сфері екології та зеленої економіки. Це в свою чергу дозволить краще інтегрувати національні проекти з міжнародними програмами та стандартами, що сприятиме міжнародній співпраці, обміну досвідом, а також реалізації спільних міжнародних екологічних проектів, що дозволить залучати додаткові ресурси та знання.

У роботі розглянуто шість форм державного регулювання екологічних процесів, кожна з яких спрямована на досягнення конкретної мети. Реалізація цих форм дозволяє забезпечити ефективне функціонування державного апарату у сфері охорони природи.

6. Після аналізу системи суб'єктів, які беруть участь у формуванні та втіленні державної екологічної політики України, стало очевидним, що багато органів мають подібні функції, а іноді й їхнє дублювання призводить до конфліктів компетенцій та знижує ефективність їхньої роботи. Брак контролю та нагляду, а також неспроможність забезпечити ефективну взаємодію між суб'єктами ускладнюють ситуацію та знижують рівень обслуговування. Рішенням цієї проблеми може бути уніфікація законодавства, що регулює їхню діяльність, та створення програмних документів, спрямованих на створення єдиного механізму формування та впровадження державної екологічної політики України.

7. Охарактеризовано причини порушень екологічного законодавства, що

об'єднані у три групи: виробничо-побутові (викиди при промислових процесах, опаленні, випалюванні сухої рослинності, знищенні побутових відходів тощо); транспортні (викиди під час руху автомобільного, залізничного, повітряного, морського та річкового транспорту); природні (викиди мінерального або рослинного походження, наприклад лісові пожежі тощо). Цю класифікацію можна застосувати і до порушень у сфері охорони природи в цілому.

8. Запропоновано адміністративні правопорушення в галузі охорони природи розподілити на групи: правопорушення у сфері землекористування (статті 52-56, 188-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення); правопорушення у сфері геології та надрокористування (статті 57-58-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення); правопорушення у сфері водокористування (статті 48, 59-62 КУпАП); правопорушення у сфері лісокористування (статті 63-77 Кодексу України про адміністративні правопорушення); атмосферні правопорушення (статті 78-81 Кодексу України про адміністративні правопорушення); правопорушення у сфері поводження з відходами (ст.ст. 82-83 КУпАП); правопорушення у сфері рослинництва та тваринного світу (ст.ст. 82-90 КУпАП), а також правопорушення, вчинені проти здоров'я населення (ст.ст. 42, 95 КУпАП).

Обґрунтовано, що особливістю адміністративної відповідальності у сфері охорони природи є притягнення до адміністративної відповідальності як фізичних, так і юридичних осіб через застосування адміністративно-господарських санкцій на прикладі Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції».

Зокрема при дослідженні питання щодо необхідності включення юридичних осіб до переліку суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері охорони природи взято до уваги аналіз судової практики.

9. До особливих ознак адміністративного правопорушення у сфері охорони природи зараховано такі:

1) спрямовані проти екологічної безпеки (забруднюють навколишнє природне середовище, порушують або знищують екосистеми, сприяють зміні

клімату, відновлюються природні ресурси неналежним чином);

2) містяться у конкретних адміністративних нормах, за які передбачено адміністративну відповідальність;

3) порушують конкретні норми екологічного законодавства, що містяться у відповідних законах України;

4) містять обов'язкову суспільну небезпеку або загрозу такої.

Виділено адміністративні правопорушення, що спрямовані на порушення вимог екологічної безпеки у процесі, основними з яких є: невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1); порушення правил і норм з ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95 КУпАП); допущення наднормативних викидів і скидів забруднюючих речовин (статті 59-1, 78).

Доведено, що завершальним елементом складу адміністративного правопорушення у сфері охорони природи є суб'єктивна сторона правопорушення, що характеризується наявністю вини, мотиву та мети. Це підкреслює недосконалість механізму притягнення до адміністративної відповідальності за такі правопорушення. Недооцінка суспільної небезпеки цих правопорушень, поверхове врахування європейських вимог щодо визначення розмірів заподіяної шкоди, відшкодування завданих збитків та компенсацій на відновлення природного навколишнього середовища сигналізують про необхідність активізації роботи в цій галузі.

10. У роботі проаналізовано дисциплінарну, кримінальну, цивільно-правову та міжнародно-правову відповідальності. Зазначено, що чіткий перелік дисциплінарних проступків у галузі охорони природи відсутній. Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення має місце в результаті вчинення дії або бездіяльності, незалежно від настання екологічних наслідків.

Зроблено висновок, що цивільна та адміністративна відповідальність мають спільні ознаки, оскільки мають подібну структуру, елементи складів порушень, схожі ознаки суб'єкта правопорушення, тощо, але більшість ознак

суттєво відрізняються за характером діяння, наявністю суспільно небезпечних наслідків, об'єктами посягання, метою, ставленням до вчиненого.

Обґрунтовано доцільність замінити назву відповідного розділу Особливої частини Кримінального кодексу на «Кримінальні правопорушення у сфері охорони природи».

11. Підкреслено, що успішність адміністративної відповідальності прямо залежить не лише від ефективних адміністративних санкцій, які чітко визначені у законодавстві, але також від рівня культури та правосвідомості кожного члена суспільства. Виховний аспект адміністративного стягнення має бути націлений на формування високоморального суспільства, де систематичне використання заходів виховного впливу сприяє усвідомленню поваги до соціальних норм, правил співіснування та запобігає вчиненню нових порушень.

Запропоновано формулу правової концепції екології людини в навколишньому світі: через моральне осмислення істинної вартості базових передумов життя людини, екологічної відповідальності до юридичного аналізу та правового закріплення.

Визначено правову сутність екоциду та його місця в системі злочинів з міжнародного карного права, характеристику міжнародного співробітництва з питань боротьби з екоцидом та його криміналізації на міжнародному рівні.

12. Зазначено про необхідність формування комплексу превентивних заходів протидії правопорушенням ядерного законодавства, що має включати, в першу чергу, фізичний захист щодо забезпечення захищеності ядерних матеріалів та установок з метою створення умов, спрямованих на мінімізацію можливості вчинення протиправних дій.

Вдосконалення природоохоронного законодавства свідчить про доцільність проведення кодифікації екологічного законодавства та його гармонізації з адміністративним законодавством України.

З'ясовано, що розробка й прийняття Екологічного кодексу дозволить чітко регламентувати екологічні виміри впливу на навколишнє природне середовище, обумовить права й обов'язки сторін, відповідальність усіх

учасників, визначить конституційні пріоритети особистості, суспільства.

Обґрунтовано необхідність створення екологічної поліції в Україні як передумови для забезпечення ефективного контролю за станом навколишнього середовища в умовах війни та післявоєнного відновлення. Цей орган зможе забезпечити дотримання екологічних норм, виявляти та розслідувати екологічні злочини, а також сприяти відновленню зруйнованих екосистем, що є важливим для сталого розвитку країни.

З метою зменшення кількості правопорушень у сфері охорони природи потрібні зміни в законодавстві України, норми якого поєднували приписи, заборони і дозволи в оптимальній комбінації, а також містили інструменти реалізації. Доцільно також звернути увагу на необхідність реформування самих видів адміністративних стягнень, що передбачені за вчинення вищезгаданих правопорушень.

Для узгодження юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи з європейськими стандартами необхідно переглянути не лише розміри штрафів, визначені КУпАП, але й відповідні статті.

У роботі відзначено, що підвищення ефективності адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони природи передбачає вивчення, аналіз та використання позитивного досвіду країн Європейського Союзу, Азії та США.

Необхідно враховувати, що законодавство кожної країни має свої правові особливості у регулюванні відповідних питань. Ці особливості відображають як специфіку діяльності уповноважених органів у відповідній галузі, так і характерні риси адміністративних правопорушень у сфері охорони природи та адміністративної відповідальності за них.

Програми заходів щодо попередження та усунення адміністративних правопорушень у сфері охорони природи повинні бути комплексними. Як приклад, ступінь зниження негативної дії будівельного комплексу на елементи навколишнього середовища залежить від діяльності всіх територіальних органів, які виконують природоохоронні функції відповідно до таких напрямів:

1) проведення поточного екологічного контролю (виписка розпоряджень) і контроль за його виконанням; 2) контроль за реалізацією екологічних програм; 3) контроль за виконанням зобов'язань відповідно до міжнародних конвенцій; 4) контроль за достовірністю відомостей про викиди, скидання і розміщення відходів, поданих підприємствами, які забруднюють навколишнє середовище, спрямований на перевірку та підтвердження правильності наданих даних. Це важливий етап для визначення рівня забруднення та вжиття відповідних заходів для його зменшення; 5) контроль за нарахуванням, переліком і використанням екологічних платежів включає в себе перевірку правильності обчислення та сплати підприємствами екологічних податків або зборів, а також відстеження їхнього використання для заходів з охорони довкілля; 6) стягнення санкцій за забруднення та інші види екологічних порушень передбачає вжиття відповідних заходів адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення екологічного законодавства з метою запобігання подібним діям у майбутньому; 7) збереження природного середовища на території заповідників, національних парків.

Нами зроблено висновок про те, що у напрямках подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи важливе місце слід відвести ефективній взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та громадськістю. Характеризуючи функціональну компетенцію вищезазначених суб'єктів, можна із впевненістю говорити про важливу роль кожного з них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лукьянець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. 220 с.
2. Лукьянець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, 2007. 43 с.
3. Комарницька І. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2018. № 894. Випуск 18. С. 165–170.
4. Мунтян В. Л. Адміністративно-правова охорона колгоспної власності. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 151 с.
5. Шемшученко Ю. С., Погорілко В. Ф. Адміністративно-правова охорона природи Української РСР. Київ: Наук. думка, 1973. 128 с.
6. Титова Н. І. Відповідальність за порушення законодавства про охорону природи. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1973. 314 с.
7. Корнєєв Ю.В., Садовський М.В. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1 (34). С. 13-17.
8. Мартиненко А. О. Види юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства України. *Правові, соціальні та екологічні аспекти захисту довкілля: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернігів, 12 квіт. 2017 р.)* / [редкол.: Ніщимна С.О., Аніщенко В.О., Пузирьов М.С. та ін.]. Чернігів, 2017. С. 39-41.
9. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення: навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 252 с.

10. Майданевич Г.А. Роль адміністративного законодавства в охороні природних ресурсів. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 4. С. 99-106.

11. Іванов Ф.О. Адміністративно-деліктні відносини у сфері використання та охорони природних ресурсів: дис. ... докт. філос.: спец. 081 Право. Київ, 2021. 228 с.

12. Краснова М. В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія. Київ: Київський університет, 2008. 439 с.

13. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2001. 18 с.

14. Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.

15. Джуган В.О. Адміністративна відповідальність за порушення водного законодавства України. *Держава і право*. 2010. Випуск 50. С. 257-264.

16. Гіренко І.В. Правова охорона рослинного світу України: сучасна парадигма: монографія / за заг. ред. В. І. Семчика. Київ: НУБіП України, 2015. 433 с.

17. Заржицький О. С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.

18. Золотарьова Н. І. Адміністративна діяльність правоохоронних органів з охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ : НТУ, 2017. 384 с.

19. Гетьман А. П. Доктрина науки екологічного права: генеза теоретичних досліджень еколого-правових проблем у ХХ ст. *Право України*. 2014. №12. С. 143-154.

20. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері охорони природи України: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Тернопіль, ВПЦ «Університетська думка», 2022. 248 с.

21. Басай О.В. Правовий режим рослинного світу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Івано-Франківськ, 2008. 214 арк.

22. Гвоздик П.О. Трансформаційні процеси в екологічному законодавстві: від закону «Про охорону природи в Українській РСР» (1960 р.) до майбутнього Екологічного кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2009. № 4. С. 1-8.

23. Єремєєва Н. В. Проблеми правового забезпечення оцінки впливу на довкілля. *Економіка та право*. 2017. № 1. С. 54-60.

24. Книш В. І. Особливості адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. *Право і Безпека*. 2011. № 1. С. 68-71.

25. Тихий П. В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 197 с

26. Левіна Г. М. Правова охорона та використання рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів диких тварин: дис. ... к. ю. н. (докт. філос.): 12.00.06. Київ, 2019. 273 с.

27. Коваленко Л. П. Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 196 с.

28. Овдієнко В.В. Особливості юридичної відповідальності за порушення мисливства й полювання. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 112. С. 243-251

29. Данилюк Л. Р. Правовий режим мисливських природних ресурсів в Україні: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. 176 с.

30. Кіндюк Б. В. Історія українського лісового законодавства. Часи тоталітаризму та незалежної України: монографія. Одеса, Фенікс, 2011. 348 с.

31. Сливка М.М. Історико-правовий аспект формування і розвитку охорони навколишнього природного середовища в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 4. С. 158-164.

32. Сливка М. М. Взаємодія суб'єктів охорони навколишнього природного середовища (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2018. 214 с.

33. Грозовський І. М. Особливості землекористування у Запорозькій Січі. *Земля і земельні відносини в історії права, держави і юридичної думки: матеріали ХХ Міжнар. істор.-прав. конф. (Судак, 25-28 верес. 2008 р.)*. Сімферополь, 2009. С. 163-169.

34. Щербатюк В. М., Сокур Ю. В., Орищенко Ю. В. Козацьке право Запорозької Січі в контексті українського правотворення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 53-61.

35. Бойчук А. Ю. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища в Україні (1917-2017 рр.): монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 348 с.

36. Бойчук А. Особливості юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природно-заповідного фонду. *European Political and Law Discourse*. 2018. Volume. 5. Issue. 2. pp. 306-314.

37. Коритко Л. Я. Становлення і розвиток природоохоронних інститутів в Австро-Угорській імперії: історико-правий вимір (на матеріалах Східної Галичини 1867–1918 рр.): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2017. 447 с.

38. Марич Х. Мета та завдання адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 118–121.

39. Задорожний А. Організаційно-правовий механізм захисту довкілля як складова національної безпекової політики України. Міжнародний судовий

форум «судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року). С. 32-37.

40. Сірант М. Механізми адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки: інструментальна основа. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 3(27). С. 158-165.

41. Клапоущак Д. С. Ефективність адміністративно-правового регулювання екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 159-163.

42. Денисюк І. Поняття екологічних адміністративних правопорушень, що розглядаються судами. *Підприємництво, господарство і право*. 2019 . № 6. С. 146-151.

43. Ємець Л. О. Система та склад адміністративних правопорушень в сфері екологічної безпеки. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № 1. С. 34-48.

44. Хижня Л. Є. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень у сфері захисту довкілля в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 26 с.

45. Horodetska I. A. Administrative responsibility for violation of in area of protection of natural environment and use of natural resources: Approaches to understanding. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 2. Ч. 2. С. 122-127.

46. Дереш Ю. В., Романчук А. О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 278-281.

47. Краснова М. В., Крааснова Ю. А. Екологічне право України. Загальна частина : підручник. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2021. 190 с.

48. Anisimova H, Smoliarchuk M., Horetska Kh., Butynska R. Environmental offences and environmental protection: Theoretical and applied aspects. *International*

Journal of Agricultural Extension. 2021. Special Issue (02). URL: <http://www.esciencepress.net/IJAE>

49. Якимець О. І. Інститут юридичної відповідальності в екологічному праві України: сучасні теоретико-правові проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. 196-203.

50. Дудченко В. В., Манько Д. Г. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 13-17.

51. Данильян О.Г. Методи правового дослідження / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань / Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Т. 2 : Філософія права; редкол. С.І. Максимов (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 456-459.

52. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль: Терно-граф, 2011. 492 с.

53. Пекарчук В. М. Історико-правові дослідження: Особливості методології. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 4. С. 42-44.

54. Бабкіна В. Д. Методологія історико-правового пізнання. Десяті юридичні читання. *Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 15–16 трав. 2014 р.). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 20-29.

55. Оборотов Ю.М. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33-39.

56. Бойко І.Й. Періодизація історії держави і права України: дискусійні проблеми. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12-13 лютого 2015 р.). Львів, 2015. Ч.1. С. 79-82.

57. Копча В. В. Правові методи дослідження явища: загальні поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 20-24.

58. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

59. Рабінович П. М. Потребовий підхід – безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права і держави. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса: Юрид. л-ра, 2009. Т. 8. С. 45–53.

60. Батирева І. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2006. 20 с.

61. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013, № 1. С. 3-11.

62. Костицький М.В. Логіка як методологія наукового пізнання (зокрема в правознавстві). *Філософські та методологічні проблем права*. 2014. № 1. С. 3-13.

63. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: монографія. Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. 228 с.

64. Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Герменевтичний метод у сучасних цивілістичних дослідженнях: до питання про доцільність застосування. *Інформація і право*. 2017. № 2(2). С. 5-12.

65. Гладкий С. О. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. посіб. Полтава: ВНЗ Укоопспілки «ПУЕТ», 2016. 240 с.

66. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Юридична компаративістика як самостійна юридична наукова дисципліна. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно правові дослідження»*. 2009. № 1. С. 23-28.

67. Патlachук О.В. Природоохоронні доктрини в системі джерел права: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 148 с.

68. Сухоребра Т. І. Штрафи за знищення деяких видів флори та фауни за Руською Правдою. *Юридична Україна*. 2018. №10. С. 4-10.

69. Кіндюк Б. В. Історія українського лісового законодавства. Часи визвольних змагань та період НЕП 1917-1929 рр. Одеса: Фенікс, 2011. 168 с.

70. Ващук Д. Литовська Метрика. Книга № 235. (1547-1549): 20-та Книга судових справ. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. I-XX; 75 с.

71. Сухоребра Т. І. Штрафні санкції за порушення природоохоронних норм у Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 21-28.

72. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за порушення природоохоронних норм на землях Українського козацтва. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №1 (29). С. 18-24.

73. Битяк Ю., Лученко Д. Доктрина адміністративного права України: Еволюція та перспективи подальшого розвитку. *Право України*. 2021. № 10. С. 44-59.

74. Гайдукевич О. Проблема охорони довкілля та природоохоронні інституції галичини (20-30-ті рр. ХХ ст.). *Схід*. 2017. Січень-лютий. № 1 (147). С. 46-52.

75. Заповідна справа в Україні / за ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. Київ, 2003. 306 с.

76. Лесько Н. В. Генеза інституту юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 183-186.

77. Кондратова А. М., Сабо Ж. Б., Голубєва І. І. Історико-правовий аналіз становлення екологічного законодавства в Україні. *Молодий вчений*. 2013. № 2(114). С. 77-81.

78. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за правопорушення в сфері охорони природи у перші роки радянської влади та часи НЕП. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №2 (30). С. 24-30.

79. Бойко О. В. Проблеми реалізації положень доктрини адміністративного права в процесі здійснення законотворчості в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 106-112.

80. Сливка М. М. Окремі аспекти адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 47. Том 2. С. 163-166.

81. Книш В. І. Особливості адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. *Право і Безпека*. 2011. № 1. С. 68-71.

82. Сухоребра Т. І. Відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи в Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Вип.41. Т.4. С. 295-299.

83. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства в кодифікованих актах України (1994-2002 рр.). *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 134-148.

84. Шпарик Н.Я. Поняття та ознаки міжнародно-правового акту як джерела екологічного права України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів: Львів. нац. ун-т. імені Івана Франка, 2014. Вип. 59. С. 312–318.

85. Шпарик Н.Я. Види міжнародно-правових актів як джерел екологічного права України. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 63*. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. С. 196 – 201.

86. Гетьман А. П., Зуєв В. А. Формування еколого-правової науки: ресурсний аспект та проблеми його інтеграції. *Проблеми законності*. 2016. Випуск 132. С. 106.

87. Заржицький, О. С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти) [Текст]: моногр. / О.С. Заржицький. Д.: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.

88. Кобко Є. В. До проблеми визначення поняття «Національна безпека». *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022 № 1(18). С. 62-70.
89. Хилько М. І. Екологічна безпека як фундаментальна складова національної безпеки. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Сер.: Політичні науки. 2021. С. 69-75.
90. Троцька М. В., Гомля І. А., Коваленко О. О. Екологічна безпека як складова національної безпеки України через призму міжнародного досвіду. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 248-251.
91. Nina Rohatynska, Oleh Butkov, Olena Butkova, Maryna Burdonosova, Tetiana Sukhorebra. Use of information and communication technologies in democratic processes. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 75. P. 198-220.
92. Myroslava Sirant. Legal security for environmental offenses. *Jurnalul juridic național: Teorie și practică*. 2020. № 1. С. 161–166.
93. Ніколаєв Д. К. Вплив міжнародних угод на формування політики екологічної безпеки в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. № 1. С. 100-104.
94. Про міжнародні договори: Закон України від 22 грудня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення 21.09.2022)
95. Ільків Н.В. Екологічне право України. Курс лекцій. Львів, 2013. 218 с.
96. Ткаченко О. Принцип верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: поняття та значення. *Право України*. 2003. № 4. С. 63-68.
97. Українське право: Матеріали міжнародної конференції «Верховенство права: питання теорії та практики». 2006. № 1. 112 с.
98. Про природно-заповідний фонд України: Закон від 16 червня 1992 року 2456-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. Ст. 502.
99. Про екологічну експертизу: Закон України від 9 лютого 1995 року № 45/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 8. Ст. 54.
100. Кодекс України про надра: Закон України від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340.

101. Водний кодекс України: Закон України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.

102. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1478-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 16. Ст. 132.

103. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. Ст. 97.

104. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-. IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27. Ст. 230.

105. Про рослинний світ: Закон України від 9 квітня 1999 року № 591-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22-23. Ст.198.

106. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон України від 8 червня 2000 року № 1809-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 40. Ст. 337.

107. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 року № 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14> (дата звернення 01.02.2023)

108. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 року № 2245-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73

109. Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі: Закон України від 13 березня 1992 року № 2200-XII. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 42. Ст. 348.

110. Про стан дотримання вимог природоохоронного законодавства при здійсненні діяльності, пов'язаної з надрокористуванням в Україні: Закон України від 20 листопада 2003 року № 1310-IV. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 38-39. Ст. 248.

111. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 року № 208-р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 11. Ст. 148.

112. Лісовий кодекс України: Закон України від 8 лютого 2006 року № 3404-IV. Урядовий кур'єр. Орієнтир. 2006. № 11. С. 3-19.

113. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.

114. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80#Text> (дата звернення 23.06.2021)

115. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2012 р. № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80#Text> (дата звернення 23.06.2021).

116. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Закон України від 5 березня 1998 року № 188/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 25. Ст. 355

117. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник. Львів, 2004. 256 с.

118. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 15.07.2021)

119. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-dij-z-ohoroni-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-na-period-do-2025-roku-i210421-443> (дата звернення 15.07.2021)

120. Розділ «Екологічна безпека» Плану відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди: чи синхронізовані напрямки з іншими робочими групами

та чи є вони наскрізними у повоєнному відновленні України. URL: <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichna-bezpeka-planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voennyu-i-pislyavoennyu-periody-chy> (дата звернення 20.07.2021)

121. Суспільна екологія: закони Баррі Коммонера. Реферат. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/ecology/21053/> (дата звернення 02.03.2022)

122. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування. Київ: Юридична література, 1973. С. 9.

123. Васильєва Н., Васильєва О., Приліпко С. Публічне управління сталим розвитком територій. АОГОЕ: збірн. наук. прац. 2020. С. 12-14. DOI : <https://doi.org/10.36074/24.04.2020.v2.03>.

124. Гетьман А.П. Концепція розвитку екологічного права та законодавства як передумова забезпечення національної екологічної безпеки. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://prc.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/vprc_2014_1_13.pdf (дата звернення 05.04.2023)

125. Сірант М. М. Значення та роль адміністративної відповідальності в сучасних умовах. *Митна справа*. 2011. № 5(77). Ч. 2. С. 317–322.

126. І. В. Гаєвський. Екологічна політика держави як засіб переходу до екологічно сталого розвитку. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://pa.stateandregions.zp.ua/archiv/e/3_2019/12.pdf (дата звернення 05.04.2023)

127. Л. Жарова. Сучасна екологічна політика: чинники впливу та підходи до формування. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27073/1/%D0%96%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення 05.04.2023)

128. Пінкевич Н. С. Адміністративно-правове регулювання у сфері поводження з відходами в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 217 с.

129. Гирич О. Т. Екологічна політика у трансформації системи міжнародних відносин: дис. ... канд. політ. наук: спец.: 23.00.04. Київ, 2017. 200 с.

130. Сухоребра Т. І Доктринальні погляди на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20-21 квітня 2018 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 410-421.

131. Основи формоутворення: навч. посібник / [С. В. Вергунов, Н. С. Вергунова, Л. А. Звенігородський та ін.] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 124 с.

132. Форми публічного адміністрування. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec7.html (дата звернення 05.04.2023)

133. Адміністративне право України. Академічний курс: [підручник] : У 2 т. Ред. колегія: В. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 584 с.

134. Мельниченко Б.Б. Адміністративний акт як основна форма публічного управління. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/13.pdf (дата звернення 05.04.2023)

135. Які законопроекти нова Верховна Рада має розглянути в першу чергу? Пояснюють експерти РПР. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11505> (дата звернення 01.08.2021)

136. Паспорти бюджетних програм. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/byudzheta-zakupivli/byudzheta/2022-rik/pasporti-byudzhetnih-program-na-2022-rik> (дата звернення 01.08.2021)

137. Другий звіт ЄК про імплементацію Україною ПДВЛ. URL: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association%20Implementa>

tion%20Report%20on%20Ukraine%20%20Joint%20staff%20working%20document.pdf. (дата звернення 01.07.2021)

138. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10. 2014 року № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>. (дата звернення 01.08.2021)

139. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки: Постанова Кабінету України від 29.04.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>. (дата звернення 01.08.2021)

140. Про підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань запобігання і протидії проявам корупції на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.07.2011 року № 642. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-2011-%D1%80>. (дата звернення 01.06.2021)

141. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 14 липня 1999 р. № 1262 і від 2 червня 2003 р. № 828: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 року № 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-2012-%D0%BF>. (дата звернення 01.08.2021)

142. Створено єдиний банк фахових екологів і менеджерів зеленої економіки: подивіться, хто вже увійшов до реєстру. URL: <https://ecolog-ua.com/news/stvoreno-yedynyy-bank-fahovyh-ekologiv-i-menedzheriv-zelenoyi-ekonomiky-podyvitsya-hto-vzhe> (дата звернення 17.08.2021)

143. Моделювання та прогнозування стану довкілля: Курс лекцій. Для студентів денної форми навчання. Спеціальність 101 «Екологія» Освітньо-кваліфікаційний ступінь «бакалавр». / Укладач: О.В. Рибалова. Х: НУЦЗУ, 2016. 221 с. URL: chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5281/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%93%D0%9D%D0%9E%D0%97%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%A3%20%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9A%D0%86%D0%9B%D0%9B%D0%AF%20-%20%D0%86%D0%86%20%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%9D%D0%90.pdf. (дата звернення 17.08.2021)

144. Якібчу О. В. Особливості екологічної безпеки України в системі національної безпеки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. С. 100–104.

145. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення 01.07.2021)

146. Дудченко О. Методи діяльності органів державної влади та управління радянської України в 1920-х роках. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eppd13.cz/wpcontent/uploads/2017/2017-4-1/18.pdf> (дата звернення 01.07.2021)

147. Сухоребра Т. І. Взаємодія як форма природоохоронної діяльності. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. №. 2. С. 195-200.

148. Небеська М. Умови реалізації методів органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/socgum/pib/2011_1/PB-1/PB-1_33.pdf. (дата звернення 22.08.2021)

149. Sukhorebra T., Metelskyi I., Piliukov Y., Zyhrii O., Yurkevych I. Main principles of ecology politics and law of the EU. *JUS Rivista di Scienze Giuridiche* 2023. № 3. P. 243-258.

150. Журавель Я.В. Деякі питання застосування методу переконання у публічному адмініструванні. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://apnl.dnu.in.ua/2_2020/19.pdf (дата звернення 22.08.2021)

151. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 33; 92 п.8; 141.

152. Які законопроекти нова Верховна Рада має розглянути в першу чергу? Пояснюють експерти РПР. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11505> (дата звернення 01.08.2021)

153. Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування. URL: https://komekolog.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/GENERAL_INFORMATION/72590.html (дата звернення 21.08.2021)

154. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).

155. Потш М. Щодо сутності компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcsjpcglclefindmkaj/http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/6_2012/06.pdf (дата звернення 21.08.2021)

156. Мосьондз С.О. Адміністративне право України у визначеннях та схемах: Навчальний посібник. Київ: Прецедент, 2006. 176 с.

157. Стаття 17. Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища. URL: https://protocol.ua/ua/pro_ohoronu_navkolishnogo_prirodnogo_seredovishcha_stattya_17/ (дата звернення 21.08.2021)

158. Про систему центральних органів виконавчої влади України: Указ Президента України від 15.12.1999 р. № 1572/99. Голос України. 1999. № 236. 18 грудня.

159. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України № 614 від 25.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 05.07.2021)

160. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України № 15 від 14 січня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення 10.07.2021)

161. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України № 393 від 20 серпня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 11.07.2021)

162. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 р. № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF>. (дата звернення 20.07.2021)

163. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 р. № 275. URL: <https://www.dei.gov.ua/posts/269>. (дата звернення 20.07.2021)

164. Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1069. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2016-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.07.2021)

165. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text> (дата звернення 11.08.2021)

166. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. URL: <https://deplv.gov.ua/2020/12/24/do-uvagy-otg-rekomendacziyi-shhodo-pershochergovyh-kroktiv-do-ekologichnogo-planuvannya-na-rivni-gromady/>. (дата звернення 10.06.2021)

167. Конференція з відновлення України: громадські екологічні організації закликають до зеленої післявоєнної забудови. URL:

<https://wwf.ua/?7013366/Ukraine-Recovery-Conference>. (дата звернення 01.05.2021)

168. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 року № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення 01.05.2021)

169. Звернення екологічних громадських організацій щодо надання експертної підтримки для законодавчих ініціатив в період війни. URL: <http://www.natureexperts.org/zvernennya-ekologichnyh-gromadskyh-organizacij-shhodo-nadannya-ekspertnoyi-pidtrymky-dlya-zakonodavchyh-inicziatyv-v-period-vijny/>. (дата звернення 01.05.2021)

170. Tetiana Sukhorebra. Peculiarities of the state environmental policy of Ukraine through the prism of environmental legislation. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2. С. 24-30.

171. Tetiana Sukhorebra. Features of legal regulation of environmental quality on the example of law and administration of Ukraine. *Studia Prawnoustrojow journal*. 2022. № 57. P. 463-469.

172. Офіційний сайт Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління. URL: <https://dea.edu.ua/novini/15>. (дата звернення 01.08.2021)

173. Сухоребра Т.І. Державна екологічна політика: правовий аналіз. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. № 12. С. 83-86.

174. Діяльність громадських природоохоронних організацій. URL: https://www.ecoleague.net/images/pdf/tematychni/ug_NUO.pdf. (дата звернення 01.06.2021)

175. Сухоребра Т. І. Юридичні особи та посадові особи як суб'єкти адміністративних правопорушень у сфері охорони природи: проблемні аспекти. *Наше право*. 2019. № 3. С. 230-236.

176. Tetiana Sukhorebra. Features of the implementation of Ukraine's environmental policy at the local level. *The Philosophical and Social Yearbook Civitas Hominibus*. 2022. № 17. P.27-36.

177. Сірант М. Мета та завдання державного екологічного нагляду у сфері поводження з відходами. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 88–97.

178. Шибаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2015. Випуск 31. Том 1. С. 59. 196.

179. Сірант М.М. Правова інформованість у галузі екології як необхідне право громадян. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 4 (70). С. 61–67.

180. Зелені інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. URL: chromeextension://efaidnbmninnibpdcajpcglclefindmkaj/https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (дата звернення 11.07.2021)

181. Пап Д. Д. Сучасний стан екологічної свідомості та екологічної культури населення Закарпаття та напрямки їх формування. URL: </69-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-68-1-10-20230711.pdf> (дата звернення 11.07.2021)

182. Сухоребра Т. І. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в деяких законодавчих актах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2017. Вип.43. Т.4. С. 104-108.

183. Чуєва Н. Співдружність природи і людини. Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії. С. 8-9.

184. Миронюк Р. В. Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища. *The Scientific Heritage*. 2021. №. 61-4. С. 20-24.

185. Заяць Р. Я. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. №. 8. С. 17-20.

186. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності: дис. Київський національний економічний університет. Київ. 2004. 200 с.

187. Поштаренко О. В. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2020. №. 3. С. 174-179.

188. Романюк В. Сутність та правова природа заходів адміністративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №. 3. С. 236-240.

189. Сухоребра Т. І. Стан досліджень адміністративної відповідальності у сфері охорони природи: темпорально-просторовий контекст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. №. 1. С. 40-47.

190. Оверковська Т. К., Опольська Н. М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. навч. посіб. Вінн. нац. аграр. ун-т.-Вінниця: ВНАУ, 2019. 254 с.

191. Коломоєць Т.О. Штрафи за законодавством про адміністративні правопорушення України: монографія. Запоріжжя: «Верже», 2000. 170 с.

192. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / І.А. Куян ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2001. 18 с.

193. Улютіна О. А. Адміністративно-правові засади охорони навколишнього природного середовища та природокористування: автореф... канд. юрид. наук за спеціальністю. 2011. Т. 12. 21 с.

194. Гриценко І. Формування наукових поглядів щодо інституту адміністративної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 1. С. 45–50.

195. Панасюк О. Теоретичний огляд адміністративного стягнення: поняття і мета. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2020. Т. 43. №. 3. С. 126-130.

196. Sukhorebra T. Air pollution and efficiency administrative and legal protection. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 33. P. 10-14.

197. Хижня Л. Є. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень у сфері захисту довкілля в Україні: дис. Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2020.

198. Вирубка лісів - проблеми лісу. Вирубка лісу - екологічна проблема. Ліс - легені планети. URL: <https://ukr.agromassidayu.com/virubka-lesov-problemi-lesa-virubka-lesaekologicheskaya-problema-les-legkie-planeti-news-552361#menu-1> (дата звернення 04.02.2022)

199. Офіційний сайт державного агентства лісових ресурсів URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisove-gospodarstvo/ohorona-i-zahist-lisiv/ohorona-lisiv-vid-nezakonnih-rubok> (дата звернення 11.03.2022)

200. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011, № 13-14. № 15-16. № 17, ст.112.

201. Адерейко Т. В. Особливості адміністративних стягнень в Україні, сучасний стан і перспективи. *Молодий вчений*. 2014. №. 11 (14). С. 146-151.

202. Демчук Т. І. Адміністративна відповідальність за відмову від надання або несвоєчасне надання екологічної інформації administrative responsibility for refusing to provide or failing to provide environmental information in a timely manner. *Науково-практичний журнал «Екологічне право України*. 2019. С. 22-25.

203. Євстігнєєв А.С. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в Україні: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00. 06. Київ: Інст. держави і права ім. В. Корецького Нац. академії наук України, 2019.

204. Черних Є. М. Щодо забезпечувальної функції адміністративної відповідальності. *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів ХХ підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ/За заг. ред. КВ*. С. 60.

205. Нечитайленко В. А. Деякі шляхи вдосконалення законодавства про адміністративну відповідальність за екологічні правопорушення. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2015. №. 6. С. 138-141.

206. Sukhorebra T., Kravchuk M., Kravchuk V., Beska S., Lukashov R. The System of Legal Responsibility in the Environment Protection Area. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15. № 02. P. 197–212.

207. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: закон України від 13 квітня 2020 року № 556-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20#n10> (дата звернення 11.03.2022)

208. Про рослинний світ: закон України від 9 квітня 2019 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22-23, ст.198). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text> (дата звернення 18.01.2022)

209. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64, затверджений Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX.

210. Господарський кодекс України: Закон України №436-IV від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144.

211. Державна екологічна інспекція України URL: <https://www.dei.gov.ua/posts/1542> (дата звернення 11.03.2022)

212. Кириленко Є. В. Поняття та склад адміністративних правопорушень: запрошення до дискусії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №. 3-1. С. 219-222.

213. Чишко К. О. Адміністративно-правова кваліфікація та кваліфікація адміністративного правопорушення (проступку): поняття, ознаки, передумови. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. №. 3. С. 150-158.

214. Адміністративна відповідальність в Україні: навчальний посібник / за заг. ред. А.Т. Комзюка. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 99 с.

215. Новицька М. «Адміністративне правопорушення» та суміжні поняття: аналіз співвідношення. *Юридичний вісник*. 2020. №. 1. С. 384-390.
216. Колпаков В.К. Деліктний феномен в адміністративному праві України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2005. 37 с.
217. Федотова Г. В. Критерії відмежування кримінального проступку від злочину та адміністративного правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. С. 91-94.
218. Бринчук М.М. Екологічне право. Харків: Юрист. 2003. 670 с. URL: <http://ibib.ltd.ua/ekologicheskoe-pravo-uchebnik-izd-pererab-dop.html> (дата звернення 15.01.2022).
219. Бондар Л. О., Курзова В. В. Екологічне право України: навчальний посібник. Київ: Вид-во «Бурун Книга». 2008. 368 с.
220. Завальний В. М. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення – проблемні питання. Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (5-21 квітня 2005 р.). Суми, 2005. 385 с.
221. Авер'янов В. Б. та ін. Поняття екологічних адміністративних правопорушень, що розглядаються судами. Київ: Юридична думка, 2019. 360 с.
222. Сарапіна М.В. Забезпечення екологічної безпеки: курс лекцій. Укладач: М.В. Сарапіна. Х.: НУЦЗУ, 2015. 195 с.
223. Юречко О.В. Екологічні санкції за забруднення довкілля в Україні. Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. Львів: НЛТУУ. 2005. Вип. 15.6. С. 360–366.
224. Гетьман А. П. і ін. Екологічне право України. Харків: «Право» 2009. 176 с.
225. Шестак Л. Склад адміністративного правопорушення та його значення для призначення покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. Т. 12. С. 9-11.
226. Сухорєбра Т. І. До питання визначення об'єкта адміністративного правопорушення в сфері охорони природи. *Наше право*. 2022. № 1. С. 205-208.

227. Матчук С. В., Кріпостна Т. В. Адміністративно-правова відповідальність за екологічні правопорушення. *Юридична наука*. 2015. №. 7. С. 46-51.

228. Адміністративне право України / [Коломоєць Т.О., Ващенко С.В., Поліщук В. Г.] ; За ред.. Т. О. Коломоєць. Київ: Істина, 2008. 457 с.

229. Коваль Л.В. Адміністративне право України. Загальна частина: [курс лекцій] / Л. В. Коваль. Київ: Основи, 1994. 154 с.

230. Гуржій А. В., Мельник Ю. О. Об'єкт правопорушення як критерій структуризації адміністративно-деліктного законодавства. *Юридична наука*. 2015. №. 4. С. 14-19.

231. Сухоребра Т.І. Види адміністративних правопорушень в сфері охорони тваринного світу. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 198-200.

232. Денисюк І. І. До питання про об'єкт підсудних екологічних адміністративних правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. №. 4. С. 83-86.

233. Про охорону навколишнього природного середовища: закон від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ «URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.02.2022)

234. Д. Ємець Про адміністративні правопорушення у сфері екологічної безпеки держави як різновид екологічних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. С. 3.

235. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. с.1129

236. Хижня Л. Є. Сутність категорії «довкілля» як об'єкта адміністративно-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. С. 61.

237. Булавіна С., Давидова Т. Захист та охорона: теоретичні аспекти юридичних термінів. *Історико-правовий часопис*. 2017. №. 1. С. 27-31.

238. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 614. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#n13>

(дата

звернення15.04.2022).

239. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. URL: <https://mepr.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення15.04.2022).

240. Олійник В. І. Загальна характеристика адміністративних правопорушень в галузі рослинного світу. *Митна справа*. 2014. №. 2. С. 97-101.

241. Sukhorebra T., Mazepa S. The issue of administrative liability for illegal cutting, damage and destruction of forest plantations in Ukraine. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 34. P. 10-13.

242. Адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки: монографія / [Дрозд О.Ю., Копан О.В., Рогозін С.М., Шепетько С.А., Юрченко О.М.]. Київ: МП Леся, 2013. 240 с.

243. The European Space Agency URL: www.esa.int (дата звернення 20.04.2022).

244. Фролов О. С., Васильєв І. В. Зміст та обсяг концепту суб'єкт адміністративного правопорушення. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2014. №. 66. С. 105-117.

245. Карина Б., Шаблистий В. Проблематика необережної форми вини. The 11th International scientific and practical conference: Scientific achievements of modern society. (June 24-26, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. 495 p. 2020. С. 188.

246. Войтович Н. Ф. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: зб. наук. ст. за матеріалами ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 листопада 2021 р.). Поліський нац. ун-т., 2021. №. ІХ. С. 25-27.

247. Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» URL: <http://caselawepl.org.ua/> (дата звернення 1.01.2022).

248. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). К., 2003. 772 с.

249. Костицький, В. В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення. Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права (2010): С. 312-322.

250. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

251. Бойчук А. Ю. Юридична відповідальність за правопорушення в природоохоронній сфері: теоретико-методологічні проблеми. *Lex portus*. 2018. №. 5. С. 126-140.

252. Рябець К.А. Екологічне право України : Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 438 с.

253. Кохан Н. В. Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення. *Екологічне право України*. 2016. №. 3-4. С. 43-48.

254. Курило, В. І., О. М. Собоєвий. До питання ефективності інституту дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Право. 2013. № 6. С. 72-76.

255. Швидченко І. Г. и др. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення: навчальний посібник. Одеса, 2017. 230 с.

256. Гуцал І. Ю. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства. 2018. 410 с.

257. Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: Постанова КМУ від 23 липня 2008 року. № 665 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-%D0%BF> (дата звернення 2.02.2022)

258. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст.356.

259. Бригадир І. В. Роль цивільно-правової відповідальності в забезпеченні екологічної безпеки автомобільного транспорту. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. №. 40. С. 307-312.

260. Мазепа С.О. Кримінальна відповідальність за скручування пробігу. (2021) URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/20134> (дата звернення - 15.04.2022)

261. Директива Європейського парламенту і Ради 2014/45/ЄС від 3 квітня 2014 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-45-es.pdf> (дата звернення - 15.04.2022)

262. Проект закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про дорожній рух» щодо запобігання шахрайству з показниками одометрів транспортних засобів URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69815. (дата звернення - 15.04.2022)

263. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст.131.

264. Митрофанов І.І. Кримінально-правове забезпечення охорони довкілля: монографія. Кременчук: Видавець «ПП Щербатих О.В.», 2010. 272 с.

265. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#top> (дата звернення: 23.06.2022).

266. Завдану росією шкоду українській землі та ґрунтам розраховуватимуть за спеціальною методикою, розробленою Міндовкіллям. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39122.html> (дата звернення: 23.06.2022).

267. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top (дата звернення: 23.06.2022).

268. Гетьман А. П., Лозо В. І. Деякі аспекти правового регулювання переходу від технократичної до екологічної парадигми цивілізації. *Проблеми законності*: акад. зб. наук. пр. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. Вип. 119. С. 74-87.

269. Чекаль Л. А. та ін. Філософія науки та інноваційного розвитку. К.-Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2012. 336 с.
270. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку. Київ: Знання України. 2002. 598 с.
271. Глазко В. И., Чешко В. Ф. «Опасное знание» в «обществе риска» (век генетики и биотехнологии). Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. 542 с.
272. Кисельов М. Філософські та світоглядні аспекти біологічної етики. *Вісн. НАН України*. 2001. № 11. С. 16-25.
273. Піддубний О. Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: дис. ... доктора юрид. наук. Київ, 2015. 479 с
274. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.
275. Межжерин В. А. Цивилизация и ноосфера. К., 1996. Кн. 1. Причины взаимного отторжения. 318 с.
276. Ткаченко О. М. Еколого-правова відповідальність: проблеми та шляхи вдосконалення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. Випуск № 13. С. 274-277.
277. Краснова М. В. Методи підрахунку шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, та їх правові засади. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 2. С. 66-70.
278. Веклич О. О. Базові інноваційні підходи до формування компенсаційного механізму відшкодування збитків від погіршення/знищення екосистемних послуг. Електронне наукове фахове видання «*Ефективна економіка*». 2019. № 5. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2019/3.pdf
279. Сірант М. М. Адміністративно-правова характеристика діяльності органів публічної влади щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах глобалізаційних викликів: дис. ... док. юрид. наук. Львів, 2021. 509 с.
280. Приймаченко Д. В., Миронюк Р. В. Окремі напрями узагальнення іноземного досвіду функціонування та діяльності органів адміністративно-

деліктної юрисдикції та шляхи його впровадження в Україні. *Право і суспільство*. 2013. №5. С. 69-75.

281. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2004. 20 с.

282. Гетьман А. П. та ін. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Харків: Право, 2012. 448 с.

283. Сухоребра Т. І. Роль людини у сфері охорони природи: морально-етичні та юридичні дискусії. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 237-241.

284. Цвік М. В. та ін. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2009. 584 с.

285. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

286. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 256 с.

287. Керезора М. О. Функції попередження в системі адміністративних стягнень. *Форум права*. 2012. № 3. С. 263-269.

288. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: Закон України від 13.04.2020 р. № 556-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 19. Ст. 128.

289. Гбур Л. В. Розвиток наукової думки щодо адміністративної відповідальності за порушення у сфері використання водних ресурсів. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 110-114.

290. Шарко В. В. Напрямки просвітницько-природоохоронної діяльності в позашкільних екологічних центрах Австралії. *Витоки педагогічної майстерності*: збірник наукових праць. Полтава, 2011. С. 318-326.

291. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>.

292. Як війна впливає на довкілля і як можна допомогти його відновлювати – розповідає екологиня. URL: <https://news.rivne.ua/post2553135>.

293. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з палінням листя, сухої трави та інших відходів у період воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 20-26.

294. Про заборону спалювання сухих рослинних залишків та сміття. URL: <https://bakhmach-mr.gov.ua/news/1631260584/>.

295. На громадян, які спалюють листя, чекає штраф від трьох тисяч гривень – Управління екології та природних ресурсів. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/na_gromadyan_yaki_spalyuyut_listya_chekaye_shtraf_vid_trokh_tisyach_griven__upravlinnya_ekologi_ta_prirodnikh_resursiv/.

296. Самовільне спалювання листя та сухої трави – поза законом. URL: <https://minjust.gov.ua/m/samovilne-spalyuvannya-listya-ta-suhoi-travi-poza-zakonom>.

297. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 50. Ст. 678.

298. Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій: Наказ Держжитлокомунгосп України від 17.05.2005 р. № 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-05#Text>.

299. Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України: Наказ Держкомлісгосп України від 27.12.2004 р. № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-05#Text>.

300. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: Наказ Мінбуд України від 10.04.2006 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06#Text>.

301. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ. Відомості Верховної Ради. 1992. № 34. Ст. 502.

302. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250.

303. Не тільки від рук рашистів: як підпали погіршують якість ґрунтів. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/8/685437/>.

304. Легеза Ю. О. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 512 с.

305. Бурило Ю. П. Місце адміністративної відповідальності в системі заходів юридичної відповідальності за правопорушення у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки. Правове регулювання економіки. 2010. № 10. С. 237-247.

306. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України 08.02.1995 р. № 39/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 81.

307. Кожем'яка І. Адміністративна відповідальність за порушення екологічної безпеки в Чорнобильській зоні відчуження. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Випуск 21. С. 147-153.

308. IAEA Safety Glossary. URL: www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub1290_web.pdf.

309. Павлов Д. М. Забезпечення фізичної безпеки ядерних об'єктів в Україні в умовах зростання військово-теоретичної загрози: організаційно-правовий аспект. *Юридична наука*. 2015. № 2. С.21-27.

310. Сірант М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Юридичний журнал: теорія і практика*. 2020. С. 161-166.

311. Ритікова К. А. Теоретичні та практичні аспекти сучасного світового досвіду фінансування екологічної діяльності. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*: збірник наукових праць ПДТУ. Маріуполь, 2010. Том 2. С. 230-235.

312. Гергелюк Н. Т. Актуальні питання посилення адміністративної відповідальності за порушення у різних сферах екологічного законодавства. URL: [irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > eqlprukr_2016_3...](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?eqlprukr_2016_3...)

313. Біленчук О. А. Адміністративно-деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні. К.: Книги для бізнесу, 2007. 912 с.

314. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/905/>.

315. Слончинська Н., Мелень-Забрамна О. Дозвільна діяльність у сфері поводження з відходами у Польщі: уроки для України. URL: <http://epl.org.ua/announces/dozvilna-diyalnist-u-sferi-povodzhennya-z-vidhodamy-u-polshhi-uroky-dlya-ukrayiny/>.

316. Gilles Martin. Le dommage ecologiқ en droit interne, communautaire et compare. Rapport introductif. Ed. Economief 1992. R S; Michel Prieur. Droit de l'environnement. Paris, Dalloz, 2000. P. 868.

317. Lallemand El. L'apatride climatique et la disparition d'Etat dans le Pacifique sud, in. Revue Juridique Polynésienne. Vol. 15.2009. P. 77.

318. Costi A. Droit de l'Environnement dans le Pacifique: Problématiques et Perspectives Croisées / Environmental Law in the Pacific: International and Comparative Perspectives (New Zealand Association for Comparative Law/Association de Législation Comparée des Pays du Pacifique, Wellington, 2005). 372 pp.

319. Лазаренко В. А. Адміністративно-правове регулювання екологічної безпеки в Україні: дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. К., 2010. 210 с.

320. Бостан Л. М. Історія держави та права зарубіжних країн: навч. посібн. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 672 с.

321. Брусакова О. В. Деякі аспекти діяльності правоохоронних органів США у сфері екологічної безпеки держави. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 2 (77). С. 213-221.

322. Американські штрафи і «зелена» поліція Ізраїлю. Як захистити екологію України. URL: <https://www.emgroup.com.ua/uk/blog/133-amerikanskie-shtrafi-i-zelenaya-politsiya-izrailya-kak-zashchitit-ekologiyu-ukraini.html>

323. Грищак С. В., Бабенко М. В. Проблеми ефективності застосування норм кримінального права для захисту довкілля в Україні та країнах ЄС. Наукові дослідження. 2017. № 33. С. 46-55.

324. Кернична А. Є. Досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення механізмів державного управління в екологічній сфері у контексті євроінтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 24. С. 152-156.

325. Улютіна О. А. Аналіз міжнародного досвіду діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати охорону довкілля. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 141-149.

326. Якимчук С. А. Зарубіжний досвід у сфері охорони навколишнього природного середовища. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7-8(2). С. 17-20.

327. Як Японія вирішує екологічні проблеми. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-yaponiya-vyrishuye-ekologichni-problemy>.

328. Китай робить законодавчі кроки до екологічної відповідальності бізнесу. URL: <https://ecolog-ua.com/news/kytay-robyt-zakonodavchi-kroky-do-ekologichnoyi-vidpovidalnosti-biznesu>.

329. Демчук Т. І. Правове забезпечення реалізації права на доступ до екологічної інформації: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Одеса, 2021. 242 с.

330. Китай робить законодавчі кроки до екологічної відповідальності бізнесу. URL: <https://ecolog-ua.com/news/kytay-robyt-zakonodavchi-kroky-do-ekologichnoyi-vidpovidalnosti-biznesu>.

331. Охрана природы в Израїлі. URL: <https://embassies.gov.il/kiev/AboutIsrael/Land/Pages/Охрана-природы.aspx>.

332. Закон Грузії Про захист навколишнього середовища URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/33340?publication=26>.

333. Экология Грузии пострадала на 8,5 миллионов лари. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/28981193.html>.

334. Міністерство екології, геології та природних ресурсів Республіки Казахстан. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Министерство_экологии,_геологии_и_природных_ресурсов_Казахстана.

335. Устав Республиканского государственного предприятия на праве хозяйственного ведения «Информационно-аналитический центр охраны окружающей среды» Министерства экологии, геологии и природных ресурсов Республики Казахстан. URL: <https://iacoos.kz/charter>.

336. Экологический кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI (с изменениями и дополнениями от 27.12.2021 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39768520&pos=4;-108#pos=4;-108.

337. Лесной кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 08.07.2003 г. № 477-II. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1041486.

338. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: Кодекс Республики Казахстан от 05.07.2014 г. № 235-V. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399&pos=5;-108#pos=5;-108.

339. Об особо охраняемых природных территориях: Закон Республики Казахстан от 07.07.2006 г. № 175-III. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30063141.

340. Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира: Закон Республики Казахстан от 09.07.2004 г. № 593-ІІ. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1049332.

341. Єсімов С. С. Правові підстави застосування адміністративних стягнень. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Юридичні науки». 2013. № 1 (4). С. 5-9.

342. Яценю О. Україну приєднують до європейських програм LIFE та Copernicus: що це означає. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ukrainu-priiednajut-do-ievropejskih-program-life-ta-copernicus-shho-ce-oznachaie/>.

343. Гетьман А. П. Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи. *Екологічне право України: система та межі правового регулювання: матеріали Всеукр. наук-практ. «круглого столу»* (м. Дніпропетровськ, 25.09.2015 р.). Дніпропетровськ, 2015. С. 49-53.

344. Prof. Dr. Michael G. Faure. METRO Institute, Maastricht University. The Harmonization, Codification and Integration of Environmental Law: A Search for Definitions / *European Environmental Law Review*. June 2000. P. 174.

345. Кишко-Єрлі О. Б. Адаптація екологічного законодавства України до права навколишнього середовища Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 215-219.

346. Як у Швеції реалізували екологічно відповідальний підхід до виробництва? URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-u-shveciyi-realizuvaly-ekologichno-vidpovi-dalnuu-pidhid-do-vyrobnyctva>.

347. Панченко О. В., Проскура Т. Б. Кодифікація екологічного законодавства: світовий досвід та українські перспективи. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 549-554.

348. Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.

349. Попов В. К. Проблеми систематизації екологічного законодавства. Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. матеріали

міжнар. наук.практ. конф. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. С. 221-225.

350. Вишнеvsька О. М. та ін. Екологічні виміри глобального світу. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2019. №15. С. 49-56.

351. Панченко О. В., Проскура Т. Б. Кодифікація екологічного законодавства: світовий досвід та українські перспективи. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 549-554.

352. Про схвалення Концепції проєктів Законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» щодо забезпечення невідворотності відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища від 28.04.2021 р. № 401-р URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/ card/401-2021-%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/401-2021-%D1%80).

353. Сірант М. М. Адміністративно-правова характеристика діяльності органів публічної влади щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах глобалізаційних викликів: дис. ... док. юрид. наук. Львів, 2021. 509 с.

354. Коваленко Л. П. Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища: автореф. .. дис..к.ю.н.. Харків, 2003. 21 с.

355. В Україні планують посилити відповідальність за адміністративні правопорушення проти довкілля. URL: <https://merp.gov.ua/news/38207.html>.

356. Битяк Ю. П. та ін. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

357. Хижня Л. В. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень у сфері захисту довкілля в Україні: дис...к.ю.н.: Запоріжжя, 2020. 263 с.

358. Лук'янець Д. М. Підстави адміністративної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності: автореф. дис. ...канд.. юрид.наук: 12.00.07. Київ, 2000. 22 с.

359. Пушкин А. А. и др. Гражданское право Украины: Учебник. Часть 1. Х.: Основа, 1996. 422 с.

360. Сливка М. М. Навколишнє природне середовище як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2013. Вип.6. Том 2. С. 56-59.

361. Петрова І. Г. Поняття вини юридичної особи як основної ознаки суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері природокористування України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 182. Ч. 1. С.292-298.

362. Керезора М. О. Функції попередження в системі адміністративних стягнень. *Форум права*. 2012. № 3. С. 263-269.

363. Мендик Л. В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства України. *Європейські перспективи*. № 2. Ч.2. 2012. С.103-109.

364. Про виключну (морську) економічну зону: Закон України від 16.05.1995 р. № 162/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр#Text>.

365. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-вр#Text>.

366. Ілляшенко І. О. Потенційно небезпечні об'єкти як джерела екологічної небезпеки. *Ефективна економіка*. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1645>.

367. Мальований А. Промисловість vs екологія. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/718834.html>.

368. Шелудько Е. І. Модернізаційні інструменти інституціонального забезпечення екологізації промисловості. *Економічний вісник університету*. 2019. Випуск № 42. С. 136-149.

369. Куян І. А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. Київ, 2001. 20 с.

370. Джуган В. О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні: дис.. к.ю.н.: 12.00.06. Київ. 2009. 195 с.

371. Прокопенко І. П. Правове регулювання природоохоронного законодавства Франції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 2. Том 1. С. 160-163.

372. Єрофєєв М. І. Оцінка впливу на довкілля: правовий аспект. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 138-146.

373. Зубко К. Ю. Екологічний моніторинг як засіб запобігання та усунення негативного впливу будівельної індустрії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 73-77.

374. Рішення № 98606677, 22.07.2021, Господарський суд Хмельницької області. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98606677/>.

375. Кантор Н. Ю. Адміністративно-господарські санкції як гарантії реалізації та захисту економічних інтересів держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Випуск 34. Том 2. С. 87-90.

376. Адміністративно-господарські санкції. URL: <https://tyachiv-rda.gov.ua/news/913-adminstrativno-gospodarsk-sankcyi.html>.

377. Рябченко О. П. Правова природа адміністративно-господарських санкцій: деякі проблемні питання визначення. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». 2012. № 1. Ч. 1. С. 273-277.

378. Світличний О. П. Про розмежування адміністративної відповідальності посадових та службових осіб у сфері земельних правовідносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 204-209.

379. Припутень Д. С. Примус у службовому праві: теорія, досвід та практика реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 505 с.

380. Salatiuk, N. Foreign experience Regulation of Natural Resources and Environment. Scientific papers of NUFT, 36. 2010. P. 210-214

381. Банчук О. А. Адміністративне деліктне законодавство: Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні. К.: Книги для бізнесу, 2007. 912 с.

382. Лещух А. Р. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері профілактики адміністративних правопорушень: організаційно-правове забезпечення: монографія. Львів: ЛьвДувс, 2012. 292 с.

383. Малекі О. А. «Дорожня карта» модернізації системи забезпечення екологічної безпеки великих міст України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2019. № 5. Том 30 (69). С. 74-78.

384. Кириченко Ю. М. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 226-229.

385. Нешик С. С. Вплив органів місцевого самоврядування на покращення екологічної ситуації в регіоні. Державне управління: теорія та практика. 2005. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/region/05nssesr.pdf>.

386. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. № 40-41. Ст. 379.

387. Комарницький В. М., Єрофеев М. І. Поліцейське забезпечення екологічної безпеки: правові питання. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 151-158.

388. Гладун З. С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 460 с.

389. Взаємодія громадськості з органами державної влади в екологічній сфері: оцінка сучасного стану. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1435/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері охорони природи України: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Тернопіль, ВПЦ «Університетська думка», 2022. 248 с.
2. Сухоребра Т. І. Відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи в Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2016. Вип.41. Т.4. С. 295-299.
3. Сухоребра Т. І. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в деяких законодавчих актах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2017. Вип.43. Т.4. С. 104-108.
4. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення у польському природоохоронному законодавстві. *Держава і право: Збірник наукових праць*. Серія Юридичні науки. 2018. Випуск 82. С. 174-189.
5. Сухоребра Т. І. Штрафи за знищення деяких видів флори та фауни за Руською Правдою. *Юридична Україна*. 2018. №10. С. 4-10.
6. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства в кодифікованих актах України (1994-2002 рр.). *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 134-148.
7. Сухоребра Т. І. Штрафні санкції за порушення природоохоронних норм у Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 21-28.

8. Сухоребра Т. І. Юридичні особи та посадові особи як суб'єкти адміністративних правопорушень у сфері охорони природи: проблемні аспекти. *Наше право*. 2019. № 3. С. 230-236.
9. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства Республіки Білорусь. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 3. С. 48-56.
10. Сухоребра Т. І. Стан досліджень адміністративної відповідальності у сфері охорони природи: темпорально-просторовий контекст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. №. 1. С. 40-47.
11. Сухоребра Т. І. Роль людини у сфері охорони природи: морально-етичні та юридичні дискусії. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 237-241.
12. Сухоребра Т. І. State environmental policy: legal analysis. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. № 12. С. 83-86.
13. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за порушення природоохоронних норм на землях Українського козацтва. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №1 (29). С. 18-24.
14. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з палінням листя, сухої трави та інших відходів у період воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 20-26.
15. Сухоребра Т. І. Взаємодія як форма природоохоронної діяльності. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. №. 2. С. 195-200. (Web of Science)
16. Сухоребра Т.І. Види адміністративних правопорушень в сфері охорони тваринного світу. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 198-200.
17. Сухоребра Т. І. До питання визначення об'єкта адміністративного правопорушення в сфері охорони природи. *Наше право*. 2022. № 1. С. 205-208.
18. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за правопорушення в сфері охорони природи у перші роки радянської влади та часи НЕП. *Актуальні*

проблеми правознавства. 2022. №2 (30). С. 24-30.

19. Sukhorebra T. Air pollution and efficiency administrative and legal protection. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 33. P. 10-14.

20. Sukhorebra T., Mazepa S. The issue of administrative liability for illegal cutting, damage and destruction of forest plantations in Ukraine. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 34. P. 10-13.

21. Nina Rohatynska, Oleh Butkov, Olena Butkova, Maryna Burdonosova, Tetiana Sukhorebra. Use of information and communication technologies in democratic processes. *Cuestiones Politicas*. 2022. Vol. 40. № 75. P. 198-220 (Web of Science).

22. Tetiana Sukhorebra. Features of legal regulation of environmental quality on the example of law and administration of Ukraine. *Studia Pravnostrojowe*. 2022. № 57. P. 463-469.

23. Tetiana Sukhorebra. Features of the implementation of Ukraine's environmental policy at the local level. *The Philosophical and Social Yearbook Civitas Hominibus*. 2022. № 17. P.27-36.

24. Tetiana Sukhorebra. Peculiarities of the state environmental policy of Ukraine through the prism of environmental legislation. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 150-152.

25. Sukhorebra T., Metelskyi I., Piliukov Y., Zyhrii O., Yurkevych I. Main principles of ecology politics and law of the EU. *JUS Rivista di Scienze Giuridiche* 2023. № 3. P. 243-258.(Scopus).

26. Sukhorebra T., Kravchuk M., Kravchuk V., Beska S., Lukashov R. The System of Legal Responsibility in the Environment Protection Area. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15. № 02. P. 197–212. (Scopus)

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

27. Сухорєбра Т.І Доктринальні погляди на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері. *Україна в умовах реформування*

правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20-21 квітня 2018 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 410-421.

28. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства: історичні аспекти розвитку та сучасний стан. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: збірник наукових праць VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 5-7 червня 2019 р.).* Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 281-287.

29. Сухоребра Т.І. Види покарань за екологічні правопорушення згідно адміністративного законодавства: порівняльний аспект. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 5–6 квітня 2019).* Том 1. Тернопіль, 2019. С. 203-206.

30. Сухоребра Т.І. Механізм правового забезпечення державної екологічної безпеки України. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти: збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції.* (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 року) ТНЕУ. Тернопіль, 2019. С. 404-405.

31. Сухоребра Т. І. Тенденції державної екологічної політики: міжнародний досвід. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: збірник тез доповідей II Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.).* Тернопіль: Центр стратегічної аналітики та міжнародних студій, 2020. С. 253-254.

32. Сухоребра Т. Екоцид як основна загроза біологічному різноманіттю природи: *Лікарська таємниця в умовах пандемії: законодавчі, правозастосовні, соціальні та психологічні аспекти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.).* Тернопіль, 2020. С. 116-118.

33. Сухоребра Т. Юридична відповідальність за правопорушення в

сфері охорони природи у перші роки радянської влади. *Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи*: збірник тез доповідей Міжнародної міждисциплінарної наукової конференції (м. Тернопіль 18 березня 2021 р.). Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. С. 130-137.

34. Сухоребра Т. І. Окремі кроки щодо вдосконалення інституту адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: НУ «ОЮА», 2022. С. 83-86.

35. Сухоребра Т. І. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в Республіці Казахстан: позитивний досвід для України. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 червня 2022 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2022. С. 63-66.

36. Сухоребра Т. І. Гармонізація адміністративного та екологічного законодавства України у сфері охорони природи. *Modern research in world science*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10-12 липня 2022 р.). Львів: SPC «Sci-conf.com.ua», 2022. С. 1135-1141.

37. Сухоребра Т. І. Сфера охорони природи в період російсько-української війни. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 139-141.

Додаток Б

Результати здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державної екологічної інспекції у Тернопільській області 2019-2022 рр.

Результати здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державної екологічної інспекції у Тернопільській області за січень-грудень 2019 р. (Таблиця 1)																								
№ п/п	Сфера контролю	Кількість перевірок		Кількість складених протоколів		Призначено адміністративна відповідальність, чол.		Сума штрафів тис.грн.		Передано матеріалів до правоохоронних органів		Загальна сума розрахованих збитків, тис.грн		Претензії, позови, збитки		Рішення про тимчасову заборону (зупинення)								
		Всього	у т.ч. об'єкти, занесених до "Переліку..."	Всього одиниць	у т.ч. передано для розгляду в судові органи	Всього	у т.ч. у вигляді попередження	накладено	стягнуто	Всього	До органів прокуратури	До органів МВС, СБУ, інших	з ознаками кримінального	Відкрито кримінальних проваджень	Всього	Кількість	сума, тис. грн.	Кількість	сума, тис. грн.	Кількість	сума, тис. грн.	Кількість	сума, тис. грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23		
10 00	Всього (1100+1200+1300+1400+1500+1600+1700+1800+1900+2000+2100)	11	1	12	75	1132	0	291,515	267,963	7	7	7	7	7	2184,499	7972,05	159	2079,126	1	960,779	1	960,779	7	1
11 00	Водні ресурси (1110+1120+1130+1140)	23	0	12	0	104	0	19,312	18,921	7	7	7	7	579,493	0	22	180,118	2	630,995	0	0	0	0	
11 10	в тому числі поверхневі	72	0	57	0	50	0	10,804	10,549	7	7	7	7	163,668	0	17	163,668	1	170,323	0	0	0	0	
11 20	морські (1121+1122)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
11 30	з них: берегові об'єкти	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
11 40	кораблі, морські судна, ін. плавучі засоби	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
11 50	підземні	16	0	68	0	54	0	8,508	8,372	0	0	0	0	415,825	0	5	16,45	8	460,672	0	0	0	0	
11 60	плавучі транспортні засоби на митній території	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
12 00	Атмосферне повітря (1210+1220)	24	0	12	3	113	0	27,783	26,61	7	7	7	7	241,562	0	6	241,562	7	82,35	2	82,35	2	1	
12 10	в т.ч. стаціонарні об'єкти (1211+1212)	24	0	12	3	113	0	27,783	26,61	7	7	7	7	241,562	0	6	241,562	7	82,35	2	82,35	2	1	

Продовження додатку Б

Результати здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, національного використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державної екологічної інспекції у Тернопільській області за січень-грудень 2020 р. (Таблиця 1)																						
№ п/п	Сфера контролю	Кількість перевірок		Кількість складених протоколів		Притягнуто до адміністративної відповідальності, чол.		Сума штрафів тис.грн.		Передано матеріалів до правоохоронних органів		Відкрито кримінальних проваджень	Загальна сума розрахованих збитків, тис.грн		Претензії, позови, збитки		Рішення про тимчасову заборону (зупинення)					
		Всього	у т.ч. об'єктів, занесених до "Переліку"	Всього одиниць	у т.ч. перевано для розгляду у судові органи	Всього	у т.ч. у вигляді попередження	накладено	стягнуто	До органів прокуратури	До органів МВС, СБУ, інших		заявками кримінального	Всього	у тому числі нанесених невідновленими особами	кількість	сума, тис. грн.	кількість	сума, тис. грн.	кількість переваних до суду	кількість прийнятих рішень	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
10	Всього (1100+1200+1300+1400+1500+1600+1700+1800+1900+2000+2100)	65	0	11	47	1007	5	273,341	264,531	11	2	10	8	49105,82	19074,49	18	32487,73	16	1820,848	2	3	
11	Водні ресурси (1110+1120+1130+1140)	12	0	66	0	52	0	10,437	10,082	0	0	0	0	1216,839	0	20	1870,225	27	798,059	0	0	
11	в тому числі поверхневі	31	0	21	0	19	0	3,945	3,845	0	0	0	0	1216,329	0	15	1339,259	22	173,657	0	0	
11	морські (1121+1122)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	з них: берегові об'єкти	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	кораблі, морські судна, ін. плаваючі засоби	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	підземні	93	0	45	0	33	0	6,492	6,237	0	0	0	0	0,51	0	5	530,966	5	624,402	0	0	
11	плаваючі транспортні засоби на митній території	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Атмосферне повітря (1210+1220)	14	0	10	0	101	0	31,492	32,359	0	0	0	0	23641,39	0	14	23725,63	17	203,952	2	2	
12	в т.ч. стаціонарні об'єкти (1211+1212)	14	0	10	0	101	0	31,492	32,359	0	0	0	0	23641,39	0	14	23725,63	17	203,952	2	2	
12	з них: підприємства, організації	14	0	10	0	101	0	31,492	32,359	0	0	0	0	23641,39	0	14	23725,63	17	203,952	2	2	

Продовження додатку Б

Результати здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, національного використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державної екологічної інспекції у Тернопільській області за січень-грудень 2021 р. (Таблиця 1)																						
№ п/п	Сфера контролю	Кількість перевірок		Кількість складених протоколів		Притягнуто до адміністративної відповідальності, чол.		Сума штрафів тис.грн.		Передано матеріалів до правоохоронних органів			Загальна сума розрахованих збитків, тис.грн		Претензії, позови, збитки		Рішення про тимчасову заборону (зупинення)					
		Всього	у т.ч. об'єктів, занесених до "Червоної книги"	Всього одиниць	у т.ч. передано для розгляду в судові органи	Всього	у т.ч. у вигляді попреження	накладено	стягнуто	До органів прокуратури	До органів МВС, СБУ, інших	з ознаками кримінального	Відкрито кримінальних провачень	Всього	у тому числі нанесених невідновленими особами	кількість	пред'явлено	кількість	кількість переваних до судових органів для прийняття рішень			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
10 00	Всього (1100+1200+1300+1400+1500+1600+1700+1800+1900+2000+2100)	11	0	16	42	1423	36	476,03	461,763	1	2	1	1	1	36746,459	1248,809	2	20929,408	1	13430,042	16	10
11 00	Водні ресурси (1110+1120+1130+1140)	26	0	18	0	152	0	28,785	13	0	0	0	0	1196,111	0	0	3	2222,953	2	11010,427	1	0
11 10	в тому числі поверхневі	10	0	71	0	66	0	16,208	72	0	0	0	0	1195,839	0	0	2	2222,681	2	218,445	1	0
11 20	морські (1121+1122)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11 21	з них: берегові об'єкти	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11 22	кораблі, морські судна, ін. плаваючі засоби	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11 30	підземні	16	0	11	0	86	0	12,577	41	0	0	0	0	0,272	0	0	1	0,272	2	10791,982	0	0
11 40	плаваючі транспортні засоби на митій території	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12 00	Атмосферне повітря (1210+1220)	17	0	84	1	75	0	23,143	23,443	0	0	0	0	450,623	0	0	2	450,623	1	383,515	11	9
12 10	в т.ч. стаціонарні об'єкти (1211+1212)	16	0	83	1	74	0	21,783	22,083	0	0	0	0	450,623	0	0	2	450,623	1	383,515	11	9

Продовження додатку Б

Результати здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державної екологічної інспекції у Тернопільській області за січень-грудень 2021 р. ПЛАНОВО (Таблиця 1.1)																									
№ п/п	Сфера контролю	Кількість перевірок		Кількість складених протоколів		Притягнуто до адміністративної відповідальності, чол.		Сума штрафів тис.грн.		Передано матеріалів до правоохоронних органів		Загальна сума розрахованих збитків, тис.грн		Претензії, позови, збитки		Рішення про тимчасовий заборону (зупинення)									
		Всього	у т.ч. об'єкти, занесених до	Всього одиниць	у т.ч. передано для розгляду	Всього	у т.ч. у вигляді попередження	накладено	стягнуто	До органів прокуратури	До органів МВС, СБУ, інших з ознаками кримінального	Всього	у тому числі нанесених нествановленими особами	кількість	сума, тис. грн.		кількість	сума, тис. грн.							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23			
10	Всього (1100+1200+1300+1400+1500+1600+1700+1800+1900+2000+2100)	67	0	80	1	633	0	254,709	254,8	2	0	2	17732,314	1269,158	7	17506,6	104	5	1632,578	7	17506,6	104	5	1632,578	
11	Водні ресурси (1110+1120+1130+1140)	13	0	10	0	80	0	10,488	10,233	0	0	0	1133,079	0	2	2159,921	4	1	536,382	2	2159,921	4	1	536,382	
11	в тому числі поверхневі	40	0	23	0	21	0	3,05	2,795	0	0	0	1132,807	0	2	2159,649	7	1	117,92	2	2159,649	7	1	117,92	
11	морські (1121+1122)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	з них: берегові об'єкти	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	кораблі, морські судна, ін. плаваючі засоби	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	підземні	95	0	78	0	59	0	7,438	7,438	0	0	0	0,272	0	1	0,272	1	0	418,462	1	0,272	1	0	418,462	
11	плаваючі транспортні засоби на митній території	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Атмосферне повітря (1210+1220)	11	0	49	1	43	0	9,056	9,056	0	0	0	43,4276	0	2	43,4276	5	1	318,707	2	43,4276	5	1	318,707	
12	в т.ч. стаціонарні об'єкти (1211+1212)	10	0	49	1	43	0	9,056	9,056	0	0	0	43,4276	0	2	43,4276	5	1	318,707	2	43,4276	5	1	318,707	

Продовження додатку Б

Результати здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, національного використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державної екологічної інспекції у Тернопільській області за стчень-грудень 2021 р. (Таблиця 1.2)																					
№ п/п	Сфера контролю	Кількість перевірок		Кількість складених протоколів		Притягнуто до адміністративної відповідальності, чол.		Сума штрафів тис.грн.		Передано матеріалів до правоохоронних органів			Відкрито кримінальних проваджень	Загальна сума розрахованих збитків, тис.грн		Претензії, позови, збитки		Рішення про тимчасову заборону (зупинення)			
		Всього	у т.ч. об'єктів, занесених до	Всього одиниць	у т.ч. передано для розгляду	Всього	у т.ч. у вигляді попередження	накладено	стягнуто	До органів прокуратури	До органів МВС, СБУ, інших з ознаками кримінального	Всього		у тому числі нанесених нествановленими особами	кількість	сума, тис. грн.	кількість	сума, тис. грн.	кількість	кількість	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	1	1	1	1	16	17	1	19	2	2	23
10	Всього (1100+1200+1300+1400+1500+1600+1700+1800+1900+2000+2100)	49	0	85	2	790	36	221,321	206,949	10	10	7	5	19014,928	11218,928	19	3423,304	14	11797,464	9	8
11	Водні ресурси (1110+1120+1130+1140)	13	0	81	0	72	0	18,2	18,2	0	0	0	0	63,032	0	6	63,032	7	10474,045	0	0
11	в тому числі поверхневі	65	0	48	0	45	0	13,1	13,2	0	0	0	0	63,032	0	6	63,032	6	100,525	0	0
11	морські (1121+1122)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	з них: берегові об'єкти	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	кораблі, морські судна, ін. плаваючі засоби	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	підземні	67	0	33	0	27	0	5,13	5,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10373,52	0	0
11	плаваючі транспортні засоби на миглій території	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Атмосферне повітря (1210+1220)	61	0	35	0	32	0	14,0	14,3	0	0	0	0	16,347	0	1	16,347	4	64,808	9	8
12	в т.ч. стаціонарні об'єкти (1211+1212)	57	0	34	0	31	0	12,7	13,0	0	0	0	0	16,347	0	1	16,347	4	64,808	9	8

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

*№ 126-24/2744
29 грудня 2023 р.*

ЗАТВЕРДЖУЮ

проректор з науково-педагогічної роботи
Західноукраїнського національного
університету, к.е.н., доцент

Віктор ОСТРОВЕРХОВ

«___» 20__ р.

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сухореброї Тетяни Іванівни
на тему «Концептуальні засади адміністративної відповідальності за
правопорушення у сфері охорони природи» в освітній процес
юридичного факультету Західноукраїнського національного університету

Комісія у складі:

1. Москалюк Н.Б., заступник декана юридичного факультету, д.ю.н., професор
2. Кравчук М.Ю., завідувач кафедри адміністративного права та судочинства, д.ю.н., професор;
3. Чудик Н.О., в. о. завідувача кафедри теорії права та конституціоналізму, д.ю.н., доцент

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Сухореброї Тетяни Іванівни на тему «Концептуальні засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи» впроваджені в освітній процес Західноукраїнського національного університету під час проведення лекційних та семінарських занять зі студентами, які здобувають освіту за ступенем вищої освіти «бакалавр» при вивченні дисципліни «Адміністративне право», «Право природокористування». Наукові праці Сухореброї Тетяни Іванівни закріплені як джерела у робочих програмах та навчально-методичних матеріалах зазначених навчальних дисциплін. Серед них:

Продовження додатку В

1. Сухоребра Т. І. Роль людини у сфері охорони природи: морально-етичні та юридичні дискусії. Європейські перспективи. 2020. № 3. С. 237-241.

2. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення у польському природоохоронному законодавстві. Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки. Випуск 82 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. С. 174-189.

3. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства Республіки Білорусь. Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 3. С. 48-56.

4. Сухоребра Т. І. Стан досліджень адміністративної відповідальності у сфері охорони природи: темпоральнопросторовий контекст. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2019. №. 1. С. 40-47.

5. Сухоребра Т. І. State environmental policy: legal analysis. Наукові записки. Серія: Право. № 12 (2022). С. 83-86.

Члени комісії:

Заступник декана юридичного
факультету ЗУНУ

Надія МОСКАЛЮК

Завідувач кафедри адміністративного права
та судочинства

Мар'яна КРАВЧУК

В. о. завідувача кафедри теорії
права та конституціоналізму

Наталія ЧУДИК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВІННИЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
 вул. Соборна, 87, м. Вінниця 21050 тел. +38 (0432) 55-04-00
www.vtei.edu.ua, e-mail: vtei@vtei.edu.ua, код ЄДРПОУ 01562987

28.12.2023 № 01-55/458/1

До спеціалізованої вченої ради Д 58.082.04
 Західноукраїнського національного
 університету

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи
 на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
 за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
 інформаційне право

Сухореброї Тетяни Іванівни

на тему «Концептуальні засади адміністративної відповідальності за
 правопорушення у сфері охорони природи» у навчальному процесі Вінницького
 торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного
 університету

Результати та висновки дисертаційної роботи Сухореброї Тетяни Іванівни
 мають наукову новизну, носять теоретичну і практичну цінність та прийняті до
 впровадження у Вінницькому торговельно-економічному інституті Державного
 торговельно-економічного університету.

Основні положення та матеріали дослідження використовуються у
 навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін: «Адміністративне
 право і процес», «Природоохоронне право», «Актуальні питання публічних
 галузей права» з підготовки здобувачів освітніх ступенів «бакалавр» та
 «магістр», галузі знань 081 «Право». Результати дисертаційної роботи знайшли
 своє відображення у навчально-методичних виданнях із зазначених дисциплін,
 опорних конспектах лекцій та інших навчальних матеріалах. Зокрема, в якості
 джерел для поглибленого вивчення окремих тем рекомендовано наступні
 публікації:

1. Сухоребра Т. І. Штрафні санкції за порушення природоохоронних норм у
 Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. *Наукові записки
 Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 21-28.

Система управління якістю сертифікована на відповідність ДСТУ ISO 9001:2015
 (ISO 9001:2015, IDT)

Продовження додатку Г

2. Сухоребра Т. І. Роль людини у сфері охорони природи: морально-етичні та юридичні дискусії. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 237-241.
3. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з палінням листя, сухої трави та інших відходів у період воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 20-26.
4. Сухоребра Т. І. State environmental policy: legal analysis. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. № 12. С. 83-86.
5. Nina Rohatynska, Oleh Butkov, Olena Butkova, Maryna Burdonosova, Tetiana Sukhorebra. Use of information and communication technologies in democratic processes. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 75. P. 198-220 (Web of Science).
6. Sukhorebra T., Mazepa S. The issue of administrative liability for illegal cutting, damage and destruction of forest plantations in Ukraine. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 34. P. 10-13.
7. Сухоребра Т.І. Види адміністративних правопорушень в сфері охорони тваринного світу. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 198-200.

Директ р

Наталія ЗАМКОВА

МВС УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКСПЕРТНО-
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР

вул. С. Будного, 48, м. Тернопіль, 46027, тел/факс (0352) 52-67-16, 27-13-10

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження Сухореброї Т.І.

Головним судовим експертом сектору будівельних, земельних, екологічних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних, екологічних досліджень та оціночної діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України Варик Ганною Степанівною розглянуто результати дисертаційного дослідження Сухореброї Т.І. на тему «Концептуальні засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Вважаємо, що представлені пропозиції, отримані на основі проведеного комплексного дослідження, є актуальними, мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну значимість та можуть бути використані у практичній діяльності.

Цей акт наданий для подання у спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Головний судовий експерт
сектору будівельних, земельних,
екологічних досліджень та оціночної
діяльності відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних, екологічних
досліджень та оціночної діяльності
Тернопільського НДЕКЦ МВС

Ганна ВАРИК

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
Сухореброї Тетяни Іванівни на тему
«Концептуальні засади адміністративної відповідальності за
правопорушення у сфері охорони природи України»

У межах даної теми автором досліджено особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України. Адже ефективним засобом охорони та збереження природних територій та об'єктів є застосування заходів юридичної відповідальності порушників природоохоронного законодавства.

Розробка надійних принципів захисту довкілля вимагає застосування всіх видів юридичної відповідальності, причому особливо важливу роль відіграє адміністративна відповідальність. Однією з головних переваг адміністративної відповідальності порівняно з іншими видами є її оперативність, оскільки здатність швидко реагувати на правопорушення є ключовим фактором її ефективності.

Виходячи з цього, автором запропоновано визначення адміністративного правопорушення в сфері охорони природи.

Авторка в рамках дослідження дійшла до висновку, що удосконалення різних аспектів адміністративної відповідальності у сфері охорони природи передбачає два елементи: зміну змісту процесу реформування системи адміністративної відповідальності у сфері охорони природи та відповідного змісту норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП); удосконалення інших нормативно-правових актів, які встановлюють адміністративну відповідальність.

Впровадження результатів дисертаційної роботи Сухореброї Тетяни Іванівни у практичну діяльність сприятиме підвищенню ефективності захисту прав і свобод громадян на безпечне довкілля. Це свідчить про високу практичну значущість дослідження та його корисність для адвокатської практики.

Адвокат

Ольга ГАНУЩИН

ДОВІДКА**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сухореброї Тетяни Іванівни
на тему «Концептуальні засади адміністративної відповідальності за
правопорушення у сфері охорони природи України»
(спеціальність 081 Право)**

В межах дослідження зазначено, що удосконалення системи державного управління екологічними процесами потребує посилення ролі державних органів у забезпеченні дотримання екологічного законодавства, розроблення та впровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за станом навколишнього середовища, а також залучення громадськості до прийняття рішень у сфері охорони довкілля. Важливо також враховувати міжнародні зобов'язання та стандарти у галузі екології та прав людини для забезпечення сталого та гармонійного розвитку суспільства.

Запропоновані напрями удосконалення подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України є корисним методологічним базисом, з огляду на можливість розробки цільових проєктів, заходів, визначенні пріоритетних напрямках досліджень.

Впровадження результатів дисертаційної роботи Сухореброї Тетяни Іванівни у діяльність Тернопільської обласної прокуратури сприяє підвищенню ефективності роботи, вдосконаленню нормативно-правової бази та професійного рівня працівників прокуратури. Наукові дослідження та розробки знайшли своє практичне застосування, що підтверджує їх високу наукову та практичну цінність.

Керівник Тернопільської
обласної прокуратури

Андрій МИКОЛАЙЧУК

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД

вул. Князя Острозького, 14-А, м. Тернопіль, 46001, код ЄДРПОУ 42261572, тел.\факс 52-41-64, тел. 25-45-03, inbox@tea.court.gov.ua

«22» грудня 2023 року № 01-17/5/227/2023

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
Сухореброї Тетяни Іванівни
на тему «Концептуальні засади адміністративної відповідальності за
правопорушення у сфері охорони природи України»**

У дисертаційній роботі авторкою досліджено особливості адміністративної відповідальності за порушення адміністративного законодавства України через призму таких проблемних аспектів як реформування екологічного законодавства, дублювання повноважень суб'єктів формування державної екологічної політики, правового режиму воєнного стану, корупції, викликів, які стоять перед інститутом державної служби та запропоновано авторське визначення адміністративної відповідальності в природоохоронній сфері.

Авторкою запропоновано ввести адміністративну відповідальність органів публічної влади та органів місцевого самоврядування за бездіяльність за фактами фіксації, документування, вжиття невідкладних заходів для усунення порушень у сфері екологічної безпеки, в тому числі в умовах воєнного стану. Зроблено висновок про необхідність запровадження пропорційності адміністративних штрафів до заподіяної шкоди.

Впровадження результатів дисертаційної роботи Сухореброї Тетяни Іванівни у діяльність суду сприятиме підвищенню ефективності судочинства, покращенню якості ухвалених рішень, що підтверджує практичну цінність дослідження для судової практики.

Голова суду

Богдан ГІРСЬКИЙ